UYGUR KOCABAŞOĞLU - METİN BERGE

BOLŞEVİK İHTİLÂLİ VE OSMANLILAR

صلحه یاقلاشیورمی یز ؟

روس حکومتنك مخاصم دولتلره تکلیفات صلحیه قرارنامه سی

عادلانه والحاقسز برصلح ایچون مذاکره تکلیفی - الحاق سوزینك مدلول حقیقیسی - روس حکومتنك دعوت قرائیك صلح شرطلرینی امتلاملق قراری - خفی دیپلوماسی اصولنك لغوی - معاهدات خفیه نك نشری قراری - دول مخاصمه یه اوچ آیلق متارکه تکلیفی - بیوك بر قورقوانس - انکلتره ، فرانسه وآلمانیا عمله سنی مظاهره دعوت -

صلح ومسالمت عالم نهایت عمله و عسکر جمعیتك سینه سندن طوغه جق کبی کورونیور

پتروغراد عمله سنك ضربهٔ حکومتك نتایج مهمه سی حقنده کلن تلغرافلرك ، هر درلو تصور وتخمینك فوقنده برقوت واهمیتی حاصل اولدیغی معلوم اولیورسه ده ، عمله وعسکر علمنك (کرنسکی) حکومتی دهو بوك موفقیتی کلیسی اوزرینه حاصل اولدیغی دعوت اولنمه ، عمله قشله لرینك اوچده بری یرجا ترك ایتمکده ویونیکی حرکتلری روسیانك عمومیتك طوغه جغنه دلالت ایتمکده در . امتلاك آن واوقعه سی - عمله وکه قدر روسیه ده عثمان اداره سی الحربه آلان بو حکومت ارکانی ، اردو واهالینك حقیقی اعتقادینی یوقلیه مکلی اولدیغندن و تحقیقاتنده کی اهمکار عمومیه نك تعلیماتیله مکلف اولدیغندن (پتروغراد) ده کی ائتلاف سفیرلرینك و اشکار یوزباشیلرینك ، کرك بیلدیکی ، کرك بیلمدیکی کونلرده قصر شتویه یه حضرت امپراطوریه یه طرفندن حکومتك تشکیلی ، وکیر طرفندن اهالی وعسکرك کیفیکه علی شکلر آنده بالمقابله صلح واتحاد آوازه لری ، یوسیه یوزباشیلرینك طرفین آره سندکی کرکدکی دها زیاده آرتیرمه لری قارشیسنده اینجه بر دولت عجراق یه فوقنده ایدی .

ایشته بو ترتیب وضعیت هکذا زمینه اولدیغی کبی روسیانك (مالیجا) تعریفی ، آلمانیا وآوستوریا - مجارستان طرفندن (ژنو یوف) متطلبسنده اشعار ایدیلن وآز بر مدت طرفنده دشمن یوزون (مالیجای روس فرقه لری یتنه کی اختلافات تزییدن غیری بر نتیجه ورمدی . ایشته بوحالدن اوزده داخلده انتظامی اعاده ایله مقرنی تأمین ایچون مرکزده کی قوتلرك المنه کچمك ایسته ین (ژنو یوف) ك (پتروغراد) ، طوغری ایلری حرکتی ، روسیه ده تماماً بیغرندن بیقش اولدقلری حس یوزیوندن قارمه قارمیشیق برحاله کیردی ، اوکونه دیری ایسه عمله وعسکر علمی ایله (کرنسکی) حکومتنك آرهسی کیتدکجه آیریلمه و بر نوع کون اولمکه ضربهٔ حکومتی تمکن قیلمق درجه وضعیتی شکیل آلمقده ایدی . مالیه پالیستلر طرفندن (پتروغراد) ده کی فینانس مراکز مهمی و (کرنسکی) حکومتی ارکانك توپلی ایله بالمقابله یکی حرکتلرك شیددی یه قدر خبر ویرملری تیجه لری ، ضربهٔ حکومتك ، (ژنو یوف) حرکتنه تمامیله متضاد بر قطعی استهداف ایتدیکی ومالیه پالیستلرك یعنی سوسیالیزم وه لیبرالیزم اصولی درجه ده تعلیقه طرفدار اولدقلرینی بالعکس مقصد ومرکزلرینه (ژنو یوف) دن زیاده قوت وشدتله حرکت ایتدکلرینی تأییده امکنه حصول (ژنو یوف) ك حرکتی تمدیه مساعد اولان حرکاتی بویه ، الیوم مالیه پالیستلرك صالك عالی اعادهٔ تأسیسه مقدم اولان حرکاتی قائم اولدقلرندن ، که حالی اشتده اولان ، انلرطرفندن بوت حسن صورتله تلی بالمسئول ایدیلمکی تکراره حاجت اولمدی .

kebikeç yayınları

U.Kocabaşoğlu
M.Berge
BOLŞEVİK İHTİLÂLİ
VE OSMANLILAR

Uygur Kocabaşoğlu - Metin Berge

BOLŞEVİK İHTİLÂLİ VE OSMANLILAR

kebikeç yayınları

kebikeç yayınları - 1
tarih kitaplığı dizisi - 2

Ön Kapak : 12 Teşrin-i Sâni 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin birinci sayfası.Manşet : " Sulha yaklaşıyor muyuz? Rus.Hükümetinin muhâsım devletlere teklifat-ı sulhiye kararnamesi ".
Resim altı : (Taşın üzerinde "sulh" yazıyor) " Sulh ve müsâlemet-i âlem nihayet amele ve asker cemiyetinin sinesinden doğacak gibi görünüyor "

Arka Kapak : 16 Teşrin-i Evvel 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin birinci sayfası.
Karikatür içi : Dünya tasvirinin önünde askerlik ", konuşma balonunda " Lütfen kökünden traş ediniz! ".
Karikatür altı : " Yeni fikir emperyalist dünyasını baştan başa sarmakta ve bütün çürük müesseseleri yıkmakta olduğunu gösterir temsilî resim ".

Kapak : Hamide Koyukan - Levent Şimşek
Yeni Doğuş Matbaacılık
Tel : 417 87 52 ANK.
kebikeç yayınları
Karanfil Sok. Birlik İş Merkezi 5 / 2 06650 Kızılay Ankara
Tel - Fax : 312. 418 62 03

Ankara Kasım 1994
ISBN 975-7981-01-X

UYGUR KOCABAŞOĞLU 1968 yılında A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitiren Kocabaşoğlu, 1978 yılında aynı Fakülte'de Siyaset Bilimi alanında Doktorasını tamamladı. Sırasıyla aynı Üniversite'nin Basın-Yayın Yüksek Okulu ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde çalıştı. 1983'te üniversitedeki görevinden istifa ederek bir süre gazetecilik yaptı. 1988 yılında akademik hayata dönerek ODTÜ Tarih Bölümü'nde çalışmaya başladı. 1991-1993 yılları arasında İngiltere'de, Cambridge Üniversitesi Doğu Araştırmaları Fakültesi (Faculty of Oriental Studies)'nde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Halen ODTÜ Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürmektedir. *Şirket Telsizinden Devlet Radyosuna* (1980) ve *Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Misyoner Okulları* adlı kitaplarının yanısıra çeşitli dergilerde çok sayıda makalesi yayımlanmıştır. İçlerinde H. Pirenne'in *Ortaçağ Avrupası'nın Sosyal ve Ekonomik Tarihi'* nin de bulunduğu bazı önemli eserleri dilimize kazandırmıştır.

METİN BERGE 1982'de A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitiren Berge, aynı zamanda A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Klasik Filoloji Bölümü'ne devam etti. 1989'dan beri, mensubu bulunduğu Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Siyaset Bilimi, Felsefe ve Tarih alanlarına yönelik çalışmalarını sürdürmektedir.

Bir borcu ödüyorum
Bu kitabı ömrümün Milad'ına,
bana 'dünyanın en güzel şarkısı'nı
armağan eden 'Benim Sevgili
Öğretmenim'e ithaf ediyorum.

Metin Berge
(B.S.) 5, 26 Eylül-Lodumlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

GİRİŞ

"Komünizm Yani Tesavi-i Emval ve İştirak-i Evlad û İyal" ya da 1917 Öncesinde Osmanlı Efkarıumumiyesinin Sol Bilgisi ve Telakkisine Dair 13

"Kırmızı Cumhuriyet" 15

"Eşkiyanın kumandanı Karl Marks denilen ...pehlivan" 17

"İştirak-i Emval ve İyal" [Mülk ve Kadın Ortaklığı] 22

BİRİNCİ BÖLÜM

1917 "Şubat" :Halkın Kendiliğinden İsyanı" 33

Kartopu Büyüyor ! 40

"Petersburg'da İhtilal" ! 43

"Bu Nasıl Bir İhtilal ?" 46

İlkbahardan Sonbahara "Yeni Rusya" ! 55

"Rusya'da İhtilal Kaynaşıyor!" 60

"Rusya'da Hercümerc, Kıyam ve Suriş" 67

"Sulh ve Müsalemet" 73

"Yeni Rusya'da Türkler ve Müslümanlar" 78

İKİNCİ BÖLÜM

1917 Ekim: "Notadan Müzik Çalar Gibi" Gerçekleştirilen Ayaklanma 85

"Dünyayı Sarsan On Gün!" 90

9 Kasım, Cuma 90

10 Kasım Cumartesi 91

11 Kasım, Pazar 94

12 Kasım, Pazartesi 97

13 Kasım, Salı 98

14-16 Kasım, Çarşamba-Cuma 102

17-22 Kasım, Cumartesi-Perşembe 104

"Aferin Bolşevikler! " 105

"Lenin Kimdir ?" 112
"Mamafih Sulh! " 116
Meclis-i Mebusan'da Sulh! 119
"Yeni Hükümetin İcraatı" 121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1918: "Karar Yılı" 127
"Evvela Sulh!" 128
"Rusya'da Ahval-i Dahiliye" 133
Kırmızı ve Beyaz 143
İtilaf da İttifak da Ruslar'a Karşı 146
"Yeni Devir" ve Biz 148
"Bolşevikler ve Müslümanlar" 151
"Kızıl Tehlike!" 164

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1919-1922: "Yoldaşlar ve Haraşolar" ya da Anadolu'nun Bolşevikî Yılları 175

Olaybilgisini İzlemede ve Aktarmada İstanbul ve Taşra Basını 180
"Almanya'da Müfrit Sosyalistler" 180
"Rusya Ahvali" 181
"Burjuvalar Her Gün Tecavüze Maruzdurlar" 182

Dönemin Bolşeviklik Bilgisi ve Kaynakları 199
"Bolşevizim Mal Yağması Değildir" 204
"Bizim İçin Lâzım Olan Bolşevik Rusyadır" 209
"Bolşevik Kurallarının Bilinmemesi 213
"Yaşasın Yeni Peygamber Lenin" 218

"Doğu - Batı Mefkuresi" ve Bolşeviklik 223
"Türklerle Bolşevikler Aynı Şarkın Milletleridir" 224
"Asya Federasyonuna Doğru Yürümek" 227

İslâm-Bolşeviklik Karşılaştırması 229
"İslamiyetin En Âlî Kâide ve Kanunlarını İhtiva Eden Bolşevizm" 230
"Bolşeviklerde Bir İslam İstikameti Görülüyor" 235
"Müslümanlık Başka Bolşeviklik Başkadır" 238

Türkçülük- Bolşeviklik Karşılaştırması 242

Bolşevikliğin Siyasal Prestiji 245
"Yaşasın Mukaddes Büyük Bolşevizm" 245
"Bir Mayıs'dan İtibaren Trabzon'da Bolşeviklik İlan Olunmuştur" 247
"Önüne Geçilmek İhtimali Yok...İnkılab Behemahal Olacak" 251
"Rus İhtilali O Yeni Sözdür" 253

Anti-Komünist Söylemin Ortaya Çıkışı 256
"Burjuvalar Her Gün Tecavüze Maruzdurlar" 256
"Mecburi Zındıkçılık Dersleri" 257
"Domuz Avı... Bolşevik Avı" 259
"Bolşevikler Münevverleri ve Zenginleri Kesiyorlarmış" 262
"Bolşevik miyim? Öyle ise İçmek İçin Bir Kadeh Votka ve Sevmek İçin Sevimli Bir kadın!" 264
"Bir Bolşevik Her Halde Moskoftur Yani Türk'ün Asırlanmış Hasmıdır" 266
"Lenin, Muannid, Hilekar, Gaddar Bir Karl Marks Tilmizidir" 268

Ulusal Mücadelede İttifak Sorununun Bileşeni Olarak Bolşeviklik 273
"Asya Tehlikesi Bolşevizm Tehlikesi Değildir" 274
"Nüfuz-ı Aslî Sahibi Olan Türkiye'nin Menafii Garbta ve Avrupa'nın Tahtı Tazyikindedir." 279
"Garb Menşevikleri... Garb Kapitalizmi İle Uzlaşıyorsa Şark Menşevikleri de Bolşeviklerle İttifak Etmelidirler." 282

"Özgün Bolşeviklik" Tartışmaları:
"Rus Bolşevizmi ile Türk Kominizmi" 285
"Tanzimatçı Ruhlu Taklit Bir Komünizm Değil" 285
"Anadolu Amele Diktatörlüğüne Muhtaç Olmaksızın Komünist Olacak".....290
"Mesleki Temsil Esasen Sosyalizmin Müessesesidir".....294

Bolşeviklik Korkusu.....298

SONUÇ YERİNE 303

EKLER.....305
EK 1. Sosyalizm Nedir? 307
EK 2. Lenin Kimdir? 313
EK 3. Lenin'le Mülakat 315
EK 4. Lenin Hükümetinin Müslümanlara Beyannamesi.....319
EK 5. Bolşevik Tehlikesi 321
EK 6. Mister (Çepski) ile Mülakat 325
EK 7. "Rusya'daki İnkılâbın Menşei" 327
EK 8. "Samimi Bir İdeale İtimat Etmek Şartiyle Her Devrim Affedilir".....331
EK 9. Felsefe-i Bolşevizm 333
EK 10. Menakıbnâme-i Bolşevikân" 335

BİBLİYOGRAFYA.....339

DİZİN 349

ÖNSÖZ

Çalışmaya başladığımızda "Rus Bolşevizmi" henüz yıkılmamıştı. Kuzey komşudaki değişimin rüzgârlarına değgin kimi esintiler daha yeni yeni bu kıyılara ulaşıyordu. 1917 Rus İhtilali'nin yıllar önce bu yakada nice izlenmiş olabileceği konusunda bir araştırmayı ilham eden de aslında yine bu esintiler, daha doğrusu, "Glasnost", "Prestroyka" atılımlarının çağdaş Türk Basını'ndaki izleniş biçimi ve biçemi oldu.

1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nde meydana gelen önemli değişiklikler ve arayışlar *BBC* ve *CNN* gibi televizyon şebekelerinin **gözüyle,** *Reuters, AP, Agence France Presse* vb. haber ajanslarının **ağzıyla** ve *The Times, Le Monde, Washington Post,* vs. Batı gazetelerinin **yorumuyla** aktarıldığına göre, acaba, yüzyılın en büyük siyasal-toplumsal olaylarından birisi olan 1917 Bolşevik İhtilali, yaklaşık 70 yıl önce bu taraflarda nasıl izlenmişti? Yola çıkmak için yeterince güçlü nedenlerden birisinin bu **merak** olduğu söylenebilir.

Çalışmaya başladıktan sonra, ikinci ama aynı derecede güçlü bir başka neden daha kendini kabul ettirdi. Bir ya da iki eserde dolaylı ve çok sınırlı bir şekilde değinmenin dışında, Bolşevik İhtilali'nin Osmanlı toplumundaki yankıları ve yansımaları -görebildiğimiz kadarıyla- tek bir çalışmaya olsun konu olmamıştı. Bu **ilgisizliğin** de çalışmanın *force majeure*'ü olduğunu söylemek doğru olur.

Çalışmanın amacı ve kapsamı başlangıçta 1917 Şubat ve Ekim ihtilalleriyle sınırlı idi. Bu konu 1918 yılındaki gelişmeleri de içerecek biçimde ilk üç bölümde işlendi.

Ne ki, Osmanlı *intelligentsia*'sının ve kamuoyunun Bolşeviklik ilgi, bilgi ve telakkisinin Mondros sonrasının dağdağalı ortamında ve İstanbul-Ankara ekseninde izlenmesi de kaçınılmaz göründü. Dördüncü bölüm İstanbul ve Anadolu (Ankara) çevresinde 1919-1922 yıllarında Bolşeviklik tartışmalarını, değişik yönleriyle izlemeye ayrıldı.

Bolşevik İhtilali öncesinin, 1840'lara kadar geri giden "sosyalizm" ilgi, bilgi ve telakkisini hatırlamamak olanaksızdı. Bütünüyle ikinci el kaynaklara -ki kimi pek dağınık ve yetersizdi- yaslanmak pahasına, Osmanlı erkân ve *intelligentsia*'sının "sol-sosyalizm" telakkisine Giriş bölümünde, 1848 ihtilalleri, Enternasyonal Kongreleri ve Paris Komünü gibi kimi tarihsel denektaşları bağlamında ve hatırlatıcı mahiyette değinildi.

XX. yüzyılın, sınırlarımızın hemen ötesinde yer alan, bu büyük olayının Osmanlı-Türk (İslam) ortamında izlenişi, algılanışı, yorumlanışı, kimi dikkatli ve tutarlı gözlemlere, kimi şartlı, bilgi ve kavrayıştan yoksun tutumlara göndermeler yapılarak, yer yer tutarsızlık ve zikzaklara işaret edilerek yansıtılmaya çalışıldı. Yorum, yine de esas itibariyle okuyucuya bırakıldı.

Çalışmanın metodolojik özelliğine de kısaca değinmek gerekir. Çalışma temelde süreli yayınların taranmasına dayanıyordu. Bu amaçla 41 süreli yayın tarandı. İstanbul ve Ankara çevrelerinin belli başlı gazeteleri, kolleksiyonların düzensizliği ve eksikliğine rağmen, elden geldiğince titizlikle incelendi. Ayrıca Meclis zabıtlarına, birinci el belgeleri içeren ya da içermeyen ikinci el kaynaklara da başvuruldu. Yine de çalışmanın temelde, Bolşevik İhtilali'nin ve Bolşeviklik bilgi ve ilgisinin basına yansıyan görünümünü ortaya koymayı amaçladığı kabul edilmelidir. Bu nedenle çalışmanın içeriğini "**Osmanlı Basını'nda Bolşevik İhtilali ve Bolşeviklik**" şeklinde kavramlaştırmak doğru olur. Ayrıca, "Osmanlı Basını" terimini de Osmanlı'yı aşan bir genişlikte algılamak gerekir.

Çalışmanın ilk üç bölümü Uygur Kocabaşoğlu, Giriş ve Dördüncü Bölümleri ise Metin Berge tarafından kaleme alındı.

İlgi, katkı ve yardımlarını esirgemeyen tüm dost, meslektaş ve öğrencilerimize içtenlikle teşekkür ediyoruz. Bu cümleden olarak, gazete taraması sürecindeki yardımları nedeniyle Hacı Veli Aydın, Ayşe Bulut, Bülent Gezer, Şamil Gürer, Halil Kıran, Seyit Sertçelik ve Çetin Yurtseven'in yardımlarını; TBMM Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Ali Rıza Cihan'ın, SBF Kütüphanesi Müdiresi Sevinç Yıldırım'ın, ODTÜ Tarih Bölümü Sekreteri Tülay Bilgin'in candan ilgilerini; meslektaşlarımız Suavi Aydın, Ali Birinci, Yavuz Ercan, Oktay Özel, Hatice Sürmen ve Murat Uluğtekin'in değerli katkılarını, yayıncımız Ahmet Yüksel, Kudret Emiroğlu ve sabırlı destekleriyle kitabın en iyi şekilde yayınlanabilmesi için emek harcayanların özverilerini şükranla anmayı görev biliyoruz.

Çalışmadaki eksik ve yanlışların sorumluluğu kuşkusuz bize aittir. Yapılacak her türlü eleştiri ve katkıyı saygıyla karşılayacağımız doğaldır.

Uygur Kocabaşoğlu *Metin Berge*

Ankara, Eylül 19914

GİRİŞ

"Komünizm Yani Tesavi-i Emval ve İştirak-i Evlad û İyal" Ya da 1917 Öncesinde Osmanlı Efkârıumumiyesinin Sol Bilgisi ve Telakkisine Dair

Bu çalışmanın asıl sorunsalının dışında kalsa da, Osmanlı *intelligentsia*'sının 1917 Bolşevik İhtilali vesilesiyle sahip olduğu "Sol" ve Sosyalizm bilgisini ve telakkisini daha iyi anlamaya el vereceği endişesiyle, 1917 öncesi efkârıumumiyesinde bu yönde dile getirilmiş tepkilere bakmanın yararlı olacağı düşünüldü. Bu amaçla, XIX. yüzyılın ikinci yarısında cereyan eden üç "Sol" *praxis* ile 1905 Rus devrimi vesilesiyle nelerin yazıldığına bakılacak. Bunun dışında Marksçı olan ve olmayan sosyalist literatürün Avrupa'da sürdürülen tartışmalardan Osmanlı *intelligentsia*'sının ne ölçüde ilgili ve bilgili olduğunu gösteren kimi örneklere yer verilecek.

Ne var ki ayri bir çalışmanın konusu olabilecek denli geniş olan bu alanla ilgili yazılacakların iki sınırı olacak: ilki, yukarıda dile getirilen metodik endişeden ötürü, yalnızca 1917 öncesindeki Osmanlı entellektüel hayatındaki "Sol" ilgi ve bilgiyi en iyi açığa çıkardığı düşünülen olayların seçilmesi ile yetinilecek; ikincisi, bu dönemin birincil tanıklarına başvurmak yerine ikinci el kaynaklardan yararlanılacak.

Sözü edilen olayların ilki 1848 İhtilalleridir. Cumhuriyet öncesi Osmanlı solculuğu üzerine A. Cerrahoğlu'nun, *alias* Kerim Sadi, yaptığı bir çalışmaya göre Osmanlı efkârıumumiyesinin, bu ihtilallerin hiç değilse olaybilgisine sahip olduğu ileri sürülebilir. Hatta bu çalışmada gösterilen gazetelere bakılacak olursa Avrupa'daki ihtilalci gelişmelerin yakından takip edildiği bile ileri sürülebilir.[1] Örnekse

[1] A. Cerrahoğlu, *Türkiye'de Sosyalizm'in Tarihine Katkı*, İstanbul: May Yay., 1975, s. 236-236.

1840 yılında İstanbul'da çıkmaya başlayan ve William Churchill adlı bir İngiliz'e ait olan *Ceride-i Havadis* gazetesinin çeşitli tarihlerdeki başlıklarına göz atmak fikir verici olabilir: "Viyana Amelesinin Askerle Çatışması" (sayı 402); "Avrupa'da Hudus Eyleyen İnkılabat" (sayı 403). Aynı gazetenin 412, 415 ve 418 nolu sayılarında ise Komünizm, Blanqui, Louis Blanc ve ihtilal hakkında ayrıntılı malumat vardı. Öteki bazı başlıklarsa şöyleydi: "İhtilallerin Muhakemesi" (sayı 427); "Leroux ve Proudhon" (sayı 432); "Sosyalist Takımının Toplantı Yerlerinin Kapatılması" (sayfa 483-484).[2]

1848 İhtilalleriyle ilgili olarak Cevdet Paşa'nın yaptığı değerlendirmelere bakmak, hem Osmanlı *intelligentsia*'sındaki hem de imparatorluğun resmi çevrelerindeki bakışı yansıtması bakımından anlamlı olabilir.

Bu ihtilallerin insanlığı "iğtişaşata" [karışıklık] sürüklemekten başka bir işe yaramadığını söyleyen Cevdet Paşa şöyle der:

> "1848 hadiseleri, bu kahir hakikatin su götürmez delilleri. Azıtan halk bütün hadd-i marufun öte tarafına gitmedi mi? Hukuk-ı mülkiyet ve zevciyatı inkar edenler, herkes kaffe-i hususda müsavat üzere olmalıdır demediler mi? Netice ne oldu?"[3]

Bu sorunun cevabını "Napolyon İmparatorluğu'nun mutlakiyetçi hükümeti" olarak veren Cevdet Paşa, asıl bu ihtilallerin bir "ihtilal-i umumi"ye dönüşmesinden endişelenir.

> "Acaba Avrupa'da öyle bir ihtilal-i umumi zuhur ederse biz ne halde bulunuruz? Fakat böyle bir hal zuhur edecek olursa seyirci gibi kalırız ve ehl-i ırz için Memalik-i Mahrusa'dan başka cay-ı selamet [kurtuluş yeri] kalmaz. Çünkü Memalik-i Mahrusa'da adet, teamülat-ı amme, efkâr-ı ibahiyyeye [herşeyi mübah sayan fikirlere] münafi olup her taifenin içinde mütedeyyin [dindar] adamlar dahi çoktur. Bu cihetle Memalik-i Mahrusa'da Avrupa kadar bu efkâr-ı fasideye [fesatçı fikirlere] istidat yoktur."[4]

---

[2] *a.y.*

[3] *Tarih-i Cevdet*, c.I, s. 15-16'dan aktaran *a.g.e.*, s. 499.

[4] *a.g.e.*, s. 498.

"1848 senesinde Fransa'da zuhur eden ihtilal-i kebir üzerine devletçe ittihaz olunacak tedabire [tedbirlere] dair havass-ı vükela [sayın bakanlar] beyninde cereyan eden müzakerat netayicini mutazammın [neticelerini kapsayan] tezkere-i maruzat sureti"ne bakılacak olursa 1848 ihtilalleri, Osmanlı devlet adamlarını daha ziyade ihtilallerin ardından Avrupa'da zuhur eden anayasalı cumhuriyetlerin tanınması meselesi ile, daha da önemli olarak, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda ulusalcı ve ayrılıkçı eğilimler taşıyan kalkışmaların hemen yanı başındaki Balkanlar üzerinde, özellikle "Memleketeyn" diye anılan Eflak ve Boğdan'da, yapabileceği etkiler bakımından ilgilendirmiş görünmektedir.[5] Bununla birlikte Avrupa'daki ihtilallerin kütleselliği Heyet-i Vükela'yı bir hayli tedirgin etmiş olmalı ki bu uzun raporun son kısmında alınması gerekli acil tedbirler cümlesinden olarak şu öneriler yer alır:

> "ahval-i reayaya medd-i nazar-ı dikkat olunup her nerede edna mertebe bir eser-i hareket görülür ise şeraresi [kıvılcımı] etrafa dağılmayarak hemen bastırılmak için derhal tedabir-i lazimeye teşebbüs olunmak üzere müteyakkızane davranılması vesayasıyla iktiza eden memurlara tenbihat-ı ekîde [kesin uyarılar] gönderilmesi..." [6]

"Kırmızı Cumhuriyet"

1871 Paris Komünü'nün de Osmanlı *intelijensiya*'sında ve efkarıumumiyesinde büyük ilgi uyandırdığı anlaşılıyor. O günlerde İstanbul'da başta *La Turquie* olmak üzere Fransızca yayınlanan gazetelerle *Takvim-i Vekayi*, *Hakayık-ül Vekayi* gibi Türkçe çıkan gazetelerin Paris, Berlin, Londra gazetelerinden doğrudan ya da ikinci elden sıklıkla haber geçtikleri, *İbret* gibi bazı gazetelerin de leyhde aleyhde yorumlarda bulundukları görülür[7] . 1872 yılında Paris Komünü'nün yıldönümünde Komün hakkında yazılara rastlanılmaktadır. Komün

---

[5] Ali Fuad, *Rical-i Mühimme-i Siyasiye*, İstanbul, 1928, s. 45-51.
[6] *a.g.e.*, s. 51.
[7] Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 241 vd.

hakkında imzasız yayınlanan "25 Mart Paris" çıkışlı bir haberi mehaz göstermeksizin aktaran Cerrahoğlu'na göre gazetede yayınlanan yazıda şu değerlendirme yapılır:

> "(Komün) galebe etti. Kırmızı Cumhuriyet denilen güruh Paris'e hükmediyor... İhtilalciler cebir ve zorla galip geldiler. Bunlar da Napolyon'un imparatorluğu gibi kan akıtarak meramlarına eriştiler.. (Komün) lafzının manası birkaç nevi üzere beyan olunmuş ise de bu bapta gerçeğin söylenmesi uygun görülmüştür. (Komün) kaza veyahut Daire-i Belediye demektir. Fakat umuma şumulü vardır. Bundan ötürü bu lafızdan (Komünist) ve başka bir tabirle (Sosyalist) lafızları gibi iştirak-i emval (mallarda ortaklık) dahi anlaşılır."[8]

1871 Paris Komünü'nün Osmanlı *intelligentsia*'sının "sol" ilgisi bakımından ilginç iki anekdotunu da anmak gerekir. İlki *Yeni Osmanlılar* adıyla bilinen *İttifak-ı Hamiyyet*'in kurucularının en gençleri olan Mehmet, Reşat ve Nuri Bey'lerin "Paris sergüzeşti"dir. Paris'te bulunan bu üç delikanlının Prusya ordusuna karşı Paris savunmasına katıldıkları ve Komün süresince komüncülerle birlikte savaştıkları anlaşılıyor.[9]

Diğer anekdot ise bu gençlerin ikisiyle, Reşat ve Nuri Beyler, Dersaadet'te *İbret* gazetesini çıkaran "Hürriyet Şairi" büyük yenilikçi Namık Kemal'in Komünü savunan görüşleridir.[10]

Başyazarlığını Namık Kemal'in yaptığı, yazarları arasında üç "Komünar" delikanlıdan Mehmet ve Reşat Beyler ile Tevfik Bey'in bulunduğu *İbret* gazetesinde Komün'ü açıkca savunan yazılar yayınlanabilmiştir.

7 Haziran 1288 (1871)tarihli sayıda, Reşat Bey imzalı "Devair-i Belediye Tarafdaranı" başlıklı yazıda "Komünarlar'ın "komünist" ile karıştırılması düzeltilerek, Komüncüler, nam-ı diğer Devair-i Belediye tarafdaranı, "iştirak-ı emval ve iyâl" mezhebinden tenzih edilir ve şu görüşlere yer verilir:

---

[8] *a.g.e.*, s.251-52.

[9] Serol Teber, *Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler*, İstanbul: De Yayınları, 1986, s. 76.

[10] Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 79.

"Vakıa **Komün** maddesinde müştak olan **Komünist** kelimesi iştirak-i emval ve iyâl fikr-i fasidinde bulunan bir iki bedbahta ismolunmuş ise de bunu tamim ile **Komün** tarafdaranına dahi komünist demek ve komünist ile komünalisti farkedecek kadar Fransızca bilmeden Fransa'nın ahvali hakkında beyan-ı mütalâaya kalkışmak cehaletten hasıl olma gayet maskara bir cesarettir."[11]

Reşat Bey, komün olayına bakıştaki tarafsız tutumuna delil olarak da ne Komün'e ne de Versailles'lılara düşmanlık beslenmiyor ifadesinden başka, "Komün İhtilali"nde Avrupa'da bulunduğunu ve oradaki tahkikat ve meşhudatını ileri sürer.

Daha sonra kısaca Mart 1871'de olanları anlattıktan sonra, yeniden Komün'ü ve komünarları komünizmden tenzihe çalışır:

> "Bunlar iki ay kadar Paris'te hükümet ettiler. İştirak-i emval kaide-yi fâsidesini icra eylemek şöyle dursun parasını peşin vermeden kimseden bir habbe aldılar mı? Ve Fransa Bankası'nda milyonlarca akçe mevcut ve idaresi kendi ellerinde iken bir akçesine dokundular mı? Para lâzım oldukça Paris şehri namına senet vererek cüz'i bir bey aldılar... Hal böyle iken onlara iştirak-i emval tarafdarı demeye hakkaniyet razı olur mu?
>
> Ailenin hürmet ve hususiyetine riayet en kuvvette bulunan ve günden güne terakki etmekte olan Amerika'da, İngiltere'de, Belçika'da, İsviçre'de Komün usulü mevcut iken bu usulün Fransa'da dahi tesisini isteyenlere iştirak-i iyâl taraftarı demeğe akıl cevaz verir mi?"[12]

"Eşkiyanın kumandanı Karl Marks denilen ...pehlivan"

Osmanlı efkârıumumiyesinin bir başka ilgi odağı ise 1864 ve 1888 yıllarında toplanan Enternasyonal kongreleri olmuş; Paris Ko-

---

[11] *a.g.e.*, s. 81-2.
[12] *a.g.e.*, s. 88.

münü'nde olduğu gibi bunda da yabancı dilde yayınlanan İstanbul gazeteleri olayları daha da yakından izlemiştir.[13]

Enternasyonal'i izleyen başlıca Osmanlı gazeteleri içinde önemli yer tutan *Takvim-i Vekayi*'nin 27 Muharrem 1289 (1872) tarihli nüshasında, Enternasyonal'e karşı Fransız Meclisi'nin kabul ettiği *Du Faure* yasasının nitelemesine uyarak, "fesat cemiyeti" olarak nitelenen Enternasyonal ile ilgili haber, "fesatlığın" nereden ileri geldiğine dairdir:

> "Bir çalışkan adamın mümkün mertebe refah ile yaşayabilmesi için amele, fabrikatörler beyninde ittifak, husul-i lazimedendir. Lakin Enternasyonal Cemiyet-i müfsidesi ameleyi himaye davasını ele alarak bunları sermayedaran aleyhine sevkettiğinden Cemiyeti mezkurenin iltizam eylediği meslekle amele takımının istihsal-i refahına muvaffak olamayacağı aşikardır. Kelam-ı meşhurdur ki her ne vakit amele fabrikatörlerin peşine düşer ise ücretler tenezzül eder ve ne vakit fabrikatörler amelenin peşine düşerse ücretler bilakis terakki eyler. Bu cihetle ne şiş yansın ne kebap fehvasında sermayedaranla amelenin menafiini telif ve cem edip daire-i insaf ve itidale olarak esbab-ı mamuriyetinin istihsaline çalışmalıdır. Vazife-i insaniyet budur .[14]

22 Haziran 1871 tarihli *Hakayık-ül Vekayi*'nin bir İngiliz gazetesinden aktardığı "Paris Havadisi" ise hem Paris Komünü hem de Enternasyonal haberidir. Komün olaylarından Enternasyonal'in sorumlu tutulduğu yazı şöyle devam ediyor:

> "Gerek gazetelerin mütaalasından ve gerek alınan mektuplar mealinden müsteban olduğuna göre, Paris ahalisinin efkârını ifsad ve sinin-i adideden [birçok senelerden] beri malen ve bedenen edilen hizmetlerle alemin birinci şehr-i şehîri namını kazanmış bir payıtahtı yakıp yıkarak harap ve berbad etmiş olan eşkiyanın kumandanı Karl Marx denilen ve hâlâ Londra'daki Enternasyonal nam cemiyetin reisi bulunan pehlivan olup merkum orada kemal-i emn û rahat üzere ikamet etmekte bulunduğu halde şu sırada mücerred bir külah kaparak kâmyab

[13] *a.g.e.*, s. 267.
[14] *a.g.e.*, s. 294.

olmak emelinde bulunan mahiyetleri Prusyalı...Nihayet reis-i merkum eşkıyanın kendilerini muhasara etmiş olan Versailles hükümet-i asakirine mukavemet edemeyeceğini teyakkuz edince maiyyetleriyle eyledikleri müzakerede Paris'in tahribini tensib etmiş ve kimsenin tasvip eyleyemeyeceği bir reyi, müsteşarları bulunan namdarlar dahi kabul eylemiş olduklarından ol vechile irsal-i peyama ibtidar [haber göndermeye başlama] ve Paris'deki taraftarlar dahi emr-i kumandana imtisalen [uyarak] şehr-i mezkurun muktedir olabildikleri ebniye-i nefisesini [güzel binalar] ihrak-ı binnâr eylemişlerdir [yakmışlardır].[15]

Osmanlı entellektüel hayatının Tanzimat için "Hâce-i Evvel"i sayılan Ahmet Mithat Efendi ise *Dağarcık* adlı dergisinde Enternasyonal yanlısı bir yazı yayınlar.[16] Otuz milyonu aşkın taraftarının Avrupa'yı titrettiğini belirten yazar, cemiyetin mahiyetini şöyle izah eder:

"Bakınız bu cemiyet ne diyor? Diyor ki: ben kunduracıyım. Size bir çift potin yapacağım. Siz de o potini giyip ve baloya gidip raksedeceksiniz ki orada bir gecelik zevkiniz için beş on altın sarfetmeyi çok görmüyor musunuz? Halbuki bu bir çift potin için bana yirmi frankı zorla veriyorsunuz. Ne olur bana yirmi frank yerine yirmibeş frank verseniz ne kaybetmiş olursunuz? Ben size yaptığım kunduradan kazandığım para ile beş altı nüfustan mürekkep çoluğuma çocuğuma ancak kuru ekmek yedirebiliyorum. Etin yüzünü haftada bir görüyorum. Siz ise has ekmeği dahi beğenmiyorsunuz da zimiçka yiyorsunuz. Dana eti, koyun eti midenize ağır geldiğinden keklik ve bıldırcın eti yiyorsunuz. Reva mıdır ki sizin medeni cemiyetinizin ben dahi lazımlı bir adam olduğum halde kan kusup gideyim? Toplumumuzda kunduracının olmamasını ve yalınayak gezmeyi ister misiniz?"

Osmanlı basınındaki tepkilerini izleyeceğimiz bir olay da özellikle 1917 Rusya'sında olup bitenleri kavramak açısından çok canalıcı bir yere sahip olan 1905 Devrimi idi. Ne var ki 1905 Devrimi'nin

---

[15] *a.g.e.*, s. 98.
[16] *a.g.e.*, s. 92.

Osmanlı basınında tuttuğu yeri sınamak için Rusya'da XX. yüzyılın ilk on yılı içinde, aşağı yukarı eş zamanlı yaşanan diğer bir olayla, 1904-1905 Rus-Japon savaşıyla birlikte değerlendirmek yerinde olacaktır. Rus-Japon savaşı muazzam Rus savaş makinesinin, Kırım Harbi sayılmazsa, karşılaştığı ilk büyük yenilgiydi. Bu nedenle özellikle Osmanlı yönetimi ve basını, bu savaşı büyük bir ilgi, heyecan ve memnuniyetle izledi.

Anılan yıllar İkinci Abdülhamit'in baskıcı yönetiminin sonuna yaklaşıldığı yıllardı ve basın çok sıkı bir kontrol altındaydı. Bununla birlikte, söz konusu yılların gazetelerinde, politik bir içerik taşımamak, çok dolaylı da olsa "dilhâh-ı humayunu" rencide etmemek şartıyla, Rusya'ya ilişkin en küçük haberler bile yer alabiliyordu. Örnekse, Baykal Gölü yakınlarındaki tren hattında bir setin çökmesi[17], ya da asker arasında başgösteren "iskorpit" hastalığına ilişkin Çar Hazretlerinin beyannamesinin İstanbul gazetelerinde ayrıntılarıyla yer almasına[18] işaret edebiliriz. Dahası Rus-Japon harbi sürdüğü yıllar boyunca, bu savaşa ilişkin haberler Osmanlı basınının bir numaralı malzemesi olmuştu. Zaten sayıları pek fazla olmayan günlük gazetelerde "Mesail-i Hâzır-ı Hariciyye" vb. adlar altında düzenli ve sürekli ve de çok ayrıntılı bir şekilde bu savaşa ilişkin haberler aktarılmış, harita, kroki vs. ile adeta Rus hezimetinin tadına varılmıştı. Örneğin *İkdam* gazetesinde gelişmeler Viyana, Petersburg, Tokyo, Londra, Paris, Berlin vb. başkentlerden gelen telgraf haberleriyle ya da çeşitli gazetelerden yapılan uzun aktarmalarla izleniyordu.

Oysa kronolojik olarak aynı dönemde yer alan, Japonya karşısındaki yenilginin hızlandırdığı ayaklanmalarla gelişen 1905 Devrimi ve onu izleyen olaylara günlük Osmanlı basınında tek kelimeyle olsun değinilmediği görülmektedir. Ne "*Kanlı Pazar*", ne "*Potemkin* " zırhlısının isyanı, ne Duma'nın açılışı ne de Rus Çarlığını sarsan diğer olaylardan söz edilmişti.

İstibdat döneminin koşulları dikkate alındığında bunda şaşılacak bir yan olmasa gerektir. Ancak anılan olayların gazetelerde hiç yer almayışı, bu olayların Osmanlı toplumunda duyulmadığı, hatta kimi

---

[17] *İkdam*, 24 Aralık 1905.
[18] *İkdam*, 5 Ocak 1905.

tepkilere yol açmadığı anlamına gelmez. Nitekim, kimi çağdaş Sovyet tarihçilerinin iddialarına göre, 1905 Rus Devrimi, 1905-1907 yıllarında başta Doğu Anadolu olmak üzere Osmanlı toplumunda bir hayli tepki uyandırmıştı. Sovyet tarihçisi V.İ. *Şpilkova*, *Jön-Türk Devrimi 1908-1909*, adlı kitabının bir bölümünü, 1905 Devrimi'nin Osmanlı toplumundaki etkilerini incelemeye ayırmıştır.[19] Yazara göre, Potemkin olayı ve Rusya'daki diğer karışıklıklara ilişkin haberler konusunda Osmanlı basınında çok sıkı bir sansür yürürlükteydi. Buna rağmen İllegal Jön-Türk gazeteleri Rus Devrimi'ne ilişkin haberleri Anadolu'ya ulaştırmayı başarıyorlardı. Kahire'de yayınlanan *Türk*, Sofya'da yayınlanan *Feryad*, ve diğer muhalif gazeteler *Meşveret*, *Şura-yı Ümmet* ve *Terakki*'nin yanısıra yabancı konsoloslukların aktardıkları, iki ülke arasında seyehat edenlerin anlattıkları, 1905 Devrimi'ni Osmanlı mülkünde yeterince duyuruyordu.[20] Şpilkova'ya göre bu etkilerle 1905 ve izleyen yıllarda, Bitlis, Diyarbakır, Erzurum, Trabzon, Sinop ve Kastamonu gibi yörelerde kitlesel halk hareketleri bile meydana gelmişti.[21]

Sovyet tarihçileri Jeltyakov ve Petrosyan da, "Türk Tarihçilerinin Yapıtlarında Jön-Türk Hareketi" adlı ortak makalelerinde benzer görüşleri ileri sürüyor ve Türk tarihçilerini 1905 Devrimi'nin Osmanlı toplumundaki etkilerini yeterince değerlendirmemiş olmakla eleştiriyorlar. Onların kanısına göre de 1905 Devrimi'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkileri bir hayli fazladır.[22]

Bu etkinin bir hayli yaygın ve yoğun olduğunu N. Zafer Kars da, ileri sürüyor. Ona göre, "1905 Rus devriminin ve İran'da meşrutiyetin ilanıyla sonuçlanan olayların, Doğu Anadolu'daki isyanlar üzerinde büyük etkisi olmuştur.[23]

---

[19] V.İ. Şpilkova, *Mladoturetskaya Revolutsiya 1908-1909*, Moskva: İzdatelstvo *Nauka 1977, s. 45-76; Ivan Spector, The Soviet Union and the Muslim World 1917-1958*, Seatle: University of Washington Press, 1959, s.22-23'de benzer görüşler ileri sürüyor.

[20] Şpilkova, *a.g.e.*, s. 48.

[21] *a.g.e.*, s. 52.

[22] A.D. Jeltyakov,-Y.A. Petrosyan, "Mladoturetskaya Dvijenye Bı Trudah Turetskih Istorikov", *Narodiy Azyi i Afriki*, Moskva: Akademia Nauk SSSR, 1965, s. 56-65.

[23] H. Zafer Kars, *Belgelerle 1908 Öncesinde Anadolu*, İstanbul: Kaynak yay., 1984, s. 21.

"İştirak-i Emval ve İyal" [Mülk ve Kadın Ortaklığı]

Osmanlı efkârımumuiyesinin, Avrupa'daki sosyalist cereyanın anılan dönem boyunca süren canlı teorik ve pratik tartışmalarından ne denli haberdar olduğu konusuna gelince, fikir vericiliği ve betimleyiciliği açısından tipik ve çarpıcı olan birkaç örnek vermekle yetinilecek.

Abidin Nesimi'ye bakılacak olursa, Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyalizme ilk ilgi duyan kişi Berlin Elçiliğinde başkatiplik görevi yapan Ethem Pertev Paşa'dır. Tahminen 1871 Paris Komünü'nden önce, 1848 ihtilallerinden sonra bu görevde bulunan Ethem Pertev Paşa, Nesimi'ye göre, "Sosyalizmi öğrenmiş ve sempati duymuşsa da "iştirak-i emval ve iyal"i reddetmişti.[24]

XIX. yüzyılın son çeyreği boyunca Osmanlı basınında "iştirak-i emval ve iyal" [mülk ve kadın ortaklığı] tabiri *sosyalizm* ve/veya *komünizm* ile eş anlamlı kullanılır olmuştu. Nitekim 30 Mart 1871 tarihli bir gazete yazısı "Komünizm yani tesavîr-i emval ve iştirak-i evlad û iyal" başlığını taşır. Yazı komünizmi şöyle tanıtır:

> "Eskiden beri bâtıl bir itikat, muhal ve atıl bir tasavvurdur. Bu itikad şimdiye kadar fiile çıkmayıp ancak bir takım müelliflerin eserlerinde bir hayal hükmünde derc edilmiş olup hükümleri kuvvede kalmıştır.
>
> Bu **komünizm** davasında bunların esas tezleri şudur. İnsan nev'i bazı yırtıcı hayvanlar gibi tek başına yaşamayıp bir birinin yardımına muhtaçtır. Bu sebeple teşkil olunan toplumlar da birtakım sosyal hayat mukavelelerine dayanmaktadır. Bir toplumun bütün menfaatleri ve faydaları da umumî heyete mahsus olup hiç kimseye özel olarak bir mal ve mülke tasarruf etmeğe ve selahiyet olmadıktan başka, hatta evlenmek ve karı-koca olmak bile caiz görülmez. Döl yetiştirmede ana ve baba belli olmayacak bazı hayvanlar gibi

---

[24] Abidin Nesimi, *Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları*, İstanbul: Yücel Yay. 1976, s. 224.

rastgelen dişi ile çiftleşmiş vatan evlâdı namıyle birtakım piç yetiştirmekten ibarettir." [25]

Başka gazete yazıları ve yazarlarda da örneğine çok rastlayacağımız bu satırlar dönemin *komünizm* telakkisini yansıtır.

> "Kısacası bu inançta bulunanların fikirleri fiile çıkacak olsa, insanı hayvandan ayırmaya yarayan ırz ve namus sıfatları büsbütün kaldırılmış olup ne din ve kanuna ne de ilinlere ve fenlere lüzum tamamiyle bırakmak ve artık hayvanlar gibi yalnız dümbâle-cunbân olup yani kuyruk sallayıp gezmekten başka bir netice elde edilmez..."

Ne var ki bu tarihlerde Mihran Efendi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Şark*'ın yazıişlerini üstlenmiş olan Şemsettin Sami Bey, gazetenin Rumi 10 Haziran 1878 tarih ve 74 numaralı sayısında kaleme aldığı, "Sosyalizm-İştirak-i Emval" adlı başyazısında;

"Bu iki tabir çok defa gazetelerimizin sütunları içinde görünerek umumun malumu olmuştur, ancak mana-yı hakikileri ve birbirinden olan farkları ekserimiz için el'an meçhuldür." diyerek ortaya çıkan karışıklığı düzeltmeye çalışır. Şemsettin Sami Bey'e göre, "iştirak-i emval" tabirinin 'sosyalizm' kelimesinin tercümesi gibi kullanılıyor olması, beyazı siyah diye tercüme etmeye benzemektedir." Şemsettin Sami Bey "menfur" bir eskiçağ mesleği ve mezhebi olan "iştirak-i emval ve nisvan" ile dünya için bir kurtuluş yolu olan sosyalizmi birbirine karıştırmanın bir büyük haksızlık olduğunu söyler:

> "Sosyalizm, medeniyet-ı hazıranın -Avrupa'yı ve belki bir gün olur bütün kürre-i arzı sarsacak ve cemiyet-i beşeriyenin heyet ve suretini değiştirecek bir büyük hareket-i maneviyesi ve nev'i beşeri mevki-i refah ve saadete isal eder bir şahrah-ı azim olduğundan bunun 'iştirak-i emval' töhmet ve ittihamı ve böyle yüzü kara olarak halkın enzarına arzı büyük bir gadir ve haksızlıktır...
>
> İştirak-i emval maddesi kaide-i adlü hakka ve tabiat-ı beşere muhalif olup insanı behayim [dört ayaklı hayvanlar]

---

[25] Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 247. Ne yazık ki yazar, tarihini verdiği bu gazetenin adını vermemiş.

mertebesine bıraktığından ukâla ve hükema indinde mezmum [ayıplandığı] olduğu gibi her din ve millet ve hususiyle ahlak denilen layettegayyer [değiştirilimez] bir kanun-u mukaddes indinde gayrı-ı meşrudur...
Sosyalizm ise iştirak-i emvalin büsbütün zıddıdır. İştirak-i emval ne kadar menfur bir tarîk ise sosyalizmin o kadar makbul olması iktiza eder...

Sosyalizm ıstılahı Fransızca bir kelimedir ki cemiyet-i beşer manasına olan sosyete (société) kelimesinden müştakdır. Ünvanından dahi anlaşılır ki sosyalizm cemiyet-i beşerin hüsn-ü idaresiyle refah ve saadetini ve bilâ istisna bütün efrad-ı beşerin hürriyet ve müsavatını ve hiç kimsenin hukuk-u tabiiyyesinin payınâl olmamasıyla hak ve adlin meydana çıkmasını ve nizam-ı tabiiyyeden herkesin mütenaim ve hissemend olmasını arar bir tarîk-i selâmettir..."

Şemsettin Sami Bey'in "zihinleri tedhiş eden" bu yazısından ötürü önce takibata.. daha sonra ise avf-ı tacidâriye uğrayarak kurtulmuş olduğunu da geçerken belirtelim. Şemsettin Sami Bey'in dönemin egemen "sosyalizm=iştirak-i emval û iyal" anlayışını düzeltici yazısına bir tepki de Cerrahoğlu'nun 1960'lı yıllarda giriştiği polemiklerde sola yakınlık ve yatkınlığını isbat etmek için bir hayli çalıştığı Namık Kemal'den gelmiştir. O sırada Midilli'de sürgün olan Namık Kemal, Menemenli Rıf'at Bey'e yazdığı mektupta şu "düzeltme" yi yapar:

"Şimdilik hülâsasını söyleyelim: Sosyalizm Sami Bey dediği derecede hafif bir şey değildir. Çünkü birçok şubelere münkasimdir. Sami'nin programı ise yalnız Enternasyonal fırkasının programıdır. Sosyalizm, yani Türkçesi ıslah-ı hâl-i cemiyet taraftarlarının işi hakk-ı temellükü inkar etmek ve bir tarz-ı diğerde iştirak-i emval ve iyal eylemek derecesine götürenler de vardır. Bana kalır ise sosyalist güruhun galebe ettiği zaman Avrupa hercûmerc olur çünkü iltizam edenlerin efkârında ittihat olmayan inkılâbat nerede zuhur etmiş ise arkasından bin türlü mesaib getirmiştir."[26]

---

26 *Namık Kemal'in Mektupları*, c.2, [Haz.: F.A. Tansel], Ankara: TTK Yayınları 1969, s. 207'de 334 numaralı mektup

Anılan dönemde kaleme alınan aşağı yukarı ilk ve pek ilginç "sosyalizm vizyonu"nu Ahmet Cevdet Paşa'da buluruz. Sosyalizm ve/veya komünizmi Mazdeki-Batınî-Nihilizm çizgisinde zuhur eden bir "mezhep ve meslek" olarak gören Cevdet Paşa bu görüşlerini oğlu Sedat Bey'in ortaya çıkardığı elyazması bir makalede şöyle dile getirmiştir: [27]

> "Komünizm olsun, sosyalist ve nihilist doktrinler olsun Mazdek ayininden başka bir şey sayılamaz. Bunların arasında, detaylarda ayrılık varsa da emlakta tasarruf hukukunu ve kadınlarda evlenme usulünü kaldırdıklarından temelde hepsi birdir".

Cevdet Paşa'ya göre İran'da ortaya çıkan "Mezdeki" mesleği, İslâm ülkelerinde Batınî mezhepleri doğururken, Haçlılar yoluyla taşındığı Avrupa'da ise Komünizm-Sosyalizm-Nihilizm olarak tezahür etmiştir.

> "Elhasıl İran'da zuhur eden Mezdeki mesleği sonra memalik-i İslamiye'de Batınıyyeden olan furûk-u dâlle [sapık fırkalar] mezhebine münkalib olınuştur [dönüşmüştür] ve ekseriye Alevilik fırkasına bürünmüştür.
> Badehu Avrupa'ya gidip elbise-yi sâdâ-yı efrenciyye telebbüs ederek komünist ve sosyalist, nihilist gibi nâmlar takınmıştır."

Osmanlı *intelligentsia*'sının Avrupa'daki sosyalist cereyanın önde gelen kişileri ve bunların fikirleriyle tanışıklığı ise, gazeteler düzeyinde de olsa 1870'lerden itibaren başlayacaktır. Nitekim Paris Komünü ile ilgili haberler meyanında gazeteler Komün ve Enternasyonal'in ileri gelen önderleri ve yazarlarını da okurlarına tanıtmışlardır. Nitekim 1871 yılında, aslen Ulah olan ve Çelebi Bordiana adıyla anılan bir gayrimüslimin İstanbul'da Fransızca olarak yayınladığı *La Turquie* gazetesinde "Mösyö Blanqui" ve "Mösyö Louis Blanc"ın iştirakçi fikirlerini kendi sözleriyle içeren, Fransız

---

[27] Söz konusu mektubun İstanbul Belediye Kütüphanesi (Atatürk Kitaplığı), M Cevdet Tasnifi, No. 08'de olduğundan haberdar eden Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 490.

gazetelerinden çeviri yoluyla kaleme alınmış yazılara rastlanır.[28] *Hakayık-ül Vekayi* gazetesi ise 9 Şubat 1871 tarihli sayısında, muhtemelen ilk kez, Karl Marx'ın 1870 Alman-Fransız harbinin sonrasındaki siyasal durumu tartıştığı bir yazısını *Daily News*'dan çevirerek aktarmıştır.[29] Osmanlı basınında Komünist Manifesto'ya gösterilen ilgi ise 1894 yılında -Ermenice tercümesiyle- ilk kez somutlaşmıştır.[30]

Kayda değer bir tepki de Şemsettin Sami Bey'in Gotha ve Erfurt Programları'yla ilgili yazısıyla ortaya çıkmıştır. Şemsettin Sami Bey'in okurlarına Sosyalismin maksat ve esasını anlatmak üzere 1875 yılında Alman Sosyal Demokratlarının Lassalle'ci ve Marx'cı hizipleri arasındaki birleşmeyi anlatan Gotha Programı ile bu programın Marx ve Engels'ce eleştirilip değiştirilerek 1891'de kaleme alınmış Erfurt programları üzerine yazdığı yazı, Şemsettin Sami Bey'in kaleme aldığı şekliyle, bu tartışmayı Memalik-i Mahrusa okurlarına aktarması açısından kayda değer öneme sahiptir.[31]

Osmanlı i n t e l l i g e n t s i a' sında Marksçı sosyalizm üzerine daha akademik ve bilimsel yazılar iki akademisyene aittir. Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de *İlm-i Servet-i Milel ve Usul-ü İdare-i Mülkiye* derslerini okutan ve Divan-ı Muhasebat'ta müddeiumumilik yapan Sakızlı Ohannes Paşa, *Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel* adlı ders kitabında sosyalizm ile komünizm arasındaki farka işaret ettikten sonra komünizmin en çok "müsavatçılık" yanını cerh ederek eleştirmiştir.[32] Komünizm usulu üzere semere-i hasılanın taksiminde müsavatın zararlı olduğunu söyleyen Sakızlı Paşa, sosyalistlerin baş hatası olarak da devletin her işe müdahelesini görmüştür.

> "Komünizm yani müşareketi umumiye mesleğinden dahi asıl maksad, kâffe-i efrad-ı beşerin bilcümle emval ve emlakten müştereken ve mütesaviyen hissemend olması ve binaenaleyh

---

[28] *a.g.e.*, s. 271.

[29] *a.g.e.*, s. 36-39.

[30] *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, c. 6, İletişim yay., s.1724.

[31] Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 271.

[32] Ohannes Efendi, *Mebadi-i İlm-i Servet-i Milel*, Dersaadet: Mihran Matbaası 1297'den aktaran *a.g.e.*., s. 95-106.

mülkiyet-i şahsiyye ve hatta aile ve veraset esaslarının fesh olunmasıdır."

"Efrad-ı beşer beyninde müsavat-ı tamme husulü mümkün değildir" diyen Sakızlı Ohannes Paşa, hele komünist eşitlik anlayışının olanaksızlığını anlatmak için Otto Hubner'in Mehmet Mithat tarafından çevrilmiş olan *Ekonomi Tercümesi* adlı kitabındaki bir açıklayıcı notu aktarır:[33]

> "Fransa'da ihtilal vaktinde bir takım adamlar çıkıp bunların bir sınıfı herkesin malını ortaya koymalı der idi. Bunların ismi komünist idi ki tamimci demektir. Ve bir sınıfı dahi herkese müsavat üzere yani beraber olarak taksim etmeli der idi. Bunların ismi dahi egaliter idi ki müsavatçı demektir...Şu yukarıki teklife rağbet olunsa ol vakit hâl şöyle olmak lâzım gelir ki..."

diyerek "eşitlik" ilkesinin olmazlığını ve saçmalığını göstermek üzere, aslında "sosyalist eşitlik" ilkesinden vulgar anlamda eşitliği anladığını da gösteren şu fabrika ve saat örneğini verir:

> "...fabrikanın taksimi yoluna gidilse işler daha fena olurdu. Hepsi birden işlemek üzere kurulmuş olan ve âkilâne bir idare altında kullanılıp bir güzel netice hasıl eden makinelerin bir büyük değeri vardır... Beyan eylediğimiz veçhile bunlar beş yüz parçaya taksim olunup ayrıldığı vakit bu beş yüz parçadan hiçbirisi faideli olmaz. Ve fabrikanın taksimi harabına da sebep olur. Mesela bir saati bir adam güzel kullanıp vaktini bilir iken bir evde saat olup da diğerinde olmamak lazım deyu bu saati yirmi kişiye taksim etmek lazım gelse o saatin her bir parçası bir adama verilir. Vakıa görünüşte müsavat bulundu amma ol parçalar hiç birisinin işine yaramaz ve bununla beraber saat dahi harab olmuş olur. İşte fabrikanın taksimi dahi bunun gibidir."

Öteki akademik ilgi ise İttihat ve Terakki'nin önde gelenlerinden, Maliye Nazırlığı da yapmış olan Darülmuallimin Mektebi İlm-i Ser-

---

33 *a.g.e.*., s. 103'deki aktarma Otto Hübner, *Ekonomi Tercümesi*, İstanbul: Cemiyet-i İlmiye Matbaası, 1286, s. 92-94'den.

vet ve Usul-ü Maliye muallimi Mehmed Cavid Bey'e aittir. 1317 yılında İstanbul'da yayınlanan *İlm-i İktisad* adlı kitabında Cavid Bey ilk kez akademik anlamda derli toplu ve tutarlı bir sosyalizm kritiği yapmıştır[34]. Marx'ı ütopik sosyalistlerden ayırd eden Cavit Bey bu farkın *Kapital*'de ortaya çıktığını söyleyerek Marksçı sosyalizme ilişkin şu saptamayı yapar:

> "1. Siyasi, kanuni, dini ve edebi olayların tümü ekonomik faktörlerin etkisi altındadır.
>
> 2. İnsan sosyetesi zaruri bir gelişme kanununa tabidir; bu kanun buyruğunu mutlaka yürüterek toplumun biçimini değiştirir ve ıslah eyler.
>
> 3. Bu ekonomik gelişmenin mihveri servet ve istihsal için kullanılan alettir, araçtır. Bu araç durmadan değişir. Nihayet bir hadde gelir ki geçmişteki safhalardan biri üzerine kurulmuş olup hâlâ ayakta duran ekonomi biçimi ile aralarında hiçbir ilişki kalmaz. Bu halde bu ekonomi biçimi değişmelidir. Çünkü varlık sebebi kalmamıştır."

Bu akademik endişe ile sosyalizm üzerine tahlili bir yazı da 1910 yılında *Ulum-u İktisadiye* ve *İçtimaiye Mecmuası*'nda çıkan Ali Kami'ye ait olanıdır. [35]

İkinci Meşrutiyet'in nisbeten özgür ve kanuni ortamında beliren sol cereyanlar içinde 1910 yılı Eylül'ünde Osmanlı Sosyalist Fırkası kurulmuş ve *İştirak, Medeniyet, İnsaniyet* gibi sol dergiler yayınlamışsa da Marksçı sosyalizmden daha çok Fransız Sosyalist Partisi'nin önderlerinden Jean Jaures'nin solculuğuna daha yakın ve yatkın olan bu cereyan içinde de "doğru ve anlaşılır" nitelikte sosyalizm bilgisini ortaya koyan yazılar kaleme alınamamıştır.[36] Örneğin Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın organı olarak çıkan *İnsaniyet* dergisinin 22 Teşrinisani 1326 (1910) tarihli sayısındaki imzasız bir yazı bu bağlamda aydınlatıcıdır. Yazar "kollektivizm"e yapılan

---

[34] Mehmet Cavit, *İlm-i İktisat*, , İstanbul: Akın Matbaası, 1317'den yapılan aktarma için, *a.g.e.*., s. 295-299.

[35] Ali Kami, "Sosyalizm Hakkında Tenkidat", *Ulum-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, c. I, Eylül 1326, s. 707-720; c. II, Haziran-Eylül 1326, s. 735-741.

[36] T.Z.Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, c.I, (1. Basım), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.

eleştirileri göğüslerken mekanik-determinist bir sosyalizm yorumu ortaya koymaktadır:

"Kollektivistler hiçbir veçhile mülkiyeti kaldırmak istemezler. Bunun tamamiyle aksine mülkiyeti umumileştirerek ve genişleterek herkesin bir ortaklık payı elde eyleyip ilelebet ona malik kalmasını isterler... Kolektivizm ütopiye tabi değildir. Ütopinin doğurduğu bir şey değildir.

Kollektivizm, olağanüstü doğurma ve icat kabiliyeti olan beynin tefekkür ürünü değildir... Toplum ekonomik kuvvetlerin etkisi altında hergün değişiyor, olağanüstü genişliyor. İşte kollektivizm bu genişlemenin tabii ve kaçınılmaz bir sonucudur. Bu değişiklik ve inkılap ihtiyar ve irade dışıdır. Yani istesek de istemesek de oluyor ve olacaktır da..."

"ölüyor rus imparatorluğu ölüyor...
Artık ne Kışlık Saray'da eteklerin ipekli sesi,
ne Paskalya Çanlarında duası Çar'ın
ne Sibirya yollarında zincir iniltisi...

ölüyor rus imparatorluğu ölüyor
Artık alevî billur kadehlerde ıslanmayacak
kalın etli dudakları pomeşçiklerin,
kara toprağın üstünde bir avuç kan gibi yatmayacak
bakır sakalları açlıktan ölen mujiklerin..."

Nazım Hikmet

BİRİNCİ BÖLÜM

1917 "Şubat": "Halkın Kendiliğinden İsyanı"

1917 yılı Rusya'ya sıfırın altında 40 dereceyi bulan soğuklar ve yiyecek sıkıntılarıyla geldi. Halkın bedbinliği, hoşnutsuzluğu ileri derecedeydi. Ocak ayı başında Trepov Başbakanlıktan ayrılmış ve yerine Prens Nikolas·Golitsiyn getirilmişti.[1] Bir bakıma bu durum eskisinden pek farklı değildi; bir bakıma alttan alta yeni kaynaşmalar oluyordu. 1917 yılının ilk haftalarında Petrograd'da patlak veren grevler önceki yıllardakinden pek farklı görünmüyordu.[2] Oysa yaklaşık iki ay içine sığacak gelişmelerle dünya tarihinin en önemli olaylarından birisi meydana gelecekti. Ünlü tarihçi Carr'ın sözcükleriyle, "Romanov hanedanını deviren 1917 Şubat Devrimi, savaşın neden olduğu yoksulukların ve ödenen bedelin paylaşımında açıkca görülen eşitsizliğin çileden çıkardığı bir halkın kendiliğinden isyanıydı."[3]

Yine bir başka ünlü tarihçinin haklı olarak belirttiği gibi, 1916-17 kışında, Rusya'daki her aklı başında gözlemci mevcut rejimin çökeceğini öngörebilirdi, ama hiç kimse, devrimci liderler de dahil, Petrograd'da 8 Mart'ta başlayan[4] ekmek için ayaklanmaların , garnizonun başkaldırmasıyla sonuçlanacağını ve dört gün içinde Hükümet'in devrileceğini düşünemezdi.[5]

Bu kestirilemezlik, Rusya'yı dışardan gözlemleyenler için bir kat daha geçerliydi. Bir yandan amansız Çarlık sansürünün varlığı, diğer yandan savaşan ülkelerin kendi içlerinde uyguladıkları "savaş sansürü" Rusya'daki olaylara ilişkin sağlıklı bilgi akımını ve doğru

---

1 Alan Moorehead, *The Russian Revolution*, New york: Harper & Row, 1958, s. 132-133.

2 Graham Stephenson, *Russia: From 1812 to 1845, A History*, New York: Praeger Publishers, 1969, ş. 228.

3 E.H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi* (Çev. Orhan Suda), İstanbul: Metis Yayınları, 1989, s. 75.

4 Bu çalışmada belirtilen bütün tarihler miladi takvime göredir.

5 Nicholas V. Riasanovsky, *A History of Russia*, New York: Oxford University Press, 1963, s. 503'de İngiliz tarihçi Willam H. Chamberlin'den aktarıyor.

değerlendirmeleri büyük ölçüde engelliyordu. Bu durum İngiliz Basını için geçerli olduğu gibi Osmanlı Basını için de geçerliydi. Oysa hükümetlerin resmi haberalma olanakları bu denli kısıtlı değildi ve örneğin Rusya'da olup bitenlere ilişkin *Downing Street*'e iletilen bilgilerle Bab-ı Ali'ye iletilen bilgiler birbirinden hayli farklı olabiliyordu.[6]

Önce 1917 Ocak ve Şubat ayında Osmanlı gazetelerinin Rusya haberlerine bir göz atalım ve daha sonra Bab-ı Ali'nin bu konudaki istihbaratına değinelim.

1917 yılı başında günlük İstanbul gazeteleri "Rusya Ahvali"yle bir hayli ilgileniyorlardı. Aslında Ruslar da dahil herkes köhnemiş Çarlık'ta birşeyler olduğunu görüyor, ancak işin nereye varacağını kestiremiyordu. Osmanlı gazetelerindeki haberler doğal olarak savaşa ağırlık tanıyor, Osmanlı Devleti'nin hasımlarından birisi ve de en "belâlısı" olan Rusya'nın savaşa ilişkin durumu yakından izleniyor; ayrıca zaman zaman bu ülkedeki iç siyasal gelişmeler de gözden geçiriliyordu. *Tanin* gazetesinin 3 Ocak 1917 tarihli sayısında, "Bir Rus gazetesinin istimdadı" [yardım isteği] başlıklı haberde, İngiltere ve Fransa'nın Batı'dan kuvvetle yüklenerek Rusya'nın yükünü hafifletmesi gerektiği, aksi halde Rusya'nın Merkezi Devletler'in "tazyiklerine" uzun süre dayanamayacağı vurgulanıyordu. Aynı gazetenin "Rus Duma'sında Bir Nutuk" başlıklı bir başka haberinde ise sağ kesim milletvekillerinden birisinin konuşmasından şu sözler aktarılıyordu: "Bugünkü hayat-ı siyasiyemizi üç frengi çıbanı kemiriyor. Bunların birincisi sansür usulü, ikincisi re's-i kârdakilerin [iş başındakiler] sakarlığı ve üçüncüsü Almanya lehindeki ceryanların kuvvetlenmesidir. Yarınki günün bize ne hazırladığını hiç birimiz bilmiyoruz." Aynı tarihli *Tanin*'in dördüncü sayfasındaki "Rus Çarının Şarlatanlıkları" adlı Viyana mahreçli haberde de, Çar'ın ağzından Rusya'nın savaşdaki amaçları (bunlardan birisi de İstanbul ve Boğazların ele geçirilmesiydi) anlatılıyor ve eleştiriliyordu.

---

6 İngiltere Başbakanı'nın resmi ikâmetgahı Downing Street No. 10'da bulunduğu için *Downing Street* sözcükleri İngiliz Hükümeti yerine kullanılır. Aynı şekilde Bab-ı Ali sözcüğü de Osmanlı sadrazamlarının önce konağı, resmi ikâmetgahı, daha sonra da Osmanlı Hükümeti yerine geçmek üzere kullanılan bir terimdir. Günümüzde daha çok İstanbul basını için kullanılan *Bab-ı Ali* sözcüğü, Osmanlı Devleti tarihe karışana kadar esas itibariyle Osmanlı Hükümeti yerine kullanılıyordu.

4 Ocak 1917 tarihli *Sabah*, "Rusya'da İhtilal Mukaddematı" [Başlangıçlar] başlığı altında Duma'daki karışıklıkları aktarıyordu. 6 Ocak 1917 tarihli *Tanin*'de Rus Kabinesi'ndeki değişikliklerden söz ediliyor, aynı gazetede bir gün sonra, mevcut siyasi durumu görüşmek üzere Moskova'da toplanan Rusya'nın belli başlı siyasi örgütlerinin toplantısının polis tarafından dağıtıldığı, ölenler olduğu gibi pek çok kişinin tutuklandığı haber veriliyordu.

Tahmin edilebileceği gibi bu haberler Berlin ve Viyana ajans ve gazeteleri aracılığıyla İstanbul'a ulaşıyordu[7] Anılan dönemde haberalma olanaklarını kısıtlayan bir başka olgu da yürürlükteki çift taraflı sansürdü. Çarlık sansürü amansız bir şekilde işliyordu. Bunun yanı sıra savaşan ülkelerin uyguladıkları "savaş sansürü" de bir hayli etkiliydi. Bir üçüncü sansürün varlığından söz etmek de doğru olur. O da ister İtilâf Devletleri isterse Merkezi Devletler'de olsun, özel ya da resmi ajans ve gazetelerin uyguladıkları otosansürdü. Bu sansür, daha çok tarafların olayları oldukları gibi değil de olmasını istedikleri gibi yansıtma gayretlerinin bir sonucuydu. Dolayısıyla olaylara ilişkin gerçek haberlerin bütün bu engelleri aşarak okuyucuya ulaşmasının güçlüğünü gözardı etmemek gerekir.

1917 yılının Ocak ayının ilerleyen günlerinde Osmanlı basınında yer alan kimi haberlerin başlıkları şöyleydi: "Rus Kabinesi Buhranı"[8]; "Duma Ne Suretle Tatil Edilmiş?" "Rusya'nın Yevmî Masarif-i Harbiyesi"; "Rasputin'in Katli Etrafında" ve "Rusya'da İğtişaşlar" [karışıklıklar]. [9] Ocak ayının ikinci yarısında Osmanlı basınını en çok meşgul eden olay Rasputin'in 1916 yılının son günlerindeki öldürülüşüydü. [10] Bunu Rus Kabinesi'ndeki bunalım ve

7 Bunun başka türlü olması da mümkün değildi. Zira o dönemde ulusal bir haber ajansı yoktu. Yabancı ajansların ortaklığından başka bir şey olmayan *Osmanlı Telgraf Ajansı* (1911) girişiminin sonu gelmemiş, *Milli Ajans*'ın ömrü de uzun olmamıştı.

8 *Tanin*, 12 Ocak 1917.

9 *Tanin*, 13 Ocak 1917.

10 Grigori Yefimoviç Rasputin (1872-1916) Çar ve ailesi üzerinde büyük etki kurarak Romanov Hanedanı ve Rusya'yı kurtaracağını iddia eden düzenbaz bir din adamıydı. Özellikle Çariçe ile olan ilişkisi, hükümet işlerine karışması ve ahlaksızlıkları nedeniyle Çar'ın akrabalarının da içinde bulunduğu bir grup tarafından 31 Aralık 1916'da zehirlendi. Rasputin'e ilişkin haberler Çarlık sansürünü aşmayı başardı ve bir

değişikliklere ilişkin haberlerle, Moskova ve çevresinde ilân edilen sıkıyönetime ilişkin haberler izliyordu.[11]

Sabah gazetesinin 21 ve 23 Ocak tarihli sayılarında "Rusya'nın İhtilal Mebde'inde" [başlangıç] bulunduğu, "ihtilal emarelerinin" belirdiği, her tarafta büyük bir galeyanın hüküm sürdüğü yazılıyordu.[12] O günkü deyimle "Rusya'nın Ahvali"nin giderek kötüleşmesi üzerine *Tanin* ve *Tasvir-i Efkâr*[13] gazetelerinde, Ocak'ın son, Şubat'ın ilk günlerinde haber-yorum niteliğinde çeşitli yazılar yayılandı. *Tasvir-i Efkâr*'da yayınlanan "Rusya Ahvalinin Vehameti" başlıklı yazıda şu görüşlere yer veriliyordu.[14]

> "Rusya'da buhran vukubulacağı evvelden hissedilmekle beraber, bu kadar şedîd ve inkilâbâver olacağı asla tahmin olunamıyor idi. Cereyan-ı ahvâl, Rusya'da tamamen irticaa doğru gidildiğini gösteriyor."

Aynı gazetenin bir gün sonraki "Siyasiyat" adlı başyazı sütununda yer alan Yunus Nadi imzalı yazıda da, Harb-i Umumi'de Rusya'nın içine düştüğü bunalım ayrıntılı olarak tahlil edilmekteydi.[15]

Tanin'de 6 Şubat 1917 tarihli, "Rusya Ahvâl-i Dahiliyesi" başlıklı uzunca bir yazıda ise Rusya'nın "ahval-i dahiliyesi"ne ilişkin sağlam bir kaynaktan alınan haberler aktarılmakta ve ilk kez Petersburg, Moskova ve Odesa gibi kentlerdeki rahatsızlığın gerçek nedenine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Buna göre, (Rusya'nın)

---

süre gecikmeyle dünyanın her tarafında duyuldu. 4 Ocak 1917 tarihli *Sabah*'ta, *Le Matin* gazetesinden naklen Prens Yusupov'un Rasputin'i katlettiği haberi yer alıyordu.

11 *Tanin*, 14-30 Ocak 1917.

12 *Sabah*, 21 ve 23 Ocak 1917.

13 Şinasi'nin *Tasvir-i Efkâr*'ından ayırt etmek için *Yeni Tasvir-i Efkâr* adıyla Ebüzziya Tevfik tarafından yayına sokulan *Tasvir-i Efkâr*, *Tevhid-i Efkâr*, *İntihab-ı Efkâr* vb. adlar altında yayınlandı. 1917 yılında da adı başlıklarda *Tesvir-i Efkâr* olarak görülüyordu. Biz tüm çalışma boyunca asıl adı olan *Tasvir-i Efkâr*'ı kullanmayı tercih ettik.

14 *Tasvir-i Efkâr*, 30 Ocak 1917.

15 *Tasvir-i Efkâr*, 31 Ocak 1917.

"...büyük şehirler(in)de nice bir zamandan beri büyük bir adem-i hoşnudî ve şedîd-i galeyan emareleri meşhud oluyor. Bidayet-i harbden beri ahalinin büyük bir kısmı ve bilhassa amele sınıfı bu muharebelerin Rusya'nın menfaatinden ziyade İngilizlerin hesabına olarak cereyan etmekte olduğunu anladıklarından sulhe doğru gidilmesi lüzumunu Hükümete karşı bir münasebetle ihsas ettirmişler ve amele kendilerinin askerlikten tecil edilmesini taleb etmişlerdir."

Yazıda, son zamanlarda güçlü siyasal cereyanların görüldüğü Rusya'da güçlüklerin ihtilalci hareketlere yol açtığı ve ülkenin genel bir karmakarışıklığa [herc-ü merc] doğru gittiğinin çok açık olarak belli olduğu kaydedilmektedir. Yazıda ayrıca Rus ordularının, erlerin bir "tüfengi münavebe ile kullanacak kadar" kötüleşmiş durumundan söz edilmekte, silahsız olarak cephelere sevkedilen erlerin, esir düşmeyi kurtuluş çaresi olarak gördükleri belirtilmektedir. *Tanin*'in yazısı, Rusya'da nasıl olursa olsun bir barış yapılması arzusunun giderek güçlendiği şeklinde sona ermektedir. Bu değerlendirme gerçekcidir. Çünkü 15.5 milyon insanın silah altına alındığı, 1.650.000 ölü, 3.850.000 yaralı ve 2.410.000 esire mal olan [16] bu savaşın sonlarına yaklaşılırken, barış arzusu geniş halk kitleleri arasındaki en güçlü arzu idi. Ayrıca Ruslarla savaşan taraflardan birisi olan Osmanlılar için de Rusların barış isteğine inanmak son derece doğaldı. İleride görüleceği gibi, Rusya'da gelişen olayları daha çok barış umudu ve olanağı açısından görmek ve değerlendirmek, Osmanlı basınının ve aydınlarının kurtulamadıkları bir "seçici algılama" yöntemi olacaktır.

Rusya'daki gelişmelerin Osmanlı basınındaki akislerini izlemeğe devam etmeden önce, Osmanlı Hükümeti'nin gelişmeleri nasıl izlediğine de bir göz atmak yararlı olacaktır. Osmanlı Hükümeti, harb içinde Rusya'daki gelişmeleri daha çok Stockholm Sefiri Cevad Bey aracılığıyla izliyordu. Sefir Cevad Bey, İsveçli diplomatlar, tarafsız ülkelerin sefaret mensupları ve İsveç basınını izleyerek bilgi toplamaya çalışıyordu.[17] Ne var ki, istihbaratının yeterli,

---

16 Riasanovsky, *a.g.e.*, s. 505.

17 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya (1878-1919)*, Ankara: A.Ü. DTCF Yayını, 1970, s. 317.

değerlendirmelerinin başarılı olduğu söylenemez. Örneğin, Şubat İhtilâli'nden önceki, 27 Ocak 1917 tarihli raporunda şu görüşler yer alıyordu:

> "Rusya'da dahili buhran hüküm sürmekle beraber, durum, dahili bir isyan olamayacağı merkezindedir. Çünkü bina-i isyan altında toplanabilecekler cephe-i harbde veya cephe-i harb ve Sibirya'ya gönderilmekte oldukları gibi Çar ve Hükümet-i müstebidesi ve ordusu ve Duma'daki muvafık ve muhalif fırkalar da harbe devam etmek azmindedirler. Binaberîn, kat'i bir hezimet-i askeriye gibi fevkalâde bir hal vukubulmadıkça, Rusya'daki istibdat ve hürriyetin bugünkü mücadelesinden komşu düşmanımızın an karîb [yakında] müttefiklerini terketmesi ihtimali bulunduğu neticesini çıkarmak hata olur".[18]

Cevad Bey'in yanılgısı bu kadarıyla da kalmıyordu. İsveç Sefiri. Şubat ve Mart başındaki gelişmelerden ve hatta "Şubat İhtilali"nin fiilen başladığı tarihten bir gün sonra (13 Mart 1917) gönderdiği 141 numaralı telgrafında da şunları belirtiyordu:

> "İşbu ayın (Mart) 8'inde ve 10'unda Petersburg'da iğtişaş zuhuruna, kuva-yı askeriyenin ahali üzerine silah istimal eylemesi ile, kıtal vukubulduğuna, birçok fabrikalarda terk-i işgal [grev] ilan edilmiş olduğuna, diğer büyük Rus şehirlerinde de buna benzer vakalar tahaddüs ettiğine, hülasa Rusya'da ihtilal başlamış idüğüne dair Haparanda (Rus-Norveç hududunda bir şehir) şehrinden mübalağakârane havadis varit olmuştur. Ahiren Rusya'da kesretle kâr yığıp, münakalat tavakkuf ettiği cihetle, büyük şehirlere zahire sevki mümkün olmadığından, ahali ve bilhassa kadınlar sokaklarda müçtemian tezallüm ve şikayete teraddi etmiş olduklarından, silah istimali ile kargaşalık bastırılmıştır. Salahiyattar mehafilde hakikatın bu merkezde olduğu ve vukuat-ı mesture haddizatında ehemmiyetle manidar addedilmekle beraber, vâsi miktarda ve mürettep bir ihtilâl başlangıcı olmadığı fikrinde bulunulduğu maruzdur."[19]

---

[18] Dışişleri Bakanlığı Arşivi [Eski Hariciye Nezareti Arşivi], H(arbi) U(mumi), Rusya Karton 123'ten aktaran Kurat, *a.g.e.*, s. 317-318.
[19] *a.k.*

Akdes Nimet Kurat'ın aktardığına göre, Berlin'deki Büyükelçi Hakkı Paşa da olaylara ilişkin sağlıklı bilgilere sahip değildi. Paşa'ya göre, "bu Rus ihtilâli daha ziyade İngilizler tarafından tertip edilmişti". Prof. Kurat'ın da haklı olarak belirttiği gibi, o dönem Osmanlı diplomatlarının en dirayetlisi olarak tanınan Hakkı Paşa dahi, bu hususta tamamiyle yanılmış, daha doğrusu, tek taraflı Alman istihbaratına fazla itimat etmişti."[20]

Osmanlı diplomasisinin bu aymazlığına karşılık, örneğin İngiliz diplomat ve politikacıları gelişmeleri acaba nasıl izliyorlardı? Ünlü İngiliz Başbakanlarından David Lloyd George[21], 1934 yılında yayınlanan anılarında, "1915 vel916 yıllarında Müttefikleri, eninde sonunda Rusya'daki ihtilali çabuklaştıracak olan kusur ve eksiklikleri gidermek için iknaya çalıştım"[22] diye yazıyor. Herşey olup bittikten sonra bunu, kurt politikacının bir böbürlenmesi olarak da değerlendirmek mümkün. Ancak Lloyd George'un savaş boyunca ve ihtilalden önce Rusya'dan aldığı istihbarat öylesine güçlüydü ki, ona yukarıdaki sözlerin yanısıra, " (ihtilal) hiçbir rahatsızlık belirtisi göstermeden, hiçbir işaret vermeden, bir dağın ani ve beklenmedik patlaması değildi"[23] dedirtebiliyordu. Kızılhaç adına tüm Rusya'yı dolaşan Muhafazakâr Milletvekili Sir Ian Malcom, daha 1915 Kasım'ında Londra'ya gönderdiği raporda şöyle yazıyordu:

> "Ve ihtilal gelip çattığında -herkes bunu açıkca söylüyor- cephane yokluğu nedeniyle silah arkadaşlarının öldürülmesine öylesine kızgın olan Ordu'nun en az yarısının ayaklanmadan yana çıkacağını bana söylüyorlar."[24]

---

[20] *a.k.*

[21] 1916-1922 yılları arasında Başbakanlık yapan İngiliz devlet adamı. Liberal Parti'nin radikal kanadını temsil eden Lloyd George, Osmanlı Devletine kabul ettirilmeye çalışılan Sévres Antlaşması'nın mimarı, Yunanistan'ın "Anadolu Macerası"nın en büyük destekleyicisi idi.

[22] David Llyod George, *War Memoirs of David Llyod George 1916-1917*, Boston: Litte Brown & Co., 1934, s. 481.

[23] *a.k.*, s. 492.

[24] *a.k.*, s. 493.

Anılarında, Rusya'yı çok iyi tanıyan ve çok iyi Rusça bilen Prof. Bernard Pares'in[25] Hükümete ayrıntılı ve kapsamlı raporlar sunduğunu da belirten Lloyd George, 1915 yılının sonunda Profesörün şu değerlendirmeyi yaptığını aktarır:

"Rusya'nın iç işlerinde çok ciddi gelişmeler, her hal ve kârda, kaçınılmaz görünmektedir."[26]

O dönemde emperyalizmin önderliğini yapan sömürgeci bir imparatorlukla, emperyalizmin pençesindeki yarı-sömürge, köhnemiş ve dağılmakta olan bir imparatorluğun istihbarat ve değerlendirmelerindeki bu farklılığa şaşmamak gerekir.

Kartopu Büyüyor!

Rusya'da olaylar ivme kazanarak gelişmesini sürdürdü. Yalnızca Ocak ve Şubat aylarında tüm Rusya'da greve giden işçilerin sayısı 670.000'den az değildi.[27] Yeni takvime göre Şubat ayının ikinci yarısı ile Mart'ın ilk haftasında olaylar daha da hızlandı. Ekmek kuyrukları siyasal gösterilere dönüştü. Kadınlar, işçiler, öğrenciler sokağa döküldüler. Şubat sonunda toplanması beklenen Duma'daki hemen hemen herkes İçişleri Bakanı Protopopov'a duyulan nefret ve Çar'ı devirme düşüncesinde birleşiyordu. Çar ise dünyadan habersiz bir şekilde Petrograd'ın 720 km güneyinde Mogilev'deki askeri karargâha gitmeğe hazırlanıyor ve boş zamanlarında domino oynamayı düşlüyordu. [28] İhtilalden en çok iki hafta önce kendisine "ayaklanma ihtimali"nden söz eden Başbakan Rodzianko'ya "Benim edindiğim bilgiler bunun tam tersidir; Duma'ya gelince, eğer son defaki gibi

---

[25] Liverpool ve Londra Üniversitelerinde Rusya Tarihi Profesörü olan Bernard Pares'nin, *Russia and Freedom, Day By Day With The Russian Army, A History of Russia, The Fall of the Russian Monarchy, My Russian Memoirs* gibi yayınlanmış eserleri bulunuyor.

[26] *a.k.*, s. 495.

[27] *History of the USSR*, Part I, (İngilizceye çeviren George H. Hanna) Moscow: Progress Publishers, 1977, s. 352.

[28] Moorehead, *a.g.e.*, s. 135.

çetin gösterilerde bulunursa kapatılacaktır." diyordu.[29] Mart'ın 1'inde ekmek kuyrunuğundaki kıpırdanmalar, fırınların yağmalanmasına dönüştü.[30] 3 Mart'ta Putilov fabrikasının işçileri sokağa döküldüler; onları Petrograd'ın Narva ve Vıyborg yöresi işçileri izledi. 8 Mart'ta Petrograd'ın Bolşevik Komitesi'nin çağrısı üzerine çalışan kadınlarla ev kadınları Uluslararası Kadınlar Günü'nü kutlamak üzere gösteriler yaptılar. Açlık, savaş ve Çar'a karşı sloganlar attılar. Grevdeki işçiler kadınlara katıldı. Ayın 9'unda askerlerin, Kazakların ve polisin mukavemetini kıran yaklaşık 200.000 Petrograd işçisi Nevski Bulvarı'na çıkmıştı. 300.000 işçinin katıldığı bir gün sonraki genel grev, 11 Mart'ta ayaklanmaya dönüştü.[31] 12 Mart'ta Hükümet çöktü ve bir yandan "İşçi ve Asker Komiteleri Sovyeti" kurulurken bir gün sonra da sağcı partilerin egemen olduğu "Duma Geçici Komitesi" oluşturuldu. 13 Mart'ta 1000'den fazla delegenin katılımıyla toplanan "Petrograd Sovyeti", silahlı kuvvetlerin kontrolünü ele alan, erlere haklar tanıyan, subayların ayrıcalıklarını kaldıran "Bir Numaralı Emirname"yi yayınladı. Ertesi gün Çar İkinci Nikola tahttan feragat ettiğini bildiren beyannameyi imzaladı. Petrograd Sovyeti'nin isteği ile Duma Geçici Komitesi "Geçici Hükümet"e dönüştü; 15 Mart akşamı ihtilâle ve Çar'ın çekildiğine ilişkin haberler dünya basınına dağıtıldı.[32] Kısaca, insanlık tarihinde yepyeni bir sayfa açılmış oluyordu.

Anılan süre içindeki olaylar Osmanlı basınına nasıl yansıdı? *Tanin* gazetesi 2 Mart 1917 tarihli sayısında, dördüncü sayfada "Rus Amelesinin Protestosu" başlığı ile verdiği haberde, muhtemelen,[33] 21 Şubat'ta savaşa karşı çıkan bazı işçi temsilcilerinin tutuklanması olayının protesto edildiğini aktarıyordu. 3 Mart tarihli *İkdam* gazetesinde ise, birinci sayfa çift sütuna manşet, resimli bir haberde,

---

29 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkilabı Tarihi: 1914-1918 Genel Savaşı*, (c.III, Kısım IV), Ankara: TTK Yayını, 1967, s. 45.

30 Moorehead, *a.g.e.*, s. 135.

31 History of the USSR, *a.g.e.*, s. 352-353.

32 Rusya'da "Sovyet"lerin doğuşu, gelişimi, evrimi ve ortadan kalkışıyla ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. Oskar Anweiler, *Rusya'da Sovyetler 1905-1921* (Çev.: Temel Keşoğlu), İstanbul: Ayrıntı (Yayınları), 1990.

33 21 Şubat 1917'de Savaş Endüstrileri Komitesi'nin 8 işçi üyesi "Pasifist" görüşleri nedeniyle tutuklandı. Bkz. Moorehead, *a.g.e.*, s. 135.

"Rusya'da Duma Meclisi'nin Küşadı" duyuruluyordu.[34] 7 Mart tarihli, yani ihtilalin ayak seslerinin bir hayli güçlendiği bir sırada, *Tanin*, "Duma'daki Gülünç Bir Hadise"yi aktarıyordu. Buna göre, kordiplomatiğin de hazır bulunduğu Duma'nın açılış töreninde, Duma Reisi, yaptığı konuşmada İtilaf Devletleri'ni övmüş; üyeler de diplomatlara ayrılan localardaki sefirleri alkışlamışlar. *Courier Della Serra* adlı İtalyan gazetesinin Berlin üzerinden İstanbul'a ulaşan bu haberi şöyle devam ediyor:

> "Sefirler de buna mukabil makam-ı teşekkürde kıyam [ayağa kalkmak] eylemişlerdir. Ol umurda oturmakta olan Amerika sefiri de biraz sonra kıyam etmişse de derhal tekrar oturmuş, fakat bir lahza düşündükten sonra tebdil-i fikir etmiş ve yeniden kıyam eylemiş, bu defa diğer sufera ile beraber tekrar oturmuştur. Bu hadise bütün hazırunu kahkahalarla güldürmüştür."[35]

Tanin gazetesi, 8-14 tarihleri arasındaki sayılarında, Duma'daki tartışmalar, "Rusya'daki Mevkufiar" ve bir Rus kruvazörünün batışı vs. gibi haberleri aktardı. Bunu fazla yadırgamamak gerekir. Çünkü Rusya'daki sansür nedeniyle diğer ülkeler de olup bitenlerden yeterince haberli olamıyorlardı. Örneğin Mart'ın ilk yarısındaki olaylara ilişkin haberler İngiliz basınında da, ayın 4'ünde ve 12'sinde "dedikodular" biçiminde yer aldı.[36] Aslında 12 Mart 1917 tarihli *Tanin*'de grevler ve ayaklanmalara ilişkin bir haber *Frankfurter Zeitung* gazetesinden naklen, "Moskova'da Fabrikaların Tatili" başlığı altında, üçüncü sayfada, tek sütun, altı satıra dizilmiş olarak yer almıyor değildi. Ancak bu haber, "cihet-i askeriye için iş yapmayı reddeden" Moskova'daki 9 büyük mensucat fabrikasında işçilere yol verildiğini bildiriyordu.[37] Aynı gazetenin 15 Mart tarihli sayısında ise Kopenhag kaynaklı kısa bir haberde, Duma'nın kapatıldığı duyuruluyordu.[38]

---

[34] *İkdam*, 3 Mart 1917.
[35] *Tanin*, 7 Mart 1917.
[36] R. Page Arnot, *The Impact ot the Russian Revolution in Britain*, London: Lawrence and Wishart, 1967, s. 10.
[37] *Tanin*, 12 Mart 1917.
[38] *Tanin*, 15 Mart 1917.

"Petersburg'da İhtilal"!

Şubat Devrimine ilişkin ilk haberler, dünya basını ile birlikte, Osmanlı basınında da 16 Mart 1917 Cuma günü yayınlandı.[39] *Tanin* haberi birinci sayfada, yarım sayfalık manşetle, şöyle veriyordu:[40]

"Petersbur'de İhtilâl -Hükümet İhtilalcilerin Elinde- Kırk Bin Askerin İltihakı". *Tasvir-i Efkâr*'ın aynı tarihte birinci sayfada verdiği haberin başlık ve alt başlıkları ise aynen şöyle idi:[41]

"Rus Pay-ı Tahtında İhtilal -Bütün Nazırlar Tevkif ve Hapsedildi -Duma azasından Bir Heyet-i İcraiye Teşkili - Pay-ı taht Kuva-yı Muhafazasından 40.000 Kişinin İhtilalcilere İltihakı - Petersburg'da Mebuslardan Bir Kumandan".

İkdam'ın bu bağlamdaki haberi ise şöyle idi:[42]

"En Son Haber: Rusya'da Azim İhtilal Kopmuştur!".

İhtilale ilişkin haberler İngiltere'de de 16 Mart Cuma günü manşetlere çıktı. O zamanın ünlü Basın Baronu milyoner Lord Northcliffe'in sahibi bulunduğu *The Times* haberi, "Rusya'da Devrim" ve "Çar Tahtı Terketti" başlıklarıyla verdi. *The Manchester Guardian*, *The Daily Telegraph* ve *Morning Post* gibi günlük İngiliz gazeteleri, ağız birliği etmişçesine haberi aynı başlıklarla aktardılar: "Rusya'da Devrim: Çar Tahtı Terketti". Rus Devrimi'nin İngiltere'deki yankıları üzerine bir kitap yazmış olan R. Page Arnot, uzun bir geçmişi olan "Fleet Street"in[43] ve taşra basınının tarihte

---

39 Prof. A.N. Kurat'ın *Türkiye ve Rusya* (1970) adlı kitabındaki bir saptamasının yanlış olduğu görülüyor. Kurat, kitabının 317. sayfasında, "Rus ihtilali hakkında ilk yazılar ancak 20 Mart tarihinde çıkmaya başlamıştır"; 320'nci sayfasında ise "...ancak Mart'ın yirmilerine doğru Rus ihtilali hakkında yazılar basılmakla beraber Rusya olayları hakkında doğru dürüst malumat verilememişti." diye yazmaktadır. Oysa metinde görüleceği gibi Şubat Devrimine ilişkin haberler İstanbul gazetelerinde Mart'ın 16'sında yayınlanmıştır; bu haberlerin Londra ve öteki İngiliz gazetelerindeki yayınlanış tarihi de aynıdır, Bkz. Arnot, *a.g.e.*, s.10-13.

40 *Tanin*, 16 Mart 1917.

41 *Tasvir-i Efkâr*, 16 Mart 1917.

42 *İkdam*, 16 Mart 1917.

43 Fleet Street, Londra'da gazete büro ve matbaaların kümelendiği sokağın adıdır. Bizde de son yıllarda Bab-ı Ali'den kaçışın yaşandığı gibi, İngiliz gazeteleri de bugün Fleet Street'i terketmişlerdir. Yakın zamanlara kadar ve özellikle 20. yüzyılın başında Londra basını bu sokağın adıyla anılırdı.

ilk kez aynı başlıkları attıklarını, tek farklılığın "Çar" kelimesinin yazılışında ortaya çıktığını söylüyor! [44].

Osmanlı basınına geri dönersek, ana başlıkların altındaki haberlerde, Viyana, Berlin, Stockholm, Kopenhag kaynaklı gazete ve ajanslara dayanılarak olayların ayrıntıları veriliyordu. Bu haberlerde, Martin ilk iki haftasında yer alan olaylar aktarılıyor; Çarlık Nazırlarının tutuklanışlarından, Geçici Hükümet'in oluşumundan, Çar'ın çekilişinden ve Çar Naibi'nden söz ediliyordu.

Duma'daki son gelişmeler aktarılıyor, Kadet'lerin lideri Milyakov ile "Sosyalist" Kerenski'nin sözlerine yer veriliyor ve halkın ve amelenin "sulh" istediğine işaret ediliyordu. Barış istekleri ve savaş karşıtı gösteri ve taleplerin özel olarak vurgulandığı gözleniyordu. Görgü tanıklarına da dayanılarak verilen haberlerde, halkın mağazaları yağmalayışı, Petersburg'da sayıları bini aşan sarhoşların hastanelere gönderildiği, demiryolu ulaşımının kesildiği vb. ayrıntılara yer verildiği halde, İşçi Temsilcileri Sovyeti'nden ve aldığı kararlardan söz edilmiyordu.[45]

Manşetlerdeki haberlerin yanısıra ilk gün iyi kötü birer yorum da yer aldı İstanbul gazetelerinde. *İkdam*, "Rusya'nın İçyüzü" adlı imzasız bir başmakalede, "Rusya'yı sıkıştıran müşkülat çemberi günden güne daralmaktadır. Öyle bir halde ki, pek yakın bir istikbalde Rusya, ölgün Rusya, İtilâf için bir kuvvet teşkil etmek şöyle dursun, pek ağır bir yük olacaktır, yahut oluyor..." görüşünü savunuyordu.[46] *Tanin*'in, "Petersburg'da Darbe" adlı imzasız başyazısında da "Duma'nın memleketin selâmetini bizzat kendi eline almaya karar verdiği..." ve bu kararın ilk sonucunun da, pek çok kurumu havaya uçuran, Çar'ı deviren "büyük bir ihtilal" olduğu belirtiliyordu. Başyazıda ayrıca, bu ihtilalin önemini ve ciddiyetini anlayabilmek için 1905 İhtilali ile karşılaştırılması gerektiği belirtiliyor ve "1905 İhtilaline bir kıyam [kalkışma] demekten ziyade bir kargaşalık demek

---

[44] Arnot, *a.g.e.*, s. 12.
[45] *İkdam*, 16 Mart 1917; *Tanin*, 16 Mart 1917; *Tasvir-i Efkâr*, 16 Mart 1917.
[46] *İkdam*, 16 Mart 1917.

daha doğru idi; hakiki manasıyla vukua gelen kıyam ve ihtilal ise bu defakidir." deniliyordu.[47]

Gerek *Tanin*'de gerekse *Tasvir-i Efkâr*'da çok ayrıntılı bir şekilde "1905 Rus İhtilali" irdeleniyor, sebepleri, sonuçları ve son ihtilale etkileri araştırılıyordu. Osmanlı basını, 1905 yılında yapamadığını, 12 yıllık bir rötarla yapmaya çalışıyordu! Bu çaba, izleyen günlerde de "1905 İhtilali Nasıl Olmuştu?" başlığı altında sürdürülecektir.

17 Mart 1917 tarihli İstanbul gazetelerinin birinci ve ikinci sayfaları hemen hemen tümüyle Rus ihtilaline ilişkin haberlerle bezenmişti. *Tanin*'in, sürmanşet tam sayfa başlığı şöyle idi: "Moskof İmparatorluğu Sarsılıyor -İhtilal Vüsat Kesbediyor." Daha çok Berlin ve Viyana kaynaklı haberlerde, geçmiş günlere ilişkin ayrıntılar verilirken yeni gelişmeler de aktarılıyordu. Gerek *Tanin* gerekse *İkdam*'da Geçici Hükümetin ilk beyannamesi aktarılıyor ve ihtilalin diğer şehirlere "sirayet ettiğinden" söz ediliyordu. *Tanin*'in ikinci sayfasındaki bir haberde, Türkistan eyaletinde İslam ahali arasında karışıklık [iğtişaşat] çıktığı için sıkıyönetim ilan edildiği bildiriliyordu.[48]

İkdam'ın 17 Mart tarihli imzasız[49] başmakalesi ise iki açıdan oldukça dikkat çekiciydi. "Rus İhtilali ve Çar'ın İstifası" başlıklı makalede, bir yandan Rus ihtilalinin diğer İtilaf memleketlerine de sirayet edebileceğine işaret edilirken, diğer yandan da Rusya'daki saltanat değişikliğinin "Çarizmin takviyesine matuf olduğu" görüşü savunuluyordu. Bunun delili ise Rusya'da barış isteyen pek çok unsurların ve hatta bir çoğunluğun bulunuşu idi. *İkdam*'ın başyazısında, Türkiye için asıl dikkat çekici ve önemli noktanın bu olduğuna işaret edilmekteydi. Başmakale yine de oldukça ihtiyatlı bir dille sona eriyor, ihtilalin gerçek amacı, büyüklüğü ve Çarizmin kesin durumu, ayrıntılı bil-

---

47 *Tanin*, 16 Mart 1917.

48 *Tanin*, 17 Mart 1917.

49 O tarihlerde *İkdam*'ın başmakalelerini genellikle, Cenevre'de oturan sahibi ve başyazarı Ahmet Cevdet Bey yazıyordu. Başmakaleler çoğu kez imzasız oluyor, ancak zaman zaman "Başmuharririmiz" ya da "sahib-i imtiyazımız Ahmet Cevdet Bey'in Cenevre'den vürud eden yazısı" vs. türünden küçük açıklamalara yer veriliyordu.

giler geldikçe daha iyi belli olacaktır denildikten sonra yazı şöyle noktalanıyordu: "Mütalamızı o zamana saklayalım!".[50]

"Bu Nasıl Bir İhtilal ?"

İlk iki günün heyecanı geçtikten sonra, daha doğrusu Şubat Devrimi'ne ilişkin haberlerin Osmanlı basınında yer alışının üçüncü gününde, ilk kez "Bu Nasıl Bir İhtilal ?" sorusu gündeme geldi. Aslında bu evrensel bir merak konusuydu; İngiltere'de ve kıta Avrupa'sının diğer ülkelerinde de olayın ilk heyecanı geçtikten sonra üzerinde en çok kafa yorulan soru bu olacaktı. Herkes, "mezhebine ve meşrebine", politik görüşüne ve sınıfsal konumuna göre bu soruya bir yanıt arıyordu.

Arnot'ya göre bu soruya İngiltere'de ve Avrupa'da farklı yanıtlar veriliyordu. *Morning Post* gazetesi Rus ihtilalini "Whig Devrimi" diye de anılan "Şanlı 1688 Devrimi"ne benzetmişti. Başkaları Fransız Devrimi ile parelellikler kurmuşlardı. Soruya yanıt aramada en rahat olanlar özellikle Kıta Avrupa'sındaki sosyalistlerdi. Onlar Marksizmin bakış açısı ile olaya eğiliyorlar, Rus ihtilalini eninde sonunda proleter-sosyalist devrime varacak bir burjuva demokratik devrim olarak değerlendiriyorlardı. Onlar için asıl önemli olan, bu burjuva demokratik devrimin itici gücü olarak işçi sınıfının mı yoksa köylülüğün mü başı çekeceği idi.[51]

Yine Arnot'nun haklı olarak belirttiği gibi, Rus ihtilali ve ona ilişkin tartışmalar bir dünya savaşı ortamında meydana geliyordu. Dolayısıyla ulusal savunma ve buna ilişkin gereksinmeler kaçınılmaz olarak Rus ihtilalinin değerlendirilmesini ve öteki ülkelerdeki

---

[50] *İkdam*, 17 Mart 1917. İlerde görüleceği gibi, *İkdam* gazetesi zaman zaman diğer refiklerinden farklı olarak Rusya'daki ihtilalin sınıfsal özelliğini daha erken ve daha iyi kavramıştır denebilir. Bunu, Cenevre'nin fikir ve istihbarat ortamının, İstanbul'unkinden daha gelişmiş olmasına bağlayabiliriz. Daha önce belirtildiği gibi, A. Cevdet Bey o sıralarda İsviçre'de (Cenevre, Zürih) ikâmet ediyordu. Sözü edilen başmakalede, insanların çok istedikleri bir şeyi olmuş gibi algılamalarının bir sonucu olarak, hem olaya yalnızca barış açısından bakıldığı hem de Rusya'da hesapta olmayan değişiklikler istenmeyeceği için, ihtilalin barışı sağlamak, bunun için de Çarizmi takviye etmek amacı güttüğü ileri sürülmüş olabilir.

[51] Arnot, *a.g.e.*, s. 28-29.

yansımaları derinden etkiliyordu.[52] Bunun Osmanlı İmparatorluğu için bir kat daha böyle olduğu ilerde görülecektir. Dolayısıyla bütün ülkelerde, sağda ya da solda, yönetilen ya da yönetenler katında herkes savaş sorunu ile Rus ihtilalini birlikte ele alma eğiliminde idi. Bu büyük ölçüde doğaldı da. Savaş, kapitalizmin, onun en ileri aşaması olan emperyalizmin bir sonucu değil miydi? Şubat Devriminden sonra bunu en açık bir şekilde "Nisan Tezleri"yle ortaya koyan Lenin olacaktı.[53] Rusya'ya ayak basışının ertesi günü Lenin'in açıkladığı "Nisan Tezleri" Rus ihtilalinin nereye gittiği konusundaki merak perdesini aralayan ilk önemli belgeydi. Perdenin sonuna kadar açılması için "Büyük Ekim Devrimi"ni beklemek gerekecekti.

Yukardaki soruya Osmanlı basınında da yanıt arandığını ifade etmiştik. Bunun ilk belirtisi, ağız birliği etmişcesine, üç gazetede birden 18 Mart 1917'de görüldü. Geçerken belirtilmelidir ki o günlerin İstanbul gazeteleri hemen hemen tümüyle Rus ihtilaline ilişkin haberlerle doluydu. Örneğin 18 Mart 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'ın birinci sayfası tümüyle Rus ihtilaline ayrılmıştı. Beş sütuna atılan manşet şöyleydi: "Rus İhtilali Devam Ediyor -Yeni Hükümet -Çariçe Nezaret Altında- İngiltere Sefiri de Öldürülmüş mü?"

Aynı şekilde bütün gazetelerin başyazıları, yorumları da Rus ihtilaliyle ilgiliydi. *İkdam* gazetesi, "Bütün Rusyalar Ateş ve Kan İçinde" gibi pek dehşet-engiz bir başlık taşıyan imzasız başmakalesinde oldukça ihtiyatlı bir dil kullanarak "Rus ihtilalinin takip edeceği seyri" araştırıyordu. Bu seyir hakkında şimdiden bir fikir ileri sürmenin bir hayli cesaret işi olacağı kaydedildikten sonra, "velev ki harekât-ı hazıra muharebede inat ve ısrar taraftarlarının kuvvet bulmasını intac etsin, yine de her halde Rusya'yı kuvvetten düşürerek büyük zaafa ilka edecektir." Rusya'daki gelişmelerin özetlendiği başyazıda, bu ülkenin içişleri böylesine karışınca ve özellikle asker arasında ikilik çıkınca, doğal olarak savaşın gevşeyeceği belirtiliyor; yani "her hal ve kârda gelişmeler bizim lehimizedir" denmek

---

[52] *a.k.*, s.29-30.

[53] Nisan Tezleri: V.İ. Lenin'in Rusya'ya döndükten sonra 10 başlık altında kaleme alıp açıkladığı bu tezler, kısaca, brujuva demokratik devrimden, sosyalist devrime geçiş için bir eylem planı niteliğinde idi. Başta savaş konusu olmak üzere Bolşeviklerin çeşitli sorunlara ilişktin tutumlarını dile getiriyordu. Ayrıntı için bkz. V.I.Lenin, *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi* (Çev. M. Ardos), Ankara: Sol Yayınları, 1969.

isteniyordu. Rus ihtilalini, gerek açıklanan felsefi düzeni, gerekse yöntem ve uygulamaları açısından 1789 Fransız İhtilali'nin "biraz kabaca bir taklidine" (!) benzeten *İkdam*, "birşey söylemektense olaylara intizar edelim" diyerek yine de ihtiyatı elden bırakmıyordu.

Tanin gazetesinin "Siyasiyat" köşesindeki "İhtilalin İstikameti" adlı başyazıda, Rus ihtilâlinin ilk bakışta "liberal-sosyalist" bir nitelik gösterse de akibetinden emin olunamayacağı kaydedildikten sonra,

> "...Yalnız kati olarak bir daha tekrar edebiliriz ki Rusya, Moskofluk tarihinde en mühim bir inkılap devrine girmiş, karanlıklar ve meçhuller içinde sarsıla sarsıla meçhul ve meşkuk bir hedefe doğru sürüklenip gidiyor" denilmekteydi. Bundan da "Moskofluğun" giderek bir tehlike olmaktan çıktığı sonucuna ulaşmak pek de yanlış olmayabilecekti.

Tasvir-i Efkâr gazetesinin "Siyasiyat" köşesindeki Yunus Nadi imzalı ve "Rusya'da İhtilal ve İnkilap" başlıklı yazı[54], "Bu nasıl bir ihtilal?" sorusuna aranan yanıtın en yetkin ilk örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazısına, "Petersburg'da zuhur eden ihtilal Çar İkinci Nikola'nın tac ve tahtını terketmesiyle az zamanda bir *İnkılab* mahiyetini arz ve irae edivermiştir." diye başlayan Yunus Nadi, tümdengelim mantığı ile olayı anlamaya çalışıyor ve şöyle diyordu:

> "Her halde Çarlığın bir darbe önünde birdenbire sukut ve ricatı kabul edivermiş olması için ortada henüz malumumuz olmayan birtakım pek mühim şeyler bulunmak lazım gelir. Yoksa Çarlık olur olmaz gürültüye pabuç bırakmaz idi."[55]

İhtilali yapan ve yönetenlerin gerçek amaçlarının henüz bilinmediğine işaret eden yazar, Çar'ın devrilmesine varan bu ihtilal

---

[54] *İhtilal* ve *İnkılap* sözcükleri o günlerde bugünkü anlamlarından oldukça farklı vurgular taşıyordu. İhtilal, klasik İslami ve Osmanlı devlet geleneğinden kalma vurgusuyla, nizamın bozulması, karışıklık, hatta anarşiyi akla getirirken, inkılap değişmeyi, ilerlemeyi, gelişmeyi dile getiriyordu. Dolayısıyla Osmanlı gazeteci ve yazarları ihtilal sözcüğü ile karışıklığı, inkılap sözcüğü ile ise olumlu değişmeyi kastediyorlardı.

[55] Yunus Nadi [Abalıoğlu], "Rusya'da İhtilal ve İnkılap", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Mart 1917.

hareketine sosyalistlerin ve genel olarak halkın, "yalnız ve ancak sulhü istihsal için iştirak eylemiş" olduklarını belirtiyordu. Yunus Nadi'ye göre, "Sulhu getirmeyecek herhangi bir hükümet sosyalistlerle mujikler nazarında Çar hükümetinden daha fena bir hükümet telakki olunmaktan kabil değil kurtulamaz."dı. "Moskof İhtilal ve İnkılabı"nın nasıl bir sona ulaşacağı hakkında erken hüküm vermenin anlamsız olacağına değinen Yunus Nadi, ihtilal ve inkılapların mantığı olmadığına, Çar'ın tahtını terketmesinin bunun en güzel örneğini oluşturduğuna işaret ederek, yazısına şöyle son veriyordu: "Binaenaleyh, bekleyeceğiz".

Ne ki olaylar beklemiyordu. Bunu *Tanin*'in 19 Mart 1917 tarihli, "İhtilalcilere Nazaran Vaziyet" adlı başyazısında açıkca görmek mümkündür. Rusya'dan gelen haberlerin ihtilalcilerden kaynaklandığına işaret edilen başmakalade, "ihtilalcilere nazaran vaziyet parlak" görünse de gerçek durumun öyle olmadığı belirtiliyor ve "inkılap başlamıştır, durmak imkanı geçmiştir" deniyordu.

Gerçekten de 19 ve 20 Mart tarihli gazetelerde Rus Petersburg Haber Ajansı'ndan kaynaklanan ve Batılı ajanslar tarafından aktarılan haberlerde, ihtilale ilişkin yeni ayrıntılar yer alıyordu. *İkdam* ve *Tasvir-i Efkâr*, gazeteleri "Geçici Hükümet"in beyannamesine yer veriyorlardı. Bu haberlere göre, yeni yönetim genel af ilan etmiş, düşünce, basın ve toplanma özgürlüklerini ve grev hakkını tanımış, halka uygulanan dinsel, sosyal ve ekonomik her türlü kayıtları kaldırmıştır. Polisin yerine geçmek üzere yeni bir milis örgütü kurulmuştur. Halkoyuyla seçilecek ve yeni bir anayasa hazırlayacak olan bir Kurucu Meclis toplantıya davet edilecektir.[56]

Bütün gazetelerde, gelen haberlerin çelişkili oluşuna da dikkat çekiliyor, bazı olayların gizlenmiş olabileceği belirtiliyordu.

Başyazılarda ise, Rus ihtilaline ilişkin olarak Osmanlı basınını uzun süre meşgul edecek bazı önemli konuların ilk örnekleri yer alıyordu. *İkdam*'ın "Rusya Ahvali Münasebetiyle Bir Etnoğrafya Müzesi" adlı, üç yıldız imzalı başmakalesinde, Rusya'daki çok uluslu, çok dinli yapı anlatılıyor ve imparatorluğun pek çok yerinde Rus yönetiminin istenmediği vurgulanıyordu.[57]

---

[56] *Tasvir-i Efkâr*, 19 Mart 1917; *İkdam*, 19 Mart 1917.

[57] *İkdam*, 19 Mart 1917.

Yunus Nadi ise *Tasvir-i Efkâr*'daki köşesinde, "Rus İhtilalinc Nazaran Harb ve Sulh" başlığı altında kaleme aldığı makalesinde, Prens Lvov başkanlığındaki Geçici Hükümet'in zayıf olduğuna dikkat çekiyor ve henüz barışa taraftar görünmese de zayıflığı nedeniyle Rus ihtilalinin barışa yaklaşabileceği sonucunu çıkarıyordu. Yunus Nadi, Rusya'daki durumu "mühim bir inkılaba, hatta inkılablara müteveccih bir ihtilal vaziyeti" olarak değerlendiriyordu.[58]

Görüldüğü gibi bu konulardan birisi barış konusu, diğeri de Rus İmparatorluğu'ndaki farklı ulusların (özellikle Türk ve Müslüman halklar) geleceği sorunuydu. Buna bir de Rusya'daki ihtilalin giderek "sol"a kayması sorununun eklenmesi gerekir.

Barış konusunda, Geçici Hükümet'in tutumunu kestirmeğe çalışmak İstanbul gazetelerinin o günlerdeki en önemli çabalarından birisiydi. 21 Mart tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da verilen bir haberde Rus Dışişleri Bakanı Milyukov'un "Eski taahütlerine riayet edecekleri" yolunda Rus sefirlerine çektiği telgrafın bu ülkenin harbe devam edeceğinin bir göstergesi olduğu belirtiliyordu. 23 Mart tarihli *Tanin*'in "Rus İhtilali ve Harb" adlı başyazısında, Oktobrist ve Kadet'lerin[59] harbe devamda kararlı olmasına rağmen, düne göre kıyaslanmayacak kadar zayıf düşen Rusya'nın, sanıldığından daha fazla barışa yaklaştığı ileri sürülüyordu.[60] Aynı gazetenin bir gün sonraki "Üç Halin Biri Yahut Hiç" adlı ve Yunus Nadi imzalı başyazısında da yine barış konusu irdeleniyordu. Geçici Hükümet'in başarılı olması için harbe devam edilecekse zafer kazanmak, yok değilse halkın karnını doyurmak, eğer bunları yapamayacaksa barış yapmak, seçeneklerinden birini gerçekleştirmek zorunda olduğu belirtiliyordu. Bunların hiçbirinin yapılmamasının "ihtilal ve inkılabın idamı" olacağını söyleyen Yunus Nadi, bu seçeneklerin gerçekleşme olanağını tartıştıktan sonra şu hükme varıyordu:

---

[58] *Tasvir-i Efkâr*, 19 mart 1917.

[59] *Oktobristler* ve *Kadetler*: 1905 Rus Devrimi sırasında kurulan liberal, anayasacı siyasal kuruluş ve partiler. Oktobristler ve Kadetler 1915 yılından itibaren işbirliği yaptılar ve Şubat İhtilali'nden sonra ilk Geçici Hükümet'te yer aldılar. Bolşevik iktidarına karşı çıktıkları için 1917 Aralık'ında Bolşeviklerce "yasa dışı" ilan edildiler.

[60] *Tasvir-i Efkâr*, 23 Mart 1917.

"Şimdilik en muhtemel olan netice Rusya'da ahvalin yeniden yeniye ihtilallerle daha ziyade karışmasıdır. Kimbilir, sulhü belki dönüp dolaşıp yine Çar İkinci Nikola akteder."[61]

Gazetenin "İhtilal Hercümerce Münkalib Oluyor" başlıklı birinci sayfa haberinde de, Rusya'daki karmakarışık [hercümerc] durumun yaratıcısının, "Cumhuriyet ve Sulh" isteyen, bu isteklerini gerçekleştirmek için hiç kimseyi dinlemeyen, askerlerin de tam desteğini sağlamış bulunan "amele ve sosyalist fırkalar" olduğu belirtiliyordu.[62] Aynı tarihli *Tanin*'in "Avam İşi Azıttı !" başlıklı diğer haberinde de, amele ve sosyalistlerin cumhuriyet ve barış için Duma'ya baskı yaptıkları, Geçici Hükümet'in önde gelenlerinin sokağa çıkamadığı, amelenin barış için yeni bir inkılap hazırlamakta olduğuna değiniliyordu. [63] Görüldüğü gibi gazete, bir yandan sürekli barış özlemini dile getiriyor, öte yandan "işin ayağa düşmesinden", "avamın işi azıtması"ndan rahatsız olduğunu ortaya koyuyordu.

Bu yalnızca *Tasvir-i Efkâr*'a özgü bir tutum değildi ve anlaşılabilir nedenleri vardı. Bu tutumun nedeni, Rusya'daki ihtilalin giderek sola kaydığı yolunda haberlerin gelmeğe başlamasıydı. Örneğin *İkdam* gazetesi, 21 Mart 1917 tarihli "İhtilal Yayılıyor-Tefrikalar Başlıyor" başlıklı haberinde, "arazi meselesini de halle kıyam etmişler" diyerek genişliği 125 hektarı aşan arazinin geçici olarak tasarruf edenlerin elinden alınacağını *L'Humanite* gazetesinden aktarıyordu.[64] *İkdam*'ın "Çaristlik ve Kızıl Cumhurculuk" başlıklı ertesi günkü imzasız başmakalesinde bu endişe şu sözlerle açıkca dile getiriliyordu:

> içtimai ihtilaller gibi iğtişaşatta hedef, bir şahıs, bir heyet-i hükümet değil, vaziyet-i içtimaiye, tabakât-ı ahali, hülasa nizam ve intizam-ı alemdir. Muahharen [sonradan] alınan telgraflara nazaran, 'azgın ihtilalciler', 'kızıl cumhurcular' Rusya'daki ihtilal-i hazıra bir şekl-i içtimai de vermektedirler... Müteveffa Jaurès'in gazetesi olan *L'Humanite*'ye Petersburg'dan gelen bir telgrafnameye nazaran

---

61 *Tasvir-i Efkâr*, 24 Mart 1917.
62 *a.k.*
63 *a.k.*
64 *İkdam*, 21 Mart 1917.

mahalli komiteler muvakkaten 125 hektarı (yani takriben 1300 dönüm) geçen araziyi istimlak etmeğe mezun kılınmışlardır.

"Bu kısa havadis Rusya ihtilalinin alalade bir tebdil-i şekl-i hükümetten ibaret olmadığını gösteriyor. Fransa'da 89 ihtilali böyle uzun sürerse, Rusya'da patlayan 'naire-i fesad' [kötülük ateşi] niçin Hükümet-i Muvakkate'nin ve İngiltere'nin iddia ettikleri gibi bir hafta içinde sönmüş olsun? Bu feci dramın henüz birinci perdesinde, onun da girizgâhında bulunuyoruz."[65]

İkdam'ın 24 Mart 1917 tarihli sayısında yer alan "Kızıl ve Karanlık Rusya: İhtilaller Nasıl Sahneye Konuyor?" ve "İhtilal Ateşi Büyüyor"; bir gün sonraki, "Rusya'da Söz Ayağa Düşüyor" başlıklı haberlerde, gelişmelerin endişe ile izlenmesi sürdürülüyordu.[66] Özellikle Çar'ın tutuklandığına ilişkin haberlerin gelmeğe başlamasından sonra bu endişe daha da artıyordu. O kadar ki, *Tanin* gazetesinin 29 Mart 1917 tarihli "Rusya ve Çarlık" adlı başyazısında, Çarlığın nüfuzunun hepten ortadan kaldırılması düşüncesine şiddetle karşı çıkılıyor, bunun "hem icrası müşkül olan bir iş, hem de akibeti vahim olan bir teşebbüs" olduğu ileri sürülüyordu.[67]

Ancak asıl büyük tehlikenin "amele"den ve "sosyalistler"den geleceği gözardı edilmiyordu. Daha 22 Mart 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da, "İhtilaliyûnun Hükümete Tahakkümü" başlıklı haberde, Geçici Hükümet'in ihtilalcilere baş eğmeğe [serfürû] başladığından söz ediliyordu. 25 Mart günkü *İkdam*'ın "Amele Fırkasının Ağır Metalibi" başlıklı, Berlin kaynaklı haberinde, Rus Sosyal Demokrat Amele Fırkası (Bolşevikler) tarafından işçi sınıfına hitaben yayınlanan bir beyannamenin "fevkalade heyecana" neden olduğu yazılıyor ve aynen şu satırlara yer veriliyordu:

"Beyannamede manastırlara ait emlakin zapt edilip amelcye tevzi edileceği, amelenin yevmi mesai müddetinin 8 saate tenzili hakkında kanun çıkarılacağı, kanlı muharebe ve kıtale süratle nihayet verilmesi için erbab-ı kahr ve zulme karşı

---

65 *İkdam*, 22 Mart 1917.

66 *İkdam*, 24 ve 25 Mart 1917.

67 *Tanin*, 29 Mart 1917.

bilcümle düvel-i muharebe amele teşkilatı ile müştereken hareket olunması lazım geldiği ilan olunmaktadır."[68]

"Ameleyi Nasıl Aldatmak İstiyorlar?" ve "Amele Tahrikatı Devam Ediyor" alt başlıklarının yer aldığı "Rusya Ahvali" haberlerini içeren 28 Mart 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*, gazetesinde, başyazar Yunus Nadi'nin "Moskof İhtilali" adlı başmakalesi de bu bağlamda ilginçti. Geçici Hükümet'in "neşrettiği beyannamelerdeki hürriyet ahkâmı, hiç şüphesiz Fransa İhtilalinin vaz' ve ilan ettiği esaslardan daha ileriye geçmekte olan bir takım ahkâmdır." diyen Yunus Nadi Bey, ihtilalin başlangıçtaki seyrinin nasıl değiştiğini de şöyle tesbit ediyordu:

> "Malumdur ki Heyet-i İcraiye ile Hükümet ahiren kadınlara dahi gerek bilkuvve ve gerek bilfiil intihap hakkı vermeği düşünmeğe başlamışlardır. Yalnız şu hadisenin zahiri ile hükmedebiliriz ki Moskof ihtilalcileri Büyük Fransız İhtilalini çok ileriye geçmek daiyesindedirler. Halbuki hakikatte Moskof ihtilalcilerinin, daha doğrusu Rus ihtilalini tertip ve izhar ve idare edenlerin maksadı hiç de bu türlü ifratlara boğulup gitmek değildi. Onlar yalnız Çar idaresine tahakküm ederek Hükümeti ellerine almak istiyorlardı. O kadar. Bu maksatla başlanılan işin mabadı tasavvura muvafık çıkmadı. Ve ihtilal mürettibleri işin ucunu ellerinden kaçırdılar. Şimdi Rusya delileri zincirlerinden boşanmış bir tımarhaneyi andırmaktadır. Sözün doğrusu budur."[69]

Daha sonra bu ihtilalin halen sakinleşmiş görünse de böyle devam edemeyeceğini "muhtemel ve müstakbel şiddete ve ihtilallere" maruz kalacağını tahmin eden yazar, bütün bu felaketlerin altında, Kadet'lerle Oktobristler'in iktidarı ele geçirmek için İngiliz ve Fransızlar'la anlaşmasının ve amele sınıfının ve halkın pek ileri taleplerinin yâttığını görüyordu. Savaş içinde bir Kurucu Meclis kurulmasına rıza gösterilmesini ve yine savaş içinde askere seçimlere katılma hak ve yetkisinin verilmesini, "amele ve halka verilmiş pek muzır ve fakat zaruri rüşvetler" olarak niteleyen *Tasvir-i Efkâr*,

---

[68] *İkdam*, 25 Mart 1917.
[69] *Tasvir-i Efkâr*, 28 Mart 1917.

başyazarı, bu kaostan kurtulmak için homojen bir yönetim gerektiğini söylüyor ve yazısını şöyle noktalıyordu:

> "...ya sosyalist ve amele güruhunun tahakkümüne sedd çekebilmek yahut mevkii bu tahakkümün hakimiyetine terkeylemek lazım gelecektir ki, yeniden yeniye ihtilalleri farzettiren bir hal ve tesviye suretidir. Demek isteriz ki, Rusya ihtilal ve inkılabı henüz bitmekten çok uzaktır. Bundan sonra görülecek işler yanında şimdiye kadar olup bitenler hiç kalacaktır denilse mübalağa olmaz."[70]

Görülüyor ki Osmanlı basınının önde gelen kalemleri Rusya'daki ihtilal sonrası gelişmeleri ellerinden geldiğince yakından izliyorlar, ihtilalin sola kayışını, başka bir deyişle sosyalistlerin olaylar içindeki artan ağırlığını seziyor ve bunu endişe ile karşılıyorlardı. Şubat Devrimi'nin sola kayışını saptayan ilk değerlendirmelerden birisi de 25 Mart tarihli *Tanin*'de yer alan "Kırmızı Bayrak" başlıklı imzasız başyazıdır. Bu başyazıda,

> "... uzaktan bile fark ediyoruz ki Rusya'da bugün hükümferma olan [hüküm süren] ihtilal kuvveti kırmızı bayrak altında toplanmakta, toplananların miktarı arttıkça bayrak da daha mağrur ve muzaffer dalgalarla sallanmaktadır."

deniyordu.Rusya'daki son siyasal gelişmelerin ve kitlesel taleplerin özetlendiği bu başyazıda şu görüşlere yer veriliyiyordu:

> "İşte Petersburg'un bu kırmızı manzarasıdır ki Fransa'da ve İngiltere'de bütün mehafil ve matbuatı endişelere düşürmüş, hatta bizzat Lloyd George'a tehlikenin henüz bertaraf edilmediğini itiraf ettirmiştir. Onlar pekala biliyorlar ki insanlığın içinde bulunduğu ahval ve şeraite nazaran kırmızı bayrak henüz Avrupa'nın hiçbir köşesinde hükümet yapamaz. Bir vakitler aynı bayrağı senelerce omuzlarında taşımış olan Fransızlar bunu herkesten iyi anlarlar. Jaurès'in memleketi bilhassa son seneler zarfında sosyalist fırkaların eline geçmiş değildir; lakin onlar hükümet mevkiine geçerlerken daima taşıdıkları bayrağın rengini değiştirmek mecburiyetini

---

[70] *a.k.*

hissetmişler ve o suretle hareket eyleınişlerdir. Halbuki hürriyet âlemine yeni ayak basan Rusya, kırmızı bayrak prensibine o kadar merbut görünüyor ki, hatta bugün bütün Rusya ordusunda toplar bile birer kırmızı bayrağa sarılmıştır desek mübalağa addedilmez. Bütün Rusya, hal-i hazırda uzun bir istibdat çölünden çıkmış bir kervan halindedir. Önüne tesadüf eden bu soğuk ve berrak menba onun çatlamış dudakları ve yanmış bağrı için şifa ve hayat getirecek zannediliyor. Halbuki bunun en az fena dereceli neticesi bütün ciğerleri harab eden bir öksürük olacaktır. Bunda zerre kadar şüphe edilmesin."[71]

Daha önce değinildiği üzere İstanbul basınının ilgi odağındaki konulardan bir diğeri, Rusya'daki Slav olmayan ulusal/etnik toplulukların geleceği sorunuydu. Bu konuya ilk kez *İkdam*'ın "Bir Etnografya Müzesi" başlıklı makalesinde değinilmişti. Aynı gazetenin 23 Mart 1917 tarihli sayısında yer alan "Kafkasya'da İhtilal - Ahali İki Kısım" manşetli haberde de Kuzey ve Kuzey-Batı Kafkasya ahalisinin sosyalist bir cumhuriyet istemesine karşılık, Orta ve Güney-Batı Kafkasya'nın imparatorluktan ayrılmak, ya da çok geniş muhtariyet istediği bildiriliyordu. Bu konu sonraki tarihlerde artan bir ilgi ile izlenecek ve özellikle Ekim Devrimi gerçekleşip barış sorunu çözüldükten ve uluslara kendi kaderlerini tayin hakkı sağlandıktan sonra gündemin baş köşesine yerleşecektir.

İlkbahardan Sonbahara "Yeni Rusya"!

Rusya'da Nisan'dan Kasım'a olaylar hızlı yaşandı. Mart, Nisan ve Mayıs aylarında Bolşevik önderler birbiri ardısıra Rusya'ya döndüler. Winston Churchill'in "Almanlar bir veba basili gibi mühürlü bir vagonla İsviçre üzerinden Rusya'ya soktular"[72] dediği Lenin'in dönüşü özellikle önem taşıyordu. Başta Bolşevikler olmak üzere ayaklanmış kitleler olaylara yön verecek bir öndere kavuşmuş oluyorlardı.

---

71 *Tanin*, 25 Mart 1917.

72 Moorehead, *a.g.e.*, s. 173'de Winston Churchill'in *The World Crisis* adlı kitabından aktarılıyor.

Rusya'ya ayak bastığının ertesi günü (17 Nisan'da) ünlü "Nisan Tezleri" ile devrimin genel stratejisini açıklayan Lenin, herşeyden önce barış istiyordu.[73]

Öte yandan kendini daha güçlü hisseden Geçici Hükümet, kitlelerin sokaklarda 1 Mayıs'ı kutladıkları gün, savaşa devamda kararlı olduklarını İtilaf Devletleri'ne bildiriyordu. Bu olay Mayıs başında silahlı sokak gösterilerine yol açacak ve 18 Mayıs'ta yeni bir koalisyon hükümetinin kurulmasına neden olacaktı. Bu hükümette Petrograd Sovyeti'ni temsil eden altı sosyalist bakan yer alıyordu. Kerenski Savaş Bakanı olmuştu.

E.H. Carr'ın anlatımıyla, "1917 yazı Petersburg'da sürekli konferanslarla geçen bir dönem oldu."[74] Mayıs ortasında Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi, Haziran ortasında ise ilk Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi yapıldı. Kongre, Lenin'in tüm devlet iktidarının Sovyetler'e devredilmesi talebini reddedecek, Geçici Hükümete güvenini sürdürecekti.

22 Haziran'da Bolşevikler, Temmuz ortalarında ise Menşevik ve Sosyal Devrimciler büyük sokak gösterileri düzenlediler. Her ikisi de Bolşeviklerin egemenliği altında geçti ve özellikle ikincisinde, silahlı kitleler, "Ekmek- Özgürlük-Barış", "Kahrolsun Savaş" ve "Tüm İktidar Sovyetlere" sloganlarıyla adeta Ekim Devrimi'nin provasını yaptılar. Hükümetin tepkisi sert oldu. Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'nin yayın organı *Pravda* gazetesi kapatıldı; önderlerinin tutuklanmasına girişildi. Pek çoğu yeniden yer altına girdiler, Lenin ise Finlandiya'ya kaçtı. Troçki'nin "yarı-ayaklanma" olarak nitelediği bu Temmuz günlerinde[75] Bolşevikler henüz iktidarı doğrudan ele almanın zamanı geldiğine karar vermemişlerdi. Ancak olaylar eğimi giderek artan bir düzlemde hızla yuvarlanmaya devam ediyordu. Rus ordularının Galiçya saldırısının hezimetle sonuçlanması üzerine Lvov Hükümeti düştü ve Kerenski başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu.

---

[73] O aşamada herşeye karşın barış Rusya'nın en acil sorunu idi. Düzenli ve disiplinli bir ordu niteliğini çoktan kaybetmiş olsa da 1917 Mart'ında yaklaşık 7, aynı yılın Eylül-Ekim'inde ise yaklaşık 6 milyon insan hâlâ silah altında ve cephede idi. Bkz. Stephenson, *a.g.e.*, s. 304.

[74] Carr, *a.g.e.*, s. 92.

[75] Leon Trotsky, *History of the Russian Revolution* (vol 1), (Rusçadan çev. Max Eastman), London: Sphere Books, 1967, s. 381.

Kerenski Ağustos ayında "fiyasko" ile sonuçlanan bir "Devlet Konferansı" topladı ve bir süre sonra da Kornilov'un sağcı darbesiyle karşı karşıya kaldı. Kornilov darbesi bütün sol guruplar için "uyarıcı" bir etki yaptı. Bu arada Bolşeviklerin yıldızı hızla parlıyor, kitleler gözündeki itibarları artıyordu.

Bolşevikler Eylül ayı ortalarından itibaren "Tüm İktidar Sovyetlere" sloganını yeniden güncelleştirdiler ve iktidarı silah gücüyle ele geçirme zamanının geldiğine karar verdiler.[76] Troçki'nin Petrograd Sovyeti'ne başkan seçilmesiyle silahlı ayaklanmaya doğru yeni bir adım atılmış oluyordu. Ekim ayının 22'sinde Finlandiya'dan gizlice Petrograd'a gelen Lenin'in başkanlığında toplanan Parti Merkez Komitesi 2'ye karşı 10 oyla silahlı ayaklanmaya karar veriyor ve bunu gerçekleştirecek "siyasi büro"yu oluşturuyordu.[77] Bundan sonrası artık bir satranç oyunundaki gibi hamlelerin ustalıkla yapılmasına kalıyordu. 26 Ekim'de Troçki başkanlığında Petrograd Sovyeti Askeri Komitesi kuruldu; 5 Kasım'da Peter ve Paul Kalesi Garnizonu ihtilalcilere katıldı; 6 Kasım gecesi ayaklanma başlatıldı ve 7 Kasım günü (eski takvime göre 25 Ekim) iktidar Bolşeviklerin eline geçti.

Bütün bu gelişmeler Karadeniz'in bu tarafında nasıl izleniyordu? Hemen belirtilmelidir ki çok fazla bilgiyle değilse bile büyük bir ilgiyle izleniyordu. Bir kere, Alman Kayzeri İkinci Wilhelm Hazretleri'nin, "muazzam bir vak'a-yı tarihiye" olarak nitelenen Ekim ayı içindeki İstanbul ziyareti hariç tutulursa, Osmanlı basınının bir numaralı konusu "Moskof" komşudaki olaylardı. İkinci olarak, Türkiye'yi çok yakından ilgilendiren Rusya'daki gelişmeler, daha önce olduğu gibi, sürekli başkalarının gözü ve kulağı ile takip ediliyordu. 1917 yılı boyunca hiçbir gazetenin Rusya'ya muhabir göndermesi sözkonusu olmadı.[78] Üçüncü genel eğilim olarak, anılan dönemdeki

---

[76] Carr, *a.g.e.*, s. 95.

[77] *a.k.*

[78] İlerde görüleceği gibi, kimi dergilere Rusya'dan gelen mektuplar, Türkiye'den geçen bazı görgü tanıklarının aktardıkları, Osmanlı basınının yegane özgün malzemesini oluşturuyordu. Ekim Devrimi'nden sonra *İkdam* gazetesinin Ruşen Eşref Bey'i (Ünaydın) Rusya'ya gönderdiğinin oldukça şatafatlı bir şekilde açıklanmış olmasına rağmen, görebildiğimiz kadarıyla, ondan herhangi bir haber gelmediği gibi, bu konuya bir daha hiç değinilmedi. Oysa Batı, özellikle de Anglo-Saxson ülkelerin önde gelen gazeteleri Rusya'ya gönderdikleri muhabirler kanalıyla olayları birinci

gelişmelerin *umut* (barış konusunda] ve *endişe* (sosyalizm/bolşevizm konusunda) ile izlendiğini söylemek doğru olur. Son olarak, yine bu dönemde, Osmanlı kamuoyunun ya da sıradan gazete okuyucularının Sosyalizm, Marksizm, Bolşeviklik vb. kavramlarla ilk kez yaygın bir biçimde karşı karşıya geldiğini, az ya da çok, doğru ya da yanlış bilgilendiğini belirtmek gerekir.

Bu genel eğilimleri saptadıktan sonra, şimdi belli başlı süreli yayınların sayfalarını çevirerek, olayları Osmanlı basınının gözüyle izleyelim. Ancak bunu yapmadan önce Osmanlı yönetiminin (Hükümet ve Parlemento) tutumuna da kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Şubat Devrimi patlak verdiği zaman Osmanlı Meclis-i Meb'usanı toplantı halinde idi.[79] Meclis-i Meb'usan 1 Nisan 1917'de toplantılarına son verdi. Ne bu kapanış nedeniyle ne de önceki günlerde Meclis'te Rus ihtilaliyle ilgili olarak bir görüşme olmadığı (oldu ise gazetelere yansımadığı) anlaşılıyor.[80]

Hükümet'e gelince, o diplomatik temsilcileri vasıtasıyla yerli yabancı basın kanalıyla gelişmeleri kuşkusuz izliyordu. Bâb-ı Âli'nin esas ilgi odağı barış konusu idi ve bu çevrelerdeki egemen kanıya göre, Rusya'daki yeni yönetimle "kabul edilebilir esaslar dahilinde" ayrı barış yapılması olanak dışı değildi.[81] Ancak Osmanlı Hükümeti bu konuda Almanya'nın eline bakıyor, oradan gelecek işareti gözlüyordu. Berlin Sefiri Hakkı Paşa'nın Alman Hariciyesi'nin

---

elden izlediler ve okuyucularına aktardılar. *Manchester Guardian*'dan M. Philip Price ve Arthur Ransome, *Masses* ve *Call*'dan John Reed, New York *Post*'dan Albert R. Williams, *San Francisco Bulletin*'dan Bessie Beaty, *Chicago Daily News*'dan Louis E. Brown, *Women's Magazine*'den Louise Braynt 1917-1918 yıllarında olayları yerinde izleyen gazetecilerden bazıları idi. Bkz. Albert Rhys Williams, *Journey into Revolution: Petrograd 1917-1918*, Chicago: Quadrangle Books, 1969, s. 22.

79 *İkdam*, 1 Nisan 1917.

80 Dış politika konularına girmemek İkinci Meşrutiyet dönemi parlementosunun müzmin bir rahatsızlığı idi. Çünkü siyasal platformda genel kabul gören ortak kanıya göre, dış politika daha çok yürütme organının yani hükümetin yetki alanına giriyordu ve Meclis'in de genel olarak hükümetin dış politikasını benimsemesi gerektiği düşünülüyordu. Meclis-i Ayan ise dış politika ile hiç ilgilenmiyordu. Dolayısıyla bunun yalnızca Rus ihtilali ile ilgili bir tutum olduğu düşünülmemelidir. Bu konuda Prof.Şerafettin Turan'ın bir makalesi çok aydınlatıcıdır: "İkinci Meşrutiyet Dönemi Parlementosu ve Dış Politika", *Türk Parlementoculuğunun İlk Yüzyılı*, Ankara: Siyasi İlimler Derneği, 1976, s. 209-244.

81 Kurat, *a.g.e.*, s. 321.

nabzını tutarak verdiği bilgilere göre, Rusya'daki ihtilalin barışı çabuklaştıracağı anlaşılıyordu. Her ne kadar Milyukov gibi "Rus Ricali" harbe taraftar idiyseler de, ahali samimiyetle barış istiyordu. Bu durum karşısında, ne Rus cephesinde tecavüz hareketlerinde bulunmalı, ne de Avusturya'nın yaptığı gibi Rusya'ya barış için fazla istekli [tehallük gösterme] davranmalıydı.[82]

İşte böyle bir beklenti içindeyken 5 Nisan 1917 tarihli *Tanin*'de "Sadrazam Paşa'nın Beyanatı" yayınlandı. Talât Paşa, gazetenin muhabirine verdiği beyanatta özetle şunları söylüyordu:

Bu inkılâbın siyasi ilişkilerde derin değişikliklere yol açması kuvvetle muhtemeldir. Rusya ve Osmanlı Devleti birkaç yüzyıldan beri can düşmanı idiler. Ancak bunun nedeni "müstebid Rus Hükümeti"nin istilâcı emelleriydi. Çarlığın devrilmesi en çok bizi sevindirdi. Özgür ve çağdaş bir devlet kurmak üzere kaderini eline alan Rus milleti ile iyi komşuluk ilişkileri içinde yaşamamamız için hiçbir neden yoktur. Bu nedenle Rus ihtilalini sevgiyle karşıladık. Rus milleti Çarlığın yayılmacı hırsını terk edecek olursa Şark için yeni bir gelişme ve ilerleme devresine girilmiş olacaktır. Genç Türkiye de bir inkılâp çocuğudur [zade-i inkılâp]. Şu bedbaht Şark'ın muhtaç olduğu sükûn ve ıslahatı uygulamak için isteklidir. Şimdiye kadar iç işlerimizdeki iyileşmeleri, müdahaleleriyle önleyen Rus Çarlığı yerine, aynı insanî ve yüce ülkülere sahip bir komşuya sahip olmak bizim için memnuniyet kaynağıdır.[83]

Sadrazam Paşa bu olumlu değerlendirmelerden sonra temel çekincesini de dile getirmekten geri durmuyor ve

> "Maateessüf diyeceğim, Rusya'da fikr-i inkılâb ve ihtilâlin eski âmâl-i tecavüzkâraneye tamamiyle galebe edememiş olduğunu görüyoruz... Mösyo Milyukov Türkiye meselesinin Rusya lehine halledilmesi lüzumunu ileri sürüyor. Rus hürriyetperveranının bu eski tecavüz ve husumet düsturlarına iştirak edip etmeyeceklerini bilmeyiz. Şayet Rus milleti de Çarlığın bu miras-ı meş'umunu kendilerine düstur-u hareket

[82] *a.k.*, s. 321-322.
[83] *Tanin*, 5 Nisan 1917.

olmak üzere kabul edecek olur ise, sulhten bahsetmek abes olur." [84]

diyordu.

Ertesi günkü gazetelerde "Sadrazam Paşa'nın Beyanatı"na ağırlıklı bir şekilde yer veriliyor ve özellikle *Tanin*'in bu konudaki baş makalesinde Talât Paşa'nın görüşleri bütünüyle ve hararetle destekleniyordu.[85]

Bu olaydan Ekim Devrimi'ne kadar Osmanlı yönetimi olayları sessizce izleyecek ve gerek Hükümetin ve gerekse Parlamento'nun bu konuda basına yansıyan herhangi önemli bir görüşü olmayacaktır.

1917 Nisan'ından Kasım başlarına kadar geçen sürede "Yeni Rusya"daki olayların, Osmanlı basınına yansıyışını yine başlıca üç kümede izlemek mümkündür. Birinci öncelik Rusya'da ne olup bittiğini ve olayların nereye varacağını kestirmeğe yönelikti. "Moskof İmparatorluğu" darbe yemişti; zayıflamıştı. Güney'deki komşu için bu hayra alâmet bir gelişmeydi. Ama sonrası ne olacaktı. İkili iktidar yapısı kimden yana çözülecekti? "Amele ve Asker Sovyetleri" gibi yeni örgütler; Lenin Troçki, Zinoviev gibi yeni simalar; ve "barış", "toprak", "eşitlik", "özgürlük" gibi yeni talepler sözkonusuydu.

İkinci olarak, "Harb mi -Sulh mü?" sorusu gündemdeydi. "Amele güruhu" sulhperver görünüyordu ama, bu nasıl bir "sulh" olacaktı?

Üçüncü olarak, dağılan Moskof imparatorluğu içinde Türk ve Müslüman toplulukların durumu ne olacaktı? Osmanlı basını, 1917'nin Nisan'ından Ekim sonlarına kadar, Rusya'daki gelişmeleri başlıca bu üç başlık altında izlemeyi sürdürdü.

"Rusya'da İhtilal Kaynaşıyor!"

İstanbul gazetelerinin, "Rusya'da İhtilal Kaynaşıyor", "Rusya Hâlâ İhtilal Sarhoşluğu İçinde" ve "Rusya'da Tezebzüb (kararsızlık/karışıklık) Artıyor, Eksilmiyor" şeklinde başlıklar

---

[84] *a.k.*

[85] *Tanin*, 6 Nisan 1917.

attıkları Nisan-Mayıs aylarında Rusya'da başlıca iki önemli gelişme gündemdeydi. Bir kere Marksistler hapislerden çıkıyor, sürgünlerden dönüyor ve sosyal mücadelenin göbeğindeki yerlerini alıyorlardı. Bu aynı zamanda Bolşeviklerin Sovyetler içinde giderek güçlenen bir konuma yükselmeleri anlamını taşıyordu. Kerenski'nin anlatımıyla "Bolşeviklerin katılmasıyla Sovyet'in havası birdenbire değiş(miş)ti.[86] Öte yandan Geçici Hükümetle Sovyet, Sovyet içinde de Bolşeviklerle diğer sosyalistler arasında giderek tırmanan bir mücadele sürüyor ve ilk hükümet bunalımı yaşanıyordu. Tozdan dumandan etrafın görünmediği böyle bir ortamda, haberalma güçlüğü ve yetersizliği, olayları başkalarının gözlüğüyle görme alışkanlığı ve hepsinden önemlisi Rusya'daki sosyal mücadelenin geçmişine ilişkin bilgisizlik[87] vb. yetersizliklerle malûl olan Osmanlı basını -belki biraz mübalağalı bir benzetme ile- körlerin fili tarifi kabilinden yöntemlerle gelişmeleri izliyor, Moskof imparatorluğunda olup bitenleri anlamaya çalışıyordu. Bununla birlikte bazı genel yargılar oluşmuştu. Yeni Rusya, eski Rusya değildi ve bütün bu olup bitenleri de savaşa bağlamak doğru olmazdı. 13 Nisan 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da Yunus Nadi, 4 Mayıs 1917 tarihli *Tanin*'de de Mehmet Ali bu gerçeğe dikkat çekiyorlardı.[88]

İkinci gurup yargı ise "Moskof İmparatorluğu"nun artık eskisi kadar güçlü olmadığı düşüncesiydi. Özellikle Rus ordusu "kağşamış"tı;[89] "inhilâl ediyor"du.[90] Bu, doğal olarak, Türkiye açısından çok önemli bir gelişme olarak değerlendiriliyordu.

Merak konuları ise daha çok ve daha çeşitliydi. Acaba Rusya'daki ikili iktidar yapısı ne yönde çözülecekti? Bir "mukabil ihtilal" gündeme gelecek miydi? Amele ve asker cemiyetleri ne tür örgütlerdi?

---

86 Aleksandr Kerenski, *Kerenski ve Rus İhtilali* (Çev. Rasih Güran), İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1967, s.200.

87 Bu bilgisizliği aşma konusunda zaman zaman girişimler oluyordu. 17 ve 22 Nisan'da *Tanin*'de yayınlanan "Zemtsvo Meclisleri", 13-20 Mayıs tarihleri arasında yedi gün süreyle *Tasvir-i Efkâr*'da yayınlanan "Rus İhtilali Nasıl Oldu?" yazıları bu girişimlere örnektir. Ancak bunların da Batı basınından yapılan "iktibaslar" olduğunu belirtmek gerekir.

88 Yunus Nadi, "Moskof İhtilali ve İnkılabı Durdu mu?", *Tasvir-i Efkâr*, 13 Nisan 1917; Mehmet Ali, "Zemstvo Meclisleri -Rus İhtilali", *Tanin*, 4 Mayıs 1917.

89 *İkdam*, 21 Nisan 1917.

90 *Tasvir-i Efkâr*, 3 Mayıs 1917.

Rusya'yı nereye götürmek istiyorlardı. Rusya'daki ihtilalin toplumsal nedenleri, bu ülkedeki siyasal partiler ve faaliyetleri, yavaş yavaş merak edilen konular arasına giriyordu. Ayrıca bütün bunların arkasında kimler vardı? "Rus Rüesa-yı İhtilâliyesi" kimlerden oluşuyordu? Şimdi sırasıyla bu sorulara basında verilmeye çalışılan yanıtları görelim.

İkdam'ın "Rus Münevverleri" adlı imzasız başyazısında, Rus ihtilalinin giderek siyasi mahiyetinden ayrılarak "içtimaî" bir mahiyet aldığı, sosyalizm fikrinin yaygınlık kazandığı, hanedana, ruhbana ve

> "asilzadegâna" ait topraklara el konulduğu belirtildikten sonra, "...(yakın gelecekte) sulhperverlerin, amelenin, proleter yani mal ve mülke sahip olmayanların rey ve mütalâası dinlenmez ise, Rusya için muharebe-i hariciyeden daha müthiş bir muharebe-i dahili başlar!"[91]

denilmektedir. Bu, Rusya'daki iktidar mücadelesinde Sovyetlerin ve orada temsil edilen emekçi sınıfların ağırlığına işaret edilen ilk yazılardan birisidir. İki gün sonraki *Tanin*'de de Hükümet ile Sovyetler arasındaki ihtilâfa işaret ediliyor ve orduda askerlerin subayları azlettikleri haber veriliyordu.[92] 14 Nisan 1917 tarihli *İkdam*'da "Rus İhtilalcileri Beyninde Tefrika [Ayrılık] Muhakkak" başlığıyla verilen haberlerde de bu ülkedeki iki başlı yönetime ve taraflar arasındaki derin görüş ayrılıklarına değiniliyordu. *İkdam*'ın 15 Nisan 1917 tarihli sayısında "Ruslar ve Müsalemât" adlı imzasız başyazıda, "Rusya bir istihale geçiriyordu ve bu istihale içinde iki tarz düşünce, iki tarz hükümet birbiri ile mücadele ediyor" deniliyordu. Aynı yazıda Rusya'daki politik kutuplaşmaya şu sözlerle değiniliyordu:

> "Sosyalizm ile emperyalizm, amele ile burjuvazi, sulhiyûn ile harb taraftarları hiçbir vakit itilâf edemezler... Bunların (amele tabakaları) adedi pek çok, fikirlerindeki sebat ve metanetleri de pek ziyade olduğundan, alelade bir monarşi taraftarı olan ve İtilâf siyasetine sadık kalan eskiler de, Kadet ve Oktobrist gibi

---

91 *İkdam*, 4 Nisan 1917.
92 *Tanin*, 6 Nisan 1917.

binnisbe [görece] mutedil fırkalar da açıktan açığa onlarla mücadeleyi henüz muvafık görmüyorlar..".

Bu konudaki ilginç yorumların ilk örneklerinden bir başkası, Yunus Nadi'nin "Yeni Rusya'da Amele ve Hükümet" başlıklı yazısıdır. Özellikle başta Lenin olmak üzere Bolşevik önderlerin Rusya'ya dönüşlerinin hemen ardından kaleme alınan bu başyazıda şöyle deniyordu:[93]

> "Evvela artık şurası iyiden iyiye anlaşılıyor ki Rus ihtilal ve inkılabını ibkada en müessir, adeta yegane denilebilecek surette en... müessir anıller amele takımı erkân ve efradıdır, amele teşkilatıdır."

Yunus Nadi Bey yazısında Rusya'daki mevcut yönetimin "nüfuz ve kuvveti(nin) ekseriyet itibariyle amele teşkilatının kudret ve faaliyetine merbut ve tâbi" olduğunu belirtmektedir.[94] Ancak amele teşkilatının Rusya'da birdenbire en muntazam ve en ciddi teşkilat olmak üzere meydana çıkıvermiş" bulunmasına şaşan yazar[95], Rusya'daki örgütlü işçi sayısının 15 milyondan aşağı olmadığının tahmin edilmekte olduğuna işaret ettikten sonra şu yargıda bulunur:

"...bu ihtilal ve inkılabda ve neticesinde amelenin hal ve mevkiyc hakimiyetine tabii ve hatta kat'î bir iş nazarıyla bakılabilir."[96]

Tanin'in 23 Nisan 1917 tarihli sayısında da Petersburg'da "muhtelif kuvvetler" arasındaki mücadeleye dikkat çekilmektedir.

Nisan'ın 20'sinden itibaren hızlanan ve sonuçta bir hükümet bunalımına varan gelişmeler de, *İkdam*'da, "Rusya'da Mukabil İhtilâl ve Tezebzüb Başladı"[97] manşetiyle veriliyordu. *Tasvir*'in "Hangisi Galebe Edecek?" başlıklı haberi[98]; yine aynı gazetenin "Amele ve

---

93 Yunus Nadi, "Yeni Rusya'da Amele ve Hükümet", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Nisan 1917.
94 *a.k.*
95 *a.k.*
96 *a.k.*
97 *İkdam*, 21 Nisan 1917.
98 *Tasvir-i Efkâr*, 25 Nisan 1917.

Asker Cemiyeti ile Hükümet-i Muvakkate Arasında İhtilaf-ı Tam"[99] manşetli haberi, bu iktidar mücadelesinin geleceğini kestirmeğe yönelik girişimlerdi. *İkdam* gazetesinin 8 Mayıs 1917 tarihli sayısında da daha çok Batı basın ajanslarından alınan haberlere dayanılarak, Rusya'da Geçici Hükümet ile Sovyetler arasındaki mücadele anlatılıyordu.

Merak konularının ikincisi, "amele takımı"nın örgütleri, amaçları, hedefleri vs. idi. Amele takımının "sulhe" ilişkin tutumu takdir edilmekle birlikte öteki niyet ve girişimlerinden endişe duyuluyordu. Bu konuda en fazla tedirginlik gösteren *İkdam* gazetesi, 15 Nisan tarihli başyazısında şu görüşleri dile getiriyordu:[100]

> "Amele grupları, harbi hatta onun bütün mesaibini [felâketlerini] unutarak sosyalizm mesleğinin en azgın metalibini [taleplerini] istihsale koyuluyorlar. Sekiz saatlik çalışma meselesi gibi, bu amele fırkaları fiiliyata bile girişiyorlar."

Tanin, *İkdam* ve *Tasvir-i Efkâr* gazeteleri 20 Nisan tarihli sayılarında Amele ve Asker Cemiyetleri Kongresi'nin kararlarından söz ediyorlardı. Petersburg Ajansı'na dayanan 18 Nisan Kopenhag mahreçli bu haberlerde, Amele ve Asker Temsilcileri'nin sekiz saatlik işgünü talebini yineledikleri, unvanların kaldırılması, hükümdar, kilise ve zadegâna ait toprakların kayıtsız şartsız zapt edilerek köylülere dağıtılmasını istedikleri bildiriliyordu. *Tanin*'in haberinde ayrıca Lenin'in Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi teşkilatının lağvı ve yerine Komünist bir teşkilatın oluşturulmasını önerdiği anlatılıyor ve Lenin'in politik görüşlerine değiniliyordu.[101]

Tasvir'in 30 Nisan tarihli sayısında, Paris kaynaklı bir haberde, Rusya'yı tehdit eden tehlikenin "Lenin ile Sosyalistlerin ibraz ettiği faaliyette değil, belki köylü kütlelerinden sudûru muhtemel ani efʿâl ve harekâtta olduğu" belirtiliyordu. Aynı gazetenin 14 Mayıs tarihli sayısında Rusya'daki hükümet bunalımını irdeleyen başyazar Yunus Nadi, "amele ve asker cemiyetleri ile bunun temsil ettiği fikr-i

---

[99] *Tasvir-i Efkâr*, 8 Mayıs 1917.
[100] "Ruslar ve Musalemet", *İkdam*, 15 Nisan 1917.
[101] *Tanin*, 20 Nisan 1917.

meslek [ideoloji] kahr-ı tenkil edilmedikçe [tamamen ortadan kaldırılmadıkça]" Geçici Hükümet'in bu örgütlerin ve ideolojisinin etkisinden kurtulamayacağını yazmaktaydı.

Mayıs ayında toplanan ve genellikle Sosyalist Devrimcilerin hegemonyası altında geçen[102] Tüm Rusya Köylü Kongresi'nde kabul edilen kararların özeti de gazetelerde yer alıyordu. *İkdam*'ın 20 Mayıs tarihli sayısında, "Rusya'da Kopan Küçük Kıyamet" başlıklı haberde, Köylü Kongresi'nin karar özetlerine yer veriliyordu. *Tasvir*'in 17 Mayıs, *İkdam*'ın 18 Mayıs tarihli sayılarında, hükümet bunalımı nedeniyle, Rusya'daki politik gelişmelere değiniliyor, bu bunalımdan en güçlü olarak çıkan gurubun Amele ve Asker Cemiyetleri olduğunun anlaşıldığı kaydediliyordu.

Osmanlı basınında Rus ihtilâlinin toplumsal nedenlerini, bu ülkedeki siyasal örgüt ve hareketleri anlamaya yönelik çabalar olduğu da görülüyor. Ancak bu çabaların oldukça yüzeysel kaldığını da söylemek yanlış olmaz. Bu konudaki ilk örneklerden birisi 17 ve 22 Nisan tarihlerinde *Tanin*'de "Rus İhtilâli Amilleri" başlığı altında yayınlanan iki yazıdır. Ancak bu yazılar, başlıklarının aksine, Rus ihtilâlinin toplumsal etkenlerini değil, bu ihtilâlde çeşitli şekillerde rol oynamış ve ilk hükümette yer almış Kerenski, Lvov, Çaydze, Nekrasov, Konovalov, Manuilov gibi kişileri tanıtan kısa biyografilerdir. Bu biyografiler arasında Marksist adların yer almadığı da belirtilmelidir.

Tasvir-i Efkâr gazatesinin İtalyan gazetelerinden aktarılan Cenevre mahreçli bir haberinde de, Rusya'daki iç siyasal mücadeleler anlatılmakta ve özellikle Menşevik-Bolşevik ikiliğine değinilerek, "Fabrikalardan kaldırılan eslihanın [silahlar] kısm-ı azamının Ekseriyet'in [Bolşevikler] elinde olduğu söyleniyor. Yeni mücadelenin zuhuru karib-ül vukudur [yakındır]" deniliyordu.[103]

24 Nisan tarihli *Tanin* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde ise ünlü yazar Maksim Gorki'nin kurmayı planladığı "Radikal Cumhuriyet Fırkası" na ilişkin haberler yer almaktaydı.

Rus ihtilalinin toplumsal nedenlerini araştıran, bu dönemde yayınlanmış önemlice bir yazı, 4 Mayıs 1917'de *Tanin*'de Mehmet

---

[102] Carr., *a.g.e.*, s. 92.
[103] *Tasvir-i Efkâr*, 22 Nisan 1917.

Ali imzasıyla yer alan "Zemstvo Meclisleri" başlıklı yazıdır. Bu yazıda halkın yönetime katılmasına olanak veren ve merkezi yönetim karşısında bir denge unsuru olan *zemstvo*'ların[104], özellikle kooperatifler, okullar ve sağlık kuruluşları vasıtasıyla oynadığı role işaret edilmekte ve Rusya'daki gelişmelerin ardında bu örgütlenmenin büyük payı olduğu kabul edilmektedir. Bu değerlendirme 1917 Şubat Devrimi'nin toplumsal nedenlerini açıklamıyorsa da ihtilâlin öyle akşamdan sabaha gerçekleşmiş bir olay olmadığını anlatıyordu.

Bu olayların ardında kimlerin olduğu, ihtilalin önderlerinin kimlikleri hakkında kimi haberler de gazetelerde yer almıştı. Yukarda anılan "Rus İhtilali Amilleri" adlı yazılarda burjuva partileri ile bazı sosyalist partilerin önderleri hakkında kısa biyografik bilgiler aktarılmıştı. 1 Mayıs 1917 tarihli *Tanin*'de de "Rus İhtilal Hey'eti" başlıklı, Mehmet Ali imzalı bir yazıda, yine Lvov, Kerenski, Milyukov ve Çaydze hakkında bilgiler veriliyordu. Marksist önderler hakkındaki ilk haberler ise 17 Nisan tarihli gazetelerde yer aldı. Bu Lenin adının Osmanlı basınında ilk kez yer alışıydı aynı zamanda. *İkdam*, "Rus İhtilalcilerin Almanya'dan Mürûrları" manşetiyle verdiği haberde, erkek-kadın 30 Rus ihtilalcisinin özel bir vagonla Almanya'dan geçtiklerini ve bunlar arasında "meşhur sosyalist Lenin ve Zinoviev ile Leh Amele Cemiyeti azaları"nın bulunduğunu haber veriyordu.[105] Aynı tarihli *Tasvir-i Efkâr* da haberi hemen hemen aynı kelimelerle tekrarlıyordu.[106]

Ekim Devrimi'nden sonra adı daha sık duyulacak olan Lenin ve öteki Bolşevik önderlerle ilgili ikinci haber, yaklaşık bir ay sonra yine *İkdam*'da yer aldı.[107] İtalyan gazetesi *Corriera Della Sera*'dan aktarılan Petersburg mahreçli bu habere göre, olayların gelişmesi

---

[104] Rusça *zemskiy* [yöresel, bölgesel] sözcüğünden türetilen *zemstvo* sözcüğü 1864 yılında kurulan, halkın yönetime katılımını sağlayan, *guberniya* ve *uyezd*'ler düzeyinde örgütlenmiş, bizdeki Vilayet Umumi Meclisleri'ni andırır yerel yönetim organlarıydı.

[105] *İkdam*, 17 Nisan 1917. Bu haberler Lenin'in Rusya'ya dönüşünün ertesi günü İstanbul gazetelerinde yer almış oluyordu. Zira Lenin 16 Nisan akşamı Petrograd'ın Finlandiya garına gelmişti. Osmanlı Hükümeti de Stockholm Elçisi Cevat Bey'in 15 Nisan tarihli telgrafıyla Lenin ve arkadaşlarının Almanya üzerinden Rusya'ya geçtiklerini öğrenmişti. Bkz. Kurat, *a.g.e.*, s. 322 (dipnotta).

[106] *Tasvir-i Efkâr*, 17 Nisan 1917.

[107] *İkdam*, 16 Mayıs 1917.

karşısında en iyimser kişilerin bile karamsarlığa düşmemesi mümkün değildir. Plehanov'un savaştan yana Hükümet'e pek değerli yardımlar sunmasına karşın,

> "ihtilalci Sosyalist Lenin'in vürudundan [gelişinden] beri Plehanov'un mesaisi dahi tesirsiz kalınıştır. Lenin'in yaptığı propagandalar, Alman taraftarlarını ziyadesiyle teşci etti [yüreklendirdi]. Bu adamın tahrikâtı harb üzerinde icra-i tesir edemez denilse; doğru söylenmiş olmaz."[108]

"Lenin'in ateşîn sözleri (Nisan Tezleri kastediliyor olmalı] Rus kafalarını daha ziyade kızdırıyor. Lenin'in mühlik [öldürücü, tehlikeli], tahriklerine kapılan adamların miktarını istisgar etmek [küçümsemek] asla caiz değildir." diye devam eden yazıda, şu satırlara yer veriliyordu:

> "Lenin'in tarafdarını silahlanmaktadır. Bu adamlar herşeyi icraya kadirdirler. Lenin tarafdarının azmi karşısında bir parça düşünmemek kabil değildir. Alıiren Lenin tarafdarları Petersburg esliha deposunu basarak içinden kırkbin silah ile otuz bir revolver almışlardır. Şimdi bu silahlar ihtilalcilere teslim edilmiştir. Esliha deposunun basılınasına ve içinden bu kadar külliyetli silah alınmasına mani olamayan Hükümet-i Muvakkata, yarın bir ihtilal kopacak olursa, o zaman ihtilal ateşini bastırmaya muvaffak olabilecek midir?"

"Rusya'da Hercümerc, Kıyam ve Suriş"

Haziran ayından başlayarak Rusya'da olaylar hızlı gelişti. Haziran kongrelerle geçti; Temmuz'da Ekim Devriminin provası yapıldı. Hükümet değişikliği ile Kerenski Başbakanlığa getirildi. Ağustos ayında Kerenski'nin başarısız Devlet Konferansı toplandı. Eylül ayında Kornilov'un sağcı darbe girişimi yaşandı ve Kerenski başkanlığındaki son hükümet kuruldu. Petrograd ve Moskova Sovyetlerinde ilk kez çoğunluğu sağlayan Bolşevikler, daha önce almaya hazır olduklarını ilan ettikleri iktidarın alınma zamanının

---

[108] *a.k.*

geldiğine karar verdiler. Ekim ayında derinleşen kriz, Kasım'ın ilk haftasında sonuçlandı: "Büyük Kıyamet" kopmuştu!

Osmanlı basını bütün bu gelişmeleri başlıca şu üç başlık altında verdi denilse yeridir: "Rusya'da Hercümerc"; "Rusya'da Kıyam ve Suriş [Ayaklanma ve Karışıklık]" ve "Rusya'da Mukabil İhtilâl [Karşı Devrim]". Bir başka anlatımla bu başlıklar, Haziran'dan Kasım'a, gerek haberlerde gerekse başyazılarda o kadar çok tekrar edilmiştir ki ister istemez dikkat çekmektedir.[109] Bununla birlikte, politik gelişmelere, ideolojik ve örgütsel oluşumlara ilişkin kimi değerlendirmeler de yapıldı bu arada. Bunların en önemlisi, 5 Haziran 1917'de *Tasvir-i Efkâr*'da yer alan "Sosyalizm Nedir?" başlıklı, Yusuf Osman imzalı yazıdır. (Bkz. Ek-1)

Bu yazı 1917 yılı başından itibaren basında yer alan Sosyalizm hakkında yazılmış en ciddi, nesnel ve bilgilendirici yazıdır ve bizim görebildiğimiz kadarıyla bu dönem için günlük basındaki türünün tek örneğidir.[110] Sosyalizmin dünya görüşünün, amacının, Sosyalistlerin savaş, aile, mülkiyet, din, eğitim gibi konulardaki tutumlarının açıklandığı bu yazı o dönem için oldukça doğru bilgiler

---

[109] Bu değerlendirme mübalağalı gibi görünebilir. Oysa değildir. Örneğin Haziran ayında *İkdam*'ın attığı manşetler buna kanıttır:
5 Haziran : "Rus Hükümeti İhtilal İçinde Çırpınıyor"
6 Haziran : "Rusya Günden Güne Karışıyor ve Takatsız Kalıyor"
7 Haziran : "Rusya'da Kıyam ve Suriş"
18 Haziran : "Rusya'da Kıyam ve Suriş"
25 Haziran : "Rusya'da Kıyam ve Suriş"

[110] Hürriyetin ilanından sonra değişik gazete ve dergilerde sosyalizm hakkında çeşitli yazılar yayınlanmıştır. Bunlara örnek olarak şunlar zikredilebilir:

Mehmet Rauf, "Sosyalizm, Menşei, Müessisleri, Gayesi, Şekli Hazırı, Suret-i Halli", *Musavver Muhit*, 30 Ekim 1324 (No.2), s. 4-7;
"Milletim Nev'i Beşerdir, Vatanım Rûy-u Zemin", *Iştirak*, 13 Şubat 1325 (No. 1) s.1.
Şerif Paşa, "Sosyalizm Muhitinde Bir Cevelan", *Meşrutiyet*, 19 Mart 1326 (No.3), s.4;
Ali (.....), "Sosyalizm Hakkında Tetkikat", *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası*, 1 Eylül 1326 (No.17-5), s. 707-720 ve Haziran-Eylül 1326 (No.18-21), s.734-741;
Şerafeddin, "Sosyalistler ve Bizdeki...." *Hikmet*, 28 Temmuz 1327 (No.69), s. 6-7;
Hulusi, "İslamiyette Sosyalizm Var mıdır?", *Ceride-i Sofya*, 11 Nisan 1329 (No. 21-24), s. 1-3.

Bu yazılara dikkatimizi çeken değerli meslektaşımız Doç. Dr. Ali Birinci'ye içten teşekkürlerimizi sunarız.

aktaran bir yazı niteliğindeydi. Yine bu dönemde, 14 ve 20 Ağustos 1917 tarihlerinde *Tanin*'de Mehmet Ali imzasıyla yayınlanan "Rus Fırkaları" adlı yazılar da bilgilendirici yazılardı. Daha önce Rusya'daki siyasal partilere ilişkin olarak aktarılan bilgilerde esas olarak burjuva partileri ve bunların önderleri tanıtılmıştı. Oysa bu yazılarda ilk kez, sağ partilerin yanısıra, sol kanat partileri hakkında da bilgi veriliyordu. Sol kanat partilerinin "müfrit", "mutedil" ve "sosyal demokratlar" olarak üç kümede incelendiği bu yazılarda Bolşevikler (Ekseriyetçiler"; "Maksimalistler") hakkında ilk kez derli toplu bilgi veriliyordu. Yine *Tanin* gazetesinde, 23 Ekim 1917 tarihinde Mehmet Ali imzasıyla yayınlanan, "Rusya'da İhtilalin İktisadi Sebepleri" başlıklı yazı da Rusya'daki sosyo-politik gelişmeyi anlamaya yönelik girişimlerden birisiydi.

Bu arada Rusya'daki gelişmelerden umudu kesen yazılara da rastlanıyordu. *İkdam*'ın 31 Ağustos 1917 tarihli ve "Moskof" adlı başyazısında şöyle deniyordu:

> "Fransız inkılâbı zengin bir inkılâbdı; usulleri çirkin, hareketleri şen'î olsa da böyle idi. Pek çok fikirler yeşertti. Pek çok rical çıkardı. Rus inkılâbı ise -yine tabirimizi mazur buyurunuz- züğürt bir inkılâptır. Aradan bu kadar yıl geçtiği halde ilk günlerde revaç bulan fikirler ve nazariyeler derhal örtbas edildi. Rical [mevki sahibi kişiler] küçüldü. Rusya ilk günden beri körü körüne İngiltere'ye alet olmaktan başka bir şey yapmadı... Hülâsa Rus ihtilali bir züğürtler, acizler, nüfuz tahtında kalanlar inkılabıdır. Ve zannetmeyiniz ki böyle seviyesizlik gösteren bir millet bu harekât-ı inkilâbiyeyi sonuna kadar götürebilsin. Ancak şunu da Rusya'nın lehine kaydedelim: Hükümet-i Muvakkate'nin elini Lehistan'dan ve Boğazlardan çekmesi bir dereceye kadar ki bir işaret-i ahrarane [özgürlük işareti] teşkil eder."

Bu karamsarlık Haziran-Kasım dönemi boyunca geçerli oldu. Olayların daha çok dış görünüşleriyle ilgilenildi ve yukarda değinildiği gibi, haber başlıklarına Rusya'daki karışıklıklar yansıdı. Bu tutum nedensiz değildi. Troçki'nin deyişiyle bu "ikili iktidarsızlık"[111] döneminde sokak gösterileri, askerler arasında

---

111 Carr, *a.g.e.*, s.93

kaynaşmalar sıkça görülen olaylardı. Haziran ayı içinde Stockholm'da Dünya Sosyalist Partileri ve İşçi Sendikaları Konferansı, Petrograd'da da Birinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi yapıldı. Bunlardan birincisine -barışa ilişkin çağrıları nedeniyle- gazetelerde değinildi[112]. İkincisinden ise pek söz edilmedi. Yalnızca *Tasvir-i Efkâr*'ın 12 Haziran tarihli ve "Rusya'da İşler Yine Karışıyor" manşetli haberinde, "Köylüler nezdinde Amele ve Asker Cemiyeti'nin nüfuzu eksiliyor, yeni bir ihtilâl vukuuna intizar olunuyor" denilmekteydi.

Temmuz ayında başlıca haber konuları Bolşeviklerin faaliyetleri, Galiçya cephesindeki Rus harekâtı ve ayın ortalarındaki ayaklanma girişimiydi. Bu olaylara ilişkin haberler çok geniş bir biçimde yer almadı. Bunlar arasında dikkat çekenlerden birisi *Tasvir-i Efkâr*'ın "Rusya'daki Mukabil İhtilal İhtimalleri" başlıklı, 3 Temmuz tarihli, haberiydi. Rus gazetelerinden Bulgar gazeteleri aracılığıyla aktarılan bu haberde, Bolşeviklerin faaliyetlerinden söz ediliyor ve şu değerlendirme yapılıyordu:

"Bunlar ahaliyi açıktan açığa Hükümet-i Muvakkate'ye karşı isyana davet etmekte ve Hükümet-i Muvakkate'yi sermayedarların hatırı için harbe devam etmekle itham eylemektedirler." Aynı gazetenin 7 Temmuz tarihli sayısında ise Lenin taraftarlarının tevkif edildiği anlatılıyor ve Bütün Rusya Amele ve Asker Cemiyetleri Kongresi'nce orduya hitaben yayınlanmış savaş karşıtı beyanname aynen aktarılıyordu.[113]

16-19 Temmuz 1917 tarihlerinde yer alan "Temmuz Ayaklanması" da *İkdam*'ın 20 Temmuz sayısında yine "Rusya'da Kıyam ve Suriş" başlığı ile veriliyor, olaylar bir hayli ayrıntılı bir şekilde aktarılıyordu.

Ağustos ayının en önemli olayı 25-28 tarihlerinde Moskova'da toplanan ve Bolşeviklerce boykot edilen Devlet Konferansı'ydı. Siyasal guruplar arasındaki görüş ayrılıklarını ortaya koymaktan öte bir sonuç doğurmayan bu konferansla ilgili *Tasvir-i Efkâr* ve *İkdam* gazetelerinde 29 Ağustos'ta birer yazı yayınlandı. *İkdam*, konferansla ilgili olarak Kerenski'nin nutkunu verirken, "Maksimalistler"in (Bolşevikler) "serkeşane hareketleri"nden şikayet ediyordu. *Tasvir-i*

---

112 *Tasvir-i Efkâr*, 6 Haziran 1917; *İkdam*, 8 Haziran 1917.

113 *Tasvir-i Efkâr*, 7 Temmuz 1917.

Efkâr'ın Yunus Nadi imzalı ve "Yeni Rusya'nın Dahili Cidali" adlı başyazısında olaya savaş açısından bakılıyor ve Moskova'daki Kongre'nin, harb merkezli çalışmaların harbe derhal son verilmedikçe önünün alınamayacağını gösterdiği belirtiliyordu.[114]

29 Ağustos tarihli *Tanin*'de ise "Ordu Vak'ası" adlı ilginç bir başyazı yayınlandı. "Kerenski Rusya'sının Çar Rusya'sından farklı olmadığını gösteren bir olayla karşı karşıyayız", diye başlayan yazıda, 24 Ağustos günü asker üniformalı kişilerle dolu bir Rus gemisinin Ordu limanına yanaştığı, karaya inen askerlerin çarşı pazar yağmaladıkları ve iki Rum kızını "hırslarına kurban ettikleri" aktarıldıktan sonra,

> "Hiç bir ihtilal hatırlamıyoruz ki bunda milletlerin hakk-ı hürriyetleri namına kâmuslarda ne kadar kudsî kelimeler varsa hepsi oraya toplanarak onlarla yapılan çılgınlıklar Petersburg sokaklarında olduğu kadar gürültü ve medîd taninler [uzun çığlıklar] husule getirmiş olsun." [115]

deniyordu.

Eylül ayı, Kornilov'un sağcı darbe girişimi, hükümet değişikliği, Bolşeviklerin Petrograd ve Moskova Sovyetleri'nde ilk kez çoğunluğu ele geçirmeleri ve tüm iktidarın Sovyetlere geçmesini açıkca istemeleriyle Rusya'da bir hayli hareketli geçti. Bunlardan "Kornilov Olayı" Osmanlı basınında geniş bir şekilde yer aldı. Bu alandaki ilk haber 12 Eylül tarihinde "Rusya'da Yeniden Vekayi-i Mühimme Başlıyor: Kerenski-Kornilov İhtilafı" başlığı altında Çar, Kerenski, Prens Lvov ve Kornilov'un fotoğraflarıyla süslü olarak ve tam sayfa halinde *Tasvir-i Efkâr*'da yer aldı. Aynı gün, Yunus Nadi'nin "Rusya'da Hercümerc" adlı başmakalesi de bu konuya ayrılmıştı. Yazar, Rusya'nın yaşadığı bu son "karmakarışık" durumu iki şeye bağlıyordu. Ona göre, Rusya izlemesi gereken en makul yolu izlemediği için, yani barış yapmadığı için ve "amele ve köylü

---

114 Yunus Nadi, "Yeni Rusya'nın Dahili Cidali", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Ağustos 1917.
115 "Ordu Vakası", *Tanin*, 28 Ağustos 1917.

güruhuna geniş mevki vermiş" olduğu için bu duruma düşmüştür ve bu "hercümerc"den "sarsılmış, aciz ve perişan" olarak çıkacaktır.[116]

13 ile 20 Eylül tarihleri arasında günlük gazetelerin Rusya'ya ilişkin manşetleri ve baş yazıları hep "Kornilov Olayı" ile ilgiliydi. Basın, Kornilov darbesini onaylamadı. Örneğin *İkdam* 14 Eylül tarihli "Mukabil İhtilal" adlı başyazısında şunları yazdı:

> "Buna tam ve ıstılahı [bilimsel] manasıyla bir mukabil ihtilal derler. General Kornilov bir muhafazakâr, bir mürteci, isterseniz daha da açık söyleyelim bir Çar taraftarıdır. Kerenski Hükümeti'ni zayıf bulduğu için bundan istifade etmek istedi. Bundan iki netice çıkar: Bir, Hükümet-i Muvakkate pek kavi değildir; iki, Çarizm pek zayıf değildir. Rusya daha başını çok yerden yere vuracak. Ama bu memleket için çare-i necat [kurtuluş çaresi] sulh-ü münferidedir. Hatta bunun yalnız arzu edilmesi bile sulh-ü umumiyi temin eder, belki sulh-ü münferide hacet kalmaz."

Kornilov olayı, Kerenski'nin akibeti, İtilaf Devletlerinin Rusya'daki girişimleri vb. pek çok ayrıntının yanı sıra Eylül'ün 10'undan itibaren İstanbul gazetelerinde "Maksimalistler"le (Bolşevikler) ilgili haberlerin daha sık görülmeye başlandığına tanık olunmaktadır. Bu haberler, Bolşeviklerin Kornilov'a karşı Geçici Hükümeti desteklediği, silahlı harekete hazırlandıkları, Sovyetler içinde güçlü bir konuma geldikleri, Lenin taraftarlarının Kerenski aleyhindeki mücadeleye yeniden başladıkları vs. şeklinde özetlenebilir. Dolayısıyla Bolşeviklerin olaylarda giderek daha etkin bir rol oynamaya başladıkları, dolaylı da olsa Osmanlı basınına yansımıştır. 19 Eylül tarihli *Tasvir*'de manşetten verilen bir başka haberde Rus Amele ve Asker Cemiyeti'nin teşkilatı, üyeleri, gücü vs. hakkında ayrıntılı bilgiler aktarılıyordu. İki gün sonraki *İkdam*'da ise Bolşeviklerin "bütün iktidar sovyetlere" talebi, "Maksimalistlerin talebi: Sovdep'ler Mevki-i İktidarı Deruhte Etsin!" şeklinde verilmektedir.[117] *Tasvir*'in 26 Eylül tarihli sayısının birinci sayfa başlığı ise şöyledir: "Müfrit Sosyalistler mi Galip Gelecek?"

---

116 Yunus Nadi, "Rusya'da Hercümerc", *Tasvir-i Efkâr*, 29 Ağustos 1917.
117 *İkdam*, 21 Eylül 1917.

Bu sorunun yanıtını öğrenmek için artık çok fazla beklemeğe gerek yoktu. Ancak Ekim ayında Rusya ile ilgili olarak Osmanlı basınında çok az haber yer aldı. Çünkü Osmanlı basını, "Aziz Misafir" Almanya İmparatoru İkinci Wilhelm Hazretleri'nin İstanbul seyahatine kendini kaptırmıştı. Manşetler İkinci Wilhelm Hazretleri için atılmaktaydı artık. Kasım başlarında ise Rusya'da olanlar olacaktı. "Büyük Ekim Devrimi"nin nasıl izlendiği sonraki bölümün konusudur. Ancak o konuya geçmeden önce "Harp ve Sulh" ile Moskof İmparatorluğu'ndaki Türk ve Müslümanlar konusunda neler yazılıp söylendiğine bir göz atmak gerekmektedir.

"Sulh ve Müsalemet" [118]

Barış konusu, doğal olarak, 1917 yılı başından beri en büyük ilgi odağı idi. Nisan-Ekim 1917 döneminde de bu ilgi aynı yoğunlukta devam etti. Bu dönemde yalnızca *Tasvir-i Efkâr* başyazarı Yunus Nadi Bey'in münhasıran barış konusunda kaleme aldığı başyazılarının sayısı bir düzineden fazladır.Diğer gazete ve yazarlar da onu yalnız bırakmadılar. Barış konusundaki yaklaşımları şöyle bir genellemeye tabi tutabiliriz: Rusya'da ihtilalin patlak vermesinden sonra, bir süre Geçici Hükümet'ten beklendi barış. Ancak, Rus Dışişleri Bakanı Milyukov'un Mayıs başında harbe devam kararını açıklaması bu umutları söndürdü. Barışı gerçekleştirme umudu bu kez sol partilere ve Sovyetlere yöneltildi. Özellikle Nisan başlarından itibaren de "müfrit sosyalistler"in (Bolşevikler) barışı gerçekleştirmede daha fazla umut vaadettiği kanısı yerleşmeye başladı. Zaman zaman karamsarlığa düşerek, Rusya'da ancak ordunun barış yapabileceğini söylese de[119] bu fikrin şampiyonluğunu herkesten fazla *Tasvir* başyazarı Yunus Nadi Bey yaptı. Ancak gerek Yunus Nadi gerekse öteki kalemler -daha önce değinildiği ve ilerde görüleceği gibi- Şubat

---

[118] Müsalemet: taraflar arasında barışıklık.

[119] Yunus Nadi, 3 Haziran 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da yayınlanan "Ameleden Sonra Ordu" adlı başmakalesinde şunları söylüyordu: "Harbin unsuru ordu olduğuna ve ordu Rusya'da en büyük kuvvet demek bulunduğuna göre kaviyen zannediyoruz ki, Rusya'nın keşmekeşine hatime çekecek kuvvet de nihayet ordu kuvveti olacaktır. Ordunun teşkil edeceği hükümet ile aktedeceği sulhün itibarı ise elbette cây-ı şüphe görülemez. Harbi yapan ordu sulhü neden aktedmesin?".

ve Ekim devrimlerine hemen hemen tamamen barış açısından baktıklarından, Rusya'da olup bitenlerin özünü pek iyi kavrayamadılar. Bu tutumun şöyle bir sonucu oldu. Ekim devriminden sonra Bolşeviklerin sözlerinde durarak barışı gerçekleştirmeleri Osmanlı kamuoyunda Bolşevizm'e ve Bolşevik önderlere bir hayli itibar sağladı. Bunu ilerde göreceğiz, şimdi Nisan'dan Ekim'e "Sulh ve Müsalemet" konusunda basında yer alan görüşlere değinelim.

Tasvir-i Efkâr 1 Nisan 1917 tarihli sayısında, "Radikal Amele Fırkasının Fikirleri" başlığıyla verdiği, Berlin kaynaklı bir haberde *Pravda* gaztesinden[120] alıntı yapıyor ve Radikal Amele Fırkası'nın (RSDIP) bu "muharebe-i cinaiyeye" son verilmesi için savaşan tarafların işçi ve ihtilalci örgütleriyle derhal ilişki kurmayı kararlaştırdığını duyuruyordu.[121] İki gün sonraki *Tanin*'in "Sulh Sözleri" adlı başyazısında ise Rus Dışişleri Bakanı Milyukov'un barıştan söz ederken, Türk meselesinin Rusya lehine çözülmesi şartını ileri sürmesine tepki gösteriliyor ve "fakat halihazırda bir Türk meselesi bulunduğundan haberdar değiliz" deniyordu[122]. Aynı gazete ertesi günkü başyazısında -Liberal Milyukov'un demecine tepki olarak- Rusya'daki ihtilalin arkasında Rus Sosyal Demokrasisi'nin bulunduğundan söz ederek, işçi sınıfının savaşın gidişatını etkileyebilecek durumda olduğunu ancak Rus Sosyal Demokratları arasında harbe devam edip etmeme konusunda ayrılık bulunduğunu kaydediyordu.[123]

Yunus Nadi, 11 Nisan tarihli ve "Vaziyete Bir Nazar" adlı başyazısında ihtilali "harb ve sulh" açısından değerlendirdikten sonra, yazısına şöyle devam ediyordu:

> "Muhakkak olan birşey var: Moskof ihtilali Avrupa sulhünü anahtarı olarak vaziyetini muhafazadan hâlî değildir. Bu

---

120 Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin yayın organı olan *Pravda*, 5 Mayıs 1912'de yayın hayatına başladı. Çar yönetiminde pek çok kez kapatıldı. Çoğu zaman yayınını illegal olarak sürdürdü. Şubat ihtilalinden sonra 18 Mart 1917'de yeniden yayınlanmaya başladı. Bkz. Carr, *a.g.e.*, s. 77 ve *History of the Communist Party of the Soviet Union*, New York: International Publishers, 1939, s. 149.

121 *Tasvir-i Efkâr*, 1 Nisan 1917.

122 "Sulh Sözleri", *Tanin*, 3 Nisan 1917.

123 "Harb ve Sosyal Demokrasi", *Tanin*, 4 Nisan 1917.

sulhen de böyledir harben de. Biz yalnız biraz sabur [sabırlı] olmayı ve azıcık beklemeyi bilelim, o kadar."[124]

13-16 Nisan tarihli gazetelerin haber başlıkları ve başyazıları hep "sulh"le ilgilidir. *İkdam*, "Rus Hükümet-i Muvakkatesi'nin lisanı hem harpten hem sulhten ümit veriyor fakat esasen sulhe mütemayil" diye yazar.[125]. Aynı gazetenin ertesi günkü başyazısında, İtilaf Devletleri'nin ve özellikle İngiltere'nin artık Rusya'yı kendi saflarında tutmasına olanak bulunmadığı kaydedilir.[126]

Tanin 14 Nisan tarihli sayısında Geçici Hükümet'in bildirisini harp ve sulh bağlamında değerlendirir. Bir gün sonraki başyazısında ise harp ve sulh konusunda "sol cenah"da görülen "cidal"den [zorlu çekişme] söz ederek, "temenni ederiz ki Çaydze ve Kerenski muvaffakiyetlerinde devam etsinler"[127] diye yazıyı noktalar. Bir gün sonraki *Tasvir-i Efkâr*'ın ilk sayfadaki manşeti "Rus Amelesi Sulh İstiyor!" şeklindedir.[128] Aynı tarihli *İkdam*'ın manşeti ise şöyledir: "Sulh Cereyanı Rusya'yı Sürüklemekte".[129]

Tanin'de 17 Nisan'da yayınlanan dikkate değer bir makalede, sosyalistlerin barış konusundaki tutumu değerlendiriliyordu. Fransa ve İtalya'da sosyalistlerin barıştan yana olmalarına karşın, İngiliz sosyalistlerinin "emperyalist olmak mecburiyetinde" bulunduklarına işaret edildikten sonra, Rus sosyalistleri konusunda şu görüşlere yer veriliyordu:

> "Son haberlerden Rusya'da sulh yapmak istediklerini anladığımız sosyalistler, bunun için bittabi evvelemirde müşterek bir sulh yapmak gayesiyle Müttefiklere müracaat edeceklerdir. Eğer Garb müttefikleri bu arzuya iştirak ederlerse o zaman müşterek bir sulh teşebbüsüne tarafdar olacaklar, aksi takdirde ise kendi kendine sulhe doğru yürümekten çekinmeyeceklerdir. Binaenaleyh şimdiden emniyetle beyan

---

124 Yunus Nadi, "Vaziyete Bir Nazar", *Tasvir-i Efkâr*, 11 Nisan 1917.
125 *İkdam*, 13 Nisan 1917.
126 "Rus İnkilabı ve İngiltere", *İkdam*, 14 Nisan 1917.
127 "Hükümet-i Muvakkate'nin Beyannamesi", *Tanin*, 15 Nisan 1917.
128 *Tasvir-i Efkâr*, 16 Nisan 1917.
129 *İkdam*, 16 Nisan 1917.

> edebiliriz ki Rus sosyalistlerinin İtalya ve Fransa'da vukubulacak teşebbüsleri derhal bu memleket sosyalistleri arasında hüsn-ü kabule mazhar olacaktır. Zira her iki memleketteki sosyalistler de harbin bir emperyalizm harbi olduğunu anlamışlar ve bu işte bütün milletlerin İngiltere hesabına çalıştıklarına tamamen kanaat getirmişlerdir."[130]

Bir gün sonraki *Tasvir*'in başmakalesinde de Yunus Nadi Rusya'nın barıştan yana tutumuna işaret ediyor ve bunun garantisi olarak da "amele takımını" görüyordu:

> "Rusya arazi ilhakı maksadını takip etmez, etmemelidir. Ve amele takımına göre etmeyecektir. Yani Rusya'da amele takımının hal ve mevkiye hakimiyeti ile bu fikir ve kanaatı karşılaştırılınca artık Rusya'nın Çarlık zamanında arazi ilhakı ve fütuhat icrası maksadıyle ika olunan bu harbde devamına sebep kalmamış oluyor."[131]

18 Nisan tarihli *Tasvir-i Efkâr* ve *İkdam*'da Petersburg İşçi ve Asker Sovyetleri'nin barışı da kapsayan kararları ayrıntılı bir şekilde aktarılıyordu. Buna göre, Petersburg Sovyeti, ilhaksız ve tazminatsız bir barış ve tüm ulusların ve halkların gelişme ve ilerlemesini özgürce gerçekleştirebilecekleri bir barış için Geçici Hükümet üzerinde nüfuzunu kullanacaktı.[132]

19 Nisan tarihli *Tasvir*, "Sovyetler Sulh İçin Çalışıyor" diye başlık atıyor; 23 Nisan tarihli *Tanin*'in "Petersburg'da İki Kuvvet" adlı başyazısında ise şu görüşlere yer veriliyordu:

> "Petersburg'da muhtelif kuvvetler arasında bir mücadele var; fakat hal-i hazırda ve Avrupa ahval-i umumiyesi nokta-i nazarından en mühim mücadele sosyalistler ve bir kısım askerle burjuvazi sınıfı arasında harp ve sulh meselesi için cereyan eden münakaşadır."

Yazıda ayrıca, barış taraftarlarının başında Kerenski'nin geldiği, zaferi onların kazanacağı belirtiliyordu.

---

130 "Sovyetler ve Sulh", *Tanin*, 17 Nisan 1917.
131 Yunus Nadi, "Yeni Rusya'da Amele ve Hükümet", *Tasvir-i Efkâr*, 18 Nisan 1917.
132 *İkdam*, 18 Nisan 1917; *Tasvir-i Efkâr*, 18 Nisan 1917

İkdam, 3 Mayıs 1917 tarihli sayısında, "Sosyalistlerin Sulh Lehinde Gayretleri" başlığıyla çeşitli ülkelerdeki barışçı faaliyetlerden söz ediyor ve bunların ardında sosyalistlerin bulunduğunu savunuyordu. Aynı gazetenin 26 Mayıs tarihli ve "Rusya ve Müsalemet" adlı başyazısında da, Rusya'nın gerçekten barış isteyip istemediği tartışılıyor; istediğine karar veriliyor, ancak daha önce kendi içinde birlik olması gerektiği vurgulanıyordu.

Haziran ayından itibaren, daha önce genel olarak sosyalistlerden beklenen barış, "müfrit sosyalistlerden" yani Bolşeviklerden de beklenir olmaya başlamıştı. Değişen bu tutumun tipik bir iki örneğine değinebiliriz. 6 Haziran tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da "Rusya'da Muhtelif Cereyanlar" başlığı altında, savaş konusunda muhafazakâr-liberallerle Plekhanov önderliğindeki sosyalistlerin farklı düşündükleri, Lenin tarafından yönetilmekte olan "müfrit sosyalistler"in ise derhal barış yapılmasını istedikleri ve Rus ordusunun yeniden saldırıya geçmesine karşı çıktıkları anlatılıyordu. Bu arada gerek Sovyet'in gerekse Bolşeviklerin çeşitli vesilelerle yayınladıkları barış yanlısı bildiriler ayrıntılı bir şekilde birinci sayfada yer alıyordu.

Yunus Nadi Bey, 19 Haziran tarihli başmakalesinde, İtilaf Devletleri ile Geçici Hükümet arasında, barış konusunda bir türlü anlaşmaya varılamamasını eleştiriyor ve şunları yazıyordu:

> "Yeni Rusya'da amele ve asker cemiyeti tamamiyle tenkil ve ıskat edilmedikçe, orada ilhaksız ve tazminatsız sulh düsturunun, hele bundan sonra, olanca kuvveti ile yürüyeceğine muhakkak nazarıyla bakabiliriz. Binaenaleyh hiç de uzak olmayan bir âtide harp ve sulh aleminde pek derin tesirler icra edecek yeni ve mühim havadislere intizar edebiliriz."[133]

Yazar bu konuda öylesine iyimser görünüyordu ki, "hiç de uzak olmayan bir âti'yi en çok Temmuz'un ilk haftasına kadar uzatıyordu.

İkdam gazetesi ise, 29 Ekim gibi hayli geç tarihli bir sayısında aynen şunları yazıyordu:

"Tahminimizde ısrar ediyoruz. Evvelâ Rusya, saniyen İtalya, o da kâfi gelmezse akibet Fransa. Harbi işte bu üç hükümetin hezimet ve

---

[133] Yunus Nadi, "Yeni Rusya ve İtilaf", *Tasvir-i Efkâr*, 19 Haziran 1917.

ihtilalleri sona erdirecektir."[134] Gerçekten de *İkdam* tahmininde yanılmamış oluyordu. Belki onun murad ettiği "hezimet ve ihtilal" aynı şey değildi ama, bir hafta içinde Rusya'da kopan fırtına, gerçekten de harbi sona erdirecekti!

"Yeni Rusya'da Türkler ve Müslümanlar"

Yeni Rusya'da Türkler ve Müslümanlar konusu esas itibariyle "Ekim Devrimi" sonrasında ve onu izleyen yıllarda gündemdeydi. Bununla birlikte, Şubat Devrimi sonrasında da bu konuda önemli gelişmeler olmadı değil. Bir yandan Marksistlerin 1913'den beri "ulusal sorun" konusundaki bilinen tutumları, bir yandan da Şubat Devrimi'nin yarattığı özgürlükçü ve bağımsızlıktan yana ortam, "Moskof İmparatorluğu"nda Türklerin ve Müslümanların siyasal faaliyetlerini, ulusal taleplerini güçlendiriyordu. Mayıs'ta Moskova'da toplanan Rusya Müslümanları Birinci Kongresi, Temmuz ayında bunun ikincisinin toplanması ve ayrıca pek çok yerel kongre ile "Türkçülük" eylem ve faaliyetleri de hızlandı.[135] Dolayısıyla böyle bir ortamda, Rusya'daki gelişmelerin, Türklüğün ve Müslümanlığın lideri Türkiye'de yoğun bir şekilde izleniyor olması gerekirdi. Oysa pek de öyle olmadı. Bunda kuşkusuz ulaşım ve haberleşme güçlüklerinin etkili olduğu düşünülebilir. Ne ki asıl neden, Osmanlı basınının gerek haber gerekse yorum (!) yönünden dışa bağımlı oluşuydu. Bu nedenle Viyana, Berlin, Paris, Stockholm vb. metropollerin ilgilenmediği konularla Osmanlı basını da ilgilenmiyor ya da ilgilenemiyordu.[136] Bu durumun Ekim Devrimi'nden sonra ve

---

134 "İkinci Rusya", *İkdam*, 29 Ekin 1917.

135 Bu konuda bkz. Kurat, *a.g.e.*, s. 413-418; Baydur, *a.g.e.*, s. 68-74.

136 Yukarda kısaca değinildiği gibi, Mart-Kasım döneminde bu konuda bir hayli önemli olayın meydana gelmiş olmasına rağmen, basında ancak (kuşkusuz bizim saptayabildiğimiz) bir düzine haber ya da yorum yer almıştır. Bunlar içinde 5'inin *Türk Yurdu* dergisinde yer almış olması, ikisinin ise yorum (başyazı) oluşu, gazetelere intikal eden haberlerin sayısının dördü beşi geçmemesi anlamlıdır. Çok daha kapsamlı bir araştırma ile bu sayılar belki biraz daha artırılabilir ama burada ifade edilen gerçeği değiştirmez. Nitekim *Türk Yurdu* dergisi bu durumdan şöyle yakınmaktaydı: "Türk-Müslümanların bu çalkantıda neler yapmakta olduklarına dair ajans telgrafları pek az haber getiriyor"!; "Rus İhtilali ve Türkler", *Türk Yurdu*, 10 Mayıs 1917 (cilt 12, Sayı 6), s. 95-96.

özellikle Mondros Mütarekesi ile Osmanlı "münevverleri"nin gözünün biraz daha açılmasıyla, bir ölçüde değişeceğini ilerde göreceğiz. Şimdi bu dönemde, tarayabildiğimiz gazete ve dergilerde konuya nasıl yaklaşıldığını izleyelim.

Yunus Nadi Bey 7 Nisan tarihli "Yeni Rusya-Eski Rusya" adlı başmakalesinde,

> "Yeni Rusya kendi dahilindeki bütün kavimlere hayat ve hürriyet hakkını tanırken -sarih bir mantıksızlığa düşmeksizin- bu hakları hariçteki müstakil devletler için ve bu meyanda meselâ Türkiye için kabul ve teslim etmemezlik edemezdi."

diyordu.[137] Görüldüğü gibi daha 7 Nisan gibi oldukça erken bir tarihte, Rusya'daki "bütün kavimlere hayat ve hürriyet hakkı"nın tanındığı bir veri olarak kabul ediliyordu.

Rusya'daki Müslümanların "hayat ve hürriyet" uğrunda giriştikleri faaliyetlere ilişkin ilk haberlerden birisi 26 Nisan 1917 tarihli *Tanin* gazetesinde yer aldı. "Rus İhtilali ve Müslümanlar" başlıklı bu habere göre, çeşitli Türk ve Müslüman topluluklardan gelen "Müslüman Sosyalistleri", bir siyasi büro oluşturacaklar ve Mayıs'ta toplanması kararlaştırılan Rusya Müslümanları Birinci Kongresi'nin "teşkilat işleriyle" meşgul olacaklardı. Duma üyelerinden İbranim Ahtemov'un başkanlığındaki bu çalışmalara katılanlar arasında Ufa delegesi Velidov (Zeki Velidi Togan) da yer almaktaydı. Nitekim yıllar sonra *Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayınlanan anılarında Zeki Velidi Togan bu toplantılar konusunda şunları söyleyecektir:

> "Fraksiya bürosu 27 Mart'ta Katerina Kilisesi yanındaki caddede bulunan Petersburg İslamlar Hayır Cemiyeti binasında, Moskova'da toplanacak kongreye ne kadar aza ve kimlerin davet olunacağı ve program meselelerini müzakere etmek üzere geniş bir toplantı yaptı... Ben bütün Müslüman uruğ ve zümreleri adetleri ile mütenasip olmak üzere 600 kadar

---

137 Yunus Nadi, "Yeni Rusya-Eski Rusya", *Tasvir-i Efkâr*, 7 Nisan 1917.

aza davet edilmesini teklif ederken, Rusya İslamlarının istatistik ve etnoğrafyası hususunda malumat verdim."[138]

Tanin'in anılan haberi *Türk Yurdu*'nun 10 Mayıs 1917 tarihli sayısında yer aldı. Bu yazıda hemen hemen aynı bilgiler tekrarlanıyordu.[139]

İkdam gazetesinin 22 Mayıs 1917 sayısında yine Moskova'da toplanacak Müslüman Kongresine ilişkin kısa bir haber yer alıyordu. Bütün Rusya Müslümanları Birinci Kongresi Mayıs ayında Moskova'da toplandı ve Kongre, "milli topraklarda federal ilkelere dayalı demokratik bir cumhuriyet" isteyen çoğunluk ile birleştirici bir Rus Devleti içinde kültürel özerklikle yetinen bir azınlığın tartışmalarıyla geçti.[140] *Türk Yurdu* Kongre'ye ilişkin yayınladığı Berlin kaynaklı (!) yazıda, aynen şunları bildiriyordu:

> "Mayıs'ın 13'üncü günü Moskova'da Bütün Rusya Müslümanları Murahhasları tarafından akdolunan içtimada ittihaz olunan mukarrerattan [kararlardan] bahs eden Rus gazeteleri Kongre esnasında siyasi, dini ve harsî mahiyeti haiz metalib serdi takarrür ettiğini bildiriyorlar."[141]

Türk Yurdu 5 Temmuz 1917 tarihli sayısında Moskova Müslüman Kongresi'ne değinecek ve şunları yazacaktı:

> "Geçen Mayıs zarfında Moskova'da inikad edeceğini yazdığımız Rusya Müslümanları Kongresi'ne 800'ü mütecaviz Müslüman murahhas katılmıştır; bunların 100 kadarı kadındır. Kadınlar Kongre'de pek çok talepte bulundular ve kabul ettirdiler."[142]

---

138 "Ord. Prof.Dr. Z.V. Togan'ın Hatıraları: 1917 İnkılabı", *Hayat Tarih Mecmuası*, Ocak 1968 (Sayı 12), İstanbul, s. 56.

139 "Rus İnkılabı ve Türkler", *Türk Yurdu*, 10 Mayıs 1917 (Cilt 12, Sayı 6), s. 95-96.

140 Carr, *a.g.e.*, s. 291.

141 "Rus Müslümanlarının Bir İçtiması", *Türk Yurdu*, 24 Mayıs 1917 (Yıl 6, Cilt 12, Sayı 7), s. 112.

142 "Rus İhtilalinde Türkler", *Türk Yurdu*, 5 Temmuz 1917 (yıl 6, Cilt 12, Sayı 10), s. 159.

Aynı derginin 21 Haziran sayısında yer alan "Rusya'da Milliyet Meselesi" başlıklı yazıda Türkistan ve Buhara Müslümanlarının, kendilerine, Ruslara bahş olunan hakların aynısının verilmesini istedikleri, Amele ve Asker Meclis-i Heyet-i İcraiyesi'nin ise Buhara Emiri'ne gönderdiği telgrafta amaçlarına ulaşabilmeleri için "sükuneti ihmal etmemeleri" gerektiğini bildirdiği anlatılıyordu.[143] Bir sonraki sayıda ise "10 Nisan tarihinde Taşkent'ten çekilen bir telgrafnamede Hive Hanı'nın memleketinde Meşrutiyet ilân edildiği bildiriliyor" diye yazıyordu.[144] Görüldüğü gibi, haberler oldukça gecikmeli, içerik ise bir hayli zayıftı. *Türk Yurdu*'nun 2 Ağustos sayısında da Nisan ayında Kadet'ler Kongresi'nde bir konuşma yapan[145] Sadreddin Efendi Maksudi'nin (Prof. Sadri Maksudi Arsal) dikkate değer konuşması aktarılıyordu. Kazan Türklerinin önderlerinden olan Sadri Maksudi bey, bu konuşmasında, Ruslar'ın İstanbul'dan, Boğazlardan elini çekmesini, Rusya'da tüm kavimlere "adalet, hürriyet esaslarına dayalı haklar tanınmasını ve Rus olmayan ulusal topluluklara geniş özerklik verilmesini istiyordu.[146]

İkdam'da 2 Eylül 1917 tarihinde yayınlanan başyazıda, Rusya'daki 40 milyon (Türk Yurdu'na göre bu sayı 30 milyona, çağdaş bir araştırmaya[147] göre 25 milyona 1903 tarihli bir Rus yıllığına[148] göre ise 14 milyona yakındır) Müslümanın haklarını ve özerkliklerini talep etmeleri çok olumlu bir gelişme olarak değerlendiriliyor ve Kafkasya, Kırım, İdil ve Türkistan'daki Müslümanların durumu hakkında genel bilgiler aktarılıyordu.[149]

Tanin gazetesi de 5 Eylül 1917 tarihinde "Müslümanlara Zulm ve Teaddi" başlığı altında yayınladığı (Budapeşte üzerinden Stockholm

---

143 "Rusya'da Milliyet Meselesi", *Türk Yurdu*, 21 Haziran 1917 (Yıl 6, Cilt 12, Sayı 10), s. 159.

144 "Rus İhtilalinde Türkler", *a.g.m.*, s. 159.

145 Bayur, *a.g.e.*, s. 68-69.

146 "Sadreddin Efendi Maksudi Tarafından Kadet'ler Kongresinde İrad Edilen Nutuk", *Türk Yurdu*, 2 Ağustos 1917 (Yıl 6, Cilt 12, Sayı 12,) s. 189.

147 Ivan Spector, *The Soviet Union and the Muslim World*, Seatle: Univ. of Washington Press, 1989, s. 30.

148 *Russki Kalendar Na 1903 Gadu*, S. Petersburg, Tipografiya A.S. Suborina, 1903, s. 136-137.

149 "Rusya Müslümanları", *İkdam*, 2 Eylül, 1917.

kaynaklı) bir haberde, Rusya'nın her tarafında "takip ve izac edilen Müslümanların kendilerini müdafaa için önlemler aldıklarını anlatıyordu. Habere göre,

> "Kazan Konferansı'nı (Temmuz 1917'de Kazan'da toplanan üç kongre ve bunların sonunda ilan edilen **Milli ve Medeni Muhtariyet** Nizamı kastediliyor[150] olmalı) müteakip Ruslarla Müslümanlar arasında kanlı müsademat vukubulmuştur. Ruslar birçok Müslüman erkek, kadın ve çocuklarını şehid etmişlerdir. Türkistan'daki 50.000 Müslümanın şehadetini intac eden kanlı müsademeler vukubulmuştur. Semerkand'da Kerenski taraftarları Müslüman Kırgızlar'dan 2000 erkek ve kadını katliam etmişlerdir."

Tanin'in ertesi günkü sayısında "Kazan Müslüman Konferansı'nın (Rusya Müslümanları İkinci Kongresi) kararları özetleniyor; aynı gazetenin 8 Eylül tarihli sayısında da Kazan'da Müslümanlarla Ruslar arasındaki çatışmalarda 4000 zayiat verildiği bildiriliyordu.[151]

Görüldüğü gibi Osmanlı basını, bir hayli gecikmeli, oldukça abartmalı, üstelik sağlam bir kavrayıştan yoksun haberleriyle "Moskof" komşuda Türklük ve Müslümanlık vadisinde olup bitenleri iyi-kötü izlemeye gayret ediyordu.

---

[150] Kurat, *a.g.e.*, s. 417.

[151] *Tanin*, 6 Eylül 1917; *Tanin*, 8 Eylül 1917.

"Bin dokuz yüz on yedi
teşrinisani yedi
Yumuşak ve derin
sesiyle Lenin
'Dün erkendi yarın geç,
zaman tamam bugün' dedi...
Cepheden gelen nefer:
'Bugün!' dedi...
ölümü açlıktan öldüren siper:
'Bugün' dedi...
Ağır, çelik, kara
toplarıyla ***Avrora***
'Bugün' dedi -
'Bugün' dedi -
Ve yazdı bolşevik:
tarihin en derin dönüm tarihini
tarihe:
Bir dokuz yüz on yedi, teşrinisani yedi!"

Nazım Hikmet

İKİNCİ BÖLÜM

1917 Ekim: "Notadan Müzik Çalar Gibi" Gerçekleştirilen Ayaklanma

Eylül ayı sonları, Ekim ve Kasım'ın ilk günleri, Rusya'da bir buzdağının suyun içinde kalan kısmına benzetilebilir. Suyun içinde başlıca iki şey oluyordu: İşçi, asker ve köylü kitleleri iktidar hedefine doğru harekete geçmişti. Hükümet ise bu gittikçe büyüyen çığı durdurmaya çalışıyordu. Bir tür "direktuar" yönetimi şeklini almış olan son Kerenski Hükümeti, Kurucu Meclis için seçim yasasını çıkarıyor, barış için Müttefiklerle uzlaşmaya çalışıyor, Cumhuriyet'i ilan ediyor, "Ön-Parlemento"yu[1] topluyor, ayak sesleri artık iyiden iyiye duyulmaya başlayan kalkışmaya karşı ordu içinde önlemler geliştirmeğe gayret ediyordu.[2]

Öte yandan siyasi görüşü ne olursa olsun geniş halk kitlelerinin huzursuzluğu artıyor ve Bolşevikler bu huzursuzluğu en iyi şekilde kanalize etmeyi başarıyorlardı. 8 Ekim'de Petrograd Sovyeti Kerenski Hükümeti'ni desteklemeyi reddetti. Lenin 22 Ekim'de gizlice Finlandiya'dan Petrograd'a döndü. Ertesi gün Bolşevik Merkez Komitesi "silahlı ayaklanma" kararı aldı ve üç gün sonra da Troçki başkanlığında Petrograd Sovyeti Askeri Devrim Komitesi oluşturuldu. Artık iş, Duma üyesi N.N. Sukhanov'un sözcükleriyle, "notadan bir müzik parçası çalar gibi"[3] ayaklanmayı gerçekleştirmeğe kalıyordu.

Troçki'nin benzetmesine uygun olarak, "Şubat Devrimi" baştan sona oynanan bir satranç oyunu iken, "Ekim Devrimi" büyük kısmı

---

[1] Ön-Parlemento ya da Cumhuriyeti Konseyi, Kurucu Meclis'in hazırlıklarını yürütecek bir danışma organı olarak düşünülmüş, çeşitli siyasi partiler buna katılmışlardı. Perzidyumunda Troçki ve Kamanev'le temsil edilen Bolşevikler, açılışın ikinci günü (7 Ekim'de) Ön-Parlemento'yu terkettiler. Bkz. Jesse D. Clarkson, *A History of Russia* (2nd Ed.), New York, Random House, 1969, s. 470-484; Alexander Kerensky, *The Kerensky Memoirs*, London: Cassell, 1966, s. 418, 434-437.

[2] Hükümetin aldığı önlemleri Kerenski anılarında ayrıntılı bir şekilde anlatır. Bkz. Kerensky, *Memoirs*, *Passim.*

[3] Aktaran, Leon Trotsky, *History of the Russian Revolution (vol. III)*, London: Sphere Books Ltd., 1967, s. 275.

geçmişte oynanmış bir oyunu "iki hamlede mat"la sonuçlandırabilmekti.[4] Bu son iki hamle, "7 Kasım gece saat 2'den, 8 Kasım gece saat 2'ye kadar, tam olarak 24 saat içinde"[5] tamamlandı. Aslında 6 Kasım akşamı ihtilalciler harekete geçmiş, 7 Kasım sabahı Petrograd'ın kilit noktaları ele geçirilmiş ve aynı gün sabah saat 10:00'da Lenin'in "Rusya vatandaşlarına" diye başlayan bildirisiyle, ihtilalin başarısı tüm Rusya'ya ve dünyaya duyurulmuştu:

> "Geçici Hükümet devrilmiştir. İktidar, Petrograd İşçi ve Asker Temsilcileri adına hareket eden Petrograd proleterya ve garnizonunun başındaki Askeri Devrim Komitesi'nin eline geçmiştir. Halkın uğrunda mücadele ettiği, derhal demokratik bir barış, toprak mülkiyetinin ilgası, üretimin işçilerce denetimi ve Sovyet iktidarının kurulması amacı gerçekleşmiştir. Yaşasın işçi, asker ve köylülerin devrimi".[6]

Önce, Ekim'in son günleriyle Kasım'ın ilk günlerindeki gelişmelerin Osmanlı basınına nasıl yansıdığını aktaralım ve daha sonra "Dünyayı Sarsan On Gün"ün beş İstanbul gazetesindeki (*Tanin*, *Tasvir-i Efkâr*, *Sabah*, *İkdam*, ve *Vakit*)·öyküsünü izleyelim.

Sabah gazetesinin 23 Ekim tarihli sayısında barış, 27 Ekim tarihli sayısında ise Rus Ön-Parlementosu'na ilişkin haberler yer alıyordu.[7] 27 Ekim tarihli *Sabah* ayrıca Petersburg Amele ve Asker Cemiyeti'nin Rusya'yı yok olmaktan kurtarmak için barış yapmaktan başka çare olmadığı yolunda karar aldığını; iki gün sonraki sayısında ise Petersburg'daki "barış gösterileri" ve Kerenski'nin başkumandanlıktan çekilişini yazıyordu.

Çok kısa bir süre önce yayın hayatına başlamış olan *Vakit*, gazetesi de 31 Ekim tarihli sayısında Amele, Asker ve Köylü Cemiyetleri Heyet-i İcraiyesi'nin ahaliyi "ihtilali ve payitahtı müdafaaya" davet ettiğini bildiriyor, Kerenski'nin cephede olduğunu yazıyordu. Bir gün sonraki *Vakit*'te, Amele ve Asker Komiteleri'ndeki cephe kıtaatı mu-

---

[4] *a.k.*, s. 273

[5] *a.k.*

[6] Arnot, *a.g.e.*, s. 83-84; Ayrıca Bkz. John Reed, *Dünyayı Sarsan On Gün* (Çev. Rasih Güran), İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1967, s. 95.

[7] *Sabah*'ın 27 Ekim 1917 tarihli sayısından itibaren, İsmail Müştak imzasıyla, Maksim Gorki'nin hayat hikâyesi tefrika edilmeğe başlandı.

rahhaslarının Rus askerinin "ne hürriyet ve ne de arazi istediklerini, ve yalnız sulh talebinde bulunduklarını" yazıyordu.[8]

3 Kasım tarihli *Vakit*, Kornilov'un "irtica" hareketinde İngilizlerin parmağı olduğunu, Gorki'nin gazetesi *Novaya Jizn*'den (Yeni Hayat) Stockholm kanalıyla aktarıyordu. Bir gün sonraki *Vakit*, Balkan Ajansı'nın Cenevre'den kaynaklanan bir haberini Viyana üzerinden (!) okuyucusuna aktarıyor ve "Rusya'da azim karışıklıklar" olduğunu bildiriyordu.[9] Aynı gazetenin aynı tarihli sayısında Petersburg Ajansı'nın Stockholm üzerinden gelen bir haberine göre de

> "Maksimalistlerin[10] mâh-ı carinin yedisinde müsellehan kuvve-i hükümeti ellerine geçireceklerine dair deveran eden şaiyayı nazar-ı dikkate alan Petersburg Meclisi amele ve askere hitaben neşrettiği beyannamede, sükuneti muhafaza etmeyi tavsiye etmiştir"

deniyordu. Yine aynı gazetenin bir başka haberinde de, "Maksimalistler"in ayaklanma girişimine karşı Petersburg Muhafız Komutanı'nın olağanüstü tedbirler aldığı aktarılıyordu.[11]

Daha önce de olduğu gibi, Osmanlı gazetelerinin haber kaynakları tümüyle Batı ajans ve gazeteleriydi. Ancak öncekilerden tek farklılık, İngiliz gazetelerine ve Reuters Ajansı'na daha fazla başvuruluyor olmasıydı. Nitekim 5 Kasım 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*, *Daily Mail*; aynı tarihli *Vakit*, ise *The Times*'dan aktardıkları haberlerde Rusya'daki karışıklıkları duyuruyorlardı. *Vakit* "Pazar günü gürültü

---

[8] *Vakit*, 1 Kasım 1917.

[9] *Vakit*, 4 Kasım 1917.

[10] Batı basınından kaynaklanan bir yanlış sonucu Osmanlı basınında da Bolşevikler için bir süre "Maksimalist" terimi kullanılmıştır. Oysa Maksimalistler Sosyalist Devrimciler içindeki, 1905'den sonra kurulmuş, 12 Ağustos 1906'da Stolypin'in evine bomba koyarak 32 kişinin ölümüne yol açmış (Stolypin olaydan yara almadan kurtulmuştu ama kızı ve oğlu bu olayda ölmüştü) aşırı guruba verilen addı. Bkz. Kerensky, *a.g.e.*, s. 73. Aynı yanlış nitelendirmenin İngiliz basınında bir süre için yürürlükte olduğuna Arnot da değiniyor. Bkz. Arnot, *a.g.e.*, s. 87. Karışıklığın, Rusça büyük sözcüğü *bolşiy* dan türetilen *bolşeviki* [çoğunlukta olanlar] terimini Latince'deki *maximum*'dan türetilen *maksimalist* sözcüğü ile karşılamaya çalışmaktan kaynaklandığı düşünülebilir.

[11] *Vakit*, 4 kasım 1917.

ve arbedeler çıkmış, bu esnada pek çok kişi parçalanmıştır." diye yazıyordu.[12]

Tahmin edilebileceği gibi Osmanlı gazetelerinin haberleri pek o kadar sağlıklı değildi. Ancak olup bitenleri izlemek amacıyla, yabancı basından yararlanmak yoluyla da olsa, çaba harcanıyordu. Bu arada zaman zaman önemli yanlışlar ya da değerlendirme hataları da yapılmıyor değildi. Örneğin, 6 Kasım 1917 tarihli *Vakit* "Kadetler ve Anarşi" başlıklı haberinde, "Rusya'dan gelen haberlere göre nüfuz ve hakimiyet tedricen Kadet'ler eline geçmek üzere bulunuyor" diye yazıyordu. Oysa olanlar bunun tam tersiydi. Özellikle Kornilov olayından sonra Bolşeviklerin Sovyetlerdeki ağırlığı hızla artıyordu. Eylül sonunda sendikaların yürütme organlarında Bolşevikler açıkca öne geçmişlerdi. Ekim başında, Moskova Sovyeti seçimlerinde, Bolşevikler oyların %52'sini elde etmişlerdi. Bolşeviklerin 350 temsilcisine karşın, Kadet'lerin temsilci sayısı yalnızca 184'tü.[13] Aynı durum, Petersburg Sovyeti'nin yanısıra, ülkedeki öteki Sovyetler için de geçerliydi. Kerenski'nin anılarında belirttiğine göre, Petersburg Sovyeti 13 Eylül'de Bolşeviklerin eline geçmişti.[14] Kasım başında, Milyukov'un önderi bulunduğu Kadet'ler çoktan ikinci plana itilmişlerdi.

Bu tür yanılgılar yalnızca Osmanlı basınına özgü değildi kuşkusuz. Arnot, *Manchester Guardian* gibi ciddi ve iyi haber alan bir İngiliz gazetesinin bile 8 Kasım tarihli sayısında, gerçeklerden ne kadar uzak haberler yayınlandığını örnekleriyle gösterir.[15] Aslında Osmanlı basınının yanılgıları büyük ölçüde Batı'dan kaynaklanıyordu!

Öte yandan, zaman zaman gerçeğe yakın bilgiler de aktarılıyordu. Örneğin yine *Vakit* 6 Kasım 1917 tarihli sayısında verdiği Stockholm mahreçli bir haberinde, "Helsinfors Meclisi, Teşrinisani'nin [Kasım'ın] yedinci günü içtima edecek olan Bilumum Rus Amele ve Asker Meclisleri Kongresi'nin bütün cephelerde derhal mütareke akdi, arazinin köylüler arasında taksimi, Meclis-i Müessisan'ın içtima edeceği tarihin tayini talebinde bulunmasını

---

[12] *Vakit*, 5 Kasun 1917.
[13] Arnot, *a.g.e.*, s. 80.
[14] Kerensky, *a.g.e.*, s. 402
[15] Arnot, *a.g.e.*, s. 86-87.

Petersburg, Moskova, Finlandiya Kronştad ve Baltık Filosu Meclislerine (Sovyetler) teklif etmiştir." diye yazıyordu ki, bu haber doğruydu.

8 Kasım tarihli gazeteler Kerenski'nin iki gün önce Amerikan *Associated Press* ajansına verdiği mülakatla meşguldüler. Bununla birlikte "Ekim İhtilali"ne ilişkin ilk işaretler yine 8 Kasım tarihli gazetelerde yer aldı. *Sabah*, çift sütun manşetten verdiği Amsterdam kaynaklı ve 6 Kasım tarihli haberinde, "Petersburg'da İhtilal Teşebbüsleri", "Ahali Milyukov'un Evini Yağma Ediyor", "Millet Muvaffakiyetten Ümidi Kesmeğe Başladı" alt başlıklarını atıyor ve Hükümetin Bolşeviklerin hareketine meydan vermeksizin şiddetli tedbirler aldığını yazıyordu.[16] *Tasvir-i Efkâr*da, aynı tarihli, "İşe Başlıyorlar mı?" başlığını taşıyan haberinde gerçeğe biraz daha yaklaşıyor ve Stockholm kaynaklı sözkonusu haberinde şöyle diyordu:

> "Petersburg Amele ve Asker Cemiyeti'nin Troçki riyasetinde toplanarak, yayınladıkları bir beyanname ile 'payitaht kıtaatı ile daha sıkı münasebât tesis etmek için bir ihtilalci asker komitesi seçildiğini; yalnız bu ihtilalci komitenin emir ve kararlarına uyulacağını; bu komitenin payitaht ve mülhakatının muhtelif mahallerine hususi komiserler' gönderdiğinden söz edildikten sonra, 'Bu kararlar, müfrit sosyalistlerin hükümeti ele geçirmek hususunda icra eyledikleri ilk teşebbüs olarak telakki edilmektedir'". Gazete, Kerenski Hükümeti'nin bu harekâta şiddetle karşı koyacağının zannedildiğini eklemeği de ihmal etmiyordu."[17]

Hükümete en yakın gazete olan *Tanin* ise 8 Kasım tarihli başyazısında, artan anarşi, ordudaki muhalif duygular ve hoşnutsuzlukların yanısıra bir başka tehlikeye dahi işaret ederek, "Maksimalistler'in nüfuz-u hükümeti ellerine almak teşebbüsünde bulunacakları da haber veriliyordu. Filhakika Amele ve Asker Cemiyetleri'nin bazı mukarrerat ve tedabiri böyle bir teşebbüs tasavvurunu ima etmektedir." diye yazıyordu.[18]

---

16 *Sabah*, 8 Kasım 1917.
17 *Tasvir-i Efkâr*, 8 Kasım 1917.
18 "Rusya Ahvalinde Yeni Safhalar", *Tanin*, 8 Kasım 1917.

İleriki sayfalarda görüleceği gibi Osmanlı basınında "Ekim Devrimi"yle ilgili taze ve gerçek haberler 10 Kasım ve izleyen günlerde yayınlanmaya başladı. "Şubat Devrimi"ne ilişkin haberlerden farklı olarak, bu kez biraz gecikilmiş oluyordu. Zira ayaklanmaya ilişkin ilk haberler İngiltere'de 7 Kasım Çarşamba öğle saatlerinde alınmış; öğleden sonra gelen haberlerde ise Bolşeviklerin Merkezi Telgraf İdaresini, Devlet Bankasını ve Ön-Parlemento'nun toplandığı binayı ele geçirdikleri duyurulmuştu. Bu bilgiler 8 Kasım Perşembe günkü gazetelerde, "Maksimalist Ayaklanma: Parlemento Binası Ele geçirildi!" başlıklarıyla yayınlanmıştı. Aslında İngiltere'de de Ekim İhtilali'ne ilişkin ayrıntılı haberler 9 Kasım Cuma gününden itibaren yayınlanacaktır.[19] Ekim İhtilali'nin İstanbul ve Londra'da nasıl yankılandığını ilerde karşılaştırma olanağı bulacağız...

"Dünyayı Sarsan On Gün" !

"Dünyayı sarsan günler", kronolojik olarak, 7 Kasım'dan başlatılabilir. Gerçekten de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleri açısından en kritik 10 gün, yeni takvime göre, 7-16 Kasım tarihleri arasındaki günlerdi. Ancak yukarda belirtildiği gibi, olayların Osmanlı basınında "şüyuu" [duyulması] "vukuundan" [meydana gelişinden] bir hayli sonra oldu. Dolayısıyla, Ekim Devrimi'ne ilişkin Osmanlı basınında çıkan haberleri 9 Kasım'dan başlayarak gün be gün izlememiz gerekecektir.

9 Kasım, Cuma:

7-8 Kasım günlerinde Rusya'da çok önemli gelişmeler olmuştu. İktidar ele geçirilmiş, Barış ve *Toprak* kararnameleri yayınlanmış ve Lenin başkanlığındaki yeni Sovyet Hükümeti kurulmuştu. Bu olaylar ayın 9'unda İngiliz basınında yer almasına karşın Osmanlı basınına yansımadı. Bunun başlıca nedeni Osmanlı basınının haberleri doğrudan değil de Batı ajans ve gazeteleri vasıtasıyla elde edişiydi. Dolayısıyla 9 Kasım tarihli beş İstanbul gazetesinde en taze haberler

---

[19] Arnot, *a.g.e.*, s.93-94.

iki gün ya da daha öncesine aitti. Onun için 9 tarihli gazetelerin manşetleri ve alt başlıkları büyük olayı yansıtmıyordu. *İkdam*, "Rusya ve İngiltere'de Sulh Münakaşaları" ve "Rusya'da Suriş"; *Sabah*, "Petersburg'da Vahim Karışıklık Mukaddematı" [Başlangıcı]; *Vakit*, "Müsellah [Silahlı] Bir İhtilaf"; *Tanin*, "Maksimalistlerin Galebesi" ve *Tasvir-i Efkâr* da "Petersburg'da Yeni Bir İhtilal Başladı" manşetlerini atmışlardır. Bu haberlerin hemen tümü ayaklanma öncesindeki hazırlıkları yansıtıyordu. O kadar ki bunlar arasında *Sabah*'ın haberinde olduğu gibi, "Hükümete sadık olan kıtaat Payitaht'ı muhafaza-i askeriye altına almıştır." türünden haberler de yer alıyordu.[20]

10 Kasım Cumartesi:

10 Kasım'da durum bütünüyle değişmişti. Çünkü 10 Kasım tarihli gazeteler haberlerini 8 ve 9 Kasım tarihli Batı ajans bültenlerine ve gazetelerine dayandırmışlar ve dolayısıyla gerçek gelişmeleri kavramaya başlamışlardı. *İkdam*, resimli, üç sütuna tam sayfa haberinde, "Sulhe doğru gidiyor muyuz? Rusya'da yeniden İhtilal Patladı: Sulh Taraftarları Hükümette" şeklinde başlık atmış ve şu alt başlıkları kullanmıştı: "Kerenski'nin Firarı-Refikasının Tevkifi-Asker Yeni Hükümete Taraftar-Sovyet Meclisi'nin Sulh Şeraiti, Rus Cumhuriyeti'nin Resmi Sulh Şeraitidir." *İkdam*'ın bu haberinde, diğer gazetelerde de olduğu gibi, gelişmeler İşçi ve Asker Sovyetleri'nin 7/8 Kasım gecesi aldığı önemli kararlardan[21] bazılarına ve Lenin'in

---

[20] *Sabah*, 9 Kasım 1917.

[21] İkinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Sovyeti'nin işçi, asker ve köylülere yayınladığı bu tarihi bildiride başlıca şu dokuz nokta yer alıyordu:

1. Geçici Hükümet'in yıkılışı
2. Bütün ülkelere derhal demokratik bir barış ve ateşkes teklifi
3. Kilisenin, hanedanın ve büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakların köylülere dağıtılması
4. Orduda eksiksiz demokrasi uygulanması
5. Üretimde işçi kontrolünün sağlanması
6. Kurucu Meclis'in zamanında toplanması
7. Kent ve köylere ekmek ve diğer gereksinmelerin ulaştırılması
8. Rusya'daki tüm uluslara kendi kaderini tayin etme hakkının tanınması
9. İktidarın her yerde İşçi, Asker ve Köylü Temsilcileri Sovyetleri'ne devredilmesi.

Sovyet'de yaptığı ilk konuşmaya yer veriliyordu: Savaşa son, savaşanlara derhal mütareke teklifi, arazinin köylülere teslimi ve ekonomik bunalımın ortadan kaldırılması. *İkdam*'ın haberinin dikkat çeken bir yönü, alt başlık olarak "Rusya'da Kanlı Bir İhtilal" şeklinde manşet atılmış olmasına rağmen, haberin içinde bu ihtilalin "kanlı" yönünü aktarmamak bir yana, özetle şunların yazılmış olmasıdır:

"İhtilal komitesi yayınladığı bir beyanname ile Petersburg'un kan dökülmeden ele geçirildiğini duyurmuştur. Siyasi tutuklular serbest bırakılmış, eski bakanlar tutuklanmış, Kerenski kaçmıştır".[22]

İkdam'cılar, "İhtilal dediğin kanlı olur" özdeyişine bağlı kaldıkları için "kanlı ihtilal" manşetleri atmış olmalılar!

Sabah, Büyük Ekim Devrimi'nin haberini şöyle vermiştir: "Rusya'da Yeni İhtilal: Maksimalistler Hükümeti Ele Aldılar." Dört sayfalık gazetenin yaklaşık yarısını ihtilal haberlerine ayıran *Sabah*'ın alt başlıkları da şöyle idi:

"Kerenski Petersburg'dan Kaçtı - Yeni Hükümet Derhal Adilane Bir Sulh Akdini Teklif Edecek - Kabine Erkânı Tevkif Ediliyor."[23] *Sabah* da olayları oldukça ayrıntılı bir şekilde haber veriyor, "alkışlarla istikbal olunan Mösyö Lenin'in" barış-toprak-ekonomi konusundaki "üç davasını" aktarıyordu.

Vakit gazetesinin haberi ise şu başlık ve alt başlıklarla okuyucuya sunulmuştu:

"Rusya'da Kıyam: Kerenski'nin Firarı-Nazırların Tevkifi-Hemen Sulh Akdi Kararı-Avrupa'da Yeni Bir Vaziyet". Birinci sayfada çift sütun tam sayfa yer tutan haberlerinde *Vakit* de olayları çok ayrıntılı bir şekilde aktarıyordu. İşçi ve Asker Temsilcileri Sovyeti'nin bildirilerine ayrıntılı olarak yer verilen *Vakit*'de, "alkışlarla istikbal olunan Mösyö Lenin'in üç davasının" barış-toprak-ekonomi olduğu ayrıca vurgulanıyordu. "Kanlı Sokak Muharebeleri" alt-başlığını atmaktan *Vakit*'in de kendini alamadığı görülüyordu. İlk günlerinde kanlı olaylara sahne olmayan bir ihtilalde hangi "kanlı sokak muharebeleri"nin yer aldığını, doğal olarak açıklayamayan *Vakit*

Bu bildiri 7 Kasım günü yayınlanmış ve 8 Kasım tarihli *Raboçiy i Soldat* (İşçi ve Asker) gazetesinde yayınlanmıştı. Metnin İngilizce kopyası için bkz. Amot, *a.g.e.*, s. 101-102.

22 *İkdam*, 10 Kasım 1917.

23 *Sabah*, 10 Kasım 1917.

gazetesi, bunun nedenini şu sözlerle ortaya koymaktan da geri kalmıyordu: "Petersburg'da iğtişaşat [karışıklıklar] olmadığına dair Ajans Reuters'in verdiği habere Alman gazeteleri inanmamaktadır. Çünkü Ajans Reuters İngiltere aleyhine olan nümayişleri ayak takımı harekâtı diye ehemmiyetsiz göstermeyi itiyad eylemiştir"![24]

Tasvir-i Efkâr gazetesinin manşetleri de "refik"lerininkinden farklı değildi: "Kerenski'nin Sukutu - Müfrit Sulhperverler Mevki-i İktidarda" şeklinde üç sütuna atılan manşetin altında şu alt başlıklar yer alıyordu: "Müfrit Sosyalistler Hükümeti Ele Aldılar - Nuzzar-ı Sabıkanın [Eski Bakanların] Tevkif ve Hapsi - Kerenski Hal-i Firarda - Lenin'in Programı: Derhal Sulh, Taksim-i Arazi, Buhran-ı İktisadiyenin Def'i".[25] *Tasvir*'de hemen hemen öteki gazetelerdeki ayrıntıların aynısı yer alıyordu.

Sabah ve *Vakit* gazetelerindeki Ekim Devrimi'ne ilişkin ilk yorumlar da 10 Kasım tarihini taşıyordu. *Sabah*'ın "Bir Darbe-i Hükümet Daha!" adlı imzasız başyazısında[26] olaylar ve yeni yönetimin ilk kararları özetlendikten sonra,

> "Çarlık lüzumsuz ve vakitsiz bir harb yapmış idi. İhtilal tam vaktinde ve lüzumunda bir sulh yapacaktır. Bu sulh yalnız harbi bitirerek ihtilalin semerât-ı müfidesini [yararlı ürünlerini] toplamak lüzumundan değil, aynı zamanda halkın arzusundan da münbais [ileri gelmiş] idi. Rus demokrasisi sulh istiyor, ordu ve donanma sulh istiyor; tüfengini yanı başına alarak toprak isteyen 'Moskof' neferinden zengin Petersburg'luya kadar herkes sulh istiyor."

deniliyordu. Başyazıda, Şubat ihtilalinin ve Kerenski'nin bu işi başaramadığına işaret edildikten sonra,

> "herşeyden evvel harbi bitirmek, hatta bunun için muhasımlarla şimdiden mütareke akd etmek isteyen yeni bir zihniyet karşısındayız, bunda şüphe yok. Bu zihniyetin ne gibi prensibler takib ettiğini bildiğimiz için gerek Rus

---

24 *Vakit*, 10 Kasım 1917.

25 *Tasvir-i Efkâr*, 10 Kasım 1917.

26 O dönemde İsmail Müştak (Mayakon) *Sabah*'ta başyazılar yazıyordu. Makalenin sahibi İsmail Müştak Bey olabilir.

payitahtında yapılan darbe-i hükümet için, gerek hükümeti ellerine alan simaların samimiyetinden şüphe edemeyiz."

denildikten sonra yine de ihtiyat elden bırakılmıyordu: "Ancak bu yeni kuvvetin mahiyetini kati olarak bilmiyoruz..."[27]

Bununla birlikte bu "yeni kuvvet" hakkında iyimser bir izlenim de verilmeye çalışılıyor, halkın ihtiyacını herkesten iyi gören ve herşeyden önce de harbin ortadan kaldırılmasını "öteden beri ilan eden yeni kuvvet, şimdilik mes'ut bir başlangıçtır." deniyordu.[28]

Vakit'in, Ahmet Emin (Yalman) imzalı ve "Kerenski Yerine Lenin" adlı başyazısında da hemen hemen aynı şeyler anlatılıyor ve İtilaf Devletleri bu gelişmelere yol açtıkları için suçlanıyordu. Rusya'daki yeni güç, "aylardan beri musır [ısrarlı] bir surette sulh isteyen ve ortalığı olduğu gibi görmek kabiliyetini haiz" bir güç olarak değerlendiriliyordu.[29]

Bu ilk tepkilerden ortaya çıkan sonuç, Rusya'daki yeni ihtilalin esas olarak barış açısından değerlendirildiği ve olumlu karşılandığı idi. Oysa örneğin İngiliz basınının olaya tepkisi bir hayli farklı olmuştu. Gerçi İngiliz gazeteleri de ihtilalin savaşa etkisini öne çıkarmışlar ve doğal olarak bundan hoşlanmamışlardı ama, asıl büyük tehlikenin işçi sınıfının iktidara gelmiş olmasından kaynaklandığını da kavramışlardı.[30] İlk tepkilere bakarak Osmanlı basınında böyle bir kavrayışın bulunmadığını söylemek yanlış olmaz.

11 Kasım, Pazar:

Bugünün gazeteleri yine geniş ölçüde Rusya haberleriyle doluydu ve aslında 6-7-8 Kasım tarihlerinde gelişen olayları oldukça ayrıntılı ve (bugünkü bilgilerimizin ışığında) doğru olarak aktarıyorlardı. Bu arada Alman, Avusturya, Macar, İngiliz ve Fransız basınından geniş ölçüde yararlanıldığı görülüyordu.

Vakit üç sütuna tam sayfalık "Rusya'da Yeni Devir" başlıklı haberinde şu alt-başlıkları atıyordu: "Petersburg'da Muharebeler -

---

27 "Bir Darbe-i Hükümet Daha", *Sabah*, 10 kasım 1917.
28 *a.k.*
29 Ahmet Emin, "Kerenski Yerine Lenin", *Vakit*, 10 Kasım 1917.
30 Arnot, *a.g.e.*, s. 97-100.

Kışlık Sarayın Zaptı - Askerin Yağmacılığı - Terk-i Silah Eden Efrad Mühimat Fabrikalarının İşgali Amele ve Askerin Umumi Kongresi - İhtilal Komiteleri - Sulh Fikrinin Galebesi - Yeni Rus Hükümeti - Rusya'ya Müdahele Edebilirler mi? - Matbuatın Mütalaatı". Bunlardan son ikisinde, İtilaf Devletlerinin Rusya'ya pek çok milyon İngiliz lirası borç verdiği için, mali çıkarlarını korumak amacıyla Rusya'nın iç işlerine müdahele edebileceklerinden ve Batı basınının Rusya'daki bu değişikliğin devam edip etmeyeceği konusundaki endişelerinden söz ediliyordu. Aynı gazetenin ikinci sayfada yer alan "Harekat Nasıl Cereyan Etti?" başlıklı haberinde gelişmeler ayrıntılı olarak veriliyor, bir diğer haberde de Rus askerinin beş hafta içinde mütareke yapacağı ve 'Maksimalistler'in tek başına barış [münferid sulh] yapacakları anlatılıyordu.

Sabah'ın birinci sayfa haberinin başlığı, "Rusya'da Yeni Hükümet Lenin'in Riyaseti Altında Teşekkül Etti" şeklindeydi. Bunun hemen altında, "Kabine Sulh Müzakerelerine Girişebilmek İçin İtilaf Devletlerine Ültimatom Verecek" başlığı yer alıyordu.

Tanin gazetesi "Rusya Ahvali" başlığı altında 9 ve 10 tarihli Berlin, Viyana, Stockholm kaynaklı haberlere dayanarak ve yer yer Petersburg Ajansı'ndan da alıntılar yaparak olayların gelişmesini aktarıyordu.

Tasvir-i Efkâr 'da ise "Petersburg'da Darbe-i Hükümet" başlığı altında ve "Yeni Başvekil Lenin - Amele ve Asker Kongresinin Kararnamesi: Harb Yok - Kerenski Nerede? - Sulh-ü Münferide İhtimali" alt-başlıklarıyla olup bitenler aktarılıyor, ikinci sayfadaki "Rusya Ahvali" köşesinde de Petersburg Ajansı'nın 8 Kasım tarihli haberine dayanılarak Ekim İhtilali ayrıntılı bir şekilde anlatılıyordu.

İkdam'ın haberinin manşeti ise şöyle idi: "Rusya Müttefiklerine Sulh Ültimatomu Veriyor!" Alt-başlıklar şunlardan ibaretti: "Sulhperver Lenin Yeni Hükümetin Reisi - Rusya Mutlaka Sulh Aktedecek - Vakıanın [Olayların] Suret-i Cereyanı - Rus Ordusunda Yahudi Başkumandan" Gazetenin "Şafak Söküyor" adlı başyazısında ise barışın göründüğü belirtiliyor ve bunun nedeni de yeni hükümetin "Prolétaire"lere vekalet ediyor olmasına, halkın çoğunluğunu bunların oluşturmasına ve ayrıca silahlı kuvvetlerin de bunlardan yana bulunmasına bağlanıyordu.

Rusya'da ihtilalin patlayıp yeni yönetimin oluşmasından ve ilk karar ya da eylemlerin belli olmasından sonra, kuzey komşudaki

gelişmelere münhasıran barış açısından bakılmaya başlandığını daha önce belirtmiştik. Rusya gerek tek başına gerekse müttefikleriyle birlikte barış yapacak olursa bu, savaştan tükenmiş Türkiye için bulunmaz bir fırsat olacaktı. Dolayısıyla seçici algılamadan kaynaklanan bu tutumu fazla yadırgamamak gerekir. Nitekim 14 Kasım tarihine kadar Osmanlı gazetelerinin tümü dikkatleri barış üzerinde odaklaştırmıştı. Rusya'daki Krasnov-Kerenski-Kornilov karşı ihtilal hareketlerinin, normal olarak 2-3 gün gecikmeyle Türkiye'de duyulması üzerine dikkatler yeniden Rusya'nın ne yana kayacağına teksif olundu. Bunlara daha sonra değineceğiz.

Olayların ve bunlara ilişkin yorumların Osmanlı basınına yansıyışını kronolojik olarak izlemeye devam etmeden önce bir parantez açarak, Osmanlı Devleti'nin tutumuna da bir göz atalım.

Akdes Nimet Kurat'ın araştırmasına göre, Rusya'da bir "Bolşevik İhtilali" meydana geleceğine ilişkin, kesinlik taşıyan ilk bilgiler, Stockholm Maslahatgüzarı Esat Bey tarafından 3 Kasım'da Bab-ı Ali'ye ulaştırıldı. Bu mesajda, Bolşeviklerin iktidara geldikleri takdirde, "tazminatsız ve ilhaksız" bir barış siyaseti takip edecekleri de bildiriliyordu.[31]

Kopenhag'da Elçiliği tedvire memur Safa Bey tarafından hemen Ekim İhtilali'nin arefesinde Hariciye Nezareti'ne gönderilen yazılarda da Rusya'da "iki-üç ay içinde" bir Bolşevik ihtilali olacağı ve idareyi ele geçirecek olanların, "Fransız İhtilal-i Kebir'indeki Jacobin'ler gibi mezalime (terreur) başvuracakları" haber veriliyordu.[32]

Yine Prof. Kurat'ın araştırmasına göre, Rusya'da ihtilal olduğuna dair ilk haber, Stockholm Maslahatgüzarı Esat Bey'den 8 Kasım'da gelmişti:

> "Daha evvelki yazı ve telgraflarla bildirdiğim tahminler gerçekleşmiş ve Bolşevikler St. Petersburg'u kan dökmeksizin ele geçirmişlerdir. Geçici Hükümet ilga edilmiş, Nazırlar

---

[31] Kurat, *a.g.e.*, s. 326'da Dışişleri Bakanlığı Arşivi, H.U. [Harb-i Umumi] Karton No. 124 (Şifre Kalemi, 3 kasım 1917, No. 555/762)den aktarıyor.
[32] *a.k.*

tevkif edilmiştir. Bolşevikler tarafından bir barış akdi teklifi beklenilmektedir."[33]

Görüldüğü gibi Osmanlı Hariciyesi, Osmanlı basınından iki gün öndedir! Buna karşılık ne Hükümet'in ne de Meclis-i Mebusan'ın Ekim İhtilaline ilişkin herhangi bir tepkisi Aralık ayına kadar basına yansımış değildir. Ya basın zahmet edip Hükümete bu konuda birşeyler sormamıştır, ya da Hükümet yetkilileri söyleyecek pek fazla birşey bulamamışlardır.

12 Kasım, Pazartesi:

12 Kasım tarihli gazetelerin manşetlerinde tek konu yer almaktaydı: Barış. *Tanin*, "Yeni Rus Hükümeti Sulh Teklif Ediyor"; *Sabah*, "Rusya Sulh Teklif Ediyor"; *İkdam*, "Rusya'da Sulhcüler İktidara Geçtikten Sonra"; *Tasvir-i Efkâr* "Sulhe Yaklaşıyor muyuz" şeklinde manşetler atmışlardı. *Tanin* ve *Tasvir*'in başyazıları da barış konusuna ayrılmıştı. *Tanin*'in başyazısında Rusya'da Şubat İhtilali'nden bu yana olup bitenler "sulh" açısından incelendikten sonra, bu kez söylenenlerin gerçekleşme olasılığının yüksek olduğuna işaret ediliyordu.[34]

Gökten barış meleği inerken, üzerinde "sulh" yazan bir kilometre taşının önünde el sıkışan işçi ve asker görüntülerinin altında, "sulh ve müsalemet-i âlem nihayet amele ve asker cemiyetinin sinesinden doğacak gibi görünüyor" denilen resim altıyla *Tasvir-i Efkâr*'ın başyazısı bu bağlamda çok tipikti. "Rus İhtilalinde Tekâmül" adlı başyazısında Yunus Nadi Bey, Çarlığı deviren Rus "ihtilal ve inkılabı" esasen barış ihtiyacından doğmuş olduğu halde, düne kadar asıl amacından sapmıştı diyerek yazısına başlıyor ve başında Lenin'in bulunduğu sosyalistlerin artık harbi sulhe dönüştürme konusunda kararlı göründüklerini belirtiyordu.[35] Osmanlı basınının gerek genel olarak bütünüyle Rus ihtilalini gerekse Ekim İhtilali'ni kavrayışını

---

[33] Kurat, *a.g.e.*, s. 327'de Dışişleri Bakanlığı Arşivi, H.U. [Harb-i Umumi], Karton No. 125 (Şifre Kalemi , 10 Kasım 1917, No. 2289)dan aktarıyor.
[34] "Rusya'nın Sulh Teklifi", *Tanin*, 13 Kasım 1917.
[35] Yunus Nadi, "Rus İhtilalinde Tekâmül", *Tasvir-i Efkâr*, 12 Kasım 1917

göstermek açısından Yunus Nadi'nin şu değerlendirmesi dikkat çekicidir:

> "...Rus ihtilal ve inkılabının bu harbde gerek binnfes Rusya itibariyle, gerek az çok bütün dünyada şumûl ve sirayet nokta-i nazarından bir tek mühim (altını biz çizdik) manası vardı ki o da bu ihtilal ve inkılabın sulhü iadeye hizmeti derece ve nisbeti ile ölçülebilmek idi."[36]

Yeni Rusya'nın şimdi sosyalistlerin iş başına gelmiş olmasıyla bu tarihi görevi yerine getirme şansını yakaladığını belirten Yunus Nadi Bey, yine de ihtiyatı elden bırakmıyor ve "Yeni idare elbette daha ziyade sulhe taraftar addedilebilmekle beraber henüz bu hususta vazıh ve kati bir hat (yol) tutmuş değildir." diyordu.[37] Yunus Nadi yeni Rusya'nın yeni hükümeti gerçekten barış istiyorsa, gerek tek başına ve gerekse müttefikleriyle birlikte barışı gerçekleştirebileceğini belirterek yazısını noktalıyordu.

13 Kasım; Salı:

Bugünkü gazetelerde, İngiltere'nin yeni hükümeti tanımayacağı, Kerenski'nin birtakım hazırlıklar içinde olduğu, durumun henüz istikrar kazanmadığı vb. konulara değiniliyordu. *Tasvir-i Efkâr*'ın, "Rusya'da Taklib-i Hükümet" başlıklı birinci sayfa haberi, Petersburg'da sokak çatışmalarını gösteren bir fotoğrafla süslenmiş ve bu fotoğrafın, Temmuz'un 17'inci günü "müfrit sosyalistler tarafından Kerenski Hükümeti'ne karşı tertib edilen kıyam esnasında" alınmış olduğu kaydedilmişti.[38]

Ancak 13 tarihli gazetelerin asıl önemli malzemesi, üç ayrı gazetede yer alan ve son gelişmeleri değerlendiren başyazılardı. Bunlardan

---

[36] *a.k.*

[37] Bu satırların yer aldığı sayfanın iki satır ötesinde yeni yönetimin barış karamamesinin tam metni yer almaktaydı. Yunus Nadi'nin "kesin ve açık" bir tavır almaktan kastettiği, bu konudaki tutumun açıklanması değil, barış için siyasal olarak harekete geçilmiş olmasıdır.

[38] *Tasvir-i Efkâr*, 13 kasım 1917

Tanin'in "Yeni Rus Hükümeti" adlı imzasız başyazısında şu görüşlere yer veriliyordu:

> "Petersburg Amele ve Asker Cemiyeti ile temsil edilen yeni Rus Hükümeti en hakiki manasıyla bir ihtilal hükümetidir. Çünkü bu hükümeti vücuda getiren kuvvet doğrudan doğruya aksay-ı yesar (en sol) guruplardan doğuyor ve bu guruplardaki efkâr ve temayülat ise hal-i hazırda dünyanın en müfrit fikirlerinden daha ziyade müfrittir."[39]

Başyazıda, yeni hükümet adamlarının fikirleriyle ülkenin idare edilebilmesi için bütün Avrupa düşüncesinde derin bir değişiklik meydana gelmesi ve bu değişikliğin Rusya'da elden geldiğince geniş yankı bulması gerekeceği, aksi takdirde yeni yönetimin ya şimdiki fikirlerinde değişiklik yapacağı ya da bu fikirlerde sebat ederse ve bu fikirler bütün dünyada hızla yayılmazsa, Bolşevik Hükümeti'nin ömrünün uzun olmayacağına değinilmekteydi. Başyazıda, bütün bunları belirtmekten amacın yeni hükümetin karşılaşabileceği büyük güçlüklere ve bunların başında da barış sorununa işaret etmek gereği olduğu belirtilmekteydi. *Tanin*'in başyazısı şöyle sona eriyordu:

> "Rusya'da cereyan eden vukuat, cebren bir hükümetin indirilip diğerinin getirilmesi değildir. Bilakis bu geniş ve karışık memlekette en müthiş ve ağır bir ihtilal-i tarihi başlıyor. Öyle bir ihtilal ki belki de Fransız inkılabı kadar dağdağalı, ondan uzun olacak ve inkılabın tesiratı sade Rusya'ya münhasır olmakla kalmayacak, bütün Avrupa'ya tesir edecektir. Bunun için vukuatı gayet yakından, iyi ve derin tetkik etmek lazım geliyor. Çünkü Rusya karışmıştır ve (biz) bu inkılabın avâkıbı (sonuçları) ile birçok sebepten dolayı doğrudan doğruya alakadarız."[40]

Vakit gazetesinin aynı tarihli, Ahmet Emin imzalı ve "Yeni Müttefik" adlı başyazısında da dikkate değer değerlendirmeler yer alıyordu. Ahmet Emin yazısına, İtilaf Devletleri'nin Lenin'in Rusya'sını tanımadıklarını belirtmekle başlıyor ve şunları söylüyordu:

---

[39] "Yeni Rus Hükümeti", Tanin, 13 Kasım 1917.
[40] *a.k.*

"Bu suretle Rusya'da, İtilaf Devletleri'ne ve harb fikrine düşman bir hükümet teessüs etmiştir. Bu hükümeti biz adeta yeni bir müttefik addedebiliriz. Bu ittifakın esası, İtilaf Devletleri'nin Lenin'in Hükümeti'ne karşı husumetkârane bir tavır takınması gibi menfi bir şeyden ibaret değildir. İşin müsbet bir ciheti vardır. O da Lenin'in sulh hakkında bizim beklediğimiz fikir ve gayelere tamamiyle iştirak etmesidir."[41]

Sonuçta, ya İngiltere ve Müttefiklerin barışa yanaşması, ya da körü körüne savaşa devam etmesi olasılıklarını değerlendiren yazar, birinci seçeneğin barışı getireceğini belirttikten sonra, yazısına, "biz bu iki ihtimalden her ikisini de memnuniyetle karşılarız" diye son veriyordu.[42]

Aynı tarihli *İkdam*'da da yine çok ilginç bir başyazı yer alıyordu. "Sovdep"[43] adlı imzasız bu başyazıda Rusya'da yönetimi ele geçiren Sovdep'in dünyaya barış önerdiği belirtiliyor ve başarılı olup olamayacağı tahlil ediliyordu. Lenin ve Troçki hükümetinin, siyasal/toplumsal özellikleri olan iç sorunlarla ve başta barış olmak üzere dış sorunlarla karşı karşıya bulunduğu belirtildikten sonra, özetle şu değerlendirmeler yapılıyordu:

Bir kere "azami program" tarafdarı olan Bolşeviklerin Rusya'da çoğunluğu temsil edip etmedikleri tartışılıyor ve Bolşeviklerin toplumsal sorunları kökten çözmeğe çalışacakları ancak bunu başarıp başaramayacaklarını belirtmenin güçlüğüne değiniliyordu. İkinci olarak programları dünyanın ekonomik ve sosyal düzenini "büsbütün"değiştirecek olan Bolşeviklerin, köylülere toprak dağıtılması, ortak mülkiyet gibi "çapraşık ve büyük bir mesele teşkil edecek" amaçlarına, "kansız, ihtilalsiz, dahili muharebesiz kabil değil" ulaşamayacakları belirtiliyordu. Çünkü deniyordu: "Hiçbir millet

---

41 Ahmet Emin, "Yeni Müttefik", *Vakit*, 13 Kasım 1917.b

42 *a.k.*

43 "SOVDEP" terimi Rusçadaki sovyet (meclis, kurul) sözcüğü ile *deputat/deputatski* (delege, vekil) sözcüğünün birleştirilmesinden türetilmiş, İşçi ve Asker Sovyetlerini ifade etmek üzere zaman zaman kullanılan yapma bir sözcüktü. Osmanlı basınında da bir süre "Sovdep" ya da "Sovidep" şeklinde kullanılmıştır.

tasavvur edemeyiz ki bu kadar cezri [radikal] ameliye-yi içtimaiyeye gönül hoşluğu ile muvafakat etsin."[44]

Başyazıda İtilaf Devletleri'nin ve özellikle de İngiltere'nin Rusya'ya "resmi, gayri resmi" harp ilan edeceğine işaret edildikten sonra Lenin hükümetinin İtilaf'ın "tertibatına da parasına da" kapılacağına ihtimal verilmediği, çünkü Lenin ve taraftarlarının "müstakim" (doğru/temiz) oldukları anlatılıyordu. "Acaba bu esnada mübalağalı programı tatbik ederken Sovdep hükümetinin iflas etmesi mümkün müdür?" sorusuna, "Bu ihtimal şiddetle vardır." diye bir yanıt verilen yazıda, Sovdep'in Geçici Hükümet'ten fazla güçlü olmadığı ve "o müfrit yahut hâdd gaye [keskin, sivri amaçlı] program tatbik edilmeğe başlanınca büyük kıyamet Rusya'da kopar." yanıtı veriliyor ve ekleniyordu: "Belki Çarizme doğru bir irtica da olur."

Rusya'nın iç işlerinde ne şekle girerse girsin, Türkiye için önemli olanın, ihtilalin "harice tesiri itibariyle alacağı renk"dir denildikten sonra, son gelişmeler nedeniyle Rusya'nın bir askeri ve siyasi güç olmaktan bir hayli uzaklaştığı, "Sovdep kârında [işinde] muvafak olursa ne âlâ. Olmadığı takdirde, bizler için bundan bir zarar gelmesi muhtemel değildir." görüşü savunuluyordu. Bolşeviklerin başarılı olması halinde, münferit olsun, genel olsun barışın sağlanacağı; başarısız olmaları halinde ise Rusya'nın bir kat daha kuvvetten düşeceği belirtilen başyazı şöyle sona eriyordu:

> "Bunların haricinde üçüncü ihtimal mevcud değildir. Vekaiye [olaylara] muntazır olalım. Kerenski ile Lenin çarpışmadan evvel serd-i mütalâdan içtinab edelim."[45]

Görüldüğü gibi, her üç yazı da Rusya'da olup bitenleri anlamaya yönelikti ve yavaş yavaş bu ülkedeki gelişmelerin siyasal/sınıfsal özü öne çıkıyordu. Barış sorunu -doğal olarak- değerlendirmelerde yine başat olmakla birlikte olayın öteki boyutlarına da, biraz merak, biraz endişe ve biraz da olması istendiği biçimde değiniliyordu.

---

[44] "Sovdep", *İkdâm*, 15 Kasım 1917.
[45] *a.k.*

14-16 Kasım, Çarşamba-Cuma:

Bu üç günün gazetelerinin hemen hemen tüm haberlerini tek bir başlık altında özetlemek gerekirse, rahatlıkla şu başlık atılabilirdi: Rusya'da Durum Kuşkulu! Bir yandan Krosnov-Kerenski-Kornilov karşı ihtilal dalgasının kabarması, diğer yandan İtilaf Devletleri'nin karşı tavırları, haberalmanın güçlüğü ve gecikmesiyle birleşince ortaya belirsiz, karışık ve kuşkulu bir tablo çıkıyordu. Bunun İstanbul gazetelerine yansıması ise şu haber başlıklarında somutlaşıyordu:"Kerenski Galip İmiş"; "Rus Muamması" (*Sabah*, 14 Kasım); "Rus İşleri Nasıl Gidiyor?" (*Vakit*, 14 Kasım). Bir gün sonraki gazetelerin bu konudaki başlıkları arasında şunlar dikkati çekiyordu: "Rusya'da Galebe Kimin Tarafında?" (*İkdam*); "Lenin -Kerenski Mücadelesi Devam Ediyor" (*Vakit*); "Petersburg Civarında Vukua Gelen Muharebelerde Kimin Galip Geldiği Henüz Anlaşılamadı" (*Sabah*).

16 Kasım Cuma günkü gazetelerde de, "Rusya'da Galip, Mağlup?" ve "Galip Taraf Hâlâ Anlaşılamıyor" (*Vakit*); "Sabık Çar mı Kazanacak, Yenilerden Biri mi? (*İkdam*); "Rus Keşmekeşi Devam Ediyor" (*Tasvir-i Efkâr*) başlıkları yer alıyordu. Bu başlıklar altında verilen çelişkili haberlerde, karşı-ihtilal girişimine ilişkin Batı ajans ve gazetelerinden aktarılan bilgiler; İtilaf Hükümetleri'nin düşmanca tutumları; İtilaf Sefirleri'nin Petersburg'dan ayrılışları; Bolşeviklerin Kerenski'ye yenildikleri yolundaki haberlerin İngilizler tarafından yayıldığı vb. hususlar yer alıyordu. Bu arada 16 Kasım tarihli *Vakit*'in birinci sayfasında küçük bir haber pek fazla dikkat çekmiyordu: "Hakk-ı Temellükün İlgası". Bir Alman gazetesinin Kopenhag kaynaklı haberine göre, "Bolşevikler" mülkiyet hakkını kaldırmışlardı!

Bu arada 15 Kasım tarihli *İkdam* ve *Tasvir-i Efkâr*'da yer alan başyazılara değinmek yararlı olacaktır. *İkdam*'ın imzasız "Müteverrim [Veremli] Rusya" adlı başyazısında, "müzmin ihtilaller merkezi" haline gelen Rusya'da, bunun nedeninin fikirlerin henüz yerli yerine oturmaması olduğu öne sürülüyor ve şöyle deniyordu:

> "Bazı sivri akıllılar, tecrübesiz nazariyeciler, sosyalizmin, komünizmin, anarşizmin en ileri tecelliyat [görünümü] ve tasavvuratını ele alırlar, muhiti, ırkı, zamanı, milletin

kaabiliyetini asla düşünmeden tatbike girişiverirler, hakayık-ı milliyeyi [ulusal gerçekleri] benimseyemeyecek bütün nev-i beşeri [insanlığı] ıslaha kalkışıverirler."[46]

Fransız İhtilali'nde de aynı şeylerin olduğuna değinilen yazıda, sorunun asıl kaynağının uzman olmayan, yetkili olmayan kişilerin iş başına geçmesinde yattığı belirtiliyordu.[47] Yazarın bakış açısını göstermesi açısından bir iki cümle aktarmak yararlı olabilir:

"Anlıyoruz: Bir gemici vali, şoför vali muavini, uzun müddetten beri Karl Markx, Kropotkin gibi azgın nazariyecilerin risalelerini okumuşlar, hatta hazmedememek şartıyla ezberlemişler ve yer altındaki kirli meyhanelerde onsekizinci votka kadehinden sonra içtimaiyat-ı umumiyeyi amiyane, bayağı sözlerle muaheze etmişlerdir. Belki de müthiş gemici meşhur lâkin âmâ şoför fıtraten biraz kuvve-yi iknaiyyeye, cerbeze ve kudret-i natıkaya malikdirler... Bunların cümlesi Rusya için bir amil-i fesattır. Rusya müteverrimdir. Bu adamlar da verem-i içtimaiyyenin mikroplarıdır. Tekrar edelim: Rusya İtilaf'ın hasta ve mecruh bir uzvudur."[48]

15 Kasım tarihli *Tasvir-i Efkâr*'ın, Yunus Nadi imzalı ve "Rusya Ahvali" adlı başmakalesinde, olup bitenlere başından beri yalnızca barış açısından bakıldığı için Bolşeviklerin Kerenski'yi ellerinden kaçırarak barışı tehlikeye soktukları savunuluyordu! Yunus Nadi'ye göre Rusya'nın iç işleri de, komşu olmak açısından, bizi ilgilendiriyordu. Ancak Rusya'daki değişiklik ve karışıklıkların en çok dış ilişkiler açısından ve özellikle harp ve sulh noktasından önem taşıdığına değinen yazar, şu görüşleri dile getiriyordu:

"Lenin hükümet programına hiç sosyalistlik emelleri karıştırmayarak yalnız harb ve sulha ve kendisine göre yalnız sulha istinad etse idi bilâ şüphe katiyen muvafak olurdu.

---

[46] "Müteverrim Rusya", *İkdam*, 15 Kasım 1917.

[47] Aynı gazetede, çok değil iki hafta sonra, gerek genel olarak Bolşevikler, gerekse başta Lenin olmak üzere Bolşevik önderler hakkında ne kadar farklı değerlendirmeler yapılacağını ilerde göreceğiz.

[48] *a.k.*

> Kerenski'ye nisbetle Lenin'in zayıf noktaları sulh programıyla beraber sosyalistlik akidelerini dahi ileriye sürmesidir. Rusya'da bu akidelerin hakikat şekli almasından mutazarrır olacak adamların yekunu pek çok milyonlara resîde olur [erişir]. Mamafi şayet hükümette tutunabilirlerse Lenin ve arkadaşlarının yapacakları müsbet işin nihayet sulha münhasır kalacağı da şimdiden muhakkak addolunabilir... Ne olursa olsun şurası unutulmamalıdır ki yeni Rusya son dahili ihtilal ve teşevvüşleri [karışıklık] ile harbe sâlih olmak kabiliyetinden geriye ne kalabilmiş ise onları da kaybetmiştir. Lenin tarafı galip gelmeyerek Kerenski tarafı galip gelse bile artık Rusya'nın harbde oynayabileceği maddi hiçbir rolü kalmamış olacaktır. Rusya'nın hemen hemen münferid sulhüne muadil olan bu hal dahi bizim nazarımızda ihmal olunmayacak bir neticedir..."[49]

17-22 Kasım, Cumartesi-Perşembe:

Rusya'da karşı-ihtilal tehlikesi atlatıldı. Kerenski sahneden çekildi. Beş gün önce Kremlin'den atılan Bolşevikler 15 Kasım'da Kremlin'i yeniden ele geçirdiler. Aynı gün "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı" beyannamesi açıklandı. Bu arada, yani Kasım'ın 19'una kadar, Osmanlı basınındaki manşetler Rusya'daki belirsizliğe ilişkindi. Asıl merak konusu "Kerenski mi? Lenin mi?" sorusu etrafında odaklanıyordu. 17 Kasım tarihli *Vakit*, "Rusya'da Müşkül Günler"; *Sabah*, "Rusya'da Mübhemiyet [Belirsizlik] Devam Ediyor"; *İkdam*, "Rusya'daki Kanlı Bir Muharebe-i Dahiliyeye Berdevam" vb. başlıklar atıyorlardı. Belirsizlik havası 18 Kasım tarihli gazetelerde de egemenliğini sürdürdü. Ancak 19 Kasım'dan başlayarak durum açıklığa kavuştu. 19 Kasım tarihli *İkdam*, "Yeni Hükümetin Kerenski'ye Galebesi Teeyyüd Etti [Kesinleşti]", *Tasvir-i Efkâr*, "Galebe Maksimalistlerde mi Kalacak?"; *Vakit*, "Kerenski Mağlup" başlıklarını atıyorlardı, 20 Kasım'da Bolşeviklerin galip geldikleri konusunda kesin haberler yayınlanmaya başlandı: *İkdam*, "Rusya'da Bolşevikler Galip;"; *Vakit*, "Kerenski'ye Galebe Ettiler" şeklinde haberleri duyurdu. Ayın 21'inde kesinlik daha da arttı; 22 tarihli gazetelerde son gelişmelerin ayrıntılı ve doğru haberleri yer aldı. 22

---

[49] Yunus Nadi, "Rusya Ahvali", *Tasvir-i Efkâr*, 15 Kasım 1917.

Kasım tarihli gazeteler de, yeni yönetimin Rusya'daki uluslara "kendi kaderlerini tayin hakkını" tanıdığını duyurdular. 21 Tarihli *Vakit*'te "Ukrayna'da İstiklal Kararı" başlıklı bir haber yer alıyordu. 22 tarihli *Sabah*, Rusya'dan gelen son haberler arasında en önemlisinin "Maksimalist Meclisi'nin Rusya'da mütemekkin [yaşayan] muhtelif milletler için istiklal hakkını tanıması..." olduğunu yazıyor ve ekliyordu: "Ukrayna'nın şimdiden ilan-ı istiklal eylediği bildirilmektedir. Eğer bu havadis doğru ise, yarın Finlandiya'nın, Kafkasya'nın ve daha birçok mahallerin istiklal ilan edecekleri şüphesizdir."[50] "Sulh Meselesi" bir kez daha Osmanlı gündeminin baş köşesine gelip oturuyordu.

"Aferin Bolşevikler !"

Sovyet yönetimi ilk karşı ihtilal tehlikesini atlattıktan sonra barış konusunda saldırıya geçti. 20 Kasım'da Halk Komiserleri Konseyi bir yandan Dış İşleri Halk Komiseri Troçki aracılığıyla Müttefik elçiliklerine, bir yandan da Rus Orduları Başkumandanı General Dukhonin'e derhal ateşkes görüşmelerine başlamasını bildirdi.[51] 23 Kasım tarihli *Pravda* ve *İzvestia* gazetelerinde ise "Gizli Anlaşmalar" yayınlandı.[52] Olay ertesi gün (24 Kasım) İngiliz basınında bir bomba gibi patladı.[53] Bu konudaki haberler 3-4 günlük bir gecikmeyle Osmanlı basınında da geniş ölçüde yer alacaktı. O kadar ki, Kasım'ın son haftası ile tüm Aralık ayı boyunca, Bolşeviklerin Osmanlı kamuoyundaki "kredisi" öylesine artmıştı ki, bunu iki kelimeyle özetlemek gerekirse, *İkdam*, gazetesinin yaptığı gibi, "Aferin Bolşevikler !" demek yeterli olurdu.[54]

---

[50] *Sabah*, 22 Kasım 1917.

[51] Reed, *a.g.e.*, s. 231.

[52] Amot, *a.g.e.*, s. 108

[53] *a.k.*

[54] Bolşeviklerinin itibarının yükselmeye başladığının ilginç kanıtlarından birisi de, 1917 yılında Cerrahpaşa Hastanesi'nde tedavi görmekte olan Neyzen Tevfik'in Bolşeviklik hakkında yazdığı övücü dörtlüklerdir. Recep Usta, *Neyzen Tevfik, Hayatı, Sanatı, ve Eserleri*, İstanbul: Kastaş Yayınları, 1985, s. 267, 272, 276 ve 294'te aktarılan bu dörtlükler şunlardır:

"Bolşevik kuvvetinin bence beyannamesidir
Şark'ı Garbı şaşıran bankınotun esrarı

23 tarihli *Vakit* gazetesi, "Rusya'nın Mütareke Beyannamesi" başlıklı haberinde, "Âhali Komiserleri Hükümeti'nin yerini sağlam ve kendini Rusya adına görüşmeğe yetkili gördüğünü belirttikten sonra, anılan beyannamenin [ateşkes bildirisi] tam metnini yayınlıyordu. Aynı tarihli *Sabah* da "Rusya Mütareke Teklif Ediyor" başlığı altında aynı gelişmeleri veriyordu.

24 Kasım tarihli *Sabah* ve *Vakit* gazetelerinin haber başlıkları sırasıyla şöyle idi: "Mütareke Kararı Teeyyüd Ediyor" ve "Rusya Mütareke Başında". *İkdam* da "Bolşeviklerin Mütareke Teklifi Teeyyüd Etti" diye yazıyordu. Bu üç gazetenin haberleri içinde, askerlerin terhisine başlandığı, ateşkes çağrısı karşısında Almanya ve İtilaf Devletleri'nin tutumlarına ilişkin bilgiler aktarılıyordu. *Vakit*'de "Mösyö Lenin'in" İşçi ve Asker Sovyeti'nde yaptığı bir konuşmadan şu sözleri aktarılıyordu:

> "Bundan sonra icra-yı hükümet edecek olan amele, köylü ve askerdir. Yeni Hükümet yeni kanunlar neşredecektir. Bu kanunlar yalnız Rusya için değil, tekmil dünya için yeni bir devir açacaktır. Yeni Rus İnkılabı bilumum memleketlerde amelenin memnuniyetle selamlamasını davet etmiştir. İnkılab tekemmülde devam edecektir."[55]

25-26 tarihli gazeteler de "mütareke" konusundaki haberlerle doluydu. Ataşkes sağlanabilecek miydi? *Vakit*'in "İtilaf Yeni Hükümeti

---

Pişidârı sayılır servet-i azadesinin,
Sahne-i hürriyete ihzar ediyor efkârı."

"Fikridir Bolşeviğin hikmet-i seyyale gibi
Ordusundan daha önce yedi iklime giren
Birliğin kuvveti izhar-ı hakikat edeli,
Asya'ya aksadı mizân-ı siyaset cebren."

"Iztırap-ı âzime gibi ebkemdi bütün
Hilkatın gayz-ı nihânındaki tayfun-u azap,
Nur-u vahdet saçıyor gölgeleriyle beşere,
Bolşevik süngüleriyle açılan ufk-u hesap."

"Yeşil hayata işaret, memâta hâkidir,
Ki bolşevikliğe ait şu reng-i istilâ,
Birinci suhhat-ü sanat, ikinci hubb-u beşer,
Bu fikre malik olan halka kul olur Mevlâ."

55 *Vakit*, 24 Kasım 1917.

Tanımıyor" başlıklı haberi bu konuda ipuçları veriyordu. İngiliz Hariciye Müsteşarı Lord. R. Cecil'in yaptığı bir açıklamaya göre, İtilaf Devletleri, Rusya'daki "Lenin-Troçki Hükümeti"ni tanımayacaklardı.[56]

Sabah gazetesinin 26 Kasım tarihli ve "Rusya'da Perişanlık" başlıklı haberinde de Rus ordusundaki açlık ve yorgunluktan söz ediliyor ayrıca Rus Hariciye Nezareti'ndeki memurların greve gidişi, ordu mevcudunun azaltılışı ve Sibirya'da meydana gelen karışıklıklar aktarılıyordu.

Gizli Anlaşmalar[57] konusunda Osmanlı basınındaki ilk haber 27 Kasım tarihli *Vakit*'de yer aldı. Anlaşmaların *Pravda* ve *İzvestia*'da yayınlanmasından dört, İngiliz basınında yer almasından üç gün sonraki bu haberde söylenen belli başlı şey, Rusya'nın gizli anlaşmaları yayınlamaya karar verdiği ve bu konuda bir "Sarı Kitap" hazırlamakta olduğu idi. Osmanlı İmparatorluğu'nu herkesten çok ilgilendiren söz konusu gizli anlaşmalara ilişkin gerçek haberler ancak 28-30 Kasım tarihlerinde kamuoyunun bilgisine sunulabildi. Bu arada özellikle *Vakit* gazetesinde, "Bolşevik Hükümeti'nin Rusya iktisadiyatını sosyalizm esasatına tatbik hususunda"ki bazı girişimleri ve bu cümleden olarak tarım, sanayi, ticaret, finans hayatının işçi komitelerince denetlenmesine ilişkin hükümet emirnamesi Fransız *Petite Parisien* gazetesinden naklen aktarılıyordu.[58]

28 Kasım tarihli *Tasvir-i Efkâr*'ın birinci sayfa haberinin başlığı, "Lenin'in Kuvveti Saat be Saat Artıyor" şeklindeydi. Ayrıca İtilaf Devletleri hakkında ilginç yazılar yer alıyordu gazetelerde. Örneğin 28 Kasım tarihli *Vakit*'in "Rus İşleri İyi Gidiyor" manşetli haberi, sözü

---

56 *Vakit*, 26 Kasım 1917.

57 Bu gizli anlaşmalar savaş sonunda ganimetin İtilaf Devletlerince nasıl paylaşılacağını düzenliyordu. Bolşevikler bu anlaşmalardan Rusya'nın taraf olduklarını açıkladılar. Bunlar arasında ganimet konusunun Osmanlı İmparatorluğu olduğu İstanbul Antlaşması (1915) ve Gizli Londra Paktı (1915), Boğazlar ve çevresiyle Doğu Anadolu'da bazı bölgeleri Ruslar'a veriyor; Sykes-Picot (1916) Antlaşmasıyla da Osmanlı İmparatorluğu'nun Orta Doğu'daki toprakları İngiltere, Fransa ve Rusya arasında paylaşılıyordu. Bu antlaşmaların Sovyetler'ce yayınlanması, Türk kamuoyunda Bolşeviklere itibar kazandırdığı gibi, daha da önemlisi İngiltere ve Fransa gibi emperyalist ülkelerin gerçek kimlikleri ve niyetleri konusunda bir hayli uyarıcı etkiler yaptı.

58 *Vakit*, 27 Kasım 1917.

uzatmak pahasına, aktarılmaya değer; zira dönemin havasını çok iyi yansıtmaktadır.

"İtilaf zümresi şimdi Rusya'ya hakiki çehresini göstermeye başlamıştır." diye girişi yapılan haberde, iki gün önce Paris'ten Petersburg'a çekilen bir telgrafta Lenin'in Almanya tarafından satın alınmış bir hain olduğu ve Rusya'nın hürriyetini Almanya Kayzeri'ne teslim ettiği, demokrasiyi imha ettiği ve sonuçta Çarizmi yeniden getirmek isteyenlerin çıkarına çalıştığı anlatıldıktan sonra şöyle deniyordu:

> "Fransızlar tarafından ortaya sürülen bu gibi bühtanlar [iftiralar] hakikati Rus milletinin nazarında müsellem bulunduramaz. Lenin'in kim olduğunu bizzat Rus milleti muhakeme edebilir. Rus milleti Amerika'nın ihtirasat-ı nakdiyyesi [parasal tutkuları] ve İngiliz ve Fransız kapitalizmi için harb etmekten imtina eylediği takdirde fimabaid [bundan sonra] Rusya İtilaf memalikinden hiçbir muavenet göremeyecektir."[59]

Yazıda Rusya'nın başkalarının amaçları ve istilacı emelleri için savaşmaktan geri durduğu an yanlız bırakıldığı söyleniyor ve sulh isteyen Rusya'ya Müttefiklerin "kamçı" gösterdiği belirtiliyordu.[60]

Gizli anlaşmalarla ilgili ayrıntılı haberler, "Hafî Evraktan İtilafın İhtiras ve Rezaleti Okunuyor" (*İkdam*, 30 Kasım); "Rusya'da Vesaik-i Hafînin Neşri" (*Vakit*, 28 Kasım); "Gizli Muahedelerin Neşri" (*Sabah*, 29 Kasım) başlıklarıyla veriliyor; özetle ve o yazılarda kullanılan sözcüklerle şu değerlendirme yapılıyordu: "Bütün Hırslar ve Rezâletler Meydana Çıktı!"[61] Aralık ayının ilk günlerinde de konu takip edilmeğe devam olundu. Örneğin 1 Aralık 1917 tarihli *İkdam*'da, yazılarını -o sıralar- Viyana'dan gönderen Ahmet Cevdet Bey, "Hasılı kelam bizi Buhara Hanlığı'ndan daha aşağı bir mertebeye indiriyorlar" diye yakınıyor; "İngiliz ve Fransız diplomasisinde iğfal ve aldatmak zihniyetinin ne kadar hakim olduğu"nun açıklıkla

---

[59] *Vakit*, 28 Kasım 1917.
[60] *Vakit*, 28 Kasım 1917.
[61] *İkdam*, 30 Kasım 1917.

görüldüğünü belirtiyordu.[62] 4 Aralık tarihli *Sabah*'ta, bu kez İsmail Müştak (Mayakon) Bey, "Gizli Muahedeler Rezaleti"ni anlattığı başyazısında, gizli anlaşmaların Türkiye'nin kendini korumak üzere haklı olarak savaştığını göstermiş olduğunu ileri sürüyordu. İngiltere ve Fransa'yı "hayatımızın düşmanları" olarak niteleyen yazar, "Osmanlı alemi bu müthiş suikasdın hatırasını asla unutmayacaktır" diyordu.[63]

Rusya'da Bolşeviklerin duruma yeniden egemen olmasından sonra, yani 23-30 Kasım tarihleri arasındaki dönemde, Osmanlı basınındaki yorum ve değerlendirmelere göz atmak da yararlı olacaktır.

Tanin, 23 Kasım tarihli ve "Lenin Hükümeti ve Sulh" adlı başyazısında, ihtilal hükümetinin biricik varlık nedeni olan barışı gerçekleştirmeğe çalışmasının Sovyet iktidarının güvencesi olacağını yazıyordu. [64] Aynı tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da, başyazar Yunus Nadi Bey, makalesine şu adı koymuştu: "Rusya Doğru Yola Giriyor mu?". Yazar, yeni hükümetin yayınladığı "sulh beyannamesi" nedeniyle, bilinen görüşlerini, yani yeni yönetimin en önemli görevinin barışı gerçekleştirmek görevi olduğu tezini tekrarlıyordu.[65]

Bir gün sonraki (24 Kasım) *Sabah*'ın başyazısında, "sulh beyannamesi" bir hayli övüldükten sonra, şu görüşlere yer veriliyordu: "Lenin partisinin sulh perverliğinde, sulh teşebbüslerini samimiyetle ileri götürmeğe çalışacağında hiç şüphemiz yoktur."[66]

Sulh ve Bolşevikler hakkındaki asıl dehşetengiz yazılar 27-30 Kasım tarihli gazetelerde yer aldı. Örneğin Ahmed Emin imzalı ve "Yarınki Rusya" adlı başmakale bunlardan birisiydi. Aynen şunları söylüyordu Ahmed Emin Bey:

> "Bugün Petersburg'da bir Lenin-Troçki Hükümeti mevcut bulunuyor. Bu hükümet her türlü fütuhat emellerinin aleyhindedir, ve pek yüksek ve saf gayeleri vardır. Rusya'ya en müfrit sosyalizm gayelerinin icap ettirdiği tarzda bir idare

---

[62] Ahmet Cevdet, "Evrak-ı Hafiyenin Neşri", *İkdam*, 1 Aralık 1917.
[63] İsmail Müştak, "Gizli Muahedeler Rezaleti", *Sabah*, 4 Aralık 1917.
[64] "Lenin Hükümeti ve Sulh", *Tanin*, 23 Kasım 1917.
[65] Yunus Nadi, "Rusya Doğru Yola Giriyor mu?", *Tasvir-i Efkâr*, 23 Kasım 1917.
[66] İsmail Müştak, "Rusya'da Sulh, Fransa'da Harb", *Sabah*, 24 Kasım 1917.

şekli vermek istemekle kalmıyor, Rusya'da atılan adımlar sayesinde bütün insaniyetin büsbütün yeni ve mes'ut mevcudiyete mazhar olacağına ciddi surette inanıyor."[67]

Ahmed Emin Bey'e göre Rusya, içerideki yeniden teşkilatlanma ve çok çeşitli unsurlardan meydana gelen toplumsal bünyesi nedeniyle dışarısıyla uğraşmayacak ve istilacı emeller besleyemeyecektir. Ahmet Emin Bey yazısını şöyle sürdürüyordu:

> "Rusya'daki ahval ne gibi bir durum alırsa alsın, Rus İhtilali'nin açtığı çığır bizi yakın bir tehlikenin tazyiki altından kurtarmıştır. Rusya'daki dahili vekayiin bizim için ne demek olduğunu unutmamak ve bunları dikkatle takib etmekle beraber âtimiz nokta-i nazarından şimdiden geniş bir nefes alabiliriz."[68]

28 Tarihli *Sabah*'ın başyazısında İsmail Müştak, Batı'nın "entrika ve tehditleri" karşısında kalan Rus inkılabını savunuyor ve şöyle diyordu: "Ne İngiltere'nin tehdidat-ı siyasiyesi, ne Amerika'nın tazyikat-ı iktisadiyesi artık işleri seyr-i tabiisinden şaşırtamaz."[69]

29 Kasım tarihli *İkdam*'ın başyazısında da, amacı barış yapmak olan, gizli anlaşmaları açıklamış bulunan ve ilk işi bir ateşkes teklif etmek olacak olan Bolşeviklere kötü gözle bakılamayacağı savunuluyordu. Adı geçen gazetenin "Aferin Bolşevikler" yazısı çok ilginçti. Yazıda şu görüşlere yer veriliyordu:

> "Lenin ve arkadaşları sözlerinin eri olduğunu isbat ettiler. Açık söyleyelim, akide [inanç] itibariyle biz bu azami program sahibi sosyalistlerin mütalaalarını beğenemeyiz. Şu kadarı var ki bunların iffet-i fikriyelerini [düşüncelerinin temizliğini] takdir etmemek de elden gelmez... Eskiden beri bu sütunlarda salabet-i ahlakiyelerini [ahlaki dayanıklılarını] tezbir [yazmak] ve takdir ettiğimiz Lenin, Troçki ve sair

---

67 Ahmet Emin, "Yeni Rusya", *Vakit*, 27 Kasım 1917.
68 *a.k.*
69 İsmail Müştak, "Rus İnkilabı Entrikalar ve Tehditler Önünde", *Sabah*, 28 Kasım 1917.

> Bolşevik rüesası[70], bu harb-i hazır önünde doğrusu en yüksek cesaret-i medeniye numunesi gösterdiler... Rus ihtilalcilerinin azami programlarını gerçekleştirmelerine -zannımızda hata yoksa- bu asırda daha beşeriyet yaklaşamaz. Bu ifrat alûddur [aşırılığa bulaşmıştır]. Asıl maksat, asıl siyaset, Bolşeviklerin bugün askeri ikna edebilmeleri, kuvveti ele almalarıdır. Bunun neticesi sulh-ü münferid ve ondan evvel seri bir mütareke. İşte kemal-i şükranla görüyoruz ki, hükümet-i ihtilaliye buna muvaffak oluyor."[71]

Sabah'ın 30 Kasım 1917 tarihli ve "Sulh-ü Umumî Ne Vakit?" adlı, İsmail Müştak imzalı başyazısı da bu bağlamda dikkat çekiciydi. Yazar, Rus İhtilali'nin "ilhaksız ve tazminatsız sulh" formülünü öyle gelişigüzel ortaya atıvermiş olmadığını vurguladıktan sonra, "Bu formül istikbali kucaklayan bir zihniyetin mahsulüdür." diyordu. Başyazara göre, ihtilalciler yalnızca başkalarının haklarına saldırmamaya esas olan bir barış teklifinde bulunmuyorlar, "tecavüz ve istila" amacına göre düzenlenmiş gizli anlaşmaları da "kirli çamaşırlar" gibi ortaya atıyorlar ve bununla gelecekte Rus siyasetinin ana hatlarını çizmiş oluyorlardı. İsmail Müştak Bey'e göre geçmişteki siyasetin ihtilalciler tarafından reddedilmesi ve kınanması, Bolşeviklerin yalnız bugünkü barış önerilerine değil, barıştan sonraki siyasetlerine de güven duyulması için kuvvetli bir nedendi.[72]

Görüldüğü gibi Osmanlı kamuoyuna yön veren kalem sahiplerinin önde gelenleri, Rusya'daki son gelişmelerden memnundular. Bazıları Bolşeviklerin azami programı konusunda (sosyalizm) çekincelerini saklı tutarken, diğer bazıları, barış konusundaki bu gelişmelerin aslında o "azami program"dan kaynaklandığını görüyor ve ifade ediyorlardı.

1917 yılının son ayı da barış umut, beklenti ve tartışmalarıyla geçti ve bu konuda da daha somut gelişmeler kaydedildi. Aralık 1917'yi incelemeye geçmeden önce Rus İhtilali'nin önderleri hakkında

---

[70] Bu iddianın doğruluğunu değerlendirmek için aynı gazetenin "Müteverrim Rusya" adlı 15 Kasım 1917 tarihli başyazısına bakılabilir. Bkz. S. 88'de, 46 nolu dipnotla biten alıntı.

[71] "Aferin Bolşevikler", *İkdam*, 29 Kasım 1917.

[72] İsmail Müştak, "Sulh-u Umumi Ne Vakit?", *Sabah*, 30 Kasım 1917.

Kasım'ın ikinci ve Aralık'ın ilk yarısında Osmanlı basınında yer alan yazıları gözden geçirmemiz yararlı olacaktır.

"Lenin Kimdir ?"

Lenin ve öteki Bolşevik önderlerden bazılarının adları Osmanlı basınında ilk kez Şubat İhtilali'nden sonra duyulmuştu. Ancak Ekim İhtilali'nden sonradır ki bu kişiler hakkında daha fazla bilgi edinmek ihtiyacı kendini gösterdi. Aslında ilgi daha çok Lenin üzerinde odaklaşıyordu. Lenin kimdi? O günkü deyimle "mesleği" (düşünce sistemi) neydi? Ve hepsinden önemlisi Rusya'da ne yapmak istiyordu? Bu tür yazıların en yoğun olduğu dönem Kasım sonları ve Aralık başlarıydı. İlerde görüleceği gibi bu yazılarda yer alan bilgiler her zaman doğru olmayabiliyordu. Kimi zaman da Lenin'in resminin altına Troçki, Troçki'nin resminin altına da Lenin[73] diye yazılabiliyordu. Ancak yeni Rusya'nın önderlerini tanıma konusunda kesin bir gayret söz konusuydu.

Bu tür yazılardan ilki 17 Kasım 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da "Lenin Kimdir?" başlığı altında yayınlandı (Bkz. Ek-2). Yazıda Lenin'in kişiliği, "mesleği" ve ne yapmak istediği araştırılıyordu. Yazıya göre, "Vladimir İlyiç Lenin, anasıl Rusya'nın Simbirsk vilayeti zadegânından [aristokrat] bir aileye mensup olup[74], pederi uzun müddet bir jimnazyum mekteb-i müdüriyetinde bulunmuş idi." Lenin'in aldığı eğitim nedeniyle çocukluğundan beri ihtilalci hareketlere katıldığı ve "ef'al-i serkeşanesi" [serkeşçe davranışları] Çarlık hükümetinin dikkatini çektiği için 1889 yılında idama mahkum edildiği

---

[73] 5 Aralık 1917 tarihli *İkdam*'da Troçki'nin vesikalık bir fotoğrafı altındaki yazı şöyle idi: "Bolşevik hükümet-i hazırasının reisi ve Rusya'nın sulhperverlerinin kafile salârı olmak itibariyle bütün beşeriyetin takdir ve şükranına kesb-i istihkak eden Lenin."

[74] Lenin bir zanaatkâr aileden geliyordu. Babası öğretmen, eğitimci, dedesi eski bir serf olan terzi idi. Anne tarafı ise Ruslaştırılmış bir Alman aileye dayanıyordu ve bu aile de Lübeck'li orta-sınıf bir aileydi. Bkz. Gerda and Hermann Weber, *Lenin-Life and Works*, New-York, Facts on File Inc., 1980, *passim*; Bertram D. Wolfe, *Devrimi Yapan Üç Adam* (1. cilt), Ankara: Kuzey Yayınları, 1985, s. 48 vd.; Nadejda Krupskaya, *Lenin'den Anılar*, Ankara: Odak Yayınevi, 1974 (3 cilt), *passim*.

anlatılan yazıda[75], Lenin'in daha sonra Sibirya'ya sürüldüğü orada çok sıkıntılar çektikten sonra Avrupa'ya kaçtığı belirtiliyordu. Daha sonra, 1907'den sòn ihtilale kadar, Lenin'in çeşitli Avrupa ülkelerinde mülteci olarak yaşadığı anlatılan yazıda, bu yıllar boyunca ülkesindeki baskı yönetimini devirmek için büyük gayret gösterdiği belirtiliyordu. Lenin'in Şubat İhtilali'nin başlaması üzerine ülkesine dönüş öyküsüne de yer verilen yazıda daha sonra Lenin şöyle tasvir ediliyordu:

> "Lenin vüsta kamette [orta boyda] küçük yapılı, parlak, güzel bir adam olup, kıyafet ve şekli-i haricisi hiç de gösterişli değildir. Lenin'in Rusya'nın dahil ve haricinde büyük şöhret idüğüne bais olan asıl sebep, mümaileyhin büyük bir gayret ve faaliyet göstermesi ve harekâtında pek ziyade muannid [inatçı] olmasıdır. Lenin, kendisiyle görüşenler üzerinde irade-i kaviye [güçlü irade] ve.....metin,...bir rical-i siyasi hissi vermektedir. Lenin, hırs ve.....ile değil, fakat düşüne düşüne ve itidal ile hareket eyler. Mümaileyh fevkalade itimad-ı nefs [kendine güven] sahibi ve bükülüp kırılmak bilmez, azimkâr bir kimsedir. Lenin'in Maksimalistlerin reisi sıfatıyla ibraz eylediği bilcümle ef'al ve harekâtında maruz-el zikr secayatın [belirtilen karakterlerin] âsârı her zaman meşhud olmuştur. Lenin Almanya tarikiyle Rusya'ya avdetini müteakip azim bir rol oynamaya başlamıştır."

Petersburg'da döndükten sonra Madam Kşesinskaya'nın evini[76] kullanan Lenin'in halkı İngiliz ve Amerikan emperyalizmine karşı uyardığı anlatılan yazıda, Lenin'e göre "harb-i hazırın yegane sebep ve amili İngiliz sermayesinin Alman sanayiine karşı perverde eylediği [beslediği] hiss-i hased [kıskançlık hissi] olduğu" vurgulanıyordu.

Bu yazıdan bir gün sonra bu kez *Vakit* gazetesinde Troçki ile ilgili bir yazı yer aldı. "Leon Troçki ve Jaures Meselesi" adlı söz konusu yazıda, Troçki'nin son yıllardaki serüvenleri özetleniyor ve

---

[75] İdama mahkum olan ve asılan Lenin'in ağabeyi Aleksandr Ulyanov'du. Ancak olay 1889'da değil, 1887'de olmuştu. Bkz. Weber, *a.g.e.*, s.2

[76] Bir süre Çar İkinci Nikola'ya metreslik ettiği de ileri sürülen, Petersburg'un *prima* balerinlerinden birisi. Bu hanımın Neva nehri kıyısındaki malikânesi Şubat devriminden sonra Lenin ve Bolşeviklerce karargah olarak kullanılmıştı. Osmanlı basınında bu Madame Kşesinskaya'nın adı pek sık geçmiştir.

Troçki'nin İtilaf Devletleri'nce sürekli rahatsız edilmesinin, savaşa karşı çıkan ünlü Fransız düşünür ve politikacısı Jean Leon Jaures'in öldürülmesine ilişkin belgelere sahip olmasından kaynaklandığı iddia ediliyordu.[77]

Kasım'ın 28'inde de *İkdam* gazetesinde, "Lenin'in Şahsiyeti ve Efkârı [Fikirleri]" adıyla, bu tanıtma yazılarına bir yenisi eklendi. Lenin'in asil bir aileden "mekteb-i idadi müdürü Vladimir İlyiç Lenin'in oğlu" olduğu[78] belirtildikten sonra, kişiliği şöyle tanıtılıyordu:

"Lenin müstakim [temiz, doğru], pek hamiyetperver ve meftun-u hürriyet, azminde pek sebatkâr, memleketine hâdim, büyük gayelere merbut rical-i mühimmedendir."[79] *İkdam*'ın yazısında önceki örneklerden farklı olarak, Lenin'in politik yaşamının ve düşüncelerinin vurgulandığı gözleniyordu. Lenin'in asıl amacının, sosyalizm ilkeleri çerçevsinde ülkede bir "inkılab" yapmak olduğu belirtiliyor ve her türlü faaliyetini bu amaca yönelik olarak düzenlediğine işaret ediliyordu. Yazıda Lenin'in "içtihadı" [fikir ve inançları] konusunda şu satırlara yer veriliyordu:

> "O Rusya'nın İngiltere ve Amerika emperyalizmi altında nüfuz ve haysiyetini lekadar etmekte olduğuna kanidir. Lenin'in kanaatine göre, saik-i harb sırf ihtirasat-ı düveliyedir... Lenin'in Rusya'da sulh akti lüzumuna kanidir. Bu içtihada asker ve bütün Rus köylüleri de iştirak ediyor. Çünkü Rusya'da herkes sulhe teşnedir."[80]

Görüldüğü gibi Lenin'in tanıtıldığı yazılarda bile "sulh" öne çıkmaktaydı. Yunus Nadi'nin 7 Aralık 1917 tarihli başyazısı bu yaklaşımın tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Yunus Nadi, "İhtilal ve İnkılab; Rusya ve Biz" başlıklı yazısında,

---

[77] *Vakit*, 22 Kasım 1917.

[78] Lenin'in babasının adı İlya Nikoloviç Ulyanov'dur. Lenin adı, parti çalışmalarında takma ad olarak kullanılmak üzere Petersburg'da Lena nehrinden esinlenerek sonradan alınmış bir addır.

[79] *İkdam*, 28 Kasım 1917.

[80] *İkdam*, 28 Kasım 1917.

> "Lenin'in dünden bugüne edinilmiş değil fakat uzun bir hayatın mütebellir [billurlaşmış] kanaatleri şeklindeki içtimai nazariyelerine kıymetsizdir denilemez. Lenin bu nazariyelerdeki kanaatleri itibariyle sosyalistlik aleminde kendisine hususi bir mevki kazanacak kadar hürmet ve maruf iyyete [ünlülük] mazhar bir şahsiyettir"

dedikten sonra, önceleri hem sosyalizmi hem de barışı gerçekleştirmeyi amaçlayan Lenin'in, büyük ağırlığı barış konusuna verdiğinde başarı şansının arttığını belirtiyordu.[81] Yunus Nadi'nin bu yazısı aynı zamanda, "sulh meselesi"ni yine birinci planda tutmakla birlikte artık yavaş yavaş Bolşeviklerin sosyalizm konusunda yapmak istediklerinin de dikkate alınmaya başlandığını gösteriyordu.

10 Aralık tarihli *Vakit*'te, Rus Ordularının yeni Başkomutanı Krilenko'yu tanıtan "Krilenko Kimdir?" başlıklı kısa bir haber de yer alıyordu. Krilenko, Rus Orduları Başkomutanı Dukhonin'in ateşkes konusundaki olumsuz tutumu nedeniyle onun yerini almıştı. "Rus Başkumandanlığına bir zabit vekilinin tayin edildiği haberi alındığı zaman herkes hayrete düşmüştü" diye yazan *Vakit*, son alınan bilgilerin Krilenko'nun "değerli ve ciddiyetle telakki edilmeğe layık" bir zat olduğunu gösterdiğini belirtiyordu. *Vakit*'in haberine göre, Nikolay Vasiliyeviç Krilenko, ömrünün büyük kısmını Lehistan'da Lublin kentinde geçirmiştir. Babası memur olan Krilenko'nun kendisi de ticaret mektebinde muallim idi. "Krilenko nadir tesadüf edilecek (kadar) bir hitabet kuvvetine, pek vâsî vukuf ve malumata sahipti."[82]

13 Aralık 1917 tarihli *Sabah*'ta yayınlanan "Lenin Kimdir?" başlıklı yazı da bu konudaki ilginç örneklerden birisiydi. Lenin'in ayrıntılı, doğru ve siyasi hayattaki rolünü oldukça iyi kavramış görünen bu yazıyı, gazete şu notla okuyucusuna sunuyordu:

> "Sulh lehindeki mücadelesi ile bütün dünyada mühim bir şahsiyet hükmünü alan Lenin'in tercüme-i hali hakkında mufassal bazı malumata destrest olduk. Bu malumat Lenin'in tarz-ı hayatını ve müdafaa ettiği esasları vazıh bir surette göstermektedir. Elyevm Rusya'nın mukadderatına hakim olan ve ittihaz edeceği hat-ı harekât ile Harb-i Umumi üzerinde

---

[81] Yunus Nadi, "İhtilal ve İnkılap Rusyası ve Biz", *Tasvir-i Efkâr*, 7 Aralık .
[82] *Vakit*, 10 Aralık 1917.

büyük bir tesir yapacak olan Lenin'in kim olduğunu bilmek faideden hâlî olmadığı için bu malumatı aşağıya derc ediyoruz."[83]

Vakit gazetesinin 12 Aralık tarihli sayısında manşetten çift sütuna atılan bir başlıkla, bir İsveç gazetesinin Lenin'le yaptığı bir mülakata yer veriliyordu. İsveçli S. Jonson adlı muhabirin aşağıdaki değerlendirmesiyle sona eren söz konusu mülakat (Bkz. Ek-3) o dönemde Lenin hakkında yazılmış önemli yazılardan birisi idi:

> "Bu mülakat neticesinde kanaat hasıl ettim ki Lenin fevkalade vâsi malumat ve tecrübeye aynı nisbette azim ve metanete sahip bir adamdır. Lenin, Çar ile Kerenski'nin yapamadığını yapacak, Rusya'yı bu kadar muhtaç olduğu sulhe kavuşturabilecektir."[84]

"Mamafih Sulh!"[85]

Rusya'daki yeni yönetimin ateşkes ve barış istemesi, ardından gizli anlaşmaları açıklayarak bu konudaki kararlılığını göstermesi, İtilaf ülkelerinin Osmanlı Devleti ile tek başına barış yapmak ya da savaşı sürdürmek tercihinden birisini seçmek durumunda bulunmalarına rağmen barış umudu gerçekten de artmıştı. Aralık ayı gazetelerinde "sulh" ve "Rusya Ahvali" adlı bölümler gazete sütunlarının ve satırlarının bir hayli büyük bir kısmını işgal ediyordu. Hemen hemen her gün birinci sayfadaki "yeni" bir haberin yanısıra, ikinci sayfada "Rusya'da", "Rusya İşleri" vb. başlıklar altında pek çok haber yer alıyordu. 1917 yılının son ayındaki gelişmeleri başlıca şu dört başlık altında inceleyebiliriz: Ateşkes ve Barış; Meclis-i Meb'usan'da Barış; Rusya'da Durum ve Rusya'daki Müslümanların Durumu.

---

[83] *Sabah*, 13 Aralık 1917.
[84] "Lenin'le Mülakat", *Vakit*, 12 Aralık 1917.
[85] "Mamafih Sulh": Bununla birlikte ya da böyle de olsa barış!

Tasvir-i Efkâr'ın 1 Aralık 1917 tarihli sayısında barışı simgeleyen defne yaprakları ve bir kadın figürüyle süslenmiş "1 Kanunevvel 1917" tarihi, "Beşeriyetin mebde-i hâlâs ve selâmetini [insanlığın kurtuluş ve esenliğinin başlangıcını] teşkil edecek" olan tarih olarak sunuluyor ve altında, çerçeve içinde, şu alt-başlık yer alıyordu: "Lenin Hükümeti'nin Sulh Beyannamesiyle Sulh Olacak mı?" Aslında olay, Osmanlılar açısından bundan daha güzel anlatılamazdı. Zira Osmanlılar için barış kurtuluş ve iyiliğe giden yolun başlangıcı olacaktı. Bakalım Lenin'in istemesiyle sulh olacak mıydı?

Evet, bu kez olacaktı! Bolşevik yönetimin daha 20 Kasım'da ateşkes için cephelere emir vermesi, bu emri uygulamayan başkomutan Dukhonin'in maceralı bir şekilde görevden alınışı ve linç edilişi, yeni başkomutan Krilenko'nun Almanlara genel barış görüşmeleri için çağrıda bulunması ayrıca tüm birliklerine ateşkes için gerekenin yapılmasını emretmesi bu yola girildiğini gösteriyordu. 22 Kasım'da Almanlarla Ruslar arasında ateşkes görüşmeleri, daha sonra öteki ülkeleri de içine alacak şekilde genişledi ve 5 Aralık'ta da Brest-Litovsk'da ateşkes için bir ön anlaşma imzalandı.[86] Barışa çoktan hazır olan Osmanlı kamuoyunun asıl merak ettiği başka hususlardı. Rusya müttefiklerini (İngiltere, Fransa, İtalya) barışa çekebilecek miydi? Gündeme tek başına bir barış mı yoksa genel bir barış mı gelecekti? Bu arada İtilaf Devletleri neler yapacaklardı? O günlerin haber ve başyazılarında sürekli olarak bu endişeler dile getiriliyordu.

Ahmet Emin Bey, "Harb ile Sulh Arasında" adlı başyazısında, "Şimdi ilk defa olarak Rusya'dan gelen rüzgârlar âfâkdaki [ufuklardaki] sisi dağıtıyor" dedikten sonra, Rusya'nın herhalde ayın ilk günlerinden itibaren barış görüşmelerine başlayacağını ve diğer İtilaf Devletleri'nin hareketlerinin ise bu "azim ve kararı" değiştiremeyeceğini söylüyordu.[87] Ahmet Emin Bey iki gün sonraki başyazısında da, Rusların barış teklifinin yarattığı fırsatın kaçırılmaması gerektiğini savunuyordu.[88]

---

[86] Donald W. Treadgold, *Twentieth Century Russia*, Chichago: Rand McNally College Publishing Co., 1976, s. 152.

[87] Ahmet Emin, "Harb ile Sulh Arasında", *Vakit* 1 Aralık 1917.

[88] Ahmet Emin, "Bu Günkü Umumi Vaziyet", *Vakit*, 3 Aralık 1917.

Bu arada 4 Aralık tarihli gazetelerde ilk muştulu haberler yer aldı. *Sabah* 4 Aralık tarihli dört sütuna manşet haberinde, ateşkes görüşmelerine başlandığını duyuruyordu. Aynı tarihli *Vakit* gazetesi de ateşkese ilişkin kesin ve ayrıntılı haberler aktarıyordu.[89] 5 Aralık tarihli *İkdam*'ın, üç sütun ve tam sayfalık haberinin manşeti de şöyle idi: "Rus Cephesinde Murahhaslarımız Arasında Mütareke Müzakeratı". 7 Aralık tarihli *Sabah* gazetesi bütün cephelerde 10 gün süreyle çatışmaların tatil edildiğini yazıyordu. Aynı günkü *Tasvir-i Efkâr*'ın başyazısı da Lenin, barış ve Türk-Rus ilişkilerinin geleceği üzerine kimi görüşleri içeriyordu. Yunus Nadi Bey, "Yeni Rusya"nın, iki amacından birisi olan barışı, diğer amaç olan sosyalizmin önüne geçirmekle doğru bir yola girdiğini vurguluyor ve Rusya'da kurulan "insani idarenin, yalnız harbde 'ilhakı' red etmekle kalmayarak 'her devletin ve her milletin mevcudiyetine hürmet etmeği dahi daimi bir düstur olmak üzere" ortaya koyduğunu belirtiyordu.[90]

Aralık ayının ikinci yarısındaki gazetelerde barış konusundaki başlıca endişe, başta İngiltere olmak üzere, İtilaf Devletleri'nin "Bolşevikleri aldatıp aldatmayacakları" sorunu idi. 14 Aralık tarihli *İkdam*, "Bolşevikleri de mi Aldatıyorlar?" diye sunduğu imzasız başyazısında, İngiltere'nin tutumunu ağır bir dille eleştiriyor ve "Şu iki lâfz [söz] İngiltere'nin vaziyetini icmale [özetlemeğe] kâfidir" diye yazıyordu: "Tehdit ve Entrika!"

17 Aralık tarihli *İkdam*'da yer alan "Bir Ay Müddetle Mütareke" ve ertesi günkü. "Derhal Sulh Müzakeratına Başlanıyor" başlıklı haberler işin iyimser yönünü yansıtırken; 22 Aralık tarihli *Vakit*'in "İtilafçılar Boş Durmuyorlar -Dahili Harb: Rostov Kazaklarda İmiş" başlıklı haberleri de başlıca endişeleri dile getiriyordu.

Sabah'ın, 27 Aralık tarihli ve İsmail Müştak imzalı başmakalesi, Rus inkılabına karşı İtilaf Devletleri'nin hazırladığı "suikasd"a ayrılmıştı. Buna göre Rusya'da Amele ve Asker Hükümetine karşı "ecnebi parmağı ile tertib olunmuş" bir suikasd keşfedilmiştir ve bu işte başı çekenler de Amerikalılardır. İsmail Müştak Bey'e göre, esasen vatanlarının kurtuluşu için uğraşan ve her türlü iç engel ve gaileye göğüs germek mecburiyetinde bulunan bir sınıfın "en pâk

---

[89] *Vakit*, 4 Aralık 1917.

[90] Yunus Nadi, İhtilal ve İnkılap Rusyası ve Biz", *Tasvir-i Efkâr*, 7 Aralık 1917.

[temiz] düstur ve maksatlarına karşı bu derece küstah müdahele ve tecavüzler vaki olduğunu" görmek bir kızgınlık ve isyana yol ssssaçmaktadır. [91] Ancak Osmanlı basınına göre, -31 Aralık tarihli *İkdam*'ın belirttiği gibi- "Rusya ile Sulh Bir Emr-i Vakidir" artık![92]

Meclis-i Mebusan'da Sulh!

Meclis-i Mebusan'ın 1917 Aralık ayının ilk günlerindeki birleşimlerinde de gündeme gelmeseydi, koskoca "Rus İhtilal ve İnkılabı" Osmanlı Parlementosu'nda neredeyse hiç söz edilmeden geçip gidecekti. Aslında, Meclis-i Mebusan'da "Rus İhtilal ve İnkılabı"na değil de onun ortaya çıkardığı "sulh" meselesine değinilmişti kısaca. Bununla birlikte, Osmanlı mebusları arasında Rus inkılabını içten selamlayanlar da çıkmamış değildi. 2 Aralık 1917 tarihli *Vakit*'in aktardığına göre, Harbiye bütçesi ile ilgili olarak konuşan Trabzon Mebusu Servet bey, şu dikkate değer konuşmayı yapıyordu:

> "Seferberlikten bu yana şu Meclis'te harb ve sulh lehinde ve aleyhinde vukubulan beyanat, ancak Hükümete inhisar etmiştir. Harb ve sulh için her ne söylenmiş ise taraf-ı hükümetten söylenmiştir... Hiçbir mebus harb veya sulh için burada beyanatta bulunmamıştır. Bendeniz bu kuralı güzel bir vesile ile değiştiriyorum. Bu vesile, yeni Rus Hükümeti'nin dünyaya, kainata ilân ettiği sulh teklifidir."[93]

---

[91] İsmail Müştak, "Rus İnkılabı ve İtilaf'ın Suikasdı", *Sabah*, 27 Aralık 1917.

[92] Bu "olupbitti"ye Osmanlı Devleti, savaş olupbittisinde de görüldüğü gibi yine Almanya'nın yedeğinde katıldı. 4 Aralık tarihinde cephenin bir kısmında, 15 Aralık 1917 tarihinde ise Brest-Litovsk kentinde, bir yandan Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Türkiye ve diğer tarafta da Rusya olmak üzere ateşkes anlaşması imzalandı. Bu kolleklif anlaşma uyarınca Türk-Rus harbini sona erdirmek üzere ayrı bir anlaşma yapılması gerekiyordu ki bu da 18 Aralık 1917'de imzalanan "Erzincan Mütarekesi" idi. Brest-Litovsk'daki görüşmelerde Osmanlı Heyeti, Atine eski Sefiri Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey, Zeki ve İzzet Paşalardan oluşuyordu. Erzincan Mütarekesi ise daha alt rütbeli yetkililerce imzalandı. Böylece iki ülke arasında üç yıldan fazla süren savaş bitmiş oldu. Bu gelişmeler ve anlaşmaların metni için bkz. Kurat, *a.g.e.*, s. 331-334.

[93] *Vakit*, 2 Aralık 1917.

Servet Bey, "bütün dünyanın hükümetlerine, ahalisine, amelesine, mebusanına" yönelik barış çağrısına, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın "bigâne" [yabancı] kalmamasını istiyordu. Gerçekten de bu konuşmadan iki gün sonra, 3 Aralık 1917 tarihinde, Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey Rusya'nın barış çağrısından milletin temsilcilerini haberli kılıyor ve şunları söylüyordu:

> "Bu memlekette zuhur eden inkılabın yeni ve pek mühim bir safhasına şahid oluyoruz; Lenin ve Troçki imzasıyla hemen müzakerat-ı sulhiyyeye iptidar edilmek üzere bir mütareke teklifi önünde bulunduk. Gerek biz, gerekse müttefiklerimiz, selahiyettar Rus murahhasları karşısında bulunmak şartıyla, gerek mütareke-yi umumiye ve gerekse sulh ve müsalemete hazır olduğumuzu bildirdik. Ve murahhaslarımızı tayin eyledik. Eski Çar Hükümeti'nin Rusların temayülat-ı hürriyet-perveranesini ta'kim [çıkmaz hale koyma] ve imha için memleketimizde eskiden beri takib eylediği fütuhatcüyanane [fetihler arayan] siyasetini reddeden ve müttefikleriyle ahd etmiş olduğu hafî muahedeleri müteneffirane [nefretle] takbih ve ilan eyleyen ve bu suretle haysiyet-i milliyemize, tamamiyyet-i mülkiyyemize ve istiklal ve hakimiyyetimize riayetkâr olmak arzusunu izhar eden bugünkü Rus Hükümeti ile gerek mütareke, gerekse sulh müzakeratına girişmeye mani hiçbir şey yoktur (alkışlar). Bizim gibi uzun seneler ıslahat sahasında kemal-i sukûn ile çalışmaya muhtaç olan Rusya ile, bu müsalemetperver [barış sever] Rusya ile gerek siyasi, gerek iktisadi en iyi münasebat-ı hemcivariyi [komşuluk ilişkilerini] idame etmemeye bir sebep kalmamıştır. Rusya, bize karşı göstereceği muhabbet ve samimiyetin mukabilini bizden görecektir."[94]

Nazır Bey'in bu konuşmasından sonra kişisel görüşlerini açıklayanlardan İstanbul Mebusu Sâlâh Cimcoz Bey, kanunlara uyan tabiatın bu kez de alışkanlığını bozmadığını, kurtuluş güneşinin yine "Şark"tan doğduğunu söylüyor; Rusya'da işbaşına geçen "demokrat", "hatta Maksimalist sosyal Hükümeti" selamlıyor ve "her-çi-bad-abad"

---

[94] 3 Aralık 1917 tarihinde Meclis-i Mebusan'da yapılan görüşmelere ilişkin ayrıntılar 4 Aralık tarihli gazetelerde yer aldı. Yukarıdaki metin *Sabah*'ın 4 Aralık sayısından aktarıldı. *İkdam*ve *Vakit* gazetesinde de aynı haberler yer alıyordu.

[ne pahasına olursa olsun] barış istiyordu. Gerçi Aydın Mebusu Veli Bey gibi, "...harbe ne için girdi isek ve harbde hangi âmâlin [emeller] temini için girdi isek, sulhü de o âmâlin husulünü temin etmek şartiyle isteriz..." diyenler var idiyse de, genel eğilim ne pahasına olursa olsun barış sağlanması yolundaydı.[95] Zaten Hükümet de öyle bir yola girmiş bulunuyordu. Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Rus inkılabına ve onun sonucu ortaya çıkan barış olanağına ilişkin görüşmeleri de bu kadarla kalmış oluyordu.

Barış konusu Aralık başından itibaren rayına oturdu. Oysa Bolşevik Hükümeti'nin diğer konularda ne yapacağını önceden kestirebilmek zordu. Kısaca yeni hükümetin icraatı merak konusuydu.

"Yeni Hükümetin İcraatı"

1 Aralık 1917 tarihli gazetelerin manşetlerinde, Rusya'da asılzadeliğin kaldırıldığı haberleri yer alıyordu. Petersburg'dan *Havass Ajansı;* kanalıyla alınan bu haberlere göre, Rus Hükümeti yayınladığı bir "emirname" ile rütbe ve ünvan gibi halk arasında fark ortaya koyan şeyleri lağvetmiş, asılzadelere ait servetlerin Zemztvo'lara, servet sahiplerinin ellerindeki taşınır ve taşınmaz malların da mahalli idarelere devredilmesini emretmişti. Ayrıca vurgunculaın tutuklanmaları buyrulmuştu.[96] Aynı tarihli *Vakit*'te, yer alan bir haberde de, Rusya'nın her tarafında özel mahkemeler kurulmasına karar verildiği ve bu mahkemelerin Bolşeviklere karşı olan herkesi "fesat tertip etmekle" itham ve yargılamaya memur edildiği bildiriliyordu.[97] 2, 4 ve 10 Aralık tarihli haberler, Lenin Hükümeti'nin güçlendiğini, duruma egemen olduğunu, iaşe işlerinin yoluna girmeğe başladığını aktarıyordu.[98]

---

[95] *Vakit*, 4 Aralık 1917; *Sabah*, 4 Aralık 1917, *İkdam*, 4 Aralık 1917.
[96] *Sabah*, 1 Aralık 1917.; *Vakit*, 1 Aralık 1917.
[97] *Vakit*, 1 Aralık 1917.
[98] *Vakit*, 2 Aralık 1917; *Sabah*, 4 Aralık 1917, *Vakit*, 10 Aralık 1917.

2 ve 3 Aralık tarihli gazetelerde ayrıca 25 Kasım'da yapılan Kurucu Meclis seçimlerinden söz ediliyor, İngiliz *The Times* gazetesinin yazdıkları tekrarlanıyordu.[99]

11 Aralık tarihli *Sabah*'ta, "Rusya İstikrazlarını Tediye Etmeyecek" [Borçlarını ödemeyecek] diye başlayan bir haber dikkati çekiyordu. Aynı gazetede bir başka ilginç haber daha vardı: "Lenin ile Troçki'ye Nobel Mükâfatı Verilecek!". Habere göre Norveç Sosyalistleri o yılki Nobel Barış Ödülü'nün Lenin ve Troçki'ye verilmesini önermişler, ancak başvuru süresini geçirdikleri için istekleri dikkate alınmamıştı. Eğer Mösyö Lenin ve Troçki barışı gerçekleştirmeyi başarabilirlerse Nobel Mükafatı gelecek yıl kendilerinin olabilecekti![100]

13-15 Aralık tarihli gazeteler daha çok Rusya'daki iç gelişmelerle ilgiliydi. Bu haberlerde Lenin'in yerine Çernov'un[101] geçip geçmeyeceği, Kaledin'in[102] akıbeti, Hükümet'in aldığı sert önlemler vs. aktarılıyordu.[103] Bu arada İtilaf ülkelerinde Rusya'nın altınlarına el konulduğu, İngiltere Hükümeti'nin Rusya'ya her türlü ihracatı yasakladığı verilen haberler arasındaydı.[104]

Aralık ayının ikinci yarısında basında yer alan Rusya ile ilgili haberler adeta bu ülkenin yakın geleceğini haber veriyordu. Sovyet yönetiminin güçlendiğine ve sertleşmekte olduğuna ilişkin haberlerin

---

99 *Vakit*, 2 Aralık 1917; *Sabah*, 3 Aralık 1917.

100 *Sabah*, 11 Aralık 1917. Ayrıca iki yabancı araştırmacı, Stefan Velikov ve Walter Z. Laquer, Osmanlı Darülfünunu'nda bir gurup öğrencinin, 1918 yılı sonlarında Nobel Barış ödülü'nün Lenin'e verilmesini önerdiklerini kaydediyor. Velikov ayrıca sözkonusu öğrencilerin, Lenin'in bir posterini Darülfünün binasına astıklarını ve Fransız işgal komutanı General Franchet d'Esperey'in isteği üzerine posterin indirildiğini yazıyor. Gazetelerde bu konuda bir habere biz rastlamadık. Bkz., Walter Z. Laquer, *Communism and Nationalism in the Middle East*, London: Rutledge Kegan Paul (2nd. Ed.), 1957, s. 208; Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan* (çev. Naime Yılmaer), İstanbul: Kitaş Yayınları, 1969, s. 54.

101 Viktor Çemov: Sağ Sosyal Devrimcilerin önderi. 19 Ocak 1918'de ilk ve son kez toplanan Kurucu Meclis'e 151'e karşı 244 oyla başkan seçilmiştir. Bkz. Moorehead, *a.g.e.*, s. 268.

102 General Alek'sis Kaledin: Don kazaklarının Atamanı ve anti-bolşevik faaliyetlerin önderlerinden. Güney Rusya'da İngiliz ve Fransızların da yardımıyla karşı devrimci hareketlere önderlik etmiş, 1918 yılı ortalarındaki intiharından sonra yeri General Denikin tarafından doldurulmuştur.

103 *Vakit*, 13 Aralık 1917; *Sabah*, 15 Aralık 1917.

104 *Vakit*, 16 Aralık 1917.

yanısıra, yabancı entrika ve müdaheleleri, iç-savaş hazırlık ve provalarıyla "Rusya İmparatorluğu"nun parçalanacağı beklentisi güçleniyordu. Gelen haberler kuşkusuz yine birbiriyle çelişiyordu. Bunun nedeni bizzat olayların kendisinden kaynaklanan çelişkilerden çok, haber kaynaklarının yarattığı çelişkilerin bolluğu idi. Bu durumu 19 tarihli *Vakit*, gerçekçi ve açıksözlü bir tutumla şöyle anlatıyordu:

> "Dün Rusya hakkında muhtelif menbalardan gelen haberler yine birbirini tutmamaktadır. Doğrudan doğruya Petersburg Ajansı'nın verdiği malumat, Lenin Hükümeti'nin vaziyete hakim olduğunu gösterdiği halde, bilahare İngiliz menbaları, sulh hükümetinin mevkiini şüpheli gösterecek haberler işaa etmektedirler [yaymaktadırlar]."

Ukrayna'nın bağımsızlıkçı, ayrılıkçı girişimler, Don bölgesindeki olaylar, Volga boyundaki çatışmalar vs. kâh Batı basınından, kâh Sovyet kaynaklarından aktarılarak gazete sütunlarında yerlerini alıyordu. Bu durum başyazılara da yansımakta gecikmeyecekti. Yunus Nadi, 21 Aralık 1917 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da Rusya'da iç-savaş olasılığını değerlendiriyor; aynı gazetenin üç gün sonraki sayısında yer alan haritalı-resimli "Rusya İmparatorluğu Nasıl Parçalanacak?" başlıklı yazıda da fütürizm yapılıyordu. İhtilalin temel ilkelerinden birisi olan, "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" çerçevesinde Rusya'nın nasıl bir görünüm alabileceğini araştıran bu haritalı-resimli yazıda, çeşitli ulus. kavim ve cemaatlerin yer, nüfus, dinsel yapı, etnik köken vb.durumları hakkında bilgiler aktarılıyordu.[105] Bu, Rusya'daki kavimlerin önemli bir kısmı ile etnik ve dinsel yakınlığı olan bir toplumun, geleceğe ilişkin "ümitli beklentileri"ni üstü kapalı olarak sergileyen "haritalı" yazıların ilklerinden birisiydi.

Şubat İhtilali'nden sonra Rusya'daki Müslümanlar arasında başlayan kıpırdanma Ekim İhtilali'nden sonra da devam etti. Özellikle ulusların kaderini tayin hakkı, gizli anlaşmaların açıklanması, ateşkes ve barış girişimleri bu toplulukların yeni yönetimden isteyecekleri şeyler olacağının yüreklendirici işaretleriydi. Öte yandan Batı proleteryasından umduğunu bulamayan, Rusya'nın Güney ve Batı'sında bir sürü sorunla karşılaşan Bolşevikler de Doğu'ya ve Müslümanlara yö-

---

[105] *Tasvir-i Efkâr*, 24 Aralık 1917.

neliyorlardı. 5 Aralık 1917 de, Rusya'nın ve Doğu'nun Müslümanlarına Çağrı" adıyla ve Çuğaşvili (Milliyetler Halk Komiseri Josef Stalin) ve Lenin imzasıyla yayınlanan hükümet bildirisi, aslında Müslümanların yardımını isteyen bir çağrıydı. "Doğu'nun ve Rusya'nın Müslümanları"ndan, dünyanın yenilenmesi yolunda "destek ve sempati" isteniyordu.[106] Oysa özellikle Rusya Müslümanlarının, sosyalizmi dünyaya yaymak gibi bir sorunları yoktu. 1905 Rus İhtilali'nden itibaren bu imparatorlukta Müslümanları örgütlemek için ortaya konan çabaların ortak paydası, yerel planda kültürel ve dinsel özerklikten öteye geçmiyordu. Etkili olan Müslüman önderlerin Çarlık rejiminde maddi, manevi çıkarları da vardı. Dolayısıyla Müslümanlardan -bazı istisnalar dışında[107]- radikal siyasal davranışlar beklemek gerçekci olamazdı. Ne ki şimdi, Rus İmparatorluğu çökerken, bu çöküntünün içinden, Finlandiya, Polonya gibi tam bağımsız ulusal topluluklar çıkabilirdi. Bu Müslüman topluluklar için yeni umut kaynağı olacaktı. Bolşevik yönetim ise olaya ideolojik açıdan, uluslararası işçi sınıfı dayanışması açısından bakıyor; ulusal topluluklara kültürel-dinsel özerklikten fazla bir şey vermeği düşünmüyordu. Kısaca Bolşeviklerle Müslümanlar arasındaki sürtüşmenin tohumları daha işin başında atılmıştı.

Durum böyle iken yeni Bolşevik yönetimle Müslüman toplulukları arasındaki ilişkiler -olumlu ya da olumsuz anlamda- yoğunlaşırken, bunlara ilişkin haberlerin aynı oranda Osmanlı basınına yansımadığı görülür. Ayrıca bu konudaki haberlere, günlük gazetelerden çok, konuyla özel olarak ilgilenen dergilerde rastlandığının da belirtilmesi gerekir.

Türk Yurdu dergisi, 22 Kasım 1917 tarihli sayısında, Temmuz ayındaki Müslüman kongrelerine ilişkin bilgiler aktarıyor; Umum Rusya Müslümanları Ulema İttifakı İdare-i Merkeziyesi'nin Meclis-i Müessisan [Kurucu Meclis] seçimlerinde "açıkgöz ve faal" bulunmaları için yapılan çalışmalardan söz ediyor ve ihtilalden sonra Rusya'da yayınlanmaya başlayan bazı süreli yayınları duyuruyordu.[108]

---

[106] Bu çağrının İngilizce tam metni için bkz., Hurewitz, *Diplomacy in the Near and Middle East* (vol. II). s. 27-28; Spector, *a.g.e.*, s.35.

[107] Spector, *a.g.e.*, s.35.

[108] *Türk Yurdu*, 22 Kasım 1917 (Yıl 6, Cilt 13, sayı 7), s. 111.

Sabah gazetesinin 6 Aralık 1917 tarihli sayısının başyazısı "Rusya Müslümanları" konusuna ayrılmıştı. İsmail Müştak Bey'in kaleminden çıkan bu başyazıda, Rusya'daki kavimleri özgürlükleriyle birlikte özerkliklerini de talep etmeğe yönelten "uyanış hareketi" karşısında Rusya'daki Müslümanların da boş durmadıkları belirtiliyor ve bunun Türk-Rus ilişkilerinin geleceği için sağlam bir temel teşkil edeceği ileri sürülüyordu.[109]

Yine *Türk Yurdu* dergisinin 20 Aralık 1917 tarihli sayısında bu kez, 5 Aralık tarihli Müslümanlara yönelik Sovyet çağrısından, kısaca -yorum yapılmaksızın- söz ediliyordu.[110]

Sovyet Hükümeti'nin Müslümanlara yönelik beyannamesi, yayınlanışından neredeyse bir ay sonra, 2 Ocak 1918 tarihli *Vakit*'de "aynen tercüme ve iktibas" edildi. (Bkz. Ek-4)

21 Aralık tarihli *Vakit* gazetesi, "Ukrayna Hükümeti ve Sovyetler" başlıklı haberinde, Ukrayna Cumhuriyeti'nin Rusya Cemahir-i Müttefikası'nın bir parçası olarak kabul edildiğini bildiriyor ve Sovyet Sosyalist Hükümeti'nin "Çarlık ve büyük Rusya burjuvası tarafından tazyik olunan bütün milletlerin serbesti-i inkişafları hakkını" kabul ve teslim ettiğini anlatıyordu.[111]

---

[109] İsmail Müştak, "Rusya Müslümanları", *Sabah*, 6 Aralık 1917.
[110] *Türk Yurdu*, 20 Aralık 1917 (Yıl 6, Cilt 13, Sayı 9), s. 143.
[111] *Vakit*, 21 Aralık 1917.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1918: "Karar Yılı"[1]

1918 yılı Rusya ve Türkiye için gerçekten de karar yılı oldu. Şu farkla ki, birincisinde kararları alan ülkenin yeni yönetimi Bolşevikler; ikincisinde ise emperyalizmdi. Ayrıca Rusya'da alınan kararlar bu ülkenin yeniden kuruluşuna, dönüşümüne; Türkiye'dekiler ise aksine Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışına, yıkılışına ilişkindi. Ve Karadeniz'in iki kıyısındaki bu iki ülke 1918-1921 yıllarını savaş, karışıklık, isyan, yabancı müdahalesi, iç-savaş vb. zorlu ve acılı olaylarla geçirdiler. 1918 yılı her iki ülke açısından işte bu zor dönemin de başlangıcıydı.

1918 yılında Bolşeviklerin gündemi bir hayli kabarıktı. Önce barış işi sonuçlandırılacaktı. Ayrıca, 1918 yıl başında Lenin'in kaleme aldığı "Emekçi ve Sömürülen Halkın Hakları Bildirgesi" uyarınca toplumun sosyalist örgütlenmesi sağlanacak[2], bozulan ekonomi düzene sokulacak, Kurucu Meclis sorunu çözülecek, tarımda, ticarette, sanayide kontrol sağlanacak, sosyalleştirmeler yapılacak ve bu arada isyanlar, karşı-devrimci kalkışmalar ve yabancı müdahaleleri ile uğraşılacaktı. Bir başka şekilde kısaca belirtmek gerekirse, Rusya'daki yeni rejimin niteliği içerde ve dışarda açıklığa kavuşacaktı! 1918 yılına ilişkin gelişmeleri Osmanlı basınında izlemeğe geçmeden önce iki önemli tesbit yapmamız gerekmektedir.

Bir kere "Bolşevik Rusya" da olup bitenlere ilişkin haberlerde, 1917 Kasım'ından itibaren görülen yanlılık ve güvenilmezlik daha da arttı. Büyük çoğunluğu anti-Bolşevik olan diplomat ve gazetecilerce daha kaynağında çarpıtılan haberler, giderek, olanı değil olması istenileni yansıtır oldu. Özellikle Bolşeviklerin barış çağrısı ve gizli anlaşmaları açıklamalarından sonra, bu tür haber çarpıtmaları, bir yandan, başta İngiltere olmak üzere İtilaf ülkeleri için bir tür "devlet poli-

---

[1] Evan Mawdsley, *The Russian Civil War*, (Boston, Allen&Unwin 1987) adlı kitabının 1918 yılını kapsayan birinci bölümüne bu adı veriyor.

[2] Carr, *a.g.e.*, s.107.

tikası"na dönüşürken, diğer yandan da sınır tanımaz bir yaratıcılık halini aldı. [3] Bu konudaki örnekler, Batı basınında bir süre manşetlerden inmeyen, "Kadınların Millileştirilmesi" ya da Bolşeviklerin, "12 yaşından yukarı yaşta bütün nüfus-u zükrün [erkek nüfusunun] katli lazım geldiğini ilan eyledikleri" (*Sabah*, 23 Şubat 1918) vs. gibi akıl almaz boyutlara ulaştı.[4] Bu konuda Osmanlı basınının daha dikkatli ve dengeli olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle İtilaf ülkelerinden kaynaklanan haberler konusunda bu titizlik daha da artıyordu. O kadar ki, zaman zaman Batı haber kaynaklarının "yalanını" teşhir eden gazeteler bile oluyordu. [5] Bununla birlikte Osmanlı kamuoyunu oluşturan haberler çoğu kez yine de yanlı, yanıltıcı ve yalan haberler oluyordu.

Belirtilmesi gereken ikinci önemli husus, 1917 yılı başından itibaren gelişmeleri daha çok olgusal düzeyde ve özellikle barış açısından izlemeyi sürdüren Osmanlı basını, barış sağlandıktan ve daha da önemlisi Rusya'daki yeni yönetimin sosyal, ekonomik, ideolojik tutumu belirginlik kazanmaya başladıktan sonra, olaylara "kavramsal" (sınıfsal-ideolojik) düzeyde yaklaşmaya başladı. Dolayısıyla izleyen sayfalarda 1918 yılındaki gelişmelerin Osmanlı basınındaki olgusal ve kavramsal iki farklı düzlemde izlemek doğru olacaktır.

"Evvela Sulh!"

Sovyet Hükümeti'nin bütün cephelerde ateşkes ve barış çağrısına İtilaf Devletleri cevap vermeğe bile tenezzül etmediler. O zaman

---

[3] Arnot, *a.g.e.*, s. 112-114'te bu konuda ilginç ve ikna edici örnekler aktarıyor. Bu bağlamda ünlü Amerikalı gazeteci Walter Lippman ve Charles Merz'in *The New Republic*'de 4 Ağustos 1920'de yayınlanan, "A Test of News" adlı araştırma yazıları anılabilir.

[4] Doğal olarak bu anti-bolşevik "yaratıcılık" ve "kurguculuk", beslenme kaynakları hemen tümüyle Batı ajans ve gazeteleri olan Osmanlı basınına da yansıdı. Ne var ki, Osmanlı basınının anti-bolşevik yaratıcılık yönünden altın dönemi 1920 ve izleyen yıllar oldu. İlerde ilginç örneklerini göreceğimiz gibi, "Anadolu İhtilali" ve Bolşeviklik arasında paralellikler kurulmaya çalışıldığı dönemde bu "yaratıcılık" daha da arttı.

[5] Örneğin 15 Mayıs 1919 tarihli *Ati* gazetesi birinci sayfasında aynen şu haberi veriyordu: "*Ajans Reuters* Yalan Söylüyor. Moskova'da Bolşevikler ile Anarşistler arasında şedid müsademat vukubulduğuna dair *Ajans Reuters*'in neşreylediği havadis bî-esas olup, şehr-i mezkurede, sükunet-i tamme hükümfermadır."

barış, Merkezi Devletler'le (Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu) Rusya arasında imzalanacaktı. Taraflar arasında Aralık (1917) başında ateşkes sağlanmış, ayın sonlarına doğru (22 Aralık) barış görüşmeleri de resmen başlamıştı. Ruslar, "İlhaksız-tazminatsız" Altı Noktalı bir barış planı sunmuşlardı.[6] "Rus Hariciye Ahali Komiseri" Troçki sonuçtan umutlu görünüyordu. "Diplomatik ne işimiz olacak?" diyordu; "Halklara birkaç devrimci açıklama yapacağız ve sonra da dükkânı kapayacağız."[7] Oysa dükkân öyle kolay kapanacağa benzemiyordu.

Önceleri, "Altı Noktalı" barış planını kabul etmiş görünen Almanya ve müttefikleri daha sonra yeni talepler öne sürdüler. Almanya'dan "yeni bir doğum haberi" bekleyen Sovyet tarafı da ilk başlarda işi ağırdan almakta bir sakınca görmedi. Görüşmeler çıkmaza girdi. "Ne Savaş Ne Barış" stratejisinin şampiyonluğunu yapan Troçki bir ara, "Bu kadar oyalama yeter. Sosyalist Rusya için savaş bitmiştir." dedi ve görüşmelerden çekildi. Alman heyetinden General von Hoffmann'ın tepkisi ilginçti: "Unerhört!" (Duyulmuş şey değil). Gerçekten de duyulmuş ya da görülmüş şey değildi. Görüşmeler yeniden başladı. Bu arada Merkezi Devletler Ukrayna Rada'sıyla barış anlaşmaları bile imzaladılar.

Görüşmelerin yeniden başlaması yetmedi, savaş da yeniden başladı! Bu, Alman generali von Hoffmann'a göre "çok komik bir savaş"tı.[8]

Öte yandan dünya ihtilalinden de bir haber yoktu ve Lenin'e göre, "devrimle henüz hamile olan Almanya için sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmiş bebeği" tehlikeye atmak doğru olmazdı. Üstelik Rusya'da yapılacak çok iş vardı. Herşeyden önce "burjuvazinin boğazı sıkılacaktı ve bu iş için Bolşeviklerin iki ellerine de ihtiyaçları vardı."[9]

3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşmasıyla Almanya ve Müttefikleri ile Rusya arasındaki savaş sona erdi. Rusya savaş öncesi nüfusunun üçte birini (62 milyon), topraklarının dörtte birini,

---

6 "Altı Noktalı Barış" önerisi için bkz. Bayur, *a.g.e.*, 113.
7 Aktaran Mawdsley, *a.g.e.*, s. 32.
8 *a.k.*, s.34-35
9 *a.k.*, s.33

gelirinin %27'sini ve sanayiinin yaklaşık yarısını kaybetti.[10] Hepsinden önemlisi Rusya "devrimci ajitasyon ve propoganda" yapma hakkından vazgeçti. Büyük devletler arasındaki ilişkilerde görülmedik şekilde, tek taraflı tavizlerle varılan bu barış antlaşmasının en kârlı taraflarından birisi de, kuşkusuz, Osmanlı Devleti oldu. Çeşitli garantiler, haklar, yanı sıra Doğu Anadolu'da, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı öncesindeki sınırlara kavuştu.[11] Bu, savaş alanında hezimete varan yenilgilere uğramış bir taraf için küçümsenmeyecek bir kazançtı. Rus ihtilalinin başından beri Osmanlı aydınının ve basınının bu ülkedeki gelişmelere hemen tümüyle barış açısından bakışının nedenlerinden birisi de, kuşkusuz, ortamın ve koşulların, Rusya'ya savaşta kaptırılanları barış masasında geri almaya bir hayli müsait oluşundan kaynaklanıyordu. Dolayısıyla barış konusu -imzalar atılana kadar- 1918 yılının en önemli konusuydu.

Osmanlı Devleti barış görüşmelerinde, "Bence bu Brest-Litovsk sulh müzakeratı pek mühimdir" diyen[12] Sadrazam Talat Paşa tarafından temsil edildi. Gazeteler, barış görüşmelerinin her aşamasına ilişkin haberleri okuyucularına ilettiler. Bu haber ve yorumlardaki başlıca ortak noktalar şunlardı:

İtilaf Devletleri barışı engellemekten başka bir şey düşünmüyorlardı, "Fakat Lenin ve Troçki, İtilaf entrikalarına kurban olmak tehlikesinden muaf olduklarını her vesile ile isbât etmişlerdi."[13] Ancak Ruslar da Brest-Litovsk'da "sulh yapmaktan" çok dünyaya ihtihal ihraç etmekle meşgüldüler. [14] "Bizim taraf (ise) hüsnüniyet ve hulûs ile hareket etmekte" idi.[15] Bununla birlikte

---

[10] Moorehead, *a.g.e.*, s. 280; Rus kökenli Amerikalı tarihçi George Vernadsky'ye göre, Brest-Litovsk barışıyla Rusya toplam nüfusunun %26'sını, ekilebilir arazisinin %27'sini, ortalama ürününün %32'sini, demiryolu sisteminin %26'sını, imalat sanayiinin %33, demir çelik endüstrisinin %73'ünü, kömür yataklarının %75'ini kaybetti. Aktaran Nicholas V Riasanovsky, *A History of Russia*, New York: Oxford Üniv. Press, 1963, s. 529.

[11] Brest-Litovsk barışının Osmanlı Devleti'ne sağladığı kazançlar konusunda bkz. Bayur, *a.g.e.*, 135-138.

[12] *Vakit*, 8 Ocak 1918.

[13] Ahmet Emin, "Brest-Litovsk Hadisesi", *Vakit*, 7 Ocak 1918.

[14] Ahmet Emin, "Ukrayna ve Bolşevikler", *Vakit*, 11 Şubat 1918.

[15] *Vakit*, 9 Ocak 1918.

Rusya "akd-i sulhe mecbur" idi.[16] Rusya'nın "dahili perişanlığı" ve içinde bulunduğu "iktisadi buhran" onu buna zorlamaktaydı.[17] Aslında Bolşevikler harbi değil sulhü istemekteydiler. "Fakat kendileri için sulhden daha kıymetli bir şey vardı ki o da cihanın her tarafında fikir ve kanaatlerini neşr etmek idi."[18]

Bu görüş ve amaç farklılıkları, önce savaşın yeniden başlamasını ve daha sonra da barışın yapılmasını engellemedi. 22 Şubat 1918 tarihli *Tanin*'in başyazısında belirtildiği gibi, "Sadrazam Paşa'nın tahminlerinde isabet olduğu" anlaşıldı; ve "Bolşevikler nihayet sulh yapmaktan başka kurtuluş çaresi olmadığını" gördüler.[19] 25 Şubat 1918 tarihli *Vakit* gazetesi, Rusların bu gerçeği kavradıklarını haber veriyordu: "Lenin'in Beyanatı -Harbe devam etmek Rusya'nın izmihlalidir [yok olmasıdır]."[20] Bir gün sonraki gazeteler ise Rusya'nın barış koşullarını kabul ettiğini müjdeliyorlardı. Barış anlaşmasının imzalandığına ilişkin haberler -Alman Wolf Ajansı'ndan naklen (!)- 4 Mart 1918 tarihli gazetelerin manşetlerini süsledi.[21]

5 Mart 1918 tarihli *Vakit* gazetesi, Brest-Litovsk Barışını Osmanlılar açısından pek güzel özetleyen şu manşeti atmıştı: "Sulhün Şehitlerimize ve Gazilerimize üç Mükâfatı: Kars, Batum, Ardahan". Aynı tarihli *İkdam*'ın "Yeni Sulh" adlı imzasız başyazısı, "ufak bir kehanette bulunmaya kendi kendine izin" veriyor, şöyle diyordu:

> "Her ne olursa olsun, ister bir jeneral diktatörlük ilan etsin veya Çar yine iade-i taht ve taç etsin, eski Rusya imparatorluğunun ihyası adem-ül-imkândır [olanaksızdır]. Ukrayna, Finlandiya, Lehistan, Kafkasya, muhtelif Türk-Tatar eyaletleri, Baltık vilayetleri ayrıldıktan sonra, kırılan kâse bir daha yapılamaz."[22]

---

[16] *Ati*, 5 Şubat 1918; *Sabah*, 7 Şubat 1918.

[17] Ahmet Emin, "Ukrayna ve Bolşevikler", *Vakit*, 11 Şubat 1918.

[18] Ahmet Emin, "İkinci Sulh", *Vakit*, 12 Şubat 1918.

[19] "Büyük Rusya'nın Müracaatı", *Tanin*, 22 Şubat 1918.

[20] *Vakit*, 25 Şubat 1918.

[21] *Sabah*, 4 Mart 1918; *Ati*, 4 Mart 1918; *Vakit*, 4 Mart 1918.

[22] *İkdam* gazetesi önceki başyazılarında da bu yargısını tekrarlıyordu. Rusya'nın Türkiye için bir tehlike olmaktan çıktığını vurguluyor, "Moskof fağfuru kırılmıştır. Bu bizim için de müttefiklerimiz için de büyük bir zaferdir." diye yazıyordu. Bkz. *İkdam*,

Brest-Litovsk Barış Antlaşmasının özeti 6 Mart, tam metni ise 7 Mart tarihli gazetelerde yayınlandı.

Bu dönemde ve barışa ilişkin Osmanlı hükümet "erkânı"nın -basına yansıyan- düşünceleri de farklı değildi. 7 Şubat 1918 tarihli *Sabah* gazetesine göre Adliye Nazırı ve Hariciye Nazırı Vekili Halil Bey (Menteşe), Rusya'ya karşı iyi niyetler beslendiğini ancak bu ülkedeki gelişmelerin endişe verici olduğunu belirtiyor ve Brest-Litovsk'da Rus murahhaslarının ihtilal ateşini tüm Avrupa'ya yaymak ve oradan çıkacak yangınları bekler bir tavır aldıklarını söylüyordu. Görüşmelerin kesildiği bir dönemde Meclis-i Mebusan'da bir konuşma yapan Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey Rusların tutumundan yakınıyordu:

> ..Ahali Komiserleri Meclisi'ne mensup olan murahhaslar Brest-Litovsk'da bir muahede-i sulhiye akdetmekten ziyade, heyet-i celilenizce malum olan gayet müfrit prensiblerini bütün aleme ve bahusus mücavirleri bulunan Avusturya-Macaristan ve Almanya amele sınıflarına neşr ve telkin etmeye" çalışıyorlardı.[23]

Ancak sonuçta Türkiye'nin istediği olmuştu. Hariciye Nazırı Vekili'nin Meclis'te yaptığı açıklamaya göre, Osmanlı Devleti başlıca şu üç şeyi istemişti ve elde etmişti:[24]

1. İşgal altındaki topraklarımızın derhal boşaltılması ve geri verilmesi;
2. "93 Harbi"nde bizden alınan üç sancağımızın geri verilmesi;
3. Savaştan önce Rusya ile imzalanmış her türlü anlaşmanın geçersiz sayılması.

Gerçi elde edilen sonuçtan yeterince memnun olmayanlar da vardı. Afyonkarahisar Meb'usu Ağaoğlu Ahmet bey, yaptığı konuşmada, Müttefik Devletlerin, "kendi ırk ve cinslerine mensup milletlerin" ge-

---

1 Şubat 1918. *İkdam*, 10 Şubat tarihli "Sulh" adlı başyazısında da Rus tehlikesinin artık tamamen ortadan kalktığını söylüyor ve "Bu hesap kapanmıştır" diye yazıyordu.

[23] *Vakit*, 24 Şubat 1918.

[24] *Vakit*, 5 Mart 1918.

leceğini unutmadıklarını, oysa aynı şeyi, Rusya'daki Türk ve Müslümanlar açısından Osmanlı Devleti'nin yapamadığını söylüyordu.[25] Ertesi gün Hariciye Nazırı Vekili Halil Bey'in buna verdiği cevap da ilginçti:

"Yakın tarih, Hariciye dosyalarını tetkik ederken, Hükümet'in bu hususdaki vazifesini unutmamış olduğunu pek âlâ görecek ve takdir edecektir. Fakat mümkün-ül icra [yapılabilecek] şeyler yapılır..."[26]

Sonunda barış sağlanmıştı. Ancak Osmanlı basını, "Rus Dahili İşlerini" de takip etmekten geri durmayacaktı. Ahmet Emin'in, daha barışın imzalanmasından önce belirttiği gibi, Rusya'daki gelişmeler, "hesap ve tahminin hilafında hadiseler ve tahavvüller [değişiklikler] vukua geleceğini" daima düşünüyordu.[27]

"Rusya'da Ahval-i Dahiliye"

Rusya Brest-Litovsk barışı ile savaştan çekildi ama dünya ve Osmanlı kamuoyunun gündeminden düşmedi. Bunun başlıca iki nedeni olduğu söylenebilir. Bir kere, Marksizm tarihte ilk kez Rusya'da hayata geçirilecekti. Başka bir deyişle, Rusya'da sosyalist bir toplum kurulacaktı. Lenin'in devrim, parti, emperyalizm, proleterya diktatörlüğü, köylülük vb. konulardaki teorik katkılarıyla Marksizm-Leninizm adını alan bir öğreti uygulama alanı bulacaktı. Sovyet iktidarı, aşama aşama kurulacak, "savaş komünizmi" uygulanacaktı. Bu nedenle Rusya zaten gündemin baş köşesindeydi. İkinci olarak, Rusya savaştan çekilmişti ama hem iç-savaştan hem de yabancı müdahalelerinden yakasını kurtaramayacaktı. Yıllarca sürecek iç-savaşı, idamları, salgın hastalıklarıyla 1918-1921 arasında yaklaşık 7 milyon insan yok olacaktı.[28] Gerek iç-savaş ve gerek onu körükleyen yabancı

---

[25] Bayur, *a.g.e.*, s.139-141.

[26] *a.k.*

[27] Ahmet Emin, "Rusya ve Sulh", *Vakit*, 13 Şubat 1918.

[28] Rus iç-savaşının yol açtığı kayıplar konusunda Mawdsley'in daha önce gönderme yapılan *The Russian Civil War* (1987) adlı çalışması en güvenilir kaynak olarak görünmektedir. Bu çalışmaya göre, iç-savaşta iki tarafın ordularının kayıpları 800.000 dolaylarındadır, (s.285-287). İç-savaş ve yabancı müdahelesi konusunda bir diğer dikkate değer kaynak da Richard Lucket'in *The White Generals: An Account of the White Movement and The Russian Civil War* (London: Routledge & Kegan Paul, 1987)

müdahalesi de Rusya olaylarını sürekli gündemde tutacaktı. Buna bir de Türkiye'nin özel durumunu, yani Cihan Harbi ve onu izleyen barışla Anadolu İhtilali sırasındaki Türk-Sovyet ilişkilerini katmak gerekir. Dolayısıyla Osmanlı kamuoyu barıştan sonra da, bu kez daha çok Rusya'nın iç işleriyle ilgisini sürdürdü. Daha önce de görüldüğü gibi bu ilgileniş ne yeterince bilinçli ne de yeterince sağlıklıydı. Yine de belirli konular, temalar etrafında odaklanıyordu bu ilgi.

Osmanlı basınında "Rusya Ahvali"ne ilişkin haberler 1918 yılında da -1917'deki kadar değilse bile- yoğundu. Ancak bir önceki yıla göre daha yanlıydı ve çok daha karanlık bir tablo ortaya koyuyordu. Genel olarak gazete manşetlerine çıkan haberler Rusya'daki karışıklıklar, çatışmalar, suikastler, idamlarla ilgiliydi.[29] 20 Şubat 1918 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'ın çift sütunluk tam sayfa haberi "Rusya Bolşevikî Vebasına Müptela" başlığını taşıyordu ve Bolşeviklerin Rusya'nın her tarafında korku ve dehşet saldıkları anlatılıyordu. Evet, Rusya'da "korku ve dehşet" egemendi. Bolşevik yönetiminin yıkılması olasıydı. Kısaca 1917 yılının iyimser yaklaşımı bütünüyle değişmişti. *Sabah*, gazetesinin 2 temmuz 1918 tarihli sayısında "Bolşevikî İdaresi hakkında Bir Amerika Gazetecisinin Beyanatı" başlığı ile yer alan bir haber bu bağlamda tipikti:

> "...Hükümetin askerleri bu tarafta alâmelâinnâs [herkesin önünde] yağmagirlikte bulundukları ve şehrin en şık otellerine girerek bütün seyyahîni [turistler] soydukları halde benim odama hiçbir zaman dokunmamışlardı. Fakat otelden çıktığım andan itibaren benim de diğerleri gibi birçok hırsız ve haydutların hücumuna maruz kalmaklığım tehlikesi mevcut idi... Hürriyet-i şahsiyeyi ayaklar altına alan, her türlü muhalefeti ilga eden ve ahaliyi yemekten ve evzak-ı umumiyeden [genel zevklerden] mahrum eden böyle bir

---

adlı çalışmasıdır. Bu kaynakta, iç-savaşta çoğu sivil olmak üzere yaklaşık 25 milyon insanın öldüğü kaydedilir. (s.385) Lucket'e göre, bu karşı devrimci harekât ve yabancı müdahalesi sırasında 16 kapitalist ülkenin şu ya da bu şekilde katkısı oldu. Yalnızca İngiltere karşı devrim ve müdahale için yaklaşık 24 milyon Sterling harcadı (s.285).

[29] Bu haberler hepten de asılsız değildi. Ülkede bir iç-savaş ve iktidar mücadelesi yürürlükteydi. 1918 yılında yalnızca ÇEKA'nın (1917 yılında kurulan "Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu"nun kısa adı) 20 vilayette yaptığı infazların resmen açıklanan sayısı 6300 idi. Mawdsley, *a.g.e.*, s.83.

hükümetin nasıl teveccüh-ü umumiye mazhar oluşuna taaccüb edersiniz [şaşakalırsınız]. Bence Bolşevikîler vaad sayesinde mevki-i iktidarda bulunmaktadırlar. Mevki-i iktidara gelmek için sulh ve ekmek verecekleri vadiyle başlıyarak şimdi yine ahalinin bütün metabilini tervic edecekleri [isteklerini yerine getirecekleri] vaadinde devam etmektedirler. Fakat bu tarz idare de bir gün kendilerini sükût ettirecektir, ve birkaç ay zarfında cihan bunların birşeye yarar olmadıklarını öğrenmiş olacaklardır..."

Oysa kısa bir süre sonra Fransız *Illustration* dergisinden aktarmalar yapan *Tanin* gazetesi, normal, gündelik hayatını yaşayan, ihtilale "lâkayd" çok farklı bir St. Petersburg'dan söz etmekteydi.[30]

Gazetelerde zaman zaman birinci elden gözlemlere dayanan haberler de yer alıyordu. Ancak bu değerlendirmeler de birbirinden çok farklı olabiliyordu. Örneğin Moskova Sefiri Galip Kemali Bey (Söylemezoğlu), İstanbul'a izinli olarak gelişinde, *Sabah* muhabirine şunları anlatıyordu:

"Rusya'nın büyük şehirlerinde, bilhassa Moskova'da asayiş meselesi garip ve gayri tabii bir hal arzediyor. Bir tarafta yüzlerce kişi, mesela kibrit almak için sıraya dizilip kemal-i intizamla beklerken, diğer tarafta ve cadde ortasında bir kadının boynundan gerdanlığı koparılıp alınıyor, elbisesi soyuluyor. Buna da ses çıkarılmıyor. Asayiş hem var, hem yoktur...İtilafçılar siyasi tahrikatta bulunuyorlar...Sefirler, Hükümet'in nüfuzundan âzâde olan yerlerde entrika çevirmeye çalışıyorlar..."[31]

Yaklaşık 20 gün sonra, bu kez Yunus Nadi Bey'in yeni gazetesi *Yenigün*'de, "Rusya İşlerinin İç Yüzü" başlıklı bir haber-röportajda oldukça farklı bir tablo çiziliyordu. "Bolşevikler aleyhinde faaliyette bulunduğu için idama mahkum edilen din ve ırk kardeşimiz Ataullah Bahaddin Efendi, Almanya üzerinden "makarr-ı hilafete" ulaştığında, Rusya'nın bir "mecnunlar yurdu" olduğunu söylüyor, hukuk, güvenlik, özgürlük olmayan bu ülkenin ihya edilmesinin mümkün ol-

30 "Kızıl Petersburg'da Hayat", *Tanin*, 15 Ağustos 1918.

31 "Moskova Sefirimizin Rusya Ahvali Hakkında Beyanatı", *Sabah*, 22 Ağustos 1918.

madığını vurguluyordu.[32] Bu konuda zaman zaman her türlü ölçünün kaçırıldığı da olmuyor değildi. 8 Temmuz tarihli *Tanin*'in "Rusya İşleri" adlı başyazısında Rusya'da anarşiyi ortadan kaldırabilecek tek gücün Çarlık olduğu, Çarlık geri gelmedikçe Rusya'nın "bir devlet yahud bir kuvvet" teşkil edemeyeceği öne sürülüyor ve buna göre hareket edilmesi gerektiği savunuluyordu.[33]

Basının iyi izlediği konulardan birisi de Rus Kurucu Meclisi'nin açılışı (ve kapanışı) oldu.[34] 1918 Ocak'ının ikinci yarısında gazetelerin en çok ilgilendikleri konu buydu. Kurucu Meclis'in açılış haberini veren 21 Ocak 1918 tarihli *Vakit*, bu kurumun geleceğini de iyi tahmin ediyordu:

"Meclis-i Müessisan'da Bolşeviklere mutî [baş eğen] bir ekseriyet bulunmazsa, Ahali Komiserleri sermayedarların hile tarikiyle [yoluyla] ekseriyet kazandıklarına hükmedecekler ve bu ekseriyeti tanımayacaktır." Gerçekten de bir gün sonraki gazetelerin manşetleri, Meclis'in tatil edildiğini duyuruyorlardı.[35] 23 ve 24 Ocak tarihli gazeteler, "Meclis-i Müessisan"ın kapatılma gerekçesi, kapatılma şekli ve bunun başta "sulh meselesi" olmak üzere müstakbel tesirlerinin ne olacağı üzerinde duruyorlardı![36] Bir süre sonra, 5 Mart 1918 tarihli *Vakit*, "Rusya'nın Âtisi" adlı imzasız başmakalesinde Kurucu Meclis'in kapatılma gerekçesini, Batı basınında yer alan bir mülakata dayanarak, Troçki'nin ağzından şöyle aktarıyordu:

> "Demokrasi taraftarı olduğumuz halde Meclis-i Müessisan'ı niçin dağıttığımızı sorabilirsiniz. Meclis fena bir usulle

---

[32] *Yenigün*, 10 Eylül 1918.

[33] "Rusya İşleri", *Tanin*, 8 Temmuz 1918.

[34] Şubat ihtilalinden sonra, rejimi belirlemek üzere bir Kurucu Meclis toplanması hep gündemde idi. Kurucu Meclis için seçimler 25 Kasım 1917'de yapılmış ve 703 temsilcilikten 380'ini Sosyal Devrimciler, 39'unu Sol Sosyal Devrimciler, 168'ini Bolşevikler, 18'ini Menşevikler, 17'sini Kadet'ler ve Sağcılar, 4'ünü Halkçı Sosyalistler ve 77'sini de azınlık grupların temsilcileri kazanmışlardı. (Bkz. Traedgold, *a.g.e.*, s.157). Proleterya diktatörlüğü kurmaya çalışan Bolşeviklerin iktidarı Kurucu Meclis'le paylaşması söz konusu olmadı. Nitekim 18 Ocak 1918'de çalışmalarına başlayan Kurucu Meclis, bir arazi kanunu, demokratik bir barış için çağrı ve Rusya bir demokratik federatif bir cumhuriyet olduğunu açıklayan bir karar aldıktan sonra, ertesi gün (19 Ocak) Bolşeviklerce dağıtıldı.

[35] *Ati*, 22 Ocak 1918; *Vakit*, 22 Ocak 1918.

[36] *Vakit*, 26 Ocak 1918.

intihab edilmişti ve halktaki yeni fikirleri temsil etmiyordu...Aleyhimizde iken intihab ettikleri adamları biz niçin onların vekili diye kabul edelim? Halkın kısm-ı azamının bizimle beraber olduğuna emin olduğumuz için Meclis-i Müessisanı dağıtmaya cesaret edebildik. Biz bir tecrübe yapmakla meşgulüz."[37]

Osmanlı kanaat önderlerine göre gerçi "Moskof Fağfuru" kırılmıştı, Rusya tehlikesi ortadan kalkmış, "bu hesap kapanmıştı" ama, Rus ordu ve donanmasının durumu yine de en fazla ilgi duyulan konuların başında geliyordu. Özellikle 1918 yılının ilk yarısında[38] basında bu konuda pek çok haber yer aldı. "Rus Ordusunda Açlık" (*Ati*, 245 Ocak 1918); "Rus Ordusu Ne Halde?" (*Vakit*, 1 Şubat 1918); "Fransızlar Rusların Yeni Ordusunu Tanzim Edecekler" (*Ati*, 30 Mart 1918) gibi manşetler, başta Karadeniz'deki Rus donanması olmak üzere bu ülkenin deniz gücüne ilişkin haberler, gazetelerde sıkça yer alıyordu. Bununla birlikte Osmanlı kamuoyu, karşısında *demilitarize* bir Rusya görmek istiyordu. *İkdam*'ın, 18 Temmuz 1918 tarihli manşeti bu özlemi çok güzel dile getiriyordu: "Lenin'in Beyanatı: 'Biz Artık Harb İstemeyiz' '. Gazete Alman Sefiri Mirbach'ın öldürülüşü nedeniyle Lenin'in, yaptığı konuşmada, insanlığın can düşmanının *militarizm* olduğunu söylediğini belirtiyordu.

1918 yılında Sovyet Rusya'daki ekonomik gelişmeler de büyük önem taşıyordu. Bunlar bir yandan ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazları gözler önüne sererken, bir yandan da yönetimin sosyalist bir toplum kurmaya ilişkin çabalarını ortaya koyuyordu. 1918 yılı boyunca Rusya'da çok önemli ekonomik kararlar alındı. Açlık, kıtlık, vurgunculuk, fırsatçılıkla sert bir şekilde mücadele edilirken,

---

37 "Rusya'nın Atisi", *Vakit*, 5 Mart 1918..

38 Bir yandan Brest-Litovsk'daki barış görüşmeleri devam ederken, bir yandan da Çarlık ordusu 1918 yılının ilk ayında terhis edildi. Ancak başta iç karışıklıklar olmak üzere sonraki gelişmeler yeni bir ordunun kurulmasını gerektirdi. Kızıl Ordu'nun temeli, 1 Ocak 1918'de, Parti önderlerince, "İşçilerin ve Köylülerin Kızıl Ordusu" adıyla atılmış olduysa da (E.H. Carr, *Bolshevik Revolution 1917-1923* (vol.III), Middlesex: Penguin Books, 1966, s. 71.) Kızıl Ordu'nun asıl örgütlenmesi barışın imzalanmasından sonra VII'inci Parti Kongresi'nin (6-8 Mart 1918) kararı ve Hariciye Komiserliği'nden ayrılan Troçki'nin Ordu ve Donanma Halk Komiserliği'ne getirilmesiyle gerçekleşti. Bkz. *a.g.e.*, s.59-63.

kollektif mülkiyete dayanan bir ekonomik yapının kimi ilk adımları atıldı.

Lenin, 28 Ocak'ta Antonov-Ovseenko ve Ordzhonikidze'ye yazdığı mektuplarda şunları söylüyordu:

"En kararlı ve devrimci önlemleri alarak tahıl, tahıl ve yine tahıl gönderin. Yoksa Petrograd açlıktan ölecektir... Tanrı Aşkına![39] Bu mektuptan bir gün önce ise yiyecek konusunda spekülasyan yapanların oldukları yerde kurşuna dizilmesi kararlaştırılıyordu.

Yıl boyunca alınan bazı önemli ekonomik kararlar şunlar oldu: Ahali Komiserleri Meclisi (Bakanlar Kurulu) 31 Ocak'ta tüm deniz ve nehir ticaretinin devletleştirilmesini kararlaştırdı. 10 Şubat'ta Çarlık Rusya'sının tüm devlet borçları reddedildi. Aynı ayın 19'unda arazinin sosyalizasyonuyla ilgili bir kanun kabul edildi. 22 Nisan'da dış ticaret devletleştirildi. Nisan'ın son haftası içinde ekonominin denetim ve kontrolu amacıyla bir dizi karar alındı. 28 Haziran'da büyük sanayi, 21 Kasım'da ise her türlü ticaret devletleştirildi.[40]

Bu olaylar bir şekilde Osmanlı basınına da yansıdı. Olaylar arasındaki nedensellik ilişkisi belki iyi kurulamadı ama Sovyet rejiminin niteliği konusunda bazı ipuçları ele geçirildi. Bu gelişmelere ilişkin bilgilerin edinilmesinden sonra Osmanlı kamuoyu Sosyalizm ve Bolşevizm konularını daha fazla tartışır oldu.

Ekonomik konulara hasredilmiş gazete manşetlerinin bazıları şunlardı:

"Lenin, Burjuvalardan Emlak ve Âkâr Sahibi Olanlara Vergi Tarh Etmiştir" (*Ati*, 10 Şubat 1918); "Rusya İstikrazlarını [Borçlarını] Tanımıyor" (*Ati*, 12 Şubat 1918); "Bolşevikler Hububat Arıyorlar" (*Ati*, 20 Şubat 1918); "Rusya'da Vaziyet-i İktisadiye" (*Tanin*, 13 Şubat 1918); "Rusya'da İktisadi ve Siyasi Bir Manzara" (*Ati*, 13 Haziran 1918); "Bolşevik Hükümeti'nin Siyaset-i İktisadiyesi" (*Ati*, 28 Mayıs 1918). Bu haberlerin içeriği esas itibariyle Sovyet Hükümeti'nin iktisadi kararlarının değerlendirilmesinden başka bir şey değildi.

Gazetelerin en çok merak ettikleri ve ilgi duydukları konuların başında, kuşkusuz, Rusya'daki yeni yönetim şekli, ya da yeni yöneti-

---

[39] Weber & Weber, *a.g.e.*, s.144.

[40] *a.k.*, s.142-154; Clarkson, *a.g.e.*, s.507-533.

min karar ve eylemleri geliyordu. 13 Şubat 1918 tarihli *Ati* gazetesi, "Rusya'da İnhilal [Çözülme]: Şedîd İdare-i Örfiye" başlığı altında bütün Rusya'da sıkıyönetim uygulandığını duyuruyordu. 18 Şubat 1918 tarihli *Vakit* gazetesi ise, "Lenin'de İstibdat Meyli" adlı, resimli, çift sütuna manşet haberinde Rusya'daki son gelişmeleri değerlendiriyor ve şunları yazıyordu:

> "Gerek Lenin ve gerek Troçki, fikirlerine muhalif olan adamları ihtilal ve hürriyet düşmanı olarak telakki etmekte ve bunlara karşı müstebidane bir mücadele açmayı mübah görmektedirler. Troçki geçenlerde irad ettiği nutukta şunları söylemiştir: 'Biz ortalıkta sükunu takrir ve ihtilalin semerelerini iktitaf [derleme] için Fransız ihtilalcilerinin yaptığı gibi giyotine müracaat etmeyeceğiz. Giyotin bir defada yalnız bir adam öldürüyor. Bunun için asrımızın ihtiyaç ve telakkilerine nisbetle pek iptidai bir alettir. Biz işimizi makineli tüfekle göreceğiz.'"

1 Mart 1918 tarihli *Ati*'nin "Petersburg'da Asan Asana, Kesen Kesene!" manşetli haberinde de Petersburg'da hüküm süren haydutluktan söz ediliyordu.

Ati gazetesinin 14 Mart 1918 tarihli sayısında, VII. Parti Kongresi'nde (6-8 Mart 1918), Parti'nin adının "Bolşeviki Fırkası"ndan, "Rus Komünistleri Fırkası"na değiştirildiği ve Parti'nin amacının "bütün memleketlerde ihtilal çıkarmak ve idareyi burjuvazinin elinden almak" olarak belirlendiği bildiriliyordu. Aynı gazetenin 28 Mayıs 1918 tarihli sayısında Lenin'in bir konuşması özetleniyor ve bu Sovyet önderinin, birincil amaçlarının "burjuvazinin imhası olduğunu, tarım ve eğitime ilişkin önlemlerin bundan sonra geleceğini söylediği" aktarılıyordu.

15 Temmuz 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde, Moskova'da toplanan V. İşçi, Köylü ve Asker Sovyetleri Kongresi'nin kararları aktarılırken, Kongre'nin Sovyet Hükümeti'nin iç ve dış kararlarını onayladığı, "vatana ihanet eden ahali düşmanlarına karşı" acımasız davranılmasını kararlaştırdığı belirtiliyordu. Aynı Kongre'de kabul edilen Rus Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk anayasasından söz edilmiyordu. Ağustos ve Eylül ayı haberleri daha çok Rusya'da

hüküm süren "korku", "dehşet" ve birbirini izleyen "infazlar"la ilgiliydi.[41]

15 Aralık 1918 tarihli *İkdam*'da yer alan, haberden çok yoruma yakın, "Rusya'da Tarz-ı İdare" başlıklı yazı, Rusya'daki yeni yönetime ilişkin değerlendirmeleri adeta özetliyordu. Buna göre, her yıkıcı ihtilalden sonra görülen istibdat, bu kez Rusya'da eskiyi aratacak ölçülerde yürürlükteydi. Yazıda şu görüşlere yer veriliyordu:

> "İşte Rusya'da Lenin şimdi bir Robespierre rolü oynamaya başladı. Kullandığı yegane silah tedhiştir. Her tarafa ölüm ve dehşet saçarak, şüpheli adamları fevc fevc [bölük bölük] kurşuna dizdirerek kan ve ateş üzerinde mevki kurmaya çalışıyor... Bu kabil akideler üzerine bina edilecek bir hükümet hiçbir zaman payidar olamaz. İnsanların fıtri kabiliyetleri mütefavit [farklı] oldukça, kazançlarında, içtimai vaziyetlerinde her zaman fark ve tefavüt [iki şey arasındaki fark] görülecektir. Bu nazariye fertler arasında içtimai müsavat tesisini istihdaf ediyor ki, aklen ve maddeten gayrımümkün bir şeydir."[42]

Kısaca, yazıda, akla, mantığa ve insan doğasına aykırı amaçları uğrunda, "gayet-ül gaye [en son derece] garip" yöntemlerle boşuna zaman kaybedildiği anlatılıyor, tren kompartmanlarında insanların ceplerindeki paraları eşit olarak paylaşmaya zorlandıkları vb. "gayet-ül-garip" uygulamalardan söz ediliyordu.

Bu bağlamda 25 Temmuz 1918 tarihini taşıyan resmi bir rapora da değinmek gerekir. Nezaretlerden birisinin (muhtemelen Harbiye ya da Hariciye Nezareti) Umur-u Şarkiye İdaresi/Kafkas Şubesi'nce hazırlanan, "Rusya'nın Ahval-i Hazırası Hakkında Rapor" adlı 28 sayfalık bu belgede, Rusya'nın 1918 yılı ortalarındaki durumu ayrıntılı bir şekilde inceleniyordu. Çok özet olarak belirtmek gerekirse, bu rapora göre, Rusya'daki "dahili vaziyet" son derece bozuk ve karışıktı. Bunun başlıca nedeni ise ülkedeki genel "iaşe" bunalımı ve Bolşeviklerin diktatörlük kurmaya yönelik faaliyetleriydi. İtilaf Devletleri'nin Rusya'daki karşı ihtilalci hareketlere destek olduklarına da değinen raporda, Almanya'nın barışa kadar Sovyetlerin işbaşında kal-

---

[41] *Vakit*, 26 Ağustos 1918; *Sabah*, 13 Eylül 1918.
[42] "Rusya'da Tarz-ı İdare", *İkdam*, 15 Aralık 1918.

masından yana oldukları, barıştan sonra ise Almanya'nın çıkarlarının da Sovyet yönetimiyle çeliştiği anlatılıyordu. Kızıl Ordu'nun oldukça ayrıntılı bir tasvirinin yapıldığı raporda, bu ülkedeki bozuk mali ve ekonomik durumun başlıca nedeninin Kızıl Ordu mensuplarına verilen maaşlar, çalışmayan işçilere verilen yevmiyeler vb. nedenlerle masrafların artması, buna karşılık gelirlerin azalması ve etkin bir şekilde toplanamaması olduğu belirtiliyordu. Rusya'da durumun düzelmesi ve bu ülke ile ekonomik ilişkilerin başlayabilmesi için Bolşevik yönetimin izlediği politikayı değiştirmesi yani ticaret serbestisini tanıması, mülkiyet hakkını iade etmesi, ekonomik hayata müdahele etmekten vazgeçmesi gerektiği belirtiliyordu.[43]

Rusya'dan gelen suikast, idam, öldürme vb. gibi haberler, doğal olarak basının bir hayli ilgisini çekiyordu. Bunlar arasında Lenin'e suikast, ya da Çar'ın idamına ilişkin olanları ayrı ilgi uyandırıyordu. 1918 yılı içinde Lenin'e suikast yapıldığına ilişkin gazetelerde üç kez haberler çıktı. Bunların ilki Lenin'in arabasına ateş edilmesi olayı ile ilgiliydi. 14 Ocak 1918 günü meydana gelen ve Lenin'in yara almadan kurtulduğu bu olaya ilişkin haberler 18 Ocak tarihli gazetelerde yayınlandı. Diğer gazetelerden bir gün sonra olayı aktaran *Tasvir-i Efkâr*'ın "Lenin'e Suikast" başlıklı haberi bunların en ilginciydi. Bu haberde Lenin şöyle niteleniyordu:

> "İnkilab ve teceddüt [yenilik] vadisinde selefinden (Kerenski) daha ileri giden, cemiyet-i beşeriyenin teşkilatı hazırasını ve bittahsis iktisadiyen, içtimai esaslarını külliyen tebdil eylemek isteyen büyük bir sima-i ihtilaldir."

Haberde, Lenin'in Rusya'da husule getirmek istediği inkılab o kadar büyük, o derece kat'idir ki bunun, menafi-i maddiyesi duçar-ı halel olanlar nezdinde [maddi çıkarları zarar görenlerde] fevkalade bir hoşnutsuzluk tevlid eylemesi pek tabiidir." denildikten sonra, bu suikastın da söz konusu hoşnutsuzluktan kaynaklandığı ve bu türden saldırıların devam etmesinin muhtemel olduğu görüşüne yer veriliyordu. Haberde ayrıca, "eski bir ihtilalci inat ve metanetine" sahip

---

[43] Umur-u Şarkiye İdaresi Kafkas Şubesi, *Rusya'nın Ahval-i Hazırası Hakkında Rapor*, İstanbul: Matbaa-yı Askeriye, 1334 (1918), *passim*.

olan Lenin'in bu saldırılar karşısında yolundan dönmeyeceğinin de kesin olduğu belirtiliyordu.[44]

Lenin'e yapılan suikast teşebbüsleriyle ilgili ikinci haber 4 Şubat tarihli gazetelerde yer aldı. Bunlara göre, okul giysili bir genç Smolni Enstitüsü içinde Lenin'e tabanca ile ateş etmiş, ancak isabet kaydedememişti.[45] *Vakit* gazetesi, Lenin'e suikast girişiminin tekrarlanmasının Rusya'daki iç sorunların bir göstergesi olduğunu belirtiyordu. Diğer gazeteler yalnızca olayı aktarmakla yetiniyorlardı.

13 Şubat tarihli gazetelerde Lenin'in sağlığı ile ilgili başka ilginç bir haber yer alıyordu. *Sabah*'ta "Lenin'in Korkusu"; *Ati*'de ise "Lenin Hayatından Emin Değil" başlıklarıyla verilen Köln kaynaklı bu haberin her iki gazetedeki metni tıpatıp aynı idi:

> "Boğaz hastalığından muzdarip bulunan Lenin, etibbasının [doktorlarının] hayatına suikastte bulunmasından korktuğu cihetle Petersburg'a Avusturyalı bir tabib celb etmiştir."[46]

Lenin suikastleriyle ilgili üçüncü ve asıl önemli haber, 2 Eylül 1918 tarihli gazetelerde yer aldı. Berlin, Stockholm ve Viyana mahreçli bu haberlerin gazetelere göre başlıkları şöyleydi: *İkdam* -"Rusya'da Yeni Bir Silah Darbesi"; *Sabah*: "Lenin'e Suikast"; *Vakit*: "Rusya'da Dahili Karışıklıklar, Lenin'e ve Dahiliye Komiserine Suikast"; *Yenigün*: "Rus Hercümercinin Yeni Safhaları, Lenin ve Uruçki'ye Suikast". Bu haberlerde Lenin'e Sosyalist Devrimci iki kadın tarafından 30 Ağustos günü Moskova'da ateş edildiği, Lenin'in iki yerinden yaralandığı, Dahiliye Halk Komiseri'nin ise öldüğü bildiriliyordu. Haberlerin veriliş biçimindeki özensizlik dikkat çekiciydi. *Sabah* ve *Vakit* gazetelerinin haberlerinin alt-başlıklarında, "Lenin Ağır Şekilde Mecruh [Yaralı]" diye yazıldığı halde, haberin ana metninde "mumaileyh" [adı geçen] *hafifçe* mecruh olmuştur" deniyordu.[47]

---

[44] *Tasvir-i Efkâr*, 19 Ocak 1918.

[45] *Vakit*, 4 Şubat 1918; *İkdam*, 4 Şubat 1918, *Ati*, 4 Şubat 1918.

[46] *Ati*, 13 Şubat 1918; *Sabah*, 13 Şubat 1918

[47] *Sabah*, 2 Eylül 1918; *Vakit*, 2 Eylül 1918; *Sabah*'ın haberinde ayrıca "Dahiliye Nazırı Petersburg'da Öldürüldü" diye yazıyordu.

Çar ailesinin öldürülmesiyle ilgili haberler de bir süre gazeteleri meşgul etti. Ancak ilginçtir ki kendisi de bir monarşi olan Türkiye'nin basınında Çar'ın öldürülmesi pek fazla tepki uyandırmadı. Çar ve ailesinin "akibeti" ile ilgili haberler Nisan ayından itibaren gazete sayfalarında yer almaya başladı. Haziran ayının sonlarında Çar'ın öldürüldüğüne ilişkin bir şayia gazete sayfalarını işgal etti.[48] Bu haberin asılsız olduğu Temmuz başında anlaşıldı. Çar ve ailesinin Urallar'daki Yekaterinburg'da 16 Temmuz'da kurşuna dizilmesi olayı ise çok fazla abartılmadan aktarıldı. 25 Temmuz 1918 tarihli *Sabah*'ın "Çar'ın İdamı" adlı imzasız başmakalesinde, dünyanın bu en müstebit hükümdarının öldürülmesinin yanlışlığına değiniliyor,

> "Bolşevikler bu cinayetleri ile onu halkın nazarında yükseltmişler, hiç de müstahak olmadığı bir payeyi ona vermişler ve lüzum ve ihtiyaç bulunmadığı halde kendilerini de hükümdar katili yapmışlardır" deniliyordu.[49]

Bir gün sonraki *Tanin*'in "Son Rus Çarı" adlı değerlendirmesinde de II. Nikola'nın Osmanlılara verdiği "mazarratlar ve cenabetlere" değinildikten sonra, "layığını buldu" anlamında bir sonuca varılıyordu.[50]

Kırmızı ve Beyaz

1918 yılı Sovyet iktidarının ilk yılı olması yönünden önemliydi. Karşı-devrimci hareketler, iç-savaş ve yabancı müdahelesi açısından 1919-1920 ile kıyaslandığında daha sakin bir yıl olarak görünürse de, yeni rejimin çöküşüne ilişkin beklentiler yönünden bir hayli hareketliydi. Rusya'daki gelişmeleri anlatan gazete manşetleri, "belirsizlik", "karışıklık", "çatışma", "ihtilal" vb. sözcüklerden meydana geliyordu. Bütün bu gazete haberlerinden çıkan ortak sonuç, Rusya'nın daha doğrusu Bolşeviklerin durumunun ümitsiz olduğu idi. Yunus Nadi

---

[48] *Vakit*, 29 Haziran 1918; *Ati*, 29 Haziran 1918; *Sabah*, 29 Haziran 1918.
[49] "Çar'ın İdamı", *Sabah*, 25 Temmuz 1918.
[50] Mehmet Ali, "Son Rus Çarı", *Tanin*, 26 Temmuz 1918.

Bey, 6 Eylül 1918 tarihli *Yenigün*'deki "Bolşeviklerin Hükümeti" adlı başmakalesinde,

> "Bolşevik Hükümeti'nin hayatı ne emindir ne de uzundur. Herhangi mülahaza ile olursa olsun Bolşevik Hükümeti'ne fazlaca istinad etmeği iltizam edenlerin hayli çürük bir tahtaya basmış olduklarını anlamaya başlamış olacakları ümid olunabilir."

diye yazıyordu.[51] Bu ümitsizliği besleyen başlıca kaynaklar ise Ukrayna'da başgösteren ayrılıkçı ve karşı-devrimci kalkışmalar, Don ve Kuban Kazaklarının baş kaldırmaları, "Çekoslavaklar Olayı", Türkistan, Kafkasya ve diğer yerlerde görülen ulusçu-ayrılıkçı hareketlerdi. Bu hareketlere ilişkin Batı egemen çevrelerinin bakış, değerlendirme ve yargılarının Osmanlı basınında bilinçsiz bir şekilde kullanılmış olması bizim açımızdan önemliydi. Ancak zaman zaman bunun istisnaları da olmamış değildir. *Vakit* gazetesinin 16 Ağustos 1918 tarihli sayısında görüldüğü gibi, İtilaf ülkelerinin gazetelerinin, "bir aydan beri Ukrayna ahvalini kasten mezalim göstermesi"nden yakınılıyor ve Ukrayna'daki gelişmelerle ilgili olarak bir süredir Batı'dan kaynaklanan "rivayetler"in asılsız olduğu belirtiliyordu. Ne ki *Vakit*'in bu değerlendirmesinin arkasında yine de Wolf Ajansı'nın Berlin'den gelen haberleri yer alıyordu!

Öteyandan, Osmanlı basını da zaman zaman bu değirmene su taşımaktan geri kalmıyordu. Rusya'dan ayrılırken İstanbul'dan geçen "beyaz"lardan alınan bilgiler, "mevsuk bir menbadan" [inanılır bir kaynaktan] alınmış haberler olarak yayınlanmaktan geri durmadığı gibi, kimi zaman da fırsatlar değerlendirilerek çağdaş habercilikten örnekler veriliyordu.

20 Nisan 1918 tarihli *Vakit*'te yer alan "Ukrayna Heyet-i Sefaretiyle Mülakat" adlı haber, ikinci türe iyi bir örnektir. Ukrayna Hükümeti'ni Osmanlı Devleti nezdinde temsil edecek olan sefirin İstanbul'a gelmesi üzerine Pera Palas Oteli'ne bir muhabir gönderen *Vakit* gazetesi, Sefaret Katibi Nikolas Vaçenko ile yaptığı mülakatı yayınlıyordu. Yetkili bir kişinin ağzından Ukrayna'daki gelişmeleri

---

51 Yunus Nadi, "Bolşeviklerin Hükümeti", *Yenigün*, 6 Eylül 1918.

öğrenme olanağı veren mülakat gazetecilik açısından kuşkusuz olumlu bir girişimdi.

Ayrıca Aralık ayı başında İstanbul'a gelen bir gurup Rus siyaset adamıyla gazeteler doğal olarak yakından ilgilenmişlerdir. *Yenigün*'ün "Şehrimizdeki Rus Heyeti" başlıklarıyla verdikleri haberlere göre, Şubat İhtilali'nden sonraki ilk Geçici Hükümet'in başkanı Prens Lvov ile Dışişleri Bakanı Profesör Milyukov, kalabalıkça bir heyetle ve özel bir vapurla İstanbul'a gelmişlerdi. Fransız Sefarethanesi'nde misafir edilen Ruslar, Marsilya yolu ile Paris'e gideceklerdi.[52] Karşı-devrimci Amiral Kolçak'ı destekleyen bu Kadet'li politikacılar, "Rus Vatanperverler Heyeti" olarak Bab-ı Âli'de Sadrazam Tevfik Paşa tarafından da kabul edilecekler ve kendileriyle uzun süre görüşülecekti.[53]

Vakit gazetesi Rus misafirlerin gelişinin ertesi günü, bir gazetecilik olayı gerçekleştirecek ve Rusyanın "sabık Hariciye Nazırı Profesör Milyukov" ile bir mülakat yapmayı başaracaktı. *Vakit* muhabirinin "Bolşeviklerin kuvveti var mı?" sorusuna Profesör Milyukov'un verdiği cevap ilginçtir:

> "İstihsalat değil, istihlakat [üretim değil tüketim] üzere müesses bulunan bir zümrenin nasıl sağlam bir kuvveti olabilir? Bolşevikliği sosyalizm zannedenler vardır. Halbuki bu hareketle sosyalizm arasında hiçbir münasebet mevcut değildir. Bolşevizm birkaç kişinin hükmüne tabi yeni bir nevi istibdattır. Rusya'da herkes bu istibdatın aleyhindedir. Köylüler, hatta Bolşevikler'in menfaatlerini müdafaa ettiklerini söyledikleri amele de kendilerinin aleyhinde bulunmaktadır. Lehinde bulunanlar yalnızca şahsen menfaattar olanlardır."[54]

Sabah gazetesi de Aralık ayının ikinci yarısında "müstahberat-ı hususiyeler"e [özel olarak edinilmiş haberlere] dayanarak Odesa ve çevresinde olup bitenlere ilişkin haberler aktarmıştır. Fransızlar'ın Kasım sonlarında Odesa'ya asker çıkarmalarını izleyen olaylara ilişkin *Sabah*'ın "özel haber"ine göre, "Odesa Bolşeviklerden temizlenmiştir;

---

[52] *Yenigün*, 7 Aralık 1918; *Vakit*, 7 Aralık 1918

[53] *Yenigün*, 12 Aralık 1918.

[54] "Profesör Milyukov ile Mülakat", *Vakit*, 8 Aralık 1918.

[55] Grandük Nikola Nikolayeviç "Bütün Rusya Diktatörlüğü'ne Tayin Edilmek Üzeredir".[56] Gazete açıklamadığı için bilemediğimiz söz konusu "müstahberat-ı hususiye"nin ya Rusya'dan kaçanlardan ya da Fransız kaynaklarından elde edildiğini tahmin etmek güç olmasa gerektir.

İtilaf da İttifak da Ruslar'a Karşı

1918 yılı Sovyet Rusya'nın gerek eski dostları (İtilaf Devletleri) gerekse eski düşmanlarıyla (Merkezi Devletler) ilişkileri açısından bir hayli hareketli geçti. Brest-Litovsk krizi hem dosta hem düşmana hem de Sovyetlere iki gerçeği gösterdi: Bir, yeni Sovyet Cumhuriyeti'nin askeri gücü pek zayıftır. İki, beklenen o "Avrupa ihtilali" çok uzaktadır.[57] Taraflar bu gerçeklerin ışığında yeni stratejiler geliştirdiler ve önlemler aldılar. Kızıl Ordu'nun ciddi olarak örgütlenmesi, Almanya'nın Sovyet Rusya'nın tepesine binmesi, Osmanlı Devleti'nin eski topraklarını geri alması ve İtilaf Devletleri'nin Rusya'ya "müdahalesi" hep bu gerçeğin anlaşılmasıyla ilgiliydi.[58] Bu gelişmeler Osmanlı basınına da iyi kötü yansıdı. İyi-kötü yansıdı çünkü olup bitenleri tüm boyutlarıyla ve nesnel biçimde incelemesi Osmanlı basını için zaten pek mümkün değildi. Zira Osmanlı Devleti taraflardan birisine mensuptu ve basın olayları nesnel bir şekilde değerlendirebilecek haber kaynaklarına sahip değildi. Bununla birlikte "İtilaf" ve "İttifak"ın Rusya politikasına dair Osmanlı basınının bazı genel eğilimlerinden söz edilebilir.

Herşeyden önce Osmanlı basını "İtilaf"a karşıydı. Savaş içinde karşı guruplara mensup olmaktan kaynaklanan bu durum savaş sonrasında da İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'ya kabul ettirmek istedikleri barış koşulları nedeniyle devam etti. Barışı engelledikleri veya gecik-

---

[55] *Sabah*, 17 Aralık 1918.

[56] *Sabah*, 18 Aralık 1918.

[57] Carr, *The Bolshevik Revolution* (vol. III), s. 69

[58] Önce Almanya'nın Sovyetler'e yüklenişini sonra da (1918 Mayıs'ından itibaren) İngiltere, Fransa, Japonya ve ABD'nin Rusya işlerine fiilen müdahelesinin derli toplu bir özeti için bkz. Carr, *The Bolshevik Revolution* (vol. III), s. 69-116.

tirdikleri gerekçesiyle bu karşıtlık en yüksek düzeyine 1917 yılının son ayı ile 1918'in ilk iki ayında ulaştı. "İtilafın Rusya'da Gizli Teşkilatı" ya da "Amerikan Sefirinin Tezviratı [yalanları]" gibi manşetlere bu dönemde çok sık rastlanıyordu.[59] Rusya'da Sovyet iktidarının kurulmasından sonra da, İtilaf Devletleri'nin Bolşevik Rusya'ya karşı düşmanca tutumu Osmanlı basınında sergilendi. Ancak bu sergilemenin sınırlı ve yanlı olduğunu, haber ve bilgi kaynaklarının yine bütünüyle "Batılı" olduğunu unutmamak gerekir. Bununla birlikte Osmanlı basını Batı'nın süzgecinden geçen haberlere sütunlarında yer vermekte bir sakınca görmüyordu, üstelik yapacak başka şeyi de yoktu. Dolayısıyla Sovyet Harbiye Komiseri Troçki'nin bir tebliği, "Rusya'da İtilaf'ın Dolapları"[60] ya da Hariciye Komiseri Çiçerin'in bir açıklaması, "İtilaf'ın Rusya'da bir Entrikası"[61] başlığıyla yayınlanabiliyordu. Zira genel olarak Osmanlı basınına hakim olan hava, *Sabah*'ın başyazısında dile getirildiği gibi, "Lenin'e İtilafçılara karşı mücadelesinde İttifak Devletleri'nin manen ve maddeten müzaheret [arka çıkma] ve muavenette [yardım] bulunmaları, menafi-i hayatımız [yaşamımızın çıkarı] icabatından.."idi.[62] *Sebilürreşad*'ın başyazarı Eşref Edib Bey de böyle düşünüyordu.[63] Genel eğilim böyle olmakla birlikte farklı düşünceler de yok değildi. Yunus Nadi Bey, 6 Eylül tarihli "Bolşeviklerin Hükümeti" adlı başyazısında, Bolşevik Hükümeti'nin geleceği belirsiz olduğu için, bu hükümete "müzaheret eden" müttefikimiz Almanya'yı eleştiriyordu.[64]

Öte yandan Almanya'nın Sovyetlerle ilişkilerinde aynı tarafsız tutumun sergilendiğini söylemek olanağı yoktur. Bunun da "menafi-i hayatımız icabatından" olduğunu kabul etmek gerekir. Brest-Litovsk Barışı'ndan sonra Almanya'nın Finlandiya, Ukrayna, Kırım'a karşı giriştiği harekât, İtilaf Devletleri'nin harekâtının aksine basında tasvip görmüştür. Bu dönemde tasvip görmeyen Bolşeviklerin Almanya,

---

59 *İkdam*, 26 Ocak 1918

60 *Ati*, 7 Temmuz 1918.

61 *İkdam*, 6 Eylül 1918; *Vakit*, 7 Eylül 1918

62 "Rusya'da Vaziyet", *Sabah*, 27 Temmuz 1918.

63 Eşref Edib, "Rusya Müslümanlarının İstikbali", *Sebilürreşad*, 1 Ağustos 1918 (C.14, s. 313), s. 251-252.

64 Yunus Nadi, "Bolşeviklerin Hükümeti", *Yenigün*, 6 Eylül 1918.

Avusturya, İsviçre vb. ülkelerdeki "tahrikatı" [kışkırtma] idi. 1918 yılının son iki ayında Almanya'daki gelişmelere Osmanlı basınında çok fazla yer verilmediğini de belirtmek gerekir.

"Yeni Devir" ve Biz

Çarlığın devrilişinden sonraki geçiş dönemi de sona erip Rusya'da Bolşevik yönetimi kurulduktan sonra sıra Türk-Rus ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye gelmişti. Bu ilişkiler bir yandan barış masalarında (Brest-Litovsk) ve savaş alanlarında (Mart sonları ve Nisan 1918'de Doğu Anadolu'nun geri alınışı) şekilleniyor; bir yandan da ileriye dönük beklentiler ya da özlemler biçiminde değerlendirmelere konu oluyordu.

1918 yılının ilk ayında dikkatler hem "sulh" meselesi hem de "Rusya'daki istiklaller" üzerinde yoğunlaşmıştı. Litvanya, Finlandiya, Lehistan, Ukrayna'nın bağımsızlık girişimleri gazetelerde büyük bir ilgiyle izleniyordu. *Ati* gazetesinin 4 Ocak 1918 tarihli sayısının "İcmal-i Ahval" sütunlarında Rusya'daki bu yeni gelişme değerlendiriliyor ve özetle şu görüş savunuluyordu: Bolşevikler uluslara seçimlerini yapmakta özgür bırakıyorlar. Uluslar, Ruslarla bir birlik oluştursunlar ya da oluşturmasınlar, bu siyaseti iki açıdan beğenir ve ululanz. Bir kere bu fikir, "hukuk-u milliye ve tabiiye" ilkelerini yüceltmektedir. İkinci olarak, ergeç bir emperyalizm takib etmesi kaçınılmaz olan tek bir Rusya'nın yerini irili ufaklı birçok Rusya'ların alması, bizi tehdit edecek olan gücün küçülmesi açısından olumludur. Celal Nuri (İleri) Bey'in kaleminden çıkan bu yazının bir bölümünde de Rusya'da 40 milyon Müslüman yaşadığı, bunların oluşturacakları devletlerin gelecekteki Türkiye'nin politikalarına destek olacağı ve belki de ilerde bunlardan doğacak ortak bir yönetimle Türkiye ile Turan arasında bir köprü kurulacağından söz ediliyordu.[65]

Vakit'de Ahmet Emin Bey de, aynı tarihlerde, hemen hemen aynı şeyleri yazıyordu:

---

[65] Celal Nuri, "İcmal-i Ahval", *Ati*, 4 Ocak 1918.

"...bu vaziyet umumiyeti ve gidişi itibariyle herhalde şimdiden bizim için âti hakkında emniyet ve inşirahı [ferahlık] mucib olabilir. Şurası muhakkakdır ki, Şark'ta hep başkalarının işleriyle uğraşan tehditkâr ve ınüz'iç [rahatsız edici] komşunun yerine, kendi işleriyle meşgul olacak birkaç komşu geçmiştir."[66]

Sabah gazetesinin "Tarihe Gömülen Üç Mesele" adlı başmakalesinde, "harb meydanlarında Türk kanı kemiren bir düşman, yahut sulh zamanlarında kuyumuzu kazan..." Moskof'un tarihe karıştığı, Karadeniz ve Boğazlar meselesinin de "tarz-ı makûl ve ınantıkîsinde" çözüldüğü; Doğu Anadolu'da ise "şimdi bağımsız devletler"in bulunduğu anlatılıyordu.[67]

Nisan ve Mayıs ayı gazeteleri, "her gün Kafkas cemahiriyesinden [cumhuriyetinden] gelen yeni ve iftihar verici haberler"le doluydu. Bir gün Batum'un alınışı[68], bir başka gün, "Kırımlı kardeşlerimiz hakkında" sevindirici haberler[69], daha bir başka gün ise Türkistan hakkında mülakat yayınlanıyordu.[70] Geleceğe ilişkin beklentiler bir hayli yüksekti. Ahmet Emin Bey gibi, "Artık bir Rusya tehlikesi olmadığına göre, yıllar önce Rus tehlikesine karşı bizi korumak amacıyla İngiltere'ye bırakılan Kıbrıs geri alınmalıdır" diyenler bile vardı.[71]

"Yeni Devir" konusunda daha ihtiyatlı olanlar da yok değildi. Ahmet Cevdet Bey, İsviçre'den gönderdiği başmakalesinde, İtilafçıların ayrılıkçı tahriklerinden, Bolşeviklerin ise hâlâ ne olduklarının malûm olmamasından yakınıyor ve Anadolu'nun takviye edilmesi gerektiğini savunuyordu.[72]

Ruslarla ilişkilerimizdeki bu "yeni devre" bakış çerçevesinde iktisadi-ticari endişelerin de yer aldığı görülür. Bu alandaki ilk işaretlerden

---

[66] Ahmet Emin, "Yeni Komşularımız", *Vakit*, 11 Ocak 1918
[67] "Tarihe Gömülen Üç mesele", *Sabah*, 8 Mart 1918.
[68] *Vakit*, 10 Nisan 1918.
[69] *İkdam*, 22 Nisan 1918.
[70] *İkdam*, 28 Nisan 1918.
[71] Ahmed Emin, "Batum ve Kars", *Vakit*, 16 Nisan 1918.
[72] (Ahmet Cevdet), "Yeni Devir Karşısında Bizler", *İkdam*, 12 Eylül 1918.

birini "Rusya ve Sulh" adlı başyazısında Ahmed Emin Bey veriyordu. Rusya ile barışın sonunda gerçekleştiğine değinen yazar, "bu sulhle" diyordu, "Bolşevikî gürültüleri bize hiç taalluk ve tesiri olmayan Rus dahili işleri sırasına inecektir." Ahmet Emin Bey'e göre bu aşamada Türkiye için önemli olan iktisadi ilişkiler kurmaktır. Rusya'da üretim ve iktisadi hayat durduğu için Ukrayna ile ekonomik ilişkiler kurulması daha da büyük önem taşımaktadır.[73]

Sabah gazetesinin 29 Nisan 1918 tarihli başmakalesinde Karadeniz'de ticaretin geliştirilmesi gerektiği savunuluyor,

> "Ukrayna'da, Kırım'da, Kafkasya'da teşekkül eden ya da etmekte bulunan devletler Karadeniz yollarında işlerken, Türkiye topraklarına çıkacaklarını ve burada kendilerine dost bir hükümet bulacaklarını biliyorlar" deniyordu.[74]

Ati gazetesinin 8 Mayıs 1918 tarihli sayısında, Rusya'nın yakın bir gelecekte Almanya ile tekrar iktisadi-ticari ilişkilere girmeği kararlaştırdığı haber veriliyordu. Almanya-Rusya iktisadî ilişkileri sorunu, *Sebilürreşad*'ın Ekim 1918 sayısında da tartışılıyor, Rusya'nın Kafkasya'nın sırtından Almanya'ya bazı ayrıcalıklar sağlamaya razı olduğu ileri sürülüyor ve "Hükümet-i Seniye"nin bundan haberli olup olmadığı soruluyordu.[75]

Hadisat gazetesinin 28 Kasım 1918 tarihli sayısında ise soruna daha değişik bir açıdan bakılıyor, "Almanya'ya frengi mikrobu gibi sirayet eden Bolşeviklik nazariyesi" bütün Avrupa'ya ve bu arada İngiltere'ye yayılırsa olabilecekler üzerine fikir jimnastiği yapılıyor ve şöyle deniyordu:

> "Bu nazariyeye göre insanların zengini fakiri müsavi [eşit] olmak için zenginlerin malı gasp ve telef edilmektedir. Bunu gören erbab-ı say ise sayini tahdit edeceğinden [emeğini sınırlandıracağından] atalete [işsizliğe] tevessül edecek, istihsalat, binaenaleyh servet azalacak"tır.

---

[73] Ahmet Emin, "Rusya ile Sulh", *Vakit*, 28 Şubat 1918.
[74] "Karadeniz Ticareti", *Sabah*, 29 Nisan 1918.
[75] "Rusya Ahvali", *Sebilürreşad*, Ekim 1918 (C.5, s.375), s. 270-271.

Yazıda bunun Avrupa'ya mahsus bir fikir olduğu, bizim dinimizce Bolşeviklik nazariyesinin yasak olduğu da ayrıca hatırlatılıyordu.[76]

"Bolşevikler ve Müslümanlar"

O günkü söyleyişle "bize taalluk ve tesiri itibariyle" [bizi ilgilendirişi ve etkisi açısından] en önemli konu Rusya'daki Türklerin ve Müslümanların durumuydu. Konu Bolşevikler için de önemli olmalıydı ki, "ulusal sorun"a kesin bir çözüm arayışı içinde olan Sovyet yönetimi, ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkını öncelikle tanıyacak ve 1917 Aralık ayı başında da "Doğu'nun ve Rusya'nın Ezilen Bütün Müslümanlarına" bilinen çağrıyı yapacaktı. Bu çağrının tepkisi, Osmanlı basınında, yaklaşık bir ay gecikmeyle ortaya çıktı ve 1918 yılının ilk aylarında yoğun olarak tartışıldı. Ancak, gerek Rusya'daki çeşitli ulusal toplulukların "ulusların kaderlerini tayin hakkı"ndan anladıklarıyla Sovyet yönetiminin bundan anladığının aynı şey olmaması, gerekse Brest-Litovsk barışından sonraki gelişmeler -başlıca İtilaf ve İttifak Devletleri'nin ulusal hareketlere kendi çıkarları açısından sahip çıkmaya başlamaları -Sovyetler'in tutumunun değişmesine yol açtı. İç-savaş ve yabancı müdahalesi, sorunu daha da uzlaşmaz ve çatışmacı bir hale soktu. Rusya'daki Müslümanların durumu ya da Ziya Gökalp'in deyişiyle, "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?" konusu bu çerçevede belki daha iyi anlaşılabilir.[77]

---

[76] *Hadisat*, 28 Kasım 1918.

[77] Bu konu çeşitli yönleriyle karmaşık bir konu olarak görünüyor. 1917 Şubat Devrimi ile gerçekleşme olanağı bulunan bir hedef haline gelen "ulusal bağımsızlık" pek çok eski Marksist ve Enternasyonalist azınlık önderinin milliyetçi çizgiye gelmesine yol açtı. Buna üç etkenin daha katkıda bulunduğu söylenebilir. Bir kere, 1917'nin son, 1918'in ilk aylarında Bolşeviklerin (Rus İşçi, Asker ve Köylü Meclisleri'nin ve daha sonra Kızıl Ordu'nun) ulusal topluluklara karşı sert, uzlaşmaz bir tavır ortaya koymaları. İkinci olarak, otorite ve iktidar paylaşımı konusunda Bolşeviklerle yerel güçlerin mücadelesi. Üçüncü olarak, yerel-ulusal elitlerin sınıfsal-kültürel özellikleri. Bu dönüşümün de oldukça hızlı olduğu söylenebilir. 1917 yılı başında sıkı devrimci olan Ayas İshaki, Fuat Tuktar ve Mehmet Emin Resulzade gibi Tatar ve Azeri önderlerin 1918 yılı başında Sovyet yönetiminin karşıtı, bir sonraki yıl ise amansız bir

İlk olarak *Vakit* gazetesinin 2 Ocak 1918'de yayınladığı Müslümanlara yönelik Bolşevik beyannamesi (Bkz. Ek-4), 14 Ocak'ta *Tanin*, 15 Ocak'ta ise *Ati* gazetesinde, bu kez Ayas İshaki tarafından Moskova'da yayınlanan 9 Ocak tarihli *Il* gazetesinden naklen yeniden yer aldı. Gerek *Tanin*'de, gerekse *Ati*'de beyanname büyük takdirle karşılanıyordu. Bu konuda "Hayat-ı Milel" [Ulusların Hayatı] adıyla bir başmakale yazan Celal Nuri Bey,

> "...Sosyalizme de ehl-i İslama da düşman olan Avrupa emperyalizmi, kolonyalizmi, kapitalizmi idi... Hasm-ı rakib bir idi; bunların muvacehe-i zulm ve şiddetinde her iki kuvvetin itilaf etmesi gerekirdi. Nitekim de etti. Sosyalizm gerek alem-i İslam'a, gerek doğrudan doğruya bize bugün destgir [yardımcı] oluyor. Bunu bir vak'a-yı muazzama ve mebrûke [büyük ve kutlu bir olay] telakki etmeliyiz. Milletimizin bu cereyanı benimsememesi, ona bigâne kalması doğru değildir."

diyordu.[78] Uluslar meselesi söz konusu olunca sosyalizm programının aynen kabul edilebileceğini savunan yazar, ekonomik konularda işin bazı açılardan değişebileceğini söylemekteydi. Rus Hükümeti esaret altındaki milletlere kurtuluş mesajı verdiğinden söz eden Celal Nuri, şunları söylüyordu:

"Ne güzel sözler. Böyle ulvî [yüce] efkâr ve mütalâatı neşreden cumhuriyet-i içtimaiyyeye takdirkâr olmamak kabil değildir."[79]

Vakit gazetesinin 30 Ocak tarihli sayısında Türkistan ve Sibirya'da yeni hükümetler kurulduğu ve Kuzey Kafkasya'da da İslami

---

Sovyet düşmanı oldukları görülüyor. Aksi yönde gelişmeler de olmuştur. 1918-20 yılları arasında özellikle pek çok Müslüman, Beyazları terk edip Kızıl Ordu saflarında yer almış, Sovyet rejimini desteklemiştir. Ahmet Zeki Velidov (Zeki Velidi Togan) önderliğindeki Başkurtlar'ın Amiral Kolçak'a kızarak 1919 Şubat'ında Sovyet birliklerine katılmaları buna örnektir. Bunda da Kolçak, Denikin gibi karşı devrimcilerin daha şöven ve önyargılı davranmaları etkili olmuştur. Bu öyle bir alt-üst oluştu ki, Sultan Galiev'in 1921'de söylediği gibi, "isteyin ya da istemeyin buna katılmak ve bilinçli ya da bilinçsiz olarak Beyaz ya da Kızıl olmak zorunda bulunduğunuz bir hengame" idi.
Bkz. Alexandre A. Bennigsen, S. Enders Wimbush, *Muslim National Communism in the Soviet Union*, Chichago: The Univ. of Chichagó Press, 1980, s. 19-36.

78 Celal Nuri, "Hayat-ı Millet", *Ati*, 15 Ocak 1918.

79 *a.k.*

işleri yürütmek üzere geniş yetkilere sahip olan müftülük için seçim yapıldığı haber veriliyordu.

Bu arada, *Vakit*'in 20 Şubat tarihli sayısındaki "Bolşevikler ve Müslümanlar" başlıklı haberde, Bolşeviklerle Müslümanlar arasındaki rahatsızlığın ilk belirtileri dile getiriliyordu. Habere göre, Bolşeviklerin vaadlerinin kağıt üzerinde kaldığına ilişkin bilgiler Rusya'dan gelmeye başlamıştı. Bolşevik yönetiminin, "garip nazariyelerini ahali-i İslamiyeye kabul ettirmek için" gösterdikleri şiddet, Müslümanları bütünüyle bu yönetime karşı düşmanca bir tavır almaya mecbur bırakmıştı. Bolşevik Umur-u Milliye Ahali Komiseri (Josef Stalin) emrinde bir "Umur-u İslamiye" şubesi kurulunca, ileri gelen Müslümanlardan pek çoğu teklif edilen bu görevi kabul etmemiş ve bu görev "dolandırıcılıklarıyla" tanınan Yehan Galiçef (?) (Sultan Galiev) adlı Kırımlı bir Tatar'a verilmişti. Zamanla Stalin'in "kafadarı" olan ve bu gücünden yararlanarak kendisine düşman bildiği İslam önderlerine karşı tecavüzlerde bulunan Galiev, birçok kişiyi tevkif ettirmişti.

Aynı gazetenin 24 Şubat tarihli sayısında da Hariciye Nazırı Ahmet Nesimi Bey'in Meclis-i Mebusan'da, Brest-Litovsk barışı görüşmelerine ilişkin değerlendirmesi aktarılıyor ve Nazır Bey'in Rus Murahhasları'nın başlangıçta ileri sürdükleri prensiplere sadık kalmadıklarını, "önce eski Rus millet ve kavimlerinin kaderlerini tayinde serbest olduklarını söyleyip sonra da buna uymadıklarını" anlattığını yazıyordu.

27 Şubat 1918 tarihli *Tanin*'in, "Rusya Müslümanları" adlı başyazısı yine aynı konuya ayrılmıştı. Başyazıda, yıllardan beri zulum altında yaşayan "Rus Türkleri" için en uygun kurtuluş fırsatının ortaya çıktığı, bunun kaçırılması halinde bir daha bu kadar uygun bir fırsatın ele geçmesinin mümkün olmadığı anlatılıyordu.

6 Mart 1918 tarihli *Vakit*'in "Ardahan, Kars, Batum" adlı başyazısında Ahmet Emin Bey, Rus arazisinde kurulan ve "din ve lisan cihetiyle bize merbut [bağlı] olan Hükümet-i İslamiye"nin hayat ve mevcudiyetiyle ilgileneceğimizi, ama İngiliz gazetelerinin yaymak istediği gibi sınırsız fetih emelleri beslemediğimizi yazıyordu. Yine *Vakit*'in 23 Mart tarihli sayısında Kırım'daki son gelişmelere genişçe yer veriliyor ve Bolşeviki Hükümeti'nin her millete kendi kaderlerini tayin etme hakkını vermiş olduğu halde, Kırım Müslümanlarının

kurdukları yeni hükümete gaddarca hücum ettikleri belirtiliyor ve "bu zulümlere karşı bizim sessiz kalmamız mümkün değildir" deniyordu.

Türk Yurdu dergisinin 1 Nisan tarihli 156. sayısında Rus İhtilali, Türkistan ve Kafkasya açısından değerlendiriliyor ve buralardaki siyasi oluşumlar hakkında bilgi veriliyordu.[80] *Yeni Mecmua*'nın 4 Nisan tarihli sayısında ise Ziya Gökalp'in önemli bir makalesi yer alıyordu: "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?". Ziya Gökalp bu yazısında, "Türklerin umumi ve ebedi vatanı olan Turan'ın tarihte üç kez Türk, üç kez de yabancı hakimiyetine girdiğini, Çarlığın yıkılışı ile bölgenin yeniden (dördüncü kez) Türklerin hakimiyetine girdiğini anlatıyor ve şunları söylüyordu: "Evet bugün Rusya'daki Türk kardeşlerimizin ebedi surette istiklal kazanacakları bir zamandır."[81] Ancak bu istiklalin kazanılması için çabaların bir program etrafında yürütülmesi gerektiğini savunan Ziya Gökalp, Rusya'daki Türklere üç yol öneriyordu: 1. Rusya'daki kavimler birbirlerinden ayrı küçük yönetimler değil, "cümlesinin birleşmesiyle büyük bir devlet tesisine" çalışmalıdırlar. 2. Bu birleşme "fütuhat" yoluyla değil, Almanya örneğinde olduğu gibi siyasal bir birlik oluşturma şeklinde gerçekleştirilmelidir. 3. Rusya Türkleri, herkesin sevdiği, bilgili, yetenekli, her açıdan meziyetli bir "reis" etrafında birleşmelidirler.[82]

Türk Yurdu dergisinin 15 Mayıs tarihli sayısında yer alan "Kurtuluş Günlerinde Kardeş Musahabeleri" adlı yazıda ise oldukça farklı bir yaklaşım sergilenmekteydi: "Şark âlemi için şimalden gelen buzlu ve siyah bulutlar artık ebediyyen yok oldu."[83] edebiyatı aynen tekrarlandıktan sonra, "Biz manevi birliği yapalım, dilleri birleştirelim, siyasi birliği başkaları düşünsünler" denilmekteydi.[84] *Türk Yurdu*'nun belki daha gerçekçi olan bu yaklaşımı aşağıdaki sözcüklerle vurgulanıyordu:

---

80 "Rus İhtilali-Türkistan ve Kafkasya", *Türk Yurdu*, 1 Nisan 1918 (C.14, S.156), s.198-202.

81 Ziya Gökalp, "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?", *Yeni Mecmua*, 4 Nisan 1918 (C.2, S.38).

82 *a.k.*

83 "Kurtuluş Günlerinde Kardeş Musahebeleri", *Türk Yurdu*, 15 Mayıs 1918. (C.14, S.7), s.231.

84 *a.k.*

"Biz yalnız bir şey istiyoruz. Dil birliği ile vicdan birliği. Uzak yakın bütün Türklerin kalbleri aynı duygularla çarpsın, zihinleri aynı birlik hülyasına dalsın. Biz bu hülyalardan başka birşey düşünmüyoruz."[85]

Ancak iş yalnızca "hülya" ile sınırlı değildi. Yaşanan olaylara ilişkin haberler -çok yetersiz ya da abartmalı biçimde de olsa- gazete manşetlerini süslüyordu. Örneğin 23 Mayıs tarihli *Ati* gazetesi Bakü'de Sovyetlerle Müslümanlar arasında çatışmaların sürdüğünü ve 3000'den çok ölü ve bir o kadar da yaralı olduğunu haber veriyordu. Aynı gazetenin ertesi günkü sayısında ise, mahalli Sovyet Kongresi'nin Türkistan'ı bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan ettiği haberi yer alıyordu.[86]

Sabah gazetesi 10 Haziran tarihli sayısında Milli Ajans'ın birinci elden sağladığı bir haberi, "Şimdi Kafkasya'dan Gelen Bir Zatın Beyanatı" olarak yayınlıyordu. Buna göre Kuzey Kafkasya'da Çerkesler ve Kubanlar tarafından ihtilalden sonra kurulan hükümetler Bolşevikler tarafından tanınmamış ve üzerlerine asker sevk edilmiştir. Kuban'da Sovyetlerin "kıymet-i askeriyesi" yoktur, Kazaklar da Bolşevik ve Bolşevik düşmanı diye ikiye ayrılmışlardır. Son zamanlarda Don Kazakları Bolşeviklere galip gelerek Cumhuriyet ilan etmişlerdir.

Ati gazetesinin 21 Haziran tarihli, "Rusya'da İslamlar ve Ruslar" başlıklı haberi de, -"Almanca gazetelerde okunan havadislere göre"- son gelişmeleri aktarıyordu. Buna göre, Türkistan Hükümeti'nin Bolşeviklerce devrilmesi ve bir "Amele ve Asker Sovyeti"nin işbaşına geçmesi sırasında pek çok kan dökülmüş, 159 bin kişi ölmüştür. Volga şehri ile Ural Dağları arasındaki bölgede, Bolşeviklerle Müslümanlar arasındaki çatışmalar müzmin bir şekilde devam etmektedir.

1918 yılının ikinci yarısından başlayarak, İslamcı bir dergi olan *Sebîrürreşad*'da Rus inkılabı ve bunun oradaki Müslümanlara etkisine ilişkin yazılar ya da yorumlar daha çok yer almaya başladı. Bu yazılar genellikle ya Rusya Müslümanlarının önderlerinden bazılarının mektuplarının aktarılması ya da kimi haberlerin duyurulması şeklinde oluyordu; ancak zaman zaman oldukça ayrıntılı "inceleme" yazılarına da

---

[85] *a.k.*

[86] *Ati*, 24 Mayıs 1918.

yer veriliyordu. Rusya Müslümanlarının ünlü önder ve yazarlarından Musa Carullah'ın[87] 21 Mayıs 1918 tarihli mektubu 4 Temmuz tarihli *Sebilürreşad*'da yayınlandı. Musa Carullah Efendi bu mektubunda Rusya'daki Müslümanların durumu ve geleceğe ilişkin oldukça karamsar bir tablo ortaya koyuyor, "İslam istikbalinin temellerinin" atılacağı bir zamanda, aydınların, önderlerin görevlerini yapamadıklarını, "millet-i İslamiyeye önayak olmadıklarını" anlatıyordu.[88] "İslamın istikbali için, vahdeti [birliği] için uğraşılacak bu zamanda", üzerine düşeni yalnızca Devlet-i Aliyye'nin "pek güzel ifa ettiğini" ileri süren Musa Carullah Efendi, bütün millet ve kavimlerin uğraştığı, kaynaştığı bir zamanda, İslam milletleri arasında gerektiği gibi bir galeyan [çoşku] ve kıyam [ayaklanma] göremememekten yakınıyordu.[89]

Bir başka İslam düşünür ve önderi Ayas İshaki'nin[90], 4 Haziran 1918-Moskova, tarihli mektubunu bir sonraki sayısında yayınlayan *Sebilürreşad*, İslam kamuoyunu Rusya'daki gelişmelerden haberli kılmaya özen göstermekteydi. Ayas İshaki de mektubunda, Bolşeviklerin idareyi ele almalarından sonra bütün Rusya Müslümanlarının durumunun zorlaştığını yazıyordu. "Dünyaya sosyalizm mesleğini kabul ettirmek hayaliyle uğraşan" Bolşeviklerin, kendi medeni, milli ve dini haklarını korumak istedikleri için bütün Rusya Müslümanlarına "mürteci" ve "inkılab aleyhtarı" gibi sıfatlar

---

87 Musa Carullah (1875-1949): Tatar, İslamcı düşünür ve yayıncı. Buhara, Medine, İstanbul, Kahire ve St. Petersburg üniversite ya da medreselerinde eğitim gördü. 1910 yılında Petersburg Camii imamlığına atandı. *Ülfet*, *Tilmiz*, *Vakit* gibi süreli yayınları çıkardı. Önceleri İslamiyetin komünizmle bağdaşabileceğini savunurken sonra bu görüşünü değiştirdi ve Sovyetler Birliği'ni terk etti. Hindistan, Mısır ve Türkiye'de yaşadı ve 1949'da Türkiye'de öldü. Bkz. Bennigsen ve Wimbush, *a.g.e.*, s.193.

88 *Sebilürreşad*, 4 Temmuz 1918 (C.14, S.361) s.208-209.

89 *a.k.*

90 Muhammed Ayas İshaki (1878-1954): Tatar yazar ve siyasetçisi. İslam ulusal hareket ve düşüncesinin en aktif ve etkili önderlerinden. 1905'te ulusal hareketin radikal sol kanadında yer aldı. 1917'de Moskova'da toplanan Milli Şura'nın (Ulusal Müslüman Konseyi) başkanlığını yaptı. 1917 Ekim devriminden sonra yeni rejimin kararlı düşmanlarından birisi oldu. Ülke dışına çıkarak sırasıyla Japonya, Fransa, Almanya ve Türkiye'de yaşadı. *Milli Yol*, *Milli Bayrak* gibi dergiler yayınladı. Ankara'da öldü. Bkz. Bennigsen ve Wimbuh, *a.g.e.*, s.200.

yakıştırdıklarından yakınan İshaki, tek umudun Bolşeviklerin devrilmesine bağlı olduğunu söylüyordu.[91]

Sebilürreşad'ın aynı sayısında yer alan, "Rusya'daki İnkilab ve bu İnkilabdan Dahili Rusya Müslümanlarının İstifadesi" başlıklı yazı da bu bağlamda ilginçti. Yine Rusya'daki Müslümanların önderlerinden birisi olan Abdürreşid İbrahim'in[92] kaleminden çıkan bu makaleye göre, hürriyet gerek bireysel gerekse toplumsal düzeyde, uğrunda mücadele edilerek, her türlü fedakârlığa katlanılarak kazanılır. Dünya kurulalıdan beri aksine bir örnek gösterilemez. Yazara göre, Rusya Müslümanlarının hatalarının esası bu gerçeği görememiş olmalarındadır. Ancak karamsarlığa gerek yoktur, çünkü Rusya inkılabı henüz bitmiş değildir. Daha birçok devreler, aşamalar geçirecektir. Eğer Rusya Müslümanları geçmiş kusurlarından ders alır ve iyiniyetle, elbirliğiyle ve azimle çalışacak olurlarsa başarı sağlayacaklardır.[93]

Sebilürreşad'ın 1 Ağustos 1918 tarihli 313. sayısında yer alan "Rusya Müslümanlarının İstikbali" başlıklı inceleme yazısı, bu konuda yazılanların en ayrıntılı ve dikkate değer olanlarından birisiydi.[94] Yazının en dikkate değer yanı, Osmanlı Devleti'nin bu konuda nasıl bir politika izlemesi gerektiğine ilişkin görüşler içermesiydi. Derginin "sahib-i imtiyaz ve başyazarı" olan Eşref Edib Bey'in[95] imzasını taşıyan bu yazıda Rusya'daki siyasi durum şöyle değerlendiriliyordu:

---

91 *Sebilürreşad*, 18 Temmuz 1918 (C.14, S.362), s.228.

92 Abdürreşid İbrahim (İbrahimov) (öl. 1944): Sibirya Tatarlarından. Mısır ve Türkiye'de öğrenim görmüştür. 1895'te Rusya'da *Çolpan Yıldızı* adlı mecmuayı yayınladı. Cemaleddin Afgani'nin Rusya Müslümanları arasındaki en hararetli taraftarlarından birisiydi. 1906-1907 yıllarında *Ülfet, Nejat, El-Tilmîz* (Arapça) gibi süreli yayınları yönetti. 1910 yılında Rusya'yı terk etti. Japonya, Hindistan, Türkiye ve Almanya'da bulundu. Kendisini Pan-Türkist ve Pan-İslamist mücadeleye adadı. *Türk Yurdu* ve *Türk Sözü* dergilerinde yazılar yazdı. 1944 yılında Japonya'da öldü. Bkz. Bennigsen ve Wimbush, *a.g.e.*, s.198.

93 *a.k.*

94 Eşref Edib, "Rusya Müslümanlarının İstikbali", *Sebilürreşad*, 1 Ağustos 1918 (C.14, S. 313), *passim*.

95 Eşref Edip (Fergan) 1882-1971: İslamcı basının önde gelen isimlerinden birisi olan Eşref Edib 1912 yılında Hukuk Mektebini bitirdi ve hukuk doktorası yaptı. Meşrutiyetin ilanından sonra Ebulula (Mardin) ve Mehmet Akif'le (Ersoy) birlikte *Sırat-ı Mustakim*'i kurdular. 1912 yılında anılan dergiyi devraldı ve adını *Sebilürreşad* olarak değiştirdi. Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'ya geçen Eşref Edib 1925 yılına

"...halkın menafii için yine halk arasından ve avamdan teşekkül etmiş bir hükümet hadd-i zatında muvaffak olabilirse de Rusya'nın bugünkü Hükümeti, Londra'daki Bolşevik sefirinin beyanı veçhile amele ve zürra sınıfından, zenginlere, zadegana, sermayedarlara ve aristokratlara karşı galebe çalmak ve icra-yı hükümet etmek üzere teşekkül etmiş bir hükümettir. Mürtecileri tenkil etmeden hükm-ü idamı ilga eden, hak-ı mülkiyyet ve zevciyyet esasını inkâr eden, zenginlerin emval ve emlâkini mubah addeyleyen, Kilisenin malını yağma eden bu hükümet, münferit sulh aktederek, düyun-u ecnebiyyeyi de ilga etmekle dahili ve harici müthiş bir husumete maruz kaldı. Kendi prensiplerine kemal-i şiddetle kani olan bu hükümetin erkânı bir günde orduda bulunan 12 milyon neferi terhis etmekle memleketin her tarafında kaht ve asayişsizliğe de sebep oldu. Her milletin kendi mukadderatını tayine salahiyettar olması hakkını bahş etmekle de büyük Rusya'yı yani Merkezi ve Şimal Rusya'yı servet-i medeniyye ve hasılat-ı zariayyesiyle meşhur olan Ukrayna, Kırım, Kafkasya, Don Kazakları, Merkezi Asya ve Sibirya'nın hasılatından mahrum kıldılar.

"Yeni teşekkül eden hükümetlerin yanında muhafazakârlar ve burjuvalar bulunduğu cihetle, bunlarla hem prensib itibariyle hem de açlıktan kurtulmak için harb ettiler. Kızıl Hassa'lara birçok menfaatperest, mürteciler, gâsıp, kaatil adamlar iltihak ettiğinden pek feci cinayetler meydana geldi. Bolşevik rüesası bu şen'î cinayetlerden müteneffir ve mutazarrır olsalar gerektir. Fakat bir kere iş şirazesinden çıkmış, nizam ve intizam muhtel olmuştur."[96]

Bu değerlendirme o zamana kadar Osmanlı basınında yer alan değerlendirmeler arasında en gerçekci olanlarından birisiydi. Eşref Edib Bey Rusya'daki karşı-devrimci hareketleri de şöyle değerlendiriyordu:

"Çar'ın şahsiyeti hakkında bazı ihtilafat olmakla beraber mülkiyet ve saltanat taraftarları irtica için büyük hazırlıkta

kadar yayınlarını sürdürdü. Eşref Edib 1948-1966 yılları arasında *Sebilürreşad*'ı yeniden yayınladı. Bkz. *Ana Britannica*, Cilt 8, İstanbul 1990, s.517.

[96] Eşref Edib, "Rusya Müslümanlarının İstikbali", *Sebilürreşad*, 1 Ağustos 1918 (C. 14, S. 313), s.250.

bulunuyorlar. Müfrit muhafazakarlar ve İhtilalci Sosyalistler, İtilafçıların yardımıyla, birisi istibdadı, diğeri hürriyeti ihya ve tesis etmek hevesiyle gerek bize gerek Bolşevik Hükümeti'ne karşı her türlü müşkilat çıkarmaktan, fırsat buldukça ihtilaller ilka etmekten geri durmuyorlar. Kadet'ler partisi Almanlarla teşriki mesayi ederek res-i kâra geçmek istiyorlar. Bugün Kiev'de bu işi temin etmekle meşgul olmaktadırlar. Bütün büyük Rusya içinde düvel-i merkeziye ile tevhid-i mesai etmeğe hal-i sulhde kalmaya razı yegane Rus partisi Bolşeviklerden ibarettir. Binaenaleyh bunları tutmak, kendi prensiplerini kabul etmemek şartiyla bunlara müzaheret etmek bize terettüb eden bir vazife-i siyasiyedir."[97]

Yazıda, Rusya'daki keşmekeş ve karışıklıktan yararlanmak için elinden geleni yapan İtilaf Devletleri'nin politikalarını eleştiren Eşref Edib Bey, Almanya'da da İngilizlerle uzlaşmak için Osmanlıları feda etmeye hazır "siyasi bir parti" bulunduğuna dikkat çekiyordu.[98] Mevcut durum karşısında Bolşeviklerle işbirliği yapılacak olursa, bunların işbaşında kalmaları sağlanacağı gibi, İtilafçıların bütün çabalarının etkisizleştirileceğini savunan yazar, "Bolşeviklerin vaziyet-i iktisadiyelerini ıslah etmekle bütün Rusya Müslümanlarının istikballerini de kazanmış oluruz." diyordu.[99]

Bolşeviklerin prensiblerinin Müslümanlar için hiçbir tehlike teşkil etmeyeceğini savunan Eşref Edib Bey, bunun nedenini, bu prensiblerin Müslümanlar arasında yayılması için gerekli sebeplerin bulunmayışına bağlıyordu.[100]

Osmanlı Devleti'nin eskiden olduğu gibi şimdi de bütün bu olup bitenler karşısında herhangi bir planı, porgramı olmadığını savunan yazar, bundan hem Türkiye'nin hem de Rusya'daki Müslümanların zarar gördüğünü belirtiyordu. Osmanlılarca izlenmesi gereken politikanın öncelikle Almanya ile Bolşevik Rusya'nın arasını bulmak olduğunu, bunun hem Osmanlı-Rus hem de Osmanlı-Alman

---

97 *a.k.*
98 *a.k.*, s.251.
99 *a.k.*
100 *a.k.*

ilişkilerine yararlı olacağını kaydeden yazar, ayrıca şu öneşilerde bulunuyordu:

> "Baku'daki petrolden Bolşeviklere bazı istifadeler temin etmek; Merkezi Asya'daki kitle-i İslamiyenin istiklali mukabilinde birkaç sene için Rusya'ya bazı hasılat-ı ziraiye vaad etmek; Sibirya'daki harekât-ı irticaiyeyi mahv eylemek üzere Bolşeviklerle Müslümanlar arasında bir itilaf tesis eylemekle her iki taraf için büyük menafi temin etmiş oluruz."[101]

Türk Yurdu'nun 15 Temmuz tarihli 9. sayısında, Berlin'de Rusya'lı İslam öğrencileri için bir yardımlaşma cemiyeti kurulduğu ve bu cemiyetin kuruluş merasiminin Berlin'deki "Türk Kulübü"nde icra edildiği haber veriliyordu.

Sabah gazetesinin 2 Ağustos tarihli sayısında ise Ziynetullah Nuşirevan'ın ulusların kaderini tayin hakkı konusunda bir yazısı yer alıyordu. Sonraki yıllarda Anadolu Solu'nun önde gelen adlarından ve sol örgütlenmenin aktif elemanlarından birisi olacak Ziynetullah Nuşirevan[102], Bolşeviklerin uygulamada ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkına olanak vermediklerinden yakınmakta ve şunları söylemekteydi:

> "Milletlerin kendi mukadderatlarına hakim olmaya hakkı vardır. Sosyalist olmadıkları için tariz etmeğe Sosyalistlerin hakkı olmadığı gibi, Bolşevik olmadıkları için tecavüze Bolşeviklerin de hakkı yoktur...zor ile Bolşevik yapma gayreti açık bir zulümdür."[103]

---

[101] *a.k.*, s.252.

[102] Ziynetullah Nuşirevan aslen Rusya Türklerinden olup eğitimini İstanbul'da görmüştür. 1915-1917 yıllarında *Türk Yurdu*'nda makaleleri yayınlanmış, zaman zaman öteki gazetelerde de yazılar yazmıştır. B.M.M.'nin açılmasından sonra Ankara'da Matbuat ve İstihbarat Müdiriyet-i Umumiyesi'nde Rusça mütercimi olarak çalışmıştır. Türkiye Komünist Partisi'nin (Haft) ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın önde gelen üyelerinden birisi olmuştur.

[103] Ziynetullah Nuşirevan, "Bolşevikler ve Brest-Liktovsk Muahedesi", *Sabah*, 2 Ağustos 1918.

Sabah'ın 7 Ağustos tarihli sayısındaki Sibirya Müslümanlarına ilişkin bir haberde de, Bolşeviklerin Müslümanlara baskı uygulamasından yakınılıyordu.[104]

Bolşeviklerle Müslamanların arasının açıldığına ilişkin ilk elden bir haber de 14 Ağustos tarihli *Vakit*'te yer aldı. "Kafkasya İşleri Hakkında Mülakat" başlığıyla yayınlanan bu haberde, Doğu'daki Türk topraklarını kurtarma operasyonuna Nuri Paşa'nın ordusunda yer alarak katılan Ahmet Agayef (Ağaoğlu Ahmet Bey), Bolşeviklerin yöre halkına, yani Müslüman ve Türklere karşı ortaya koydukları olumsuz tutumu sergiliyordu.[105] Aynı günkü gazetelerde, "Bolşeviklerin Hezimeti" ve Baku'nun zaptedildiğine ilişkin müjdeli haberler de yer alıyordu.

Türk Yurdu dergisinin 15 Ağustos tarihli 161. sayısında da Rusya Müslümanlarının "milli matbuatına" karşı Bolşeviklerin uyguladıkları baskı anlatılıyor, *Yıldız*, *Yeni Vakit*, *Saray*, *İl* vb. gazetelerin kapatıldıkları duyuruluyordu.[106]

Sabah'ın 16 Eylül 1918 tarihli sayısındaki "Rusya Müslümanlarına" mektupta, son gelişmeler gözden geçiriliyor ve Bolşeviklerin bütün milli müesseseleri yıktıkları anlatılıyordu. "Rusya Müslümanları arasında çok mümtaz bir zat"dan alınan söz konusu mektupta, son günlerde Rusya'da durumun değiştiği, Bolşeviklerin durumunun zayıflamaya başladığı öne sürülüyordu.

Bu arada *Yenigün* gazetesi, 2 Ekim 1918 tarihli sayısında "Yenigün Kafkasya'da" başlığı altında verdiği bir haberinde, Ruşen Eşref Bey'i (Ünaydın) olayları izlemek üzere Kafkasya'ya gönderdiğini duyuruyor; Güney ve belki de Kuzey Kafkasya'daki gelişmeleri Ruşen Eşref Bey'in kaleminden okuyucularına aktaracağını müjdeliyordu. Osmanlı basını için alışılmadık nitelikteki bu uygulamadan ne çıktığını kestirmek olanaksız. Zira 1918 yılı sonuna kadar *Yenigün*'de Ruşen Eşref Bey'in "Kafkasya Haberleri"ne rastlanmıyor.

Sebilürreşad'ın Ekim ayında yayınlanan 373 ve 375'inci sayılarında, Rusya'daki Müslüman-Bolşevik ilişkileri konusunda dikkate değer iki yazı daha yer aldı. Bunlardan, "Rusya'daki Partiler ve

---

104 *Sabah*, 7 Ağustos 1918.

105 "Kafkasya İşleri Hakkında Mülakat", *Vakit*, 14 Ağustos 1918.

106 *Türk Yurdu*, 15 Ağustos 1918 (C. 14, S.161), s.362.

Rusya Müslamanlarının Takib Edecekleri Siyaset" adlı yazıda, Rusya Müslümanlarının takip etmeleri gereken en sağlam siyasetin Bolşeviklerle işbirliği (tevhid-i mesai) etmek olduğu belirtiliyor ancak buna uyulmadığı için şimdi

> "Bolşeviklerin ne mal olduklarını tamamiyle biliyoruz. Fakat ne çare ki bugün Rusya'nın en sağlam ve en amelî partisi onlardır. Binaenaleyh onlarla tevhid-i mesai etmek Müslümanların menafii için elzemdir." deniyordu.[107]

"Rusya Müslümanları ve Bolşevikler" başlıklı ve Ataullah Bahaeddin imzalı diğer yazıda ise Rusya Müslümanlarının Bolşeviklerle işbirliği etmelerini salık verenlere cevap veriliyor; karşı görüş savunuluyordu. Söz konusu yazıda şöyle deniyordu:

> "Bolşeviklerin esasları fena değil: Bütün cihanın mahkum akvamına mesud hayat vadinde bulunuyorlar. Bilhassa zalim milletler boyunduruğunda ezilen Şark milletlerine cennetler vaadediyorlar. Programları böyle. Fakat icraatlarına gelince tamamiyle bunun aksini görürüz. Programlarında ne varsa amelleri tamamiyle onun aksidir. Mesela 'Milletlere muhtariyet vereceğiz' diye yemin eden Mösyö Lenin, rey-i âmla [halk oyu ile] kendi mukadderatını halleden Ukrayna, Finlandiya, Kırım, Türkistan gibi akvama karşı vahşilerin yapmadığı tarzda muharebeler ilan etti. Ne mensub oldukları milletin muhtariyet mefkuresine çalışan amele, asker ve fukara-yı kâsibeye merhamet etti ve ne de Sosyalizm esası üzerine teşkil edilen demokratik milli müesseselere riayet gösterdi."[108]

Sonunda Bolşeviklerin muhtariyete nail olmak için "milli hisler"den, "milli mefkureler"den vazgeçmek lazım geldiğini, Bolşevizmin milliyetle hiçbir ilişkisinin olmadığını resmen ilan ettiklerini savunan yazar, yeni Rus yönetiminin, "amelenin aşağı tabakasından başka" herhangi bir kısımdan çıkacak ve yayılacak

---

107 "Rusya'daki Partiler ve Rusya Müslümanlarının Takib Edecekleri Siyaset", *Sebilürreşad*, Ekim 1918 (C. 15, S.393) s.172-174.

108 Ataullah Bahaeddin, "Rusya müslümanları ve Bolşevikler", *Sebilürreşad*, Ekim 1918 (C.15, S.375), s.206-208.

fikirleri mahvedeceklerini açıkca duyurduğunu anlatıyordu. Sosyalizmin özünü oluşturan seçim usulünü kaldıran, basını susturan, yayınlara el koyan, yazarları tutuklayan, genç, ihtiyar sosyalistleri idam eden, bilim ve kültür kurumlarını yok eden Bolşevikleri tarafsız bir gözle ve en kısa yoldan tarif etmek gerekirse "mecnunlar" demek gerekeceğine işaret eden yazar, bu tutumlarını değiştirmezlerse, Bolşeviklerin, "Sosyalizm tarihinde en kabahatli sahifeyi işgal edeceklerini" ileri sürüyor ve şöyle diyordu:

"Bilhassa sosyalizmin pîri Marx baba, kabrinden kalkıp da gelecek olsa Bolşeviklerin onu da idam edeceklerinden korkuyorum."[109]

Genel olarak "mahkum İslam milletleri"nin, özel olarak da "Rusya Müslümanları"nın, ancak sosyalistlerle birlikte çalışmak şartıyla" özerkliğe kavuşabileceklerine inandığını belirten yazar, bunun da ancak Rusya ahalisinin büyük kısmını temsil eden "Sosyalist-Sosyal Revolüsyonerler (Sosyal Devrimciler) ile işbirliği etmekle mümkün olacağına inanıyor ve bunların Müslümanların lehine çalıştıklarının bilindiğini kaydettikden sonra yazısını şöyle bitiriyordu:

> "Yaşasın mahkum Şark milletlerinin birleşmesi!
> Yaşasın onlara elini verecek Avrupa sosyalistleri!
> Yaşasın İslam milletlerinin demokrat mücahidini!
>
> diye bütün cihana bağırmak bizim borcumuzdur. Yaşasın bizim özümüzü, bizim hayatımızı tasdik eden hürriyetçiler."[110]

Görüldüğü gibi Rusya'daki Müslümanlar açısından izlenecek siyaset konusunda, Bolşeviklerle işbirliği yapmak ya da yapmamak ekseninde iki temel yaklaşım ortaya çıkmış bulunuyordu. Celal Nuri ve Eşref Edip Beyler gibi olaya içerden bakanların tutumu ile, Musa Carullah, Ayas İshaki Efendiler gibi dışardan bakanların tutumu arasında Bolşeviklerle ilişkiler konusunda önemli görüş ayrılıkları olduğu gözleniyordu.

---

[109] *a.k.*
[110] *a.k.*

Yeri gelmişken, Bolşevizm, sosyalizm, Marksizm hakkında Osmanlı basınında ortaya çıkan kavramsal değerlendirmelere de bir göz atmak yararlı olacaktır.

"Kızıl Tehlike!"

Öncelikle belirtilmelidir ki, Osmanlı basınında, Sosyalizmin, Marksizmin, Bolşevizmin ekonomi-politik, tarih, siyaset bilimi vb. bir çerçevede kuramsal ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi istisnaii bir durumdu. Bunun için ne kuramsal birikim ne de sosyal pratik uygundu. Ayrıca 1917 yılı başından beri gelişmeler sürekli olarak "sulh" ve Osmanlı-Rus ilişkileri gibi dar bir açıdan izlenmişti. Bununla birlikte, olaylar geliştikçe, özellikle barış sağlanıp da Bolşevik yönetim ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda kendi ideolojik hedeflerine uygun kararlar ve politikalar üretmeye başladıktan sonra, "Bolşevizm"in ne olduğu, Bolşeviklerin ne yapmak istedikleriyle daha fazla ilgilenilmeye başlandı. Bu ilgilenme sürecinde, doğal olarak, kişilerin sınıfsal konumları, bilgi düzeyleri, politik ve ideolojik beklentileri farklı değerlendirmelerin yapılmasına neden oldu. Yine de Bolşevizmin ne olup ne olmadığının derli toplu bir şekilde ele alındığını söylemek mümkün değildir. Ancak şunu söylemek belki mümkündür:

1918 yılında, Bolşevizme karşı olanlar, sonraki yıllarda görüleceği türden bir anti-bolşevizme (anti-komünizm) başvurmamışlardır. Anti-bolşevizm silahı, 1919 yılının ortalarından itibaren, "Anadolu İhtilali" gündeme geldikten sonra, dinsel temalarla da takviye edilerek yaygın ve yoğun olarak kullanılmaya başlanacaktır. Ancak bu demek değildir ki, bolşevizme şiddetle karşı çıkılmamıştır. Bunun örnekleri ilerki sayfalarda görülecektir.

Sol bir liberal olarak niteleyebileceğimiz Celal Nuri Bey, 15 Ocak tarihli "Hayat-ı Milel" adlı başyazısında, sosyalizmin genel olarak İslam dünyasına ve Osmanlı İmparatorluğu'na yardımcı olduğunu söylüyor ve bu "cereyana" uzak kalınmasının, hatta onun benimsenmemesinin doğru olmadığını ileri sürüyordu. Sosyalizmin (bolşevizmin) ulusların kaderini tayin hakkı konusundaki görüşlerinin aynen kabul edilebileceğini savunan yazar, ekonomik alanlardaki

politikalarda ise durumun farklı olduğunu belirtiyordu.[111] Yazısında "Marksizmin" anti-militarist, özgürlükçü, eşitlikçi, ilkelerini öven Celal Nuri Bey, "tarihin olanca uygunsuzluklarını imha eden" bu yeni yönetimin, "yalnız hürriyet üzerine müesses bir hükümet kurduğunu" belirtiyordu. Bolşeviklerin yayınladıkları beyannamede Batılı devletlere, sermaye sahiplerine, istismarcılara gayet ağır sözler sarfedilmiş de olsa, bunları hafifletecek nedenlerin bulunduğunu kaydeden yazar, Bolşeviklerin bu nazariyelerini uygulamaya koymalarını "yalnızca bir eser-i tekevvün [varolma sorunu] değil, "hatta bir medeniyetkârlık" [uygarlık işi] telakki ederiz diyor ve yazısını "ehl-i İslamın istihlasına [kurtarılmasına] himmet eden Bolşeviklere bizden de selam ve tahiyyat [tanrı ömür versin]" şeklinde noktalıyordu.[112]

Batıcı bir muhafazakâr olarak niteleyebileceğimiz Ahmet Cevdet Bey'in gazetesi *İkdam*'da aynı tarihte yer alan imzasız bir haber/yorumda ise oldukça farklı bir görüş sergileniyordu. *İkdam*'a göre, (sosyalist prensibler) üzerine "bina edilecek bir hükümet hiçbir zaman pâydar [sağlam, sürekli] olamaz"dı. İnsanların doğuştan gelen yetenekleri farklı olduğu sürece, kazançları da toplumsal durumları da farklı olacaktı. Sosyalizmin bireyler arasında toplumsal eşitlik öneren ilkeleri akla ve gerçeklere uygun değildi.[113]

Yeni Mecmua'da Rus ihtilaline ilişkin olarak yayınlanan ilk yazı, Fransızca'dan tercüme bir incelemeydi. Şubat İhtilali'nden hemen sonra kaleme alındığı anlaşılan bu yazıda, 1906 yılından itibaren Rusya'daki politik gelişmeler özetleniyor; Bolşeviklerin çeşitli konulardaki görüşleri aktarılıyordu.[114] Bu yazı dizisi dokuz sayı devam etti.

Tanin gazetesinin 20 Şubat tarihli sayısında "Bolşevikî Siyaseti" adıyla yer alan başmakalade de Bolşeviklerin uyguladıkları politikalar eleştiriliyor ve temsil ettikleri fikirlerin uygulama alanı bulunmadığı görüşüne yer veriliyordu. Başmakalade altı çizilen nokta, Bolşevik prensiblerinin "ameli hükümet" fikirleriyle bağdaşmaz oluşu ve bu

---

111 Celal Nuri [İleri], "Hayat-ı Milel", *Ati*, 15 Ocak 1918.
112 *a.k.*
113 "Rusya'da Tarz-ı İdare", *İkdam*, 15 Ocak 1918.
114 *Yeni Mecmua*, 8 Şubat 1918 (Sayı 31-38).

durumun da Bolşeviklerin zaten kaçınılmaz olan çöküşlerini hızlandıracağı idi.[115].

Yeni Mecmua,'nın 21 Şubat tarihli sayısında, Darülfünun Felsefe Tarihi "muallimi" Mehmet Emin Bey'in "Sosyalizm" hakkında verdiği konferansa ilişkin bir haber yer alıyordu. Habere göre Mehmet Emin Bey Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'nde verdiği konferansta, sosyalizmin kısa bir tarihçesini anlatıyor, 19. yüzyılda hızla yayılmasına yol açan etkenleri değerlendiriyor, "aşağı ahali" arasında yayılışına ve günden güne zayıflayan dinin yerine geçmeye başlayışına dikkat çekiyordu. Konferansçı ayrıca, "içtimaiyat ve iktisadiyat alimlerimizin" bu konuyla ilgilenmeye başlamalarının zamanının geldiğini söylüyordu![116]

Osmanlı basınında Bolşevizm tehlikesine dikkat çeken ilk yazılardan birisi Ziya Gökalp'in 21 Mart tarihli *Yeni Mecmua*'da yayınlanan "İki Tehlike" adlı makalesiydi. Yazısına, "Bu mübarek ülkeye daima yabancı milletlerden büyük zararlar gelmiştir" diye başlayan Ziya Gökalp, bu tehlikelerin İngilizlerin "muzır propagandalarla" alttan alta desteklediği *Kara Tehlike* ve birincisinden tehlikece daha aşağı olmayan *Kızıl Tehlike* adı verilebilecek olan Bolşevik zihniyeti olduğunu söylüyordu. Bu yazısında esas olarak Kara Tehlike'nin üzerinde duracağını belirten yazar, ister "Tanzimatçı" olsun, ister "milliyetçi" olsun bütün yenilikçilerin (teceddütçüler) bu her iki tehlikeye karşı birleşmeleri gerektiğini, "çünkü bir taraftan kara Tehlike Tanzimat'tan evvelki hayata dönmeyi isterken, diğer cihetle Kızıl Tehlike(nin) medeniyet ve hars namlarına her ne olursa yıkmaya uğraştığını" savunuyordu. Kara ve Kızıl tehlikelerin yönleri zıt da olsa iki esasta birleştiklerine dikkaç çeken Ziya Gökalp, bunlardan birincisinin amacının "avâm-firiblik yapmak" [halkı avlamak], ikincisinin de "Darülfünun'u lağvetmek" olduğunu belirtiyordu.[117] Ertesi günkü *Tanin* gazetesi, "yeni Neşriyat" başlığı altında Ziya Gökalp'in bu mühim makalesine işaret ediyor ve makalenin geniş bir özetini veriyordu.[118]

---

115 "Bolşeviki Siyaseti", *Tanin*, 20 Şubat 1918.

116 *Yeni Mecmua*, 21 Şubat 1918 (Sayı 33), s.135.

117 Ziya Gökalp, "İki Tehlike", *Yeni Mecmua*, 21 Mart 1918 (C.2, S.36), s.181.

118 *Tanin*, 22 Mart 1918.

Ziya Gökalp'in daha sonraki bir makaleye bıraktığı "Bolşeviki Tehlikesi"ni teşrih etme işini *Yeni Mecmua*'nın 28 Mart tarihli sayısında, asistanı Necmeddin Sadık (Sadak) Bey[119] üstlenmişti. (Bkz. Ek-5) Bir "içtimaiyat" yazısından çok bir meydan nutku niteliğindeki bu yazısında Necmeddin Sadık Bey, tarihin her hadisesinden ders almanın adet olduğunu belirterek söze giriyor ve ders alınacak olayların başında da Rusya'da gelişen "hiç işitilmemiş, görülmemiş haller"in geldiğini söylüyordu. Bolşevik ihtilalinin "koca bir devlet idaresinin birdenbire çığrından çıkarak, en cahil, bu işlerden en habersiz kesif amele ve avam tabakalarının eline düşmesi, asker bozuntularından mürekkeb sürülerin kirli emellerine kanlı alet olması"na dehşetli bir örnek olduğunu kaydeden yazar, "Bolşeviklik esrarıyla sarhoş olan avam takımı Lenin'lerin insani saadet ve refah nazariyelerini katl, yağma suretinde tatbike çalışıyorlar" diyordu. Bolşeviklerin, "henüz cihanın anlayamadığı bu mefkurelerini her tarafa saldırmak, her yerde bu ihtilalleri, bu anarşiyi koparmak emelinde" olduklarını belirten Necmettin Sadık Bey, Rusya'da bu akımın bir aydın ve seçkin düşmanlığına dönüştüğünü, okulların, mabedlerin yağmalandığını, zenginlerin "bir kızıl neferin emriyle" sorgusuz sualsiz öldürüldüğünü anlatıyordu. Yazara göre bunun nedeni "idarenin cahil kitleler eline, umumi tabiriyle 'ayağa düşmesi" idi.[120]

Ati gazetesinin 15 Nisan tarihli sayısında yer alan "Bolşeviki İdaresi" adlı ve Sami Rıfat imzalı uzunca bir makalede de Sovyet yönetimi devlet sistemleri açısından diğer yönetim biçimleriyle karşılaştırılıyor; Montesquieu'nın "Hükümetsiz cemiyet olmaz"

---

119 Necmeddin Sadık (Sadak): 1890:-1953 tarihleri arasında yaşamıştır. Fransa'da Lyon Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirmiş ve bir süre Fransa'da çalışmıştır. 1916 yılında Ziya Gökalp'in kurduğu İçtimaiyat [Sosyoloji] kürsüsü öğretim üyeliğine atandı. 1918 yılında Selami İzzet (Sedes), Enis Tahsin Til) vd. arkadaşlarıyla birlikte *Akşam* gazetesini kurdu. Ankara'yı destekleyen yayınlar yaptı ve Cumhuriyet'in kurulmasından sonra III-VIII dönemlerde Sivas mebusu olarak Meclis'te bulundu. Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay Hükümetleri'nde Dışişleri Bakanlığı yaptı. Necmettin Sadık Sadak'ın yazdığı Sosyoloji kitabı (1936) uzun yıllar lise ders kitabı olarak okutuldu. Bkz. *Ana Britannica*, Cilt 18, İstanbul, 1990, s.581; M. Orhan Bayrak, *Türkiye'yi Kimler Yönetti?:1920-1984*, İstanbul: Milliyet yayınları, 1984, s.38 ve 139-140; Kazım Öztürk (Hazırlayan), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1973)*, Ankara: Önder Matbaası, 1973, s.126.

120 Necmeddin Sadık (Sadak), "Bolşeviki Tehlikesi", *Yeni Mecmua*, 28 Mart 1918 (Sayı 37), s. 201.

görüşü kanıtlanmaya çalışılıyor ve yönetim şekli Bolşevik Rusya'da olduğu gibi "garip bir şekil" aldığı zaman, "insanlık bir uzvunu kaybeder" deniyordu.[121]

Necmeddin Sadık Bey, *Yeni Mecmua*'nın 2 Mayıs tarihli sayısında, "İçtimaiyat Tarihi" sütunlarındaki "Karl Marx" adlı yazısında, Marx'ın eserlerini, iktisat tarihi içindeki önemini, sosyalizm hareketi içindeki yerini betimleyici ve oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatıyordu.[122]

İkdam'ın "Bolşevizm Son Safhasında" adlı imzasız başmakalesi de Rusya'da Neler Oluyor?" sorusuna cevap arıyordu. Alman veya "muhasım" kaynaklardan gelen sınırlı haberlere rağmen gerçek duruma ilişkin bilgilerin kıtlığına işaret edilen yazıda, yine de bazı yargılara varılabileceği savunuluyordu. İhtilalden önceki Bolşevizm ile sonrakinin farklı olduğu, Bolşevizmin nazariyesi ile ameliyesi [uygulaması] arasında benzerlik olmadığının belirtildiği makalede şöyle deniyordu:

> "Bakın size yeni Bolşevikleri olaylara dayanarak tarif edeyim: İhtilalci, çapulcu, hırsız, intikamcı ne kadar Kafkasya Ermenisi varsa bunlar Bolşevik olmuşlar. Esasen sosyalizm milliyeti neyf eylediği halde, fıtraten nasyonalist olan bu güruh Bolşevizm bandırası altında toplanmakta bir faide görmüşler. Çünkü Bolşevizm bugün haydutluk demektir."[123]

İslamcı kesimin sözcüsü *Sebilürreşad*'da yayınlanan Eşref Edib Bey'in daha önce anılan makalesinde de Bolşevizme karşı net bir tavır alındığı görülüyordu. Buna göre, "hakk-ı mülkiyet ve zevciyyet esasını inkâr eden"; "zenginlerin emval ve emlakini mubah gören" bu "müfrit" prensiblerin kabul edilmesi söz konusu olamazdı.[124] Kaldı ki, "Bolşeviklerin ifratı yüzünden sosyalizm nazariyatı ehemmiyetini kaybetmişti".[125] Ayrıca, "Bolşeviklerin prensiblerinden

---

121 Sami Rifat, "Bolşeviki İdaresi", *Ati*, 15 Nisan 1918.

122 Necmeddin Sadık, "İçtimaiyat Tarihi: Karl Marks", *Yeni Mecmua*, 2 Mayıs 1918 (C.2, S.42), s.250.

123 "Bolşevizm Son Safhasında", *İkdam*, 8 Haziran 1918.

124 Eşref Edib, *a.g.m.*, s.250.

125 *a.k.*, s.251.

Müslümanlar için hiçbir tehlike mevcut değildi, çünkü onların İslamlara sirayetini mucib esbab bizde yoktu".[126]

Sabah gazetesinin 3 Eylül tarihli imzasız başyazısında da Bolşeviklerin toplumsal alanda vaadettikleri "ıslahatla" meşgul olmayarak, ülkede bir "anarşi hali" sürdürdükleri, bunun da kamuoyu üzerinde çok olumsuz etkiler yaptığı görüşü savunuluyordu. Asayişsizlik, keyfi idare ve Bolşevik fikirlerini kabul etmeyenlere karşı gösterilen şiddetin yakında Rusya'da bir ayaklanmaya yol açabileceğine dikkat çekiliyordu.[127]

Necmeddin Sadık Bey asıl "içtimaiyat" yazısını "Sınıf Mücadeleleri" adı altında *Yeni Mecmua*'nın 3 Ekim 1918 tarihli sayısında yayınlamıştı. Yazısına,

> "Rusya'da Bolşevizm adı altında ortalığı alt-üst eden, yağma ve yangınla geçinen, burjuvaları ancak ölüme layık gören bir nevi ifratçı sosyalistler bu savaşta büyük bir zafer kazanacağı iddia edilen sosyalizm fırsatını da kaçırttı"

şeklinde başlayan yazar, bu harekete karşı bütün ülkelerde bir endişe görüldüğüne işaret ediyordu. Sosyalizm prensiblerinin gittikçe başarı kazandığı bir dönemde amele ve halk kitlelerinin Bolşevikler gibi bir gün şiddete başvuracaklarından çekinildiğini anlatan Necmettin Sadık Bey, hükümetlerin çeşitli telkin vasıtalarıyla ameleyi teskin etmeye çalıştıklarını söylüyordu. Yazısında esas olarak işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki ilişkileri tahlile çalışan yazar, özetle şu görüşlere yer veriyordu: Amele ve avam isyanlarının mikropları bu kütleler içinden çıkmaz. Bunlarda o kadar hassasiyet yoktur. Ekonomik ve sosyal şartların kötü oluşu, tek başına, çalışan sınıfları isyana ve mücadeleye sevk edemez. Onları bu mücadeleye sevk eden burjuvalardır. Sonunda kendilerine dönecek bir silahı halk kitlelerine veren onlardır. Sosyalizm ve buna benzer nazariyeler amele kitleleri içinden doğmaz. Bu ilkeler filezofların, iktisatçıların, sosyologların düşünceleri ürünüdür. Son yıllarda işçi hareketi içinde etkin olan hatipler içinde bile burjuvalar çoğunluktadır. Bunlar arasında esnaf, dükkancı gibi küçük burjuvalar da azınlıktadır.

---

126 *a.k.*

127 "Rusya'da Dahili Vaziyet", *Sabah*, 3 Eylül 1918.

Genellikle bunlar işçi hareketini "bir meraklı gibi seyreder"ler. Burjuvazinin, işçiyi idare edecek olanları yetiştiren sınıfı yalnızca düşünürlerdir. Sosyalizm burjuva sınıfının çıkarına aykırı olmakla birlikte, burjuvalıktan sosyalistler arasına geçen düşünürler yüksek ülkü sahibidirler ve kendi çıkarlarını feda ederler. İşçi kökenli olanlar ise genellikle kendi çıkarlarını savunurlar. İşçi sınıfının safına geçen burjuvaların sayısı çoğaldıkça iki sınıf arasında bir eşitlenme [tesviye] olur. Yazarın kendi kelimeleriyle,

> "Yani burjuvazi kendi haksızlığını git gide daha fazla öğrenerek iktisadi ve içtimai imtiyazlarından sarf-ı nazar edei ve amele cihetine kaçanlar çoğalırsa, müstakbel sosyalist bir devletin esasları kendiliğinden kurulmuş olmuyor mu? Binaenaleyh, sınıflar arasındaki mücadele de halledilmiş olur. Bu suretle amele fırkalarına giren burjuvalar tek tük kaçaklardan ibaret midir yoksa bütün burjuvazi sınıfını arkalarından sürükleyecek mürşidler midir? İkinci şık kabul edilirse amelenin cerr-ü sükun ile içtimai meselenin halline intizar etmesi kâfidir; sınıf mücadelelerine girişmesine lüzum yoktur."[128]

Bunun ise oldukça zor bir iş olduğuna dikkati çeken Necmeddin Sadık, kesin olan şeyin,

> "amele ve halk kitlelerinin, aldıkları vaziyete icra-yı tesir edebilmek ve siyaset-i içtimaiye, sosyalizm ve ilâh. meselelerin istikametini salim bir cihete doğru düzeltmek için doğrudan doğruya bu kütlelere müracaat beyhudedir. Bütün iktisadi ve içtimai galeyanların, isyanların, memnuniyetsizliklerin menbaı olan mütefekkir sınıfın telkinlerini, sözlerini, yazılarını tanzim etmek yapılması gerekli olan esas önemli iş budur".[129]

Yunus Nadi Bey, *Yenigün*'ün 22 Kasım 1918 tarihli sayısındaki "Büyük İnkılab" başlıklı yazısında, "Bolşevizmin daha şimdiden Almanya'ya sirayet etmiş" oluşuna dikkat çekiyor ve Almanya'dakinin

---

[128] Necmeddin sadık, "İçtimaiyyat: Sınıf Mücadeleleri", *Yeni Mecmua*, 3 Ekim 1918 (Sayı 63), s.206.
[129] *a.k.*

Rusya'dakinden "daha makul ve ılımlı bir komünizm" olabileceğini belirtiyordu. İtilaf Ülkelerinin Rusya'ya karşı bir sefer açmaları halinde, askerlerin Rus steplerinden "Bolşevizm hediyesi" ile döneceğini savunan Yunuş Nadi Bey, "her halde Avrupa'da sosyalizmin galebesinin mümkün olmadığını bize kim temin edebilir?" diye yazıyordu. Bütün dünyanın bu yeni inkılab göstergesi (müş'iri) karşısında kararsız kaldığını söyleyen Yunus Nadi Bey, bu durum karşısında "bizim geriye gitmekte olduğumuzdan elem duyuyoruz" diyordu.[130]

İslam dergisinde yayınlanan,"Bolşevizm ve İslamiyet" adlı makalede de ilginç görüşler yer alıyordu.

> "Rus ufuklarından esen bir serseri ihtilal, Avrupa'dan, en yakından başlayarak bütün dünyayı tehdidi altında bulunduruyor, tahtlar devriliyor, hükümdarlar kaçıyor, beşeriyetin altı bin senelik muhassala-i medeniyesi [uygarlığın kazanımları] tarumar olmak tehlikesine maruz bulunuyor."

diye başlayan Muhsin Naim imzalı yazıda, bu cereyan önünde yıkılmaz gibi görünen kalelerin de yıkıldığı ve Almanya'nın bu Bolşevizmin ilk "şikârı" [avı] olduğu kaydediliyordu.[131] Yazıda Bolşevizmin, dünyanın şimdiye kadar görüp geçirdiği ihtilal ve inkilablar gibi "insani ve mübeccel [ululanmış]" bir amacı olmadığı, "adeta bir haydutluk ve çapulculuk" olduğu savunuluyordu. Bütün dünyayı ilgilendiren bu soruna bizim de ilgisiz kalamayacağımız belirtildikten sonra, bolşevizmin gerçek yüzünün ne olduğu, insanlık üzerinde ne yapmak istediği araştırılıyordu. Yazara göre, bu değerlendirmeyi yapabilmek için her ne kadar birinci elden bilgiler mevcut değilse de, yine de uzaktan gözlemlenen sonuçlara bakarak, birtakım yargılara varılabilirdi. Buna göre, Bolşevizmin, insanlığın başlangıç mirası olan bütün kurumları ve dinleri, toplum hayatı için zorunlu olan kurumları ayaklar altına almak, devlet fikrini ortadan kaldırmak istediğini anlamamak mümkün değildir. Başlangıçta dinden kaynaklanan devlet fikri, daha sonra ulusal egemenlik fikrine dayanır olmuştur. Oysa şimdi, "bolşevizm tufanı" karşısında devlet "bugün

---

130 Yunus Nadi, "Büyük İnkılab", *Yenigün*, 22 Kasım 1918.

131 Muhsin Naim, "Bolşevizm ve İslamiyet", *İslam*, 24 Kasım 1918.

yeniden din fikrinin yardımına muhtaçtır." Yazara göre, dinden fazlaca uzaklaşanların durumu bu açıdan daha da zor olacaktır. Oysa bize gelince, "bu cereyan-ı meş'umeye [uğursuz akıma]" karşı bizim sarılacağımız en mühim kuvvet İslamiyet kuvveti olacaktır. "kominizm de belki bütün dünyayı istila edecek, ancak camiin kapısında duracaktır."[132]

[132] *a.k.*

"Lenin!, Lenin! senin bize bir zararın da bu oldu! Anadolu'yu dostluğunla, İstanbul'u ise düşmanlığınla perişan ettin. Anadolu'ya 'yoldaş', İstanbul'a 'Haraşo' kelimelerini öğrenmek pek pahalıya maloldu."

Refik Halid [Karay], "Haraşoların Azimeti Münasebetiyle", *Aydede*, Yıl 1, Sayı 29 (1922).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1919-1922 : "Yoldaşlar ve Haraşolar" ya da Anadolu'nun Bolşevikî Yılları

Bu çalışmanın amacı, 1917 *Şubat ve Ekim* ihtilalleriyle Rusya'da Bolşevizm'in kuruluşu sırasındaki Osmanlı tepkisini saptamak ve bu tepki ekseninde Osmanlı efkârıumumiyesinde oluşan Bolşeviklik bilgisini ve imajını ortaya çıkarmaktı. Geride kalan sayfalarda, ihtilalin en hızlı ve sıcak aktığı 1917 ve 1918 yıllarının, Osmanlı basınındaki izdüşümüne bakılarak, daha ziyade, yukarıda belirtilen amacın ilk kısmına denk düşen işin yapıldığı söylenebilir. Bu Bölüm'de 1919-1922 yıllarında olup bitenlerin bütününe bazı "anahtar tema"larla bakmanın dönemin Bolşeviklik bilgisi ve imajını ortaya çıkarmada en uygun yol olduğu düşünülerek aşağıdaki temalar belirlendi. İşbu "anahtar tema"larla iş görmeden evvel birkaç küçük saptamayı hatırlamak ve bir kısa değinide bulunmak yararlı olabilir.

Hatırlatmaların ilki, bu dönemin siyasal iklimine dair; 1919-22 dönemi siyasi tarihinin bilgisi bize, Osmanlı İmparatorluğu'nun elde kalan son coğrafyasında biri emperyalist Batı'nın her tür uzlaşma önerisine yakın ve yatkın *İstanbul Çevresi* ile öteki böyle bir uzlaşmaya, baştan beri, çok uzak olmasa da askerî işgalin def'i ve siyaseten daha bağımsız bir statünün elde edilmesi konusunda "Yeni Rusya"yı ve onun Bolşevik yönetimini siyasî ve askerî manevra alanı yaratma imkanı olarak gören *Ankara Çevresi* şeklinde iki "tarz-ı siyaset"in tezahür ettiğini gösterir. Binaenaleyh, Bolşevizm, Rusya'dakine benzer bir şekilde, Osmanlı İmparatorluğu'nda beliren bu siyasal kutuplaşmanın, neredeyse Rusya'dakiyle eş zamanlı olarak, "iç savaş"a dönüştüğü 1919 ve 1920'li yıllar boyunca temel referans çerçevelerinden birisi olmuştur. Dolayısıyla 1919 yılına dek, Rusya olayları ve Bolşevizme ilişkin olarak Osmanlı efkârıumumiyesinde az çok yaygın ve ortak olan bir anlayış, Harb-i Umumî'yi bir barış ile bitirecek ve "ezelî" düşman "Moskof gâvuru"nu tüketerek Rusya'daki Müslümanlara, *i.e* Türkî kavimlere, "azatlık" verecek bir "hayırlı

musibet" olarak gören bakış, bu tarihten sonra "iç savaş" saflaşmasında tutulan yerler ve elbet sınıfsal konumların elverdiği ideolojik-politik eğilimler itibariyle ayrışacaktır.

İkinci tesbit ise bu dönemin basınına dair, "Yeni Rusya"da olup bitenlere ve Bolşevikliğe ilişkin olarak *İstanbul Basını* ile *Anadolu Basını* ya da *Ankara Basını*'nın, aykırı düşen örnekler olmakla birlikte genel bir eğilim olarak, yukarıda anılan siyasal ayrışmaya denk düşen gözlüklerle baktıkları belirtilmelidir. Her iki kesim için iki ortak nokta olarak, "Yeni Rusya"da olup bitenlere canlı bir ilginin varlığıyla birlikte gelişmelere ilişkin haberlerin çok yetersiz olması ve büyük çoğunluğu Batı Avrupa kaynaklı bu haberlerin daha kaynağında çarpıtılması hususu kaydedilmelidir. Farklı olaraksa, Anadolu Basını'nın, zaman zaman "Yeni Rusya"da olup bitenlerin bilgisine, Bakü üzerinden, daha doğrudan ulaşabildiği belirtilmelidir.

Kısa değini ise burada ele alınan dönemin neredeyse tümüne yayılarak cereyan eden Rus İç Savaşı ile ilgili. Bir tarihçinin sözleriyle Rus İç Savaşı "üç köşeli bir mücadele" idi. Rus devrimcileri karşı devrimcilerle boğazlaşırken ulusal topluluklar da her ikisiyle savaşıyordu. Nitekim karşı-devrimci cephenin "içeriden" olan kanadı "Sol sosyalist Devrimciler", Brest-Litovsk Anlaşması'nın ardından hükümetten çekilerek, 1918 Haziran'ından itibaren muhalefete geçmişlerdi. İlk adımında, Volga üzer ndeki Yaroslav şehrini iki haftalığına ele geçirme başarısı gösteren Sol Sosyalist Devrimciler, 1918 Temmuz'unda, diplomatik bir krize yol açarak Bolşevik iktidarını zor duruma düşüren ve Almanya elçisinin öldürülmesiyle sonuçlanan, ardından Ağustos ayında Lenin'in yaralanmasına yolaçan suikast ve bombalama eylemleriyle anti-Bolşevik cephenin Bolşevik yönetimine *içeriden* saldıran kanadı haline geldiler[1] . Moskova ve Petersburg'daki terör eylemleriyle Bolşevik yönetimini oldukça tedirgin eden bu kanadın yanısıra karşı devrimci cephenin *dışarıdan* sayılabilecek daha güçlü öteki kanadı ise Çarlık yönetiminin sivil ve askerî bürokrat ve politikacıları ile büyük küçük toprak sahipleri ve Kazaklar ve Tatarlar gibi kimi ulusların kuvvetlerinden oluşan "Beyaz Ordu" idi[2]. Rusya'nın güney ve güney-

---

[1] Riasanovsky, *a.g.e.*, s. 531-32.

[2] *a.g.e.*, s. 531.

doğu taşrasında büyük bir tazyik yaratabilen Beyaz Ordu kuvvetlerinin iki merkezi vardı. Uralların batısındaki ilk merkezi, Volga üzerindeki Samara şehri, Uralların ötesindeki diğer merkez ise Omsk şehri idi. Sırasıyla Aleksiyev, Kornilov ve Denikin gibi generallerin kumanda ettiği "Beyaz Gönüllüler Ordusu", Don Kuban ve Terek arasında kalan bölgeden, yâni Rusya'nın güney-doğu sınırından da, askerî tazyik oluşturan bir başka merkez idi. Kurucu Meclis üyelerinden oluşturulan bir hükümete başkanlık eden Çernov ise Samara'daki anti-Bolşevik kuvvetlerinin başında bulunuyordu.

1918 Eylül'ünde tüm anti-Bolşevik parti ve grupların katıldığı bir kongre sonrasında beş üyeli bir Bütün Rusya Yönetimi (The All-Russian Directory)'nin oluşturulduğu Batı Sibirya'da Omsk şehrindeki anti-Bolşevik kuvvetlere ise, bir askerî darbe ile buradaki yönetimi ele geçiren, Amiral Aleksander Kolçak kumanda ediyordu. Doğu Sibirya'da ise Baykal ötesindeki Kazakların kumandanı olan Gregory Semenov, Japonya desteğiyle Vladivostok'a değin hâkim olmuştu. Kuzeydeyse, bir başka anti-Bolşevik merkez, İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle Nikolas Çaykovski adlı eski bir popülistin hüküm sürdüğü Arhangelsk şehri idi. Bolşevik yönetimi üzerinde askerî tazyik oluşturan Batı'daki merkez ise Baltık bölgesinde General N. Yudeniç komutasında Estonya'da üslenen kuvvetlerdi[3].

İç Savaş fiilen 1918 yazında, Haziran sonu Temmuz başlarında Samara hükümetine bağlı birliklerin Simbirsk, Kazan ve Ufa şehirlerini ele geçirip Trans-Sibirya demiryoluna el koymalarıyla başladı. Çoğunluğunu savaş esirlerinin oluşturduğu 40.000 kişilik Çek Birliği'nin ve Kazakların da olduğu Amiral Kolçak ve Denikin yönetimindeki kuvvetler de Sibirya'dan harekete geçip Volga'yı aştılar . Beyaz Ordu ve Çek Birliği'nden oluşan karşı devrimcilerin oldukça yaklaştıkları Yekaterinburg'daki Bolşevikler, Moskova'nın talimatını beklemeksizin, Çar II. Nikola ve ailesini kurşuna dizdiler[4].

Bütün bu tazyiklere Bolşevikler iki örgütle cevap verdiler. "İçerdeki" karşı devrimciler için daha 1917'nin son günlerinde kurulan *Çeka*'nın Felix Jerzinskiy önderliğinde işletilerek "Kızıl Terör"ün üre-

---

[3] *a.g.e.*, s. 534.
[4] *a.y.*

tilmesiyle Sol Sosyalist Devrimciler sindirilmeye çalışılmışdı[5] ; "Beyaz Ordu"ya karşı ise 1918 Martındaki VII. Parti Kongresi kararıyla Savaş Komiserliği'ne getirilen Troçki'nin yönetiminde sıkı örgütlenmiş ve disiplinli "Kızıl Ordu" ile cevap verildi. Nitekim savaşın seyri 1919 Ekim'inde Moskova ve Petersburg'un, neredeyse aynı anda, "Beyazlar"ın eline düşmek üzere olduğu bir noktadan kırılmış; 1920 Şubat'ında Amiral Kolçak'ın yakalanıp öldürülmesi, Mart sonundaysa General Denikin'in Azak Denizi'ne dek püskürtülmesi noktasına ulaşmıştı. Tam bu anda patlak veren Sovyet-Leh (Polonya) savaşı, Denikin'in yerine Beyaz Ordu'ya kumanda eden General Baron Peter Wrangel'e, 1920 ortalarında başlattığı yeni bir saldırıyla güneyde büyük bir araziye hakim olma imkanı verdiyse de, 1920 Güz'ünde Polonya savaşının sonuçlanmasıyla Kızıl Ordu'nun güneyde yeniden artan baskısı karşısında Gn. Wrangel ağır zayiatlarla çekilmek ve 1920'nin son aylarında ordusunda arta kalanlar ve pek çok siville beraber 100.000 kişilik bir kütle halinde İstanbul'a sığınmak zorunda bırakılmıştı[6]. Arhangelsk gibi sair yerlerdeki zayıf karşı devrimci direniş noktaları da 1920 yılı sonlarında bitirilmişti.

Böylece Avrupa parçasında bütün karşı devrimci odakları tüketen Bolşevik yönetimi rahat bir nefes almış; iktidarını pek etkilemese de Doğu Sibirya'da fiili işgalini sürdüren Japon kuvvetlerinin ve "işbirlikçi" son karşı devrimci ursurların varlığına da 1922 Sonbaharı'nda kesin olarak son vermişti. Geriye kalan tek anti-Bolşevik hareket olan Orta Asya'daki "Basmacı" hareketi ise ancak 1926 yılında kesin olarak sona erdirilebildi[7].

İç savaşın dayattığı ağır koşullarda "Savaş Komünizmi" olarak adlandırılan ve sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerindeki devlet denetiminin sıkıştırılması politikası, karşılıksız para basma yönteminin de sonuna kadar kullanılmasıyla ülke ekonomisinin kısa sürede iflas noktasına gelmesine yol açmış; işçi ücretleri artık nakden yapılmayıp ürün ve karnelerle ödenir hale gelmişti. Ne var ki, tahıl ürünlerinin değişiminde mal ve para sıkıntısının baş göstermesi

---

[5] *a.g.e.*, s. 530, 532.
[6] *a.g.e.*, s. 535.
[7] *a.g.e.*, s. 536.

üzerine köylülerin tahıl fazlasına karşılıksız el koyma yoluna gidilince hem köylülerin tepkisiyle karşılaşılmış hem de tarım sektörü başta olmak üzere ülke ekonomisinde tam bir çöküş yaşanmıştır.

Bunun üzerine *Savaş Komünizmi* politikasını sürdürmekten vazgeçen Lenin, Parti içinde büyük tartışmalara yol açan ve "stratejik bir geri adım" olarak nitelendirdiği "Yeni Ekonomi-Politika" (NEP)'yı X. Parti Kongresi'nde, Mart 1921, güçlükle benimseterek uygulamaya sokmuştu. Buna göre büyük ölçekli sanayi, ulaşım, bankacılık ve öteki ticari alanlarda kamu mülkiyeti korunmakla birlikte para sistemi ve piyasa ekonomisi mekanizmaları geri getirilerek köylülere gerekli vergiyi ödemeleri halinde ürünlerini pazarda serbestçe satma imkanı verilmiş; küçük ölçekli sınaî ve ticarî işletmeler devlet elinden kurtarılarak *nepmen* diye adlandırılan yeni tür işadamları sınıfına bırakılmıştır. Böylece kısa sürede tarım ve sanayi üretiminde savaş öncesi düzeye ulaşılabilmiştir[8].

[8] *a.g.e.*, s. 531, 541-43.

Olaybilgisini İzlemede ve Aktarmada İstanbul ve Taşra Basını

Her şeyden önce İstanbul Basını nitelemesinden Anadolu'daki millici akıma yakın ya da uzak bütün başşehir basını, "Taşra Basını" nitelemesinden de başta Ankara olmak üzere Kastamonu, Eskişehir, Konya, Trabzon, Erzurum gibi Anadolu basını kastedilmektedir. Bunlar içinde 1919 yılında değilse de 1920 yazından itibaren Ankara, Anadolu basınının en önemli sesi olmuştur. Hem bu tarihsel sebepten hem de pratik bir gerekçe ile Anadolu ya da Taşra basını dendiğinde esasen Ankara çevresini kastedilmektedir; zira Ankara dışındaki Taşra basınının hepsine ulaşılamamıştır.

"Almanya'da Müfrit Sosyalistler"

1919 yılının ilk üç ayı hemen her hafta Almanya'daki "müfrit Sosyalistler" yani Spartakistlerin ihtilalci hareketlerine dair haberlere rastlamak mümkün. Almanya'daki ihtilal haberlerine sıklıkla yer veren başlıca gazeteler *Vakit*, *İkdam*, *İstiklal*, *Hukuk-ı Beşer* ve *Alemdar* olmuştur.

Ancak daha önce Almanya Bolşevikliği, Spartakistlerin öyküsünü kısaca hatırlatmak yararlı olabilir.

1918'in sonunda savaşın Almanya aleyhine bitmesinin kesinleştiği bir sırada Kiel şehrinde patlak veren Kasım ihtilallerinin ardından İmparator ve Başbakan Prens Max çekilmiş; Alman Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Sosyal Demokrat liderlerden Ebert Haase ve Scheidemann başkanlığında bir Geçici Hükümet kurulmuşsa da Sosyal Demokrat Parti'nin radikal sol kanadı Karl Liebknecht önderliğinde, bu hükümete karşı silahlı kalkışmaya girişmişlerdi. Önderleri arasında Franz Mehring, Rosa Luxemburg'un yakalanıp öldürülmelerine rağmen Spartakislerle Cumhuriyet hükümetini destekleyenler arasındaki çarpışmalar Mart sonuna kadar sürdü. Şubat 1919'da Weimar'da toplanan Ulusal Meclis, Friedrich Ebert'i, geçici olarak, Devlet Başkanı, *Reichspraesident* seçmiş; Sosyal Demokrat, Demokrat ve Merkez partilerinin koalisyonu, *Weimar*

Koalisyonu,ile oluşturulan hükümetin başkanlığına da Scheidemann getirilmişti[9]

Vakit gazetesi, Ocak ayı boyunca hemen her hafta Paris, Bern, Amsterdam kaynaklı ve bir iki gün gecikmeli olarak, Almanya'daki ihtilalci hareketleri en iyi takib eden gazeteydi. Haberleri genellikle yorumdan uzak bir şekilde aktaran bu gazete, örnekse 15 Ocak'da "Spartaküs Fırkasının Kati Mağlubiyeti-Liebknecht ve Rüfekası Tevkif Edildiler" haberiyle birlikte Spartakistlerin taleplerini de "umdeler" halinde yazmıştı:

> "Almanya müttehid bir Sosyalist Cumhuriyet olmalı; bütün nüfuz ve hükümet amele ve asker cemiyetlerine; asker ve amele meclisi heyeti umumiyesi tarafından seçilecek bir hükümet; Ebert tarafından ihdas edilen milletvekilleri heyeti lağv edilmelidir; mukabil ihtilalcilerin silahlarını almak, kızıl alaylar teşkili v.s.; ihtilali umumi esaslarını hazırlamak üzere her memlekette amele ve asker meclisleri teşkili için bütün milletlere mensub ameleye müracaat etmek."

Yine Ocak ayı içinde *İkdam*'da baş sayfadan "Berlin'de İhtilal Müsademeleri" başlığı ve Rosa Lüxemburg ile Karl Liebknecht resimleriyle geçilen haberde, Berlin'in her tarafında mitralyoz çatırdıları olduğu; amele komitesinin şehri zapdetme faaliyetleri ile şehri terkedenler anlatılır. 19 Ocak tarihli *Vakit*'de "Liebknecht'in Akibeti" başlığı ile verilen haberde "Spartaküs Fırkası reisi teşhis olduktan sonra kaçmaya teşebbüs ettiğinden" üzerine ateş edilerek, otomobil içinde kalan Rosa Lüxemburg da ahali tarafından revolverle öldürülmüştür" deniyordu. Berlin'den ihtilal haberleri Şubat ve Mart ayında da azalarak sürdürüldü. Bu tür haberler 1919'un Ekim ayına dek küçük dış haberler arasında da olsa takib edilmeye devam edildi.

"Rusya Ahvali"

1919 yılı boyunca İstanbul'da çıkan gazetelerden görülebilenlerin hemen hepsinde "Rusya Ahvali" ile ilgili haberlere yer verildiği; bu

---

[9] Ernst Busch, *Grundzüge der Geschichte VII, Von der Französischen Revolution 1789 bis zur Gegenwart*, Berlin, 2. Baskı, 1952, s. 153-5; Hermann Kinder-Werner Hilgemann, *Dtv-Atlas zur Weltgeschischte II*, s. 149

haberlerde cephelerdeki iç savaşla ilgili askeri bilgiden ülkedeki ekonomik duruma ve Bolşevik yöneticiler arasındaki ayrılığa dair siyasi haberlere dek zengin bir repertuarın olduğu da kaydedilmelidir. İstanbul basını içinde İştirakçi Hilmi'nin sahibi olduğu *İdrak* gazetesi ile *Vakit* ve *Yeni Gün* gazeteleri "Yeni Rusya" ile ilgili haberleri daha yorumsuz bir habercilik örneği sergileyerek geçerken diğerleri, özellikle *Alemdar*, *Sabah* ve *İstiklal* gazeteleri, haberleri, anti-Bolşevik yorumlarla vermeyi uslub edinmişlerdi. Her iki tavrın örneklerine kısaca göz atmak yararlı olabilir.

"Burjuvalar Her Gün Tecavüze Maruzdurlar"

9 Ocak 1919 yılının ilk Rusya haberini geçen *İstiklal* gazetesi, "Lenin'in İdaresi Altında Rusya" başlığıyla ve "Mösyö Lenin" resmiyle verdiği haberi Hollanda'nın Petersburg sefiri olarak 25 yıl Rusya'da ikamet eden diplomatın bir Hollanda gazetesine verdiği uzun beyanattan derlenmiş. İç savaşın büyük bir yıkım getirdiği; Bolşevik ordusunun Rusya'yı mahvedip "kaos"a sürüklediği temalarının işlendiği haberin ara başlıkları şöyle: "Dehşet ve İstibdat-Milyarların Rakısı-Burjuvalar Her Gün Tecavüze Maruzdurlar." Habere konu olan beyanatın son kısmı ise aynen şöye:

> "Netice: Hülasa bütün bu hercümercden anlaşılıyor ki Rusya'da takib olunan yeni usul-i idare pek menfi neticeler vermiştir. Aşağı tabakadakilerin seviyesi yükseltilerek bunların tekamülüne çalışılacağı yerde bilakis yüksek tabakadakiler ifrat derecede dûn [aşağı] bir mevkie indiriliyorlar. O derece ki, aranan müsavât tekâmülde değil açlık ve sefalette vuku buluyor."

İkdam'ın 16 Ocak tarihli haberi "Müfritlere Karşı Dünyanın Altıda Biri Olan Rusya'da Kat'i Hareket Başlıyor" başlığı ile Lenin ve Troçki resimleri eşliğinde geçilmiş. "Avrupa gazetelerine nazaran" geçilen haberde İtilaf devletlerinin tam bir sulhun temini için Rusya'da Bolşevizmi imhaya kararlı oldukları ve bu amaçla derhal harekete geçecekleri; Öte yandan Lenin ve Troçki'nin tutuklandığı yolunda "haberler alındığı" yazılır.

İstiklal gazetesinin 21 Ocak'ta "Rus Meselesi Daha Hallolunmadan" başlığıyla ve *Le Temps* gazetesinden aktardığı haber-yorum

yazısında Harbi Umuminin ardından, tam da İtilaf Devletlerinin bütün hedeflerine ulaştığı bir sırada, Rusya'da tezahür eden "aykırılık"a işaret edilerek Rusya'daki Bolşevizmin imhasının ne denli elzem olduğu ifade edilir.

> "*Le Temps,* Rusya'da Bolşevizmin imhasına çalışılmasını şiddetle terviçde devam ederek bu iş için en ziyade Leshistan'ın yardım etmesi lüzumunu söylüyor."

Tan'dan aktarılan bu yazı anti-Bolşevik bir edebiyatla devam eder.

İstiklal gazetesi 25 Şubat'ta "Çar İkinci Nikola ve Ailesinin Akibeti"ni haber yapmıştı. 13 Nisan 1920'ye dek İstanbul'da çıkan *Yeni Gün* gazetesi bu tarihten sonra ancak 9 Ağustos 1920'de Ankara'da çıkmaya başlayacak ve **"*Anadolu'da Yeni Gün*"** adını alacaktı. Yunus Nadi'nin çıkardığı bu gazetenin 26 Mart tarihli nüshasında, "Yeni Gün" imzasıyla yayınlanan baş makalede, "Türkiye-Rusya" başlığı altında Rusya'nın bizim için iki büyük soru olduğu; bunlardan ilki olan Çarlık Rusya'sı ile Çarizmin istilacı Slavist politikası yüzünden yıldızımızın barışmadığı; ancak "Çarlığın sükutu ve her türlü istila fikrinden uzak Yeni Rusya ile samimi ve iyi ilişkiler kurma..." nın mümkün olduğu belirtilir.

Sabah gazetesinin "Rusya Ahvali" üst başlıklı ve 9 Haziran tarihli nüshasındaki haber "Londra, 7 Haziran (T.H.R.)" mahrecini taşır. Haberin başlığı, "Bolşeviklerin Hülyası" olarak atılmış. Ajans Reuter'in istihbaratına dayanılan haberde Bolşevik Hükümeti'nin, merkezi Odesa'da teşkil olunan "Şark Cemahir-i Müttehidesi" nâmı altında Türkiye, İran, Cezayir, Fas ve Hindistan'dan müteşekkil bir Sovyet Cumhuriyeti ihdası için Şark'ta bir "Hareket-i İhtilaliyeye" tevessül ettiği kaydedilir. Günün öteki Rusya haberinin başlığı: "Bolşevikler Her Tarafta Makhûr [kahrolmuş]". Solcu *İdrâk* gazetesi, 2 Temmuz tarihli nüshasının 30 Haziran tarihiyle Paris (T.H.R.) çıkışlı haberinde "Eski Rusya hududları dahilinde teşekkül eden hakimiyet-i muhtelife", Azerbaycan, Estonya, Gürcistan, Letonya, Şimâli Kafkasya, Beyaz Rusya ve Ukrayna hükümetlerinin "vaad-i müzaheret zımmında [yardım sözü olmak maksadıyla] Amiral Kolçak'a vukuu bulan tebligattan haberdar..." olarak temsilcilerini Paris Sulh Konferansına gönderdiklerini ve tanınmayı taleb ettiklerini yazar.

Alemdar gazetesi hemen her haberini belirgin bir anti-Bolşevik uslûbla kaleme alan gazetelerin başında gelir. Refii Cevad'ın sahip, Ahmed Kadri'nin "Müdir-ı umûr" olduğu gazetenin 24 Temmuz tarihli nüshasının "Rusya Ahvali" köşesesindeki haberin alt başlıkları şöyle:

> "Rusya'da Bolşeviklik var fakat Ruslar Bolşevik Değil- Ecanibin (yabancıların) Hatalı Zanları -Bolşeviklik, Lenin ve Troçki Rusların Mümessili Değildir- Rusya'nın Esir ve Beynelmilel Parayla Satılmış Askerleri -Herkes Gayrimemnun- Yoksuzluk Fabrikaları Kapatıyor. Kırmızıların Dehşeti, Kanlı Lenin Tahtı Nelere Müstenid."

*Alemdar'*daki bu yorum haberin hemen altında, "Ceneral (Denikin)'in İcraatı" başlıklı haberde ise Ajans Reuter'in harb muhabirinden geniş cebhe haberleri aktarılırken bile zaferin yakın olduğu anti-Bolşevik üslupla kaleme alınmıştır. Haberlerini nisbeten daha ölçülü ve dikkatli kaleme aldığı izlenimi veren Ahmet Emin [Yalman)'ın *Vakit* gazetesindeki, 2 Ekim tarihli haber, tek haber kaynakları Batı ülkeleri olan basının düşebileceği "düzmece haber" tehlikesine de işaret eder. 2 Ekim tarihli ve "Bolşevikler Sulh Teklif Ediyorlar" başlıklı haber şöyle verilir:

> "Lenin ve rüfekası idam cezası, lağv edilmek ve cenûbî Amerika'ya gitmelerine müsaade edilmek şartıyla sulhe hazır oldukları bildirilmiştir...
> Rusya'daki bilumum Sovyetler dağıtılacak, Bolşevik hükümetinin başlıca erkânı Rusya'yı terk ile Cenûbî Amerika'ya hicret edecektir. Bu suretle Bolşeviklerin bilcümle müessesatı imha edilmiş olacaktır. Bolşevikleri arz-ı teslimiyete icbar eden esbâb şimdilik malûm değildir... Ama Bolşeviklerin zor durumda oldukları biliniyor."

Alemdar gazetesinin 28 Ekim tarihli haberinin üst başlığı "Bolşevikliğin Mezbuhâne Gayretleri" şeklinde. Çarlığın başşehri Petersburg'a saldıran Beyaz Ordu'nun bu girişimi ile ilgili haberin alt başlıklarından bazıları ise şöyle:

"Petersburg Kapılarında Muharebeler Lenin'e Suikast Bolşevikler Havf [korku] ve Dehşet İçinde - Şimali Garbi Rus Ordusunun Muavaffakiyeti - Bolşevikler Sulh Taleb Ediyor."

Alemdar'ın öteki iki başlığı da şöyle: 24 Ekim 1919 tarihli başlık: "Bolşevikliğin İmhası Arefesinde"; 29 Ekim 1919 tarihli başlığı ise "Bolşevik Avının Hitamına Doğru"

İç savaş sırasında en kritik ve kanlı çarpışmaların cereyan ettiği Petersburg'u Beyaz Ordu asla ele geçirememiş ancak dış semtlerine dek yaklaşabilmişti. Petersburg çarpışmaları ile ilgili haberler İstanbul basınındaki "düzmece haber" geçme alışkanlığını büyüten bir başka vesile olmuştu. *Türk Dünyası Dergisi*nin 20 Ekim tarihli haberinin başlığı "Petersburg Bolşeviklerden Alındı" idi. Oysa ertesi gün *Vakit* gazetesi "Petersburg Henüz Zaptedilmemiş" haberini baş sayfadan geçerken Lenin resminin altına ise şöyle yazmayı ihmal etmemişti: "Bolşevik idaresinin yıkılmak üzere olduğunu söyleyen Lenin". Haberde Lenin'in ayın 26'sında Moskova'da ameleye hitaben irad ettiği nutukda "bütün işlerini bırakarak düşman darbeleri altında yıkılmak tehlikesine maruz bulunan Sovyet Cumhuriyetini müdafaa etmelerini..." istediği kaydediliyordu. Haberin üst başlığı "Petersburg Civarında, Bolşeviklerle Şiddetli Muharebeler Devam Ediyor" şeklinde verilirken haberin devamında cephe çarpışmalarıyla ilgili ayrıntılı askeri haberler kaydedildikten sonra Ajans Reuter'in Paris muhabirine dayanarak şöyle devam edilir:

> "...General Yudeniç'in iki gün zarfında Petersburg'u işgal etmesine intizar edildiğine dair Sulh Konferansına bir takım haberler vürûd etmiş ise de General'in taht-ı kumandasındaki kıtaatın şehire dahil olduğunu müeyyid hiç bir haber alınamamıştır."

Vakit ertesi gün, 23 Ekim'de, "Petersburg Taarruzu" ile ilgili geniş ve ayrıntılı haberlere devam etmişti, "Petersburg'a On kilometre Kalmış" başlığıyla verilen geniş haberden başka "Mister (Çepski) ile Mülakat" başlığıyla, iki ay Denikin ordusunda kalan Amerikalı bir gazetecinin "Rusya Ahvali Hakkında", *Vakit* gazetesinin muharririne verdiği beyanat yer alır. Beyanattaki taze bilgiler ve canlı tasvirler, Osmanlı efkâr-ı umumiyesindeki Bolşeviklik bilgisini ve imajını

besleyen önemli haberlerden biri olduğu için bu mülakatı ekte aynen aktarmak uygun olacaktır (Ek 6).

Türk Dünyası'nın 7 Kasım 1919 tarihli resimli ve çift sütuna manşet haberi "Bolşeviklerin İhtilalci Mahkemeleri"ni anlatıyor:

"İhtilalci mahkemeleri azası hemen dâima amele ve köylülerin en mutaassıb kızıllarından, amele güruhunun en câhil ve hunhar efradından ayrılmıştır." *Yenigün*, 16 Kasım tarihli çift sütuna manşet ve resimli haberinde "Rus Sosyalist Fırkaları İttihadı Reisi Mösyö Aleksinski ile Mülâkat"ı yayınlar. Güney Rusya'ya yaptığı gezi üzerine yapılan mülakatta, Aleksinski "seyahatimin amacının Güney Rusya'daki karşı ihtilalci gelişmelerle temas ve koordinasyon sağlamak" olduğunu belirtir: Mösyö Aleksinski ile soru-cevaplı yapılan mülakat aynen verilmiştir. Bolşevik hakimiyetinin ancak bir askeri başarı ile "izâle" edilebileceğini belirten Mösyö Aleksinski'ye *Yeni Gün*'ün sorduğu en anlamlı sorularla onun verdiği cevapları aynen almak aydınlatıcı olabilir.

".....

Yenigün - Yeniden ihyasına çalışılan Rusya eski Çarlık Rusya'sı mıdır?

Aleks. - Hayır. General Denikin'in gayesi mürteciâne emelleri takib etmemektir... Bolşevikliğe karşı mücadele etmek için umum Rus fırkalarından bir birlik oluşturmak lazımdı. (Milli Vahdet) bu fikrin Güney Rusya'da hızla yayılmakta olduğunu gördüm. Denikin'in hükümeti de bu gaye için çalışıyor.

Yenigün - Rusya Musevilerine tatbik olunan katliamlar da câlib-i dikkat değil mi?

Aleks. - Bolşeviklere karşı mücadeleyi Yahudiler aleyhinde idâme eden adamlar var. Denikin bunlara karşı da mücadele ediyor.

.....

Yenigün - Yeni Rusya'nın siyasi yapısı ne olacak?

Aleks. - Denikin'in planı[nı], Kolçak da kabul etti. Bu bir Meclis-i Umumiye tarafından belirlenecek.

Yenigün - Türkiye-Rusya münâsebeti hakkında ne düşünüyorsunuz?

Aleks. - İlcaât-ı iktisadiye [iktisadi zorunluluklar] bu iki memleketi birbirine kuvvetle ve tabiatıyla rabt edecektir. İki memleket arasında bir nokta vardır ki bunu bertaraf etmek icab eder. Bu nokta Ermeni meselesidir. Ermenistan'dan gelen haberler

daima Rus Sosyalistlerini ve muhafazakarlarını düşündürmüştür...
Demokratik bir Rus hükümeti ile demokratik bir Türk hükümeti ileride daima anlaşacaktır....."

Alemdar gazetesi'nde, *Yenigün*'den bir hafta sonra, 22 Kasım'da, "Mösyö Aleksinski'nin Beyanatı" üstbaşlığı ve "Rusya Hakkında Mühim Beyanat" alt notu ile verilen haberde ise Aleksinski kimliğini biraz daha farklı tanımlamıştır:

> "-Ben Rusya İntibahi Cemiyeti'nin mümessiliyim. Bu cemiyet Rusya'daki durumu Amerika ve Avrupa amelelerine anlatmak üzere beni görevlendirdi."

Alemdar hemen ertesi gün, haber kaynağı olağan dışı olarak ayağına gelmişken, bir haber daha yayınlar: "Bolşevik Âlemi" köşesine "Sabık Duma azasından Mösyö Greguar Aleksinski Bolşeviklere karşı mütemadi mücadele etmiştir." üstnotu ile kendisinden alınan yeni beyanat kaydedilmiştir.

1920 yılı Osmanlı İmparatorluğu için, 16 Mart tarihinde İtilaf kuvvetlerinin İstanbul'u işgal edip Meclis-i Mebusân'ı kapatmalarından sonra, İtilaf Devletleriyle uyuşabilmek ve sulhû kurtarabilmek umudunun son bulduğu bir yıl oldu. Dolayısıyla İtilafla sulh talebine karşı açık-örtük kullanılan Bolşeviklerle İttifak tehdid ve blöfü artık koz olmaktan çıkmış Yeni Rusya ile ittifak fikrinin tartışıldığı ve hayata geçirildiği bir dönem başlamıştır.

Bu yıl Yeni Rusya'da da İç Savaş yılıdır. Bu yıl boyunca Osmanlı basını bir yandan İç Savaş ile ilgili cephe haberlerini, küçük ve sıradan haberler arasında, takib etse de asıl Anadolu'daki işgale karşı girişilen savaş ve iç savaş ile ilgilenir. Bolşevizm ilgisi ise bir yandan Anadolu'daki Bolşeviklik cereyanı öte yandan Batı karşısında aradığını bulamayan Millici güçlerin uluslararası bir desteği olarak Bolşeviklik ve Bolşevik Rusya Hükümeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla 1920 yılı boyunca büyük ölçüde sonu getirilen iç savaş ile ilgili askeri haberler "müteferrik" dış haberler olarak kısaca kaydedilirken Polonya-Rusya savaşıyla ilgili haberler öne çıkarılmıştır; 1920 yılı 18 Ocak'ında *Alemdar* gazetesi "Cenûbi Rusya'da Vaziyet: Bolşeviklere Karşı Yeni İstihzarat-Bolşeviklerle

İtilaf-Cenubi Rusya'da Bolşevik Mezalimi" üst başlığıyla *Times* gazetesinden haber aktarmaya devam eder. Güney Rusya'da Bolşevikler tarafından icra edilen mezalimi tedkik etmek üzere Denikin tarafından oluşturulan komisyon raporlarına dayanarak geçilen haberde, örnekse İran Konsoloshanesine iltica eden 270'i Müslim 40'ı Hıristiyan ahalinin Bolşeviklerce mitralyözle telef edildiği kaydedilir. 19 Ocak'ta *Alemdar* Rus-Polonya savaşını haber etmiştir: "Bolşevikler Lehlere Taarruz Ediyor.". "Rus-Bolşevik Alemi" köşesindeki haberde ayrıca soğuk ve emrâz-ı sâirenin (öteki hastalıkların) Sovyet Rusyasını kırıp geçirdiği; "mahrukât fıkdânı"nın (yakacak kıtlığı) ulaşımı engellediği ve henüz tahrib olmamış fabrikaları da faaliyetten menettiği anlatılır. *İkdam*, 26 Ocak'da "*İkdam*'ın Hususi Telgrafları" köşesinde "*Petit Parisien* gazetesine nazaran" diyerek verdiği haberde, İtilaf Devletlerinin, Bolşeviklerin Anadolu'ya girişine mâni olmak için Gürcistan ve Azerbaycan hükümetlerine esliha (silahlar) ve mühimmat itâ edeceği yazılır. Haber Denikin ve Kolçak'tan cephe haberleriyle sürer. Anadolu'daki taşra gazetelerinin en kayda değerlerinden birisi olan *Açık Söz* gazetesi 6 Mart tarihli nüshasının ikinci sahifesinde, *Débat* gazetesinden aktardığı 5 Mart tarihli haberi şu başlıkle geçer: "Anadolu'daki Hareket-i Milliye ve Bolşevikler" Haberde Anadolu'daki vaziyet ve hareketin "meslek"'ini ortaya koyan "Batum mahreçli" bir mektubun önceki gün neşredildiği de hatırlatıldıktan sonra *Times* gazetesinin de aynı mesele hakkında aldığı mektub söz konusu edilerek Anadolu'da durumun vehameti üzerine "sahib-i mektub"un görüşleri özetlenir. Haberde Anadolu'da İtilaf Devletlerine karşı bir isyan hareketinin hazırlandığı; bu yolda "Moskof Hariciye Nezareti Komiserliği[nin] âlem-i İslâmı istihlâs (kurtarma) için bir cemiyet teşkil..." eylediği; "Şark-ı Vusta Heyeti" adlı bu cemiyetin Anadolu, İran, Afganistan ve Hindistan'da icrayı faaliyette bulunduğu ve heyetin umumi idari karargahının Ankara'da Mustafa Kemal nezdinde bulunduğu kaydedilmektedir. Aktarılan mektuba göre bütün bu örgütlenmeyi yürüten Bolşeviklerin arkasında ise bu projenin asıl sahibinin Almanlar olduğu şu yorumla izah edilir: "...Bu suretle Bolşeviklik ile inhizama [hezimet] uğrayan Cermenlik Şark'da iğtişaşat ihdâsı için ittihad eylemiş bulunuyor." Cemiyetin Avrupa merkezinin Berlin'de olduğu belirtildikten sonra Ocak ayı başlarında yapılan Avrupa toplantısına "...ittihadiyûndan Murahhas Talat Paşa,

Moskova komitesi murahhası Hüseyin Bey Reşidof, İttihad ve Terakki murahhası Küçük Talat, Anadolu Kürtleri murahhası Nuri Bey'den maada İran, Afganistan murahhasları da" katıldıkları ve isyan hareketi Türkiye ile sınırlı tutulmayıp Fas, Cezayir, Tunus gibi Mağribi ülkelere de yayılmaya çalışılacağı yazılmaktadır. Güya,

> "Rusya'dan avdet eyleyen Alman zabitlerinden bir kısmı Mustafa Kemal'in nezdine izâm [yollama] edilmekte diğer kısmı ise Kafkasya'daki ahaliyi ecnebiler aleyhinde tahrik etmeğe mükellef bulunmaktadırlar."

Açıksöz'ün aynı sahifede yer alan başka bir haberi de *Times*'in 3 Şubat tarihli nüshasından alınmıştır. "Amerika Gençleri Arasında Komünizm Neşri" başlıklı haberde Amerika'da tesis edilen mekteblerde 12-16 yaşlarındaki gençlere Komünizm talim ettirildiği bunun dahi "hükümeti müteşebbislerin takibine ibtidar ettiği belirtilir.

16 Mayıs'da *Açıksöz* gazetesinin ikinci sahifesinde çift sütuna büyük puntolarla ve "Rus Millet Komiserliği Sovyetinden telsiz telgrafla ilan edilen tamimdir" diye takdim edilen "Rus Sovyetlerinin Müslümanlara Beyannamesi" aynen yayınlanır.

İkdam gazetesi 7 Nisan 1920'de manşetten çift sütuna "Almanya İhtilali Nasıl Başladı?" yazısıyla Alman Bolşeviklerinin, Spartakist hareketinin, sene-i devriyesini, T.H.R. remizli kaynaktan bir anma yazısı yayınlar.

İkdam gazetesi 27 Nisan'da "Rusya'nın Hâli Hakkında Rus Mümessil-i siyasiyle Mülakât" başlığıyla anti-Bolşevik bir Beyaz Rus olduğu anlaşılan "Mösyö Neratof" ile Rusya ahvali hakkında yapılan görüşmeyi haber eder.

Gazetenin aynı günkü bir haberi ise "İstanbul'da Rus Mültecileri" hakkında; sayılarının 10 bin civarında olduğu bildirilen mültecilerin zengin ve fakir olmak üzere iki grup oluşturduğu kaydedilir. *Açıksöz*'ün 9 Mayıs'daki "Bolşeviklik" başlıklı haberiyse Malta'dan Batum'a giderken Sinob'un batısında arızayla yanaşmak zorunda kalan ve seyyar Jandarma tarafından derdest (yakalama) edilen Rus bandıralı bir gemi mürettebatına ait. Tatar tüccarın ekseriyeti teşkil ettiği yolcuların Kırım'a değin ilerleyen Bolşeviklerden kaçdıkları kaydediliyor. Ancak yolcuların ifadesine göre;

"...yakında Kırım şebh-i cezîresine [yarımada] dahil olacaklarını ve ahalinin Bolşevikleri sabırsızlıkla beklediklerini ve geceli gündüzlü muharebat devam etmekte" imiş.

Vakit gazetesi 7 Haziran 1920'de *Excelcior* gazetesi muhabirinin Rus Hariciye Komiseri Çiçerin ile yaptığı mülakat Çiçerin'in resmiyle birlikte, baş sayfa haberi olarak geçilir. *İkdam* gazetesinin 12 Haziran tarihli haberi ise Bolşeviklerle Avrupa devletleri arasında kesilen müzakerâtın yeniden başlamakta olduğunu kaydetmektedir. *İkdam* 18 Haziran'da "Moskova İhtilali" başlığıyla ve "Jena-15 Haziran J.D." mahreciyle geçtiği haberde "Moskova'da zuhur ettiği rivayet edilen Komünizm aleyhindeki hareketi teyid edecek malûmat vârid olmamıştır" denilmektedir. Yayın hayatına 15 Haziran 1919 tarihinde başlayan *Açıksöz* 31 Haziran'da "M. Kemal Paşa Hazretleri"nin Bolşeviklerle mukavele akdettiği haberini, rivayeten, yazmıştır. *Hakimiyet-i Milliye*'nin 8 Temmuz 1920 tarihli baş sahifesinin neredeyse tamamını kaplayan haberin konusu ise, Sovyet Dışişleri Komiseri Çiçerin'in Meclis'e yolladığı desteklerini bildiren mesaj ile M. Kemal'in yolladığı cevabi mesajdır. Başlıklar şöyledir: "Türk ve Müttehid Rus Cumhuriyeti Münasebâtı, Türkiye Türklerindir, Kapitülasyonlar ve Mâli Kontrol Mülgâdır-Ekalliyetlerin Hukuku Mahfuzdur-Mütehid Köylü ve Amele Cumhuriyeti İstiklâli için Mücadele Eden Türk Halkının Muvaffakiyetini Meserretle Beklemiyor".

9 Ağustos 1920'den itibaren artık Ankara'da çıkmaya devam eden *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi, 18 Ağustos'da baş sayfadan "Merkezî Avrupa'da Bolşevik Harekâtı Nasıl İlerliyor?" başlığıyla geçtiği haberi, henüz kurulan Anadolu Ajansına dayandırmıştır. Haberde Bolşevik harekatın Avrupa içlerine dek ilerlediği kaydedilir. *Anadolu'da Yeni Gün* Ağustos ayı boyunca Almanya ve Rusya'daki Bolşevik hareketleri ve Kızıl Ordu'nun Polonya'daki ilerleyişi ile 3. Enternasyonal'in Bakü'deki kongrelerine geniş yer verir. Örnekse 30 ağustos'da "Troçki Yoldaş'ın" Bakü'de yaptığı konuşmanın mahiyeti, konuşmaya yapılan tezahürat Anadolu Ajansından (A.A.) naklen

haber edilmektedir[10] Aynı günlerde, 31 Ağustos'da ise, İstanbul'da *Peyam-ı Sabah*, "Bolşeviklerin Yeni Bir Hezimeti" başlığını atmıştır. Ertesi gün 1 Eylül'de *Anadolu'da Yeni Gün* bir hafta önceden başlattığı Üçüncü Enternasyonal'in Bakü Kongresiyle ilgili ön sayfadan oldukça geniş haberi vardır. Lenin, "Azerbaycan ricalinden Nasib ve Yusuf Beyler ile Bakü Parlamento binasının resimleri ile süslü haberin başlığı: "Beynelmilel Bakü Kongresi Bugün İçtima Ediyor; Türk Milletinden Kongreye En Samimi Tebrikât." şeklinde iken aynı günkü *Peyam-ı Sabah*'ın baş sayfadan büyük bir "müjde" gibi verilen haberin başlığı: "Bolşeviklerin Müthiş Zayiatı". Haberde General Vrangel'in Bolşevikleri hezimete uğrattığı kaydedilmektedir. 6 Eylül tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'ün, "Almanya'da Bolşeviklik Süratle Tevsi [genişleme] Ediyor" başlıklı haberde "Ludendorf diyor ki: "Yeis ve nevmîdîden [keder ve ümitsizlik] tevellüd eden milli Bolşevizm Almanya'da bir yangın gibi tevsi etmektedir" alıntısına yer verilerek Almanya ve Fransa'da Bolşevizm cereyanlarının kesb-i kuvveti ve bundan tevlid eden endişe dile getiriliyor. Aynı günkü *Anadolu'da Yeni Gün*'ün A.A.'dan alınan bir haberi ise "İran'da Bolşeviklik" başlıklı; İran jandarmasının Bolşeviklere iltihakından, bir kısım askerin dahi buna iştirakinden bahisle hükümetin Güney'e çekileceği haber edilmiştir. 1920 ve 1921 yılları boyunca en geniş Bolşeviklik haberlerinin görülebileceği *Anadolu'da Yeni Gün*'de 15 Eylül'de, Sovyet Hükümetinin çıkardığı "Tasfiye-yi Cehalet Kanunu" haber edilir. Kanun metni aynen yayınlanmıştır. Bunun yanındaki haber ise Bela Kun resimli ve Macaristan haritalı olup, Macaristan'daki komünist hareketi boğmak isteyen Fransa ve İtilaf Devletlerinin müdahalelerinden söz etmektedir.

Anadolu'da Yeni Gün 16 Eylül'de yine Kongre'den haber vermektedir: "Her Memleketteki Komünist Cereyanlarına" alt başlıklı haberde Kongrenin bütün Komünist partilerine yaptığı tebliğ yedi madde halinde belirtilmiştir. Aynı sahifede "İtalya'da Sosyalistler Kazandı" başlığıyla, seçim sonuçlarına göre Sosyalistlerin en yüksek sandalyeyi elde ettikleri kaydedilerek, daha önemlisi, Kraliyetle yönetilen ülkede Kralın tek mebusunun dahi seçilmeyişine işaret

[10] 1-8 Eylül 1920 tarihinde Bakü'de toplanan Birinci Doğu Halkları Kurultayı ya da kısaca Bakü Kongresi'nde Radek ve Zinovyev dışında önemli Bolşevik liderlerden kimse yoktu. Hem tarih hem de kişi ile ilgili yanlış enformasyon olduğu anlaşılıyor.

edilir. 3 Ekim'in baş sayfa haberi ise "İngiliz Ameleleri İş Başına Geliyor mu?" başlıklı İşçi Partisi lideri Henderson, Lord Robert Cecill, Lloyd George'un resimleriyle verilen haberin altbaşlıkları şöyle: "Londra'da beş bin amele Lloyd George'un ikametgahını sarmıştır- ihtilallerinde bile sessiz olan Britanya'da kanlı müsademeler de oluyor."

Ekim ayının başlarında Sovyetler Birliği'nin ilk elçilik heyetinin Ankara'ya gelişiyle ilgili haberler, 5 Ekim'de *Hakimiyet-i Milliye*'de "Bolşevik Sefâreti" başlıklı haber yazı "Dün Bolşevik sefaret heyetinin ilk kafilesi Ankara'ya geldiler. Kendilerini hürmet ve dostlukla selamlamayı ilk vazife biliriz..." diye başlar. *Anadolu'da Yeni Gün*, 6 Ekim'de, Çar ailesi, Marks ve Lenin ile Beyaz Ordu generalleri Yudeniç, Kolçak, Denikin resimleri ve iç harbi gösterir bir Rusya haritasının yer aldığı haber yazıyı "Rusya'da Çarlığın Iskatı [düşürülme] Üzerine Yıkılan Bir Cihan ve Yükselen Âlem" başlığıyla verir. Yazının Sovyet elçilik heyetinin Ankara'ya gelişi nedeniyle kaleme alındığı anlaşılıyor.

Gazete 22 Ekim 1920'de "İngiltere'de Bolşeviklik" başlığıyla A.A.'dan geçtiği haberde İskoçya'daki komünizan hareketlerden söz eder. Aynı günkü gazetenin "Bir Komünist Beyannâmesi" başlıklı haberi ise Almanya'daki Bolşeviklik faaliyetleri hakkındadir. *İkdam*'ın 30 Ekim tarihli haberi "Paris-28 (THR)" çıkışıyla ve çift sütuna tam sayfa "Bolşevikler Aleyhine İhtilal Başladı" manşetiyle verilir. Haberin alt başlıkları şöyle: "İhtilaller Her Tarafa Sirayet Ediyor Almanlar Litvanya Hududundan Geçerek Lehistan'a Karşı Asker Sevk Ediyorlar - Galiçya'daki Bolşeviklerin Bolşevikler Tarafından Katli - Bolşeviklerin Şarki Prusya'ya İlticası..." 31 Ekim 1920'de ise "TKF Nizamnamesi" yayınlanır.

12 Kasım'da *İkdam* gazetesi tam sayfa iki sütuna manşet "Moskova'daki İhtilaf ve İsyan, Beyazlar ve Kızıllar Kavgası" haberini geçer. 15 Kasım 1920 tarihli *Vakit* gazetesi ise Bolşeviklerin Siyaseti" başlığıyla, *Le Temps* gazetesinin bölgedeki muhabirine dayandırarak verdiği haberi aktarır. Haberde Kazım Karabekir kumandasındaki 15. Kolordu'nun bir Rus Bolşevik fırkasıyla "teşrik-i mesai" ettiği bildiriliyor. 17 Kasım tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* ise, arka sayfasında, "Türk-Rus Yoldaşlar Arasında" başlığıyla TKF Katib-i Umumisi Hakkı Behiç Bey'in Bakü'de 3. Şark Enternasyonaline, Moskova'da "Komünist Parti İcra

Heyetine İhtilalin sene-i devriyesini [yıl dönümü] tebriken yolladığı yazısı haber edilmiştir. 19 Kasım günkü *İkdam*'da ise 35 vapur Rus mültecinin limanda beklediği; yeniden 11.000 mültecinin daha gelmesinin beklendiği kaydedilir.

Aynı günkü *Peyam-ı Sabah* da bu olayı haber etmiştir: "Rus Mültecileri Akın Akın Geliyor, Dün Limanımıza 10 Bin Mülteci Gelmiştir". *Peyam-ı Sabah*'ın *Alemdar* gazetesi ile birlikte, üç gün öncesine dek Bolşeviklerin Vrangel karşısında durumlarının ümitsiz olduğundan söz edişi hatırlanmalıdır.

Rus mülteciler İstanbul basınında geniş yer tutmuştu. 19 Kasım tarihli *İkdam* da bu olayı çok daha canlı tasvirlerle haber etmiştir. "Rus Hâilesi" başlıklı haber Yakub Kadri'nin baş yazısında konu edilmiştir.

> "Son günlerde Kırım'dan gelen muhacir yüklü vapurların manzarası, hayatta görülebilecek en müthiş, en feci, en sefil, en tüyler ürpertici şeylerden biridir...
>
> .....
>
> Dünkü muazzam Rusya Çarlığının son enkazı hatırımızda, işte bu vapurların taşıdığı isimsiz, şekilsiz, elim ve hazin yığınlar suretinde kalacaktır...
>
> .....
>
> Şimdiye kadar gelenler 70.000 kişi imiş, bunlardan pek azı henüz karaya çıkmıştır. Üç günden beri vapurların içinde salkım saçak bekliyorlar...
>
> .....
>
> Vakıa dünyada Rusların halini bizden daha iyi anlayacak hiç bir kimse yoktur. (Her türlü zorluğu kötülüğü biz de onlar gibi gördük.)
>
> .....
>
> Saadet ve haşınet devrinde bize düşman olan bu milletle nekbet [felâket] ve hezimet saatinde dost ve kardeş olduk; fakat ne çare ki etrafımızda gittikçe köpüren, gittikçe coşan bir felâket denizinde ancak bir anda boğulmak için..."

Vakit gazetesi 25 Kasım'da resimli ve iki sütun tam sayfa bir röportaj yayınlar: "Ruslar Arasında: Muharrir-i Seyyah". "Gezgin yazarı" hakkında bilgi verilmeyen röportaj İstanbul'a çıkan Rus

mültecilerin arasında yapılmış; mültecilere sorulan soru ise, Rusya'dan hangi sebeble ayrıldıkları sorusudur.

Vakit gazetesinin mültecilerle ilgili, 29 Kasım tarihli nüshasındaki, haberinin başlığı ise,

> "Milyoner olmak ister misiniz? Üç lira ile milyoner olmak imkan dahiline girmiştir. Rus muhacirler şehrimize o kadar çok Ruble getirmişlerdir ki bir milyon Vrangel Rublesi üç Osmanlı lirasına satılmaktadır." şeklinde verilmiş.

Haber şöyle sürmektedir:

> "Kırım'ın tahliyesi üzerine şehrimize gelen yüz bini (100.000) mütecaviz Rus muhaciri beraberinde külliyetli miktarda Ruble getirmiştir. Bu Rubleler az zaman zarfında şehrimiz piyasasına dağılmış ve son zamanlarda esasen kıymeti pek ziyade azalmış olan Rus evrâk-ı nakdiyesinde müthiş bir tenezzül [düşüş] husulüne sebebiyet vermiştir. Bu tenezzül o dereceye varmıştır ki, 10.000 Rublelik bir Vrangel banknotu beş kuruşa, bir milyon Ruble üç liraya satılmaya başlanmıştır. Ahaliden bir çoğu milyoner olmak hevesi ile birkaç lira feda ederek Ruble iştira etmektedir.
> Elyevm şehrimizde tedavül eden Rubleler: Romanof, Kerenski, Denski, Troçki, Vrangel olmak üzere başlıca 5 cinstendir. Bunların içinde en kıymetlisi Romanof Rubleleridir. Piyasada adedi 20 paraya satılmakta...
> Bir sahib-i tedkikin yaptığı hesaba nazaran Ruble ile bir odayı kağıtlamak, kağıttan daha ucuza mal olacaktır."

Bu haberle ilgili bir notta da 15.000 kadar mültecinin bu kışı Hadımköyü'ndeki Çilingir çiftliğinde geçirecekleri belirtilir.

Vakit gazetesi 11 Aralık 1920 tarihli nüshasında, "Ankara-Moskova Arasında" başlığını attığı haber yazıda "Moskova'ya bir heyet-i murahhasa gidiyor mu? diye sorup, *Bosphor* gazetesine atfen, Ankara Moskova arasındaki ihtilafı gidermek için Moskova'ya bir heyet gideceğini yazıyor. Aktarılan haber "Moskova 7 Aralık" çıkışlı. Haberde, Anadolu'da Avrupa emperyalizmine karşı hareket eden silahlı kuvvetlerin başı M. Kemal'in Rusya Sovyet Hükümeti'ne çektiği, "beyan-ı muhaleseti mutazammın" (dostça geçinme iradesini içeren) telgrafta "ez cümle" şöyle dediği belirtilir:

"Rus Sovyet Hükümeti'nin Avrupa amelesi arasında hâiz bulunduğu yüksek nüfuz ve alem-i İslama ve Türk milletine olan muhabbeti garb emperyalizmine karşı şimdiye kadar sabır ve tahammül ve cehalete müstenid bir itaat ve inikâd [bağlanma] ile katlanmış olanları birleştirerek kütle-i vahide teşkil edeceği ümidini vermektedir.

"M. Kemal Ermenistan'a taarruz ettiğinden dolayı Bolşeviklerin kendisine karşı münfail [gücenik] olduklarını hissettiğinden tekrar teveccühe mazhar olmak için yukarıdaki satırlar ile huluskârlık [dalkavukluk] göstermeye çalışıyor gibi görünüyor."

Hatırlanacağı üzere 1921'e gelindiğinde İç Savaşı bitiren Sovyet Hükümeti, bu yılın Mart ayında dönüm noktası sayılabilecek iki önemli olayı yaşadı. İlki Mart ayında akdedilen Riga Antlaşmasıydı. Buna göre, Polonya ile yapılan ve Sovyetlerin yenilgisiyle sonuçlanan savaş sona erdiriliyor; ancak Bela-Rusya ve Ukrayna'nın önemlice bir bölümü Polonya'ya bırakılıyordu. İkinci ise İç Savaş yıllarının ağır şartlarında "Savaş Komünizmi" olarak adlandırılan ve bütün sektörlerde kamu mülkiyeti ve sıkı devlet denetimini esas alan iktisadi rejimin ekonomide iflas noktasına gelmesi üzerine, yine 1921 Mart'ındaki, X. Parti kongresinde "Yeni Ekonomi Politika" NEP'e dönülmesiydi. Hem ülke içinde hem dışarda Sosyalizmden geriye dönüş olarak nitelendirilen NEP'e göre, temel sektörlerde kamu mülkiyeti değiştirilmediyse de bunun dışındaki bütün alanlar meta üretimine açılarak özel mülkiyete yeniden yer verilmiştir. 1921-22 yılları Sovyet Rusya'da, NEP'le birlikte Parti içinde geniş iç hesaplaşma yılları olarak sürerken Osmanlı basını için Bolşeviklik artık, kalıcılığı anlaşılan ve üstelik Osmanlı ülkesi için de yeni tehlikeler ve/veya yeni imkanlar yaratabilecek bir fırsat olarak telakki edilip daha ziyade baş yazıların ve uzun tefrikaların konusu olacaktır.

1 Ocak 1921 tarihinde *Peyam-ı Sabah* Kafkasya haberleri verir: "Kafkasya'da Bolşevik Tahşidâtı [yığılmaları] : Asker Tahşid [yığma] Etmişler - Budyenin Bakü'de - Şeyh Şamil'in İsyanı". *Peyam-ı Sabah* 4 Ocak'da "Bolşevik Aleminde" köşesinde şu haberi geçer: "Lenin Aleyhinde Suikasd" *Anadolu'da Yeni Gün*, 6 Ocak tarihli nüshasının baş sayfa haberini Türkiye-Ukrayna Antlaşmasına ayırır. Sayfanın yarısını kaplayan haber resimleri arasında M. Kemal Gazi'nin ve hilâl

resimli İstanbul manzarası vardır. Başlığı, "Milli Tarihimizde Parlak Bir Sahife: Türk-Ukrayna Ahidnâmesinin Metni" olarak verilen haberin alt başlıkları şöyle:

> "Tevsii ve istila siyasetine karşı mücadelelerindeki tesanüdlerini [dayanışma] iki milletten birine vâki olan müşkilatın diğerinin vaziyetini vahim kılacağını müşahede eden Türkiye ve Ukrayna hükümetlerinin aralarında takarrür ettirdikleri mevâd [maddeler]".

18 Ocak 1922 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'ün baş sahifesinde "Bir İzah" başlığıyla ve "Türkiye Komünist Fırkasından" alt başlığıyla verilen duyuru Muhiddin Baha imzalı. Yazıda öteki, yani resmi TKF'ye mensub olmayan Komünistlerin, Yeşil Ordu'nun Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'na kalbolduğuna dair bildirinin aslı astarı olmadığı; aslolan fırkanın Türkiye Komünist Fırkası, *i.e* Resmi Türkiye Komünist Fırkası, olduğu belirtilir. 5 Nisan'da yine *Anadolu'da Yeni Gün*, Almanya'daki Bolşeviklik olaylarına değinen, resimli bir haber geçer. Resimde arkasından güneş doğan bir kürsüden konuşan melon şapkalı bir hatibi, yine melon şapkalı dinleyiciler dinlemektedir. Baş sahifede yer alan bu uzun haber Amerika Ajansı mahreçli ve 29 Mart tarihiyle Berlin'den geçilmiş. Haberin alt başlıkları şöyle:

> "Almanya'da Komünistler İhtilal Çıkarmıştır. Erfurt'ta İhtilal Merkezi - Hamburg'da Doklar, Scharlottenburg'da Köprüler Berheva Edilmiş - Milyonlarca Hasarât Bremen'de Şuralar Cumhuriyeti İlan Olunmuştur Birçok Mahallerde Tatil-i Eşgaller - İhtilal Her Tarafa Sirayet Ediyor - Her Tarafta Kanlı Muharebeler Oluyor Almanya-Rusya Ticaret Muahedesi Tasdik Olunmuştur."

2 Mayıs tarihli *Vakit* gazetesinde ise "Bir Mayıs Amele Bayramı" manşetten verilen bir haber olarak göze çarpıyor. Aynı gün bir de "Rus Muhacirler" hakkında bir haber yer alıyor. Haberde halen İstanbul'da 20.000 Rus muhaciri olduğu; eski Rus asilzadelerinin İstanbul'da sefalet içinde oldukları kaydediliyor.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası'nın yayın organı olan *Kurtuluş* dergisinin 5 no.lu Şubat 1920 sayısında "Rus Mültecileriyle ilgili yazı şu görüşlere yer verir:

> "Demek bulundukları yerde halkın gösterdiği işleri ssyapmamak, çalışmamak, binlerce yetimin gözyaşlarından binlerce fakirin alın terinden çaldıkları servetleri, altınları zevkleri uğrunda rahat rahat yiyebilmek için başka diyarlar arayan, dost memleketlerinde bile ruy-ı kabul görmeyen bu zümreye yalnız İstanbul kucak açıyor. Huyunu değiştirmeyen, her yerde halkın kazancı üzerinde asalak yaşamayı hak bilen bu güruhun her kafilesi İstanbul için yeni bir bela olacak. Pahalılık artacak, mesken kiraları yükselecek, açlık çoğalacak."

27 Haziran tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'de Almanya Bolşevikliğiyle ilgili haberler sürüyor: Gazetenin arka sahifesindeki haberin başlığı "Almanya'da Komünist Harekâtı Terakkî Ediyor." alt başlığı ise "Hükümet Komünistlerin Belediye Riyasetini Menediyor" şeklinde atılmış. "(A.A.-Telsiz)" mahreçli haberin Moskova'dan geçildiği anlaşılıyor. Haberde Mannheim'deki amele nümâyişleri (gösterileri) ile Prusya'da Komünistlerin belediye seçimlerindeki başarılarının hükümetçe menedilişi yazılıyor. Ertesi günkü *Anadolu'da Yeni Gün*'de ise başsayfadan iki tam sütuna, M. Kemal ve Lenin resimlerinin üzerinde, "Rus Sefirinin İtimadname Takdimi" başlığıyla Rus Sefiri Naçarenus'un itimadnamesini takdimiyle ilgili töreni ayrıntılı anlatan bir haber var. Haberde, Lenin'den M. Kemal'e hitaben kaleme alınmış olan İtimadname sureti ile Sefir Cenablarının ve M. Kemal Hazretlerinin irad eyledikleri nutuklar da belirtilmiştir. *Anadolu'da Yeni Gün*'ün 11 Temmuz 1921 tarihli nüshasında ise *Öğüd* gazetesinden "Antalya, 9 Temmuz-İstefani Ajansı" mahreçiyle ve Varşova'dan geçilen bir haberi arka sahifesinde nakleder. Troçki resimli haberin başlığı: "Rusya'da Mühim Bir Hadise". Habere göre bir süredir vâki Lenin-Troçki itilafı nihayet "dün" Lenin'in emri üzerine Troçki'nin tevkifen tahabbüs edilmesine (tutuklanarak hapsedilmesi) müncer olmuştur. 12 Temmuz tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'ün baş sayfa haberinde, "Türkiye-Rusya Uhuvvet ve Muhadenet Ahidnamesi"nin Büyük Millet Meclisince büyük çoğunluk ve

alkışlarla kabul ve tasdik edildiği belirtiliyordu. Gazetenin 25 Temmuz tarihli nüshasındaysa askeri bir haber verilmiş; Ankara, A.A. mahreçli, "Rûsya'da Büyük Mikyasda Askeri Manevralar" başlığıyla ve Troçki resmiyle verilmiş haber Reval'den geçilmiş. *Vakit* gazetesi 30 Temmuz 1921 tarihli nüshasında "Ankara'daki Rus Sefirinin Bir Mektubu" başlığıyla verdiği haberde, Sefir'in "cesur ve bahadır Türk askerlerinin düşmanı mağlub edeceği kanaatını izhâr ettiğini" ve "kahramanlara bazı hediyeler verilmesi için müsaade" istediği belirtiliyor.

"Ankara gazetelerine göre" denilerek verilen haber şöyle devam ediyor:

> "...Kızıl Ordu namına efradımızdan 24 bin kişiye tevzi edilecek hediyeler şunlardır: 100 gr. tütün, sabun, iğne-iplik, sigara ve mektup kağıdı.
>
> Memurlar için de; 300 okka şeker, şekerleme ve çikolata gönderilmiştir."

Vakit gazetesinin Ağustos ayının ilk haftası boyunca hergün meşgul olduğu haber Jeneral Brosilof'un Ankara'da olup olmadığı üzerinedir. A.A.'dan alınan habere göre Brosilof'un maksadı "sabık Osmanlı İmparatorluğu'nun elyevm işgal altında bulunan" Batı Anadolu sahillerini Yunan işgalinden kurtarmakmış.

Vakit 'in 3 Aralık tarihli nüshasında ise "Rusya Ahvali" köşesinde, hükümet değişikliği ihtimalinden sözedilir. Gazetenin 8 Ağustos tarihli nüshasındaki "Sovyet Rusya" haberleri "Troçki Lehistanı Tehdit Ediyor Lenin'in Beyanâtı" başlığıyla sunulmuş. *Krasnaya Gazeta*'dan alınan haberde Lenin'in beyanatı şöyle özetlenmiş:

> "Hayat-ı iktisadiyemizin ihyası için behemahal ecnebi sermayesine muhtacız. Bu netice ancak senelerce hareketli bir sa'y [çalışma] ile mümkün olabilecektir. Kapitalist hükümetlerle muhât [kuşatılmış] bulunduğumuz cihetle kendilerine fidye-i necât [kurtulmalık] tediyesi fedakarlığından kurtu... bu durumda bizi yalnız bir ihtilal-i cihan kurtarabilir. Halbuki bu ihtilal teehhür [gecikebilir] edebilir. Şimdilik vakit kazanmak için elimizden geleni yapmalıyız."

30 Ağustos 1921 tarihli *Vakit*'in "Ankara-Rusya" başlıklı haberinde Sovyet Rusya'nın külliyetli miktarda top ve mühimmat gönderdiği kaydediliyor. Habere göre

> "Ruslar son hafta zarfında İnebolu ve Samsun limanlarına 30 teyyare, topların nakli için 250 beygir, külliyetli miktarda top, mermi ve şarapnaller ile muhtelif telsiz, telgraf ve edevâtı ve dekovil için demir raylar ihraç etmişlerdir."

Anadolu'da Yeni Gün'ün 1 Aralık tarihli nüshasının baş sayfa haberleri arasında yer alan, A.A. mahreçli ve Moskova'dan geçen haber, "Bolşevik Hükümetinin 9. Kongresi" hakkında; Lenin resmiyle verilen bu haberden başlıca Rus-İsveç antlaşması ile Rusya ahvaline dair sâir haberler verilmiş. Gazetenin 14 Aralık nüshasında, Ukrayna sefiri Frunze'nin Ankara'ya varışı ile ilgili ayrıntılı haber yazı vardır. Heyetin istikbali, Sefirin Askere hitabı, akşam ziyafeti ve ayrıca "Yoldaş Frunze'nin terceme-i hali" (hayat hikayesi) arka sayfada tam sayfa yer tutar.

21 Aralık 1921 tarihinde ise *Anadolu'da Yeni Gün*'ün baş sayfa haberi Radek'in Washington Konferansı münasebetiyle Pravda'da yazdığı yazıdan sözeden bir haberdir. Haber Radek resmiyle verilmiştir. Arka sahifede ise "Yoldaş Frunze'nin" TBMM'de okunarak şiddetli alkışlarla tasvib gören uzun mektubun tam metni yayınlanmış. *Anadolu'da Yeni Gün*'ün, 29 Ocak tarihli nüshasının baş sayfa haberi de "Rusya'nın Faaliyât ve Vaziyet-i Siyasiyesi" başlıklı ve Çiçerin resimli 9. Kongre beyannamesi hakkında bir haber; haber A.A.'dan alınmış. Gazetenin 1 Mayıs tarihli nüshasındaki baş sayfa haberi ise 1 Mayıs Amele Bayramına dâir. Baş sayfanın tam ortasındaki çerçeveli Marx fotoğrafının altında iki sütuna atılan manşet şöyle: "1 Mayıs Bütün Sosyalist Cihanın Bayramı". Arka sayfa haberiyse "Bir Mayıs'ı Ankara İşçileri Selamladılar" başlığıyla Ankara'daki kutlamalara dâirdir.

Dönemin Bolşeviklik Bilgisi ve Kaynakları

> "...Türkler, Bolşevizmin iktisadi, sosyal ve siyasi doktrinlerinden ve pratiğinden hiçbir şey anlamazlar. Fakat Bolşevizmin doktriner yanını bir yana bırakarak onu yalnızca bir yağma ve katliam olarak kabul edersek bu işlerde yüzyılların tecrübesine sahip Türklerin, Bolşevizmi kolaylıkla benimseyeceklerini söyleyebiliriz. Yüzyıllardan beri Asya ve Avrupa'yı haraca keserek binlerce Ermeni, Rum, Arap ve Suriye'linin kanına girmiş bulunan katiller sürüsünün böyle bir Bolşevizmi gayet kolay kavrayarak derhal uygulamasına geçmeleri doğaldır. Bu uygulamanın en renkli ve hevesli unsurları da hiç şüphesiz ki Kürtler olacaktır."
>
> 11 Mart 1919. *The New York Times*'den[11]

Bu bölümde dönemin önde gelen gazete ve dergilerindeki başyazı, makale ve tefrikalar ile zaman zaman kullanılan karikatürlerin, ayrıca dönemin çağdaş tanıklarına ait hatıratların yardımıyla Osmanlı "efkâr-ı umumiyesinde sahip olunan Bolşeviklik bilgisi ve imajının hangi kaynaklardan beslendiği; hangi düzeyde ve biçimde oluştuğu gösterilmeye çalışılacak.

Öncelikle, Osmanlı "efkâr-ı umûmiyesi"nin Bolşeviklik bilgisi ve imajını oluşturan kaynaklarla ilgili olarak şu ayrım yapılmalıdır: dönemin Bolşeviklik yanlısı ya da karşıtı çevrelerin, Bolşeviklik'e dâir "ajitatif ve propagandif" ya da *negatif* etkinliklerini dışarda tutarak, daha çok, birinci ya da ikinci el kaynaklara dayanan pozitif nitelikli, bilgilendirici yayınlarını esas almak; söz konusu "*propagandif* ya da *negatif* bilgilendirmeler ile dönemin "aktör" durumundaki canlı tanıklarının, çeşitli vesilelerle, dile getirdiklerinde ortaya çıkan *Bolşevik* ve *Bolşeviklik* imajlarını, genel ve yaygın imajları gösterebildiği ölçüde, dikkate almak.

8 Ocak 1919 tarihli *İstiklâl* gazetesi, dış olaylar sırasında Rusya Ahvali ile ilgili olarak 25 yıl Petersburg'da Hollanda'nın Rusya sefiri olarak ikamet eden Hollanda sefirinin, ülkesine dönüşte bir Hollanda gazetesine verdiği beyanata atfen naklettiği haberinde, Rusya'daki

---

[11] Aktaran Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler, 2* (1. Baskı), İstanbul: Tekin yayınevi, 1979, s. 675.

"yeni usul-i idare" hakkında şu sonucu çıkarır. Evvelce de zikredilen bu alıntıyı, tekrar etme pahasına, hatırlatmak yararlı olabilir :

> "Netice: Hülasa bütün bu herc û mercden [karışıklık] anlaşılıyor ki Rusya'da takib olunan yeni usûl-i idare pek menfi neticeler vermiştir. Aşağı tabakadakilerin seviyesi yükseltilerek bunların tekamülüne çalışılacağı yerde bilakis yüksek tabakadakiler ifrat derecede dûn bir mevkie indiriliyorlar. O derece ki aranan müsavât tekamülde değil belki açlık ve sefalette vuku buluyor."

Aynı gazetenin 14 Ocak tarihli nüshasında "Almanya'da İhtilal" başlığıyla verilen Almanya'daki iç savaş haberinde, Spartakistlerin programı altı madde halinde başlıklarıyla belirtilmekle yetinilmiş. Bu haberin ve bilginin kaynağı gösterilmemiş.

6 Mayıs tarihli *İdrak* gazetesinde, 11 Mayıs'da ve 2 Temmuz tarihlerinde yinelenen, "Sosyalizm Nedir?" başlığıyla tefrika olduğu anlaşılan bir yazı yayınlanır. "Birinci Mebhas: Sanayi-i sagirenin zevâli - Sanayicilik devri ve esbâb-ı inkişafı" alt başlığıyla verilen imzasız ve kaynak gösterilmeyen yazıda Kapitalizm'in ekonomi politiği "Kitabî" bir uslupla anlatılır.

1919 Haziran'ında *Büyük Mecmua*'da, Hüseyin Ragıb [Baydur] imzasıyla Avrupa Solu'nun kısa bir değerlendirmesi üzerine çıkan yazıda, Avrupa Sosyalistleri merkez, sağ ve sol kanat olarak tasnif edilerek, Sosyal Demokratların Burjuvazi ve Emperyalizmle uzaklaştıklarından bahisle "aksâ-yi yemin"i (en sağ) teşkil ettikleri; bu desteği vermeyip Solculara daha yakın duran merkezdekilerinse Cumhuriyeti savundukları; işçi-köylü sınıflarının diktatörlüğünü savunan sol kanat sosyalistlerine örnek olarak da Almanya'da Spartakist, Macaristan'da Komünist, Rusya'da Bolşevik, Fransa'da Radikal Sosyalistleri ile liderleri Rosa Lüksemburg, Liebknecht, Eiharren, Bela Kun, Lenin ve Troçki, Larya, İtalya'da Serati, İngiltere'de MacLean gösterilir.[12]

---

[12] Bu yazının, Uygur Kocabaşoğlu tarafından yapılmış yeni harfli yayını için Bkz. "Harbi Umûmî'de Sosyalistler", *Tarih ve Toplum*, No. 70 (Ekim 1989), s. 6.

29 Eylül tarihli *Alemdar* gazetesi adeta "Rusya Özel Sayısı" gibi hazırlanmışsa da Bolşevikler üzerine pozitif enformasyon yerine anti-bolşevikî söylemin nasıl oluşturulduğuna örnek teşkil edebilecek bir içerik ve biçimde kaleme alınmış. Aynı gazetenin 3 Kasım tarihli nüshasında yer alan "Troçki Bir İhtilalci midir?" diye soran başlığıyla uzunca bir yazıda ise Troçki'nin ihtilalci olmayıp "mürteci" olduğu *Matin* gazetesinden aktarılır.

Türk Dünyası'nın, 7 Kasım 1919 tarihiyle "Bolşeviklerin İhtilalci Mahkemeleri" başlıklı yazısı da pozitif enformasyon yerine negatif-propagandif bir yorum özelliğindedir.

O tarihte İstanbul'da yayınlanmakta olan *Yenigün* gazetesinin 16 Kasım tarihli nüshasında Rusya ahvali ve Bolşeviklik üzerine yapılan mülakat "Rus Muhalif Sosyalistlerinden Mösyö Aleksinski" ile yapılmıştır. Ancak Mösyö Aleksinski Güney Rusya'daki karşı güçleri koordine etmek üzere bu bölgeye yaptığı gezinin izlenimlerini aktaran bir karşı ihtilalcidir.

Vakit gazetesi, 17 Ocak 1920 tarihli nüshasında Türk Ocağında Yusuf Akçura'nın verdiği konferansı "Rusya'daki İnkılabın Menşei" başlığıyla verir. Türkiye'de ve Avrupa'da Rusya'daki İhtilal ile ilgili "ciddi ve bîtaraf menbaların" azlığından bahisle "Rus İnkılabı"nın "asrın ihtiyaçlarıyla doğan..." "cihan şumûl bir hadise haline geldiği"ni kaydeden Akçura'nın konferans ile ilgili gazete haberini ekte veriyoruz. [Ek-7]

Almanya'daki Spartakist hareketi ve Fransız Sosyalistlerden etkilenen genç bir öğrenci ve işçi çevresinin İstanbul'da çıkardığı *Kurtuluş* dergisinin Şubat 1920 tarihli 5. nüshasında "Düşünürlerimizin Arasında Sosyalizm Anlayışları" başlığıyla yer alan kısa mülakat ise "Darülfünun Terbiye Müderrisi ve Maarif Nezâreti Heyet-i Teftişiye Reisi İsmail Hakkı [Baltacıoğlu] Bey" ile yapılmıştır. Ek'de sunduğumuz kısa mülakatta, İsmail Hakkı Bey, Sosyalizm'in ekonomik bir akım olarak "mutlaka sanat, ahlak... gibi konuları da" beraberinde getireceğine işaretle Bolşeviklik hakkında pozitif enformasyondan ziyade ihtilale dâir iyimser ve olumlu temayülünü gösteren izlenimlerini arzetmiştir [Ek-8].

İkdam gazetesi 27 Nisan tarihli nüshasında yine bir karşı ihtilalci, bir Beyaz Rus olan "Rus mümessil-i siyasîsi Mösyö Neratof" ile yapılan mülakat yer alır. Bu mülakat da negatif-propagandif nitelikli anti-bolşevik içeriktedir.

Bu dönemin taşra basını arasında, varlığından haberdar olunan ancak pek çoğu görülemeyenler arasında solcu oldukları bilinen gazetelerde de Bolşeviklik ve Rus inkılabı üzerine yazılar çıktığı tahmin edilebilir. Bunlardan Erzurum'da, 1913'de yayınlanmaya başlanan, bir aradan sonra 1919 Haziranı ile 1921 Martı arasında ikinci defa çıkan *Albayrak* gazetesi için, Bakü Kurultayında, Mustafa Subhi'nin "Komünistliği alenen müdafaa" ettiği yolundaki enfermasyonu, *Mustafa Subhi ve Yoldaşları* adlı kitapdan aktaran Mete Tunçay, bizzat gördüğü eksikli bir Albayrak kolleksiyonuna nazaran gazetenin, bir tür adem-i merkeziyetçilik ve halkçılığın savunucusundan başka bir şey olmadığı nitelemesini yapar.[13]

Bursa'da yayınlanan *Millet Yolu* adlı gazetede Bolşevik propagandası yapan bir tefrika hakkındaki bilgiyi ise 15 ve 22 Temmuz 1920 tarihli İngiliz Gizli Haberalma Teşkilatı'nın raporlarından öğreniyoruz.[14] Rapora göre "Bolşevikliğin neleri savunduğu, neleri gerektirdiği ve temel ilkelerinin heler olduğu açıklanmaktaymış. Yazar milyonlarca dindaşımızın yaşadığı bir komşu ülkede başlayan Bolşevik hareketine Türkiye'nin başka herhangi bir ulustan daha çok katılması gerektiğini ileri sürüyormuş..." Ayrıca, söz konusu tefrikada "Bolşevik yönetimde ücretlerin eşit olduğu; ancak kalabalık ailelere daha çok para verildiği, komünist düzenin tamamlanması halinde paranın tümüyle ortadan kalkacağı; zira Bolşeviklerin bunu gereksiz saydığı, kötülüklerin ve baskının bir aracı olarak gördükleri kaydedilmekteymiş. Yine Bursa'da çıkan *Yoldaş* gazetesinin Bolşevik-propagandif yayın yaptığının" karinesi ise 1925 Ankara İstiklal Mahkemesince mahkum edilen gazetenin sahibi İbrahim Hilmi hakkında, 1947 yılında İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in yaptığı bir konuşmada "işçilerimize komünist fikirleri aşılama" amacına yönelik yayınlar arasında *Yoldaş*'ın da zikredilmesi sayılabilir.[15]

---

[13] Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, (3. Baskı), Ankara: Bilgi Yayınevi, 1978, s. 198, dn.158.
[14] *a.g.e.* s. 192.
[15] *a.g.e.* s. 193.

"Bolşevizim Mal Yağması Değildir"

9 Ağustos 1920'den itibaren Ankara'da çıkmaya başlayan Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin Güz aylarındaki nüshalarının birinde Yunus Nadi imzalı ve "Bolşevizm Mal Yağması Değildir" başlıklı başyazının efkarıumumîyenin Bolşeviklik imajını düzeltmek üzere kaleme alındığı anlaşılıyor.[16] Yazının bir kısmını Yunus Nadi'nin kendi kaleminden aktarıyoruz.

> "Bazı kimseler vardır ki Bolşevikliği zenginlerin malını yağma etmek ve arada müsâvi surette tevzi ve taksim etmek farzederler. Bu yolda neşr-i efkâr edenler eğer kasden ve kömünizme husumet ve aleyhtarlık etmek için bu yolda mütalaat serdetmiyorlarsa mutlaka cehaletleri sebebiyle böyle düşünüyorlar demektir. Bolşeviklikte yağmaya katiyyen müsaade yoktur. Böyle bir şeye tasaddi [girişme] edenin mahall-i muhakemesi inkılap mehâkimidir [mahkemeler] ki kurşuna dizmek cezası böyle vekâyide pek esirgenmez. Ve mamaafih şurası aşikârdır ki vesâiti istihsâliyeye [üretim araçlarına el konulur] vaziyed olunur. Ve bunlardan umumun istifadesi yine umumun saadet ve refâhı için temin edilir. Fakat bu yağma şeklinde değil, belki hükümetçe muntazam bir plan dahilinde ve kanunla yapılır. Esasen tevzi-i servet Bolşevikliğe mugayyirdir. Malum olduğu üzere Bolşevizm mülkiyeti şahsiyyeyi, [özel mülkiyeti] imtiyaz ve inhisârı [ayrıcalık ve tekeli] ve bunların tevlid ettiği mesâibi [musibetleri] ortadan kaldırmak ister. Halbuki taksim-i servet esas ittihaz olunursa bundan hiç bir fayda çıkamayacağı âşikardır. Farz-ı mahal olarak kabul edelim ki, taksim-i servet esas olsun; evvela bir çok şeyler var ki kâbil-i taksim değildir. Bir makine, bir çiftlik, bir vapur, ilah... nasıl taksim olunur? Saniyen farzedelim ki iş bir taksim ile bitsin ve herkesin elinde müsâvi miktarda servet bulunsun. Bununla iş bitmiş olur mu?

---

16 Bulgaristan'da neşredilen *Ziya* gazetesinin 13 Nisan 1921 tarihli nüshasından aktaran Mete Tunçay, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, İstanbul: Belge Yayınları 1982, s.235. Bu yazı Kastamonu'da neşrolunan *Açıksöz* gazetesinin de 6 Kanunuevvel 1336 tarihli ve 101 nolu nüshasında *Anadolu'da Yeni Gün*'den naklen yayınlandı.

Daha ertesi günü idare ve iktisada alışmamış olanlar kendi paylarını pazara çıkarırlar ve ref'ederek [yükselterek] bilâ istisna her kim olursa olsun herkesi çalışmaya mecbur eder ve çalışmayanları aç bırakır.

Bolşevizmde falan veya falan sınıfın katli maksûd [istenilir] değildir. Bolşevizmin kendisinin imtiyâzını ortadan kaldırdığı sınıflardan da istediği yalnız bir şeydir. O da irtica yapmamak ve eski imtiyazâtı iadeye çalışmamaktır. Bu mekâsıdı [maksadlar] samimi bir surette kabul edenler, yani beşeriyetin bir kısmının diğer kısmı tarafından ezilmesini reddedenler Bolşevizme hoş gelmişlerdir.

Bolşevik memleketlerde burjuva memleketlerin mâlik olmadıklarını şiddetli bir inzibat ve intizâm câridir. Her şahıs umumi makinanın birer kısmıdır. Herkesin muayyen vazifesi vardır. Ve o vazifeyi görmeye mecburdur. Hiç kimse vazifeden istisna ed[il]emez. En yüksek derecede olanlar da aynı suretle cemiyet menfaatine iş görmek iztırarındadırlar. [mecburiyetinde] Herkesin nerede çalışacağı ve ne iş yapacağı yine emekçiler tarafından müntehap [seçilmiş] heyetlerce tayin ve irâe olunur. Yoksa hiç kimse başı boş bırakılamaz. Bu gibi yalan malumâtın reddedilmesi lazımdır. Bolşevizm beşeriyetin bir kısmının diğer kısmı tarafından esir alınarak kullanılmasını menetme ve bütün beşeriyeti aynı saadetten aynı malûmatı müktesebeden [kazanılmış bilgiler] nasibdâr etmek ister. Fakat hiçbir vakit haydutça amele müsaade etmez ve bunun gibi hareketleri en şiddetli tedbirlerle kırar"

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, 17 ağustos'da arka sahifede, "iki" sayı numarasıyla "Rus Bolşevikliği; Tarihçesi ve Teşkilatı" başlıklı bir tefrikayı yayınlar. "Don Mıntıkası Şurası İcra Komitesi erkanındaı Bolşevik (Vrebof)un aynen mazbut ifâdatıdır" notuyla yayınlanan bu tercüme 3 Eylül'e dek sürer. 14 nüshalık tefrikanın, ne yazık, pek çok nüshası eksik veya okunmaz durumda. *Anadolu'da Yeni Gün*'ün 8 Eylül tarihli nüshasında ise "Bolşeviklik Esâsatı" başlıklı ve 7 sayı boyunca süren bir tefrika başlatılır. Tefrikanın 6 Eylül tarihindeki tanıtma yazısı şöyle:

"Yeni Tefrikamız, Komşumuz Rusya umuru [işleri] hakkında kârilerine bîtarafâne ve hakiki mâlûmat itâsı için hiç bir fedakarlıktan çekinmeyen [Yeni Gün] bu defada Rusya Sosyalist Cumhuriyet Kanuni Esâsisi ile Bolşevik Komünist Fırkası'nın

programını elde etmiş ve derhal tercüme ettirecek kârilerinin enzâr-ı mütalâasına vaz'ını [dikkatine sunmayı] kendisine bir vecibe [borç] saymıştır..."

Tefrikada Kanun-i Esasî ile Parti programı aynen verilir. 16 Eylül'de başlatılan "Program" tefrikası 12 nüsha sürerken 3 Teşrin-i Evvel'de başlatılan "Parti Nizamnâmesi"nin ne kadar sürdüğü tesbit edilemedi. Kastamonu'da neşredilen ve bu dönemin taşra gazeteleri arasında önemli bir yeri olan *Açıksöz* gazetesinin 14 Ekim 1920 tarihli nüshasında, imzasız yayınlanan ve "Şuralar Hükümeti Nasıl Olur?" başlığıyla bütün baş sahifeyi kaplayan yazıda uzun uzadıya "şûra" *i.e.* Sovyet sisteminin işleyişi anlatılır. "Bolşeviklik şartlarından birincisi Şûralar Hükümetidir. Bolşeviklik ilân edilir edilmez şûralar tesis etmek icab eder..." diye başlayan yazıda aşama aşama köy mahalle-kasaba-kaza-şehir-liva şûralarının nasıl oluşturulacağı ayrıntılarıyla kaydedilmiştir.

> "Bu Şûralar Nasıl Vücuda Gelir. Köy halkı bir yere toplanıp aralarından üç beş adamı intihab [seçerler] ederler. Köy küçük ise üç adam, ortanca ise beş adam, büyük ise her mahalleden üç adam hesabıyla azalar [üyeler] intihab olunur. Bu intihab olunan azalar heyetine [Şûra] ve azalarına [Şûra Azaları] denilir. Köy şurasının azalarından birisi Reis intihab olunur, bunada [Köy Komiseri] nâmı verilir. Aralarından birisi de Kâtib intihab olunur.
>
> Kâtibin okumak ve yazmak bilmesi lazımdır. Böyle bir adem yok ise hariçden celbolunur. Azaların da okumak yazmak bilmesi lazımdır. Böyleler yok ise mazur görülür..."

Yazıda "Köy Şûrasının Vazifesi" maddeler halinde belirtildikten sonra bütün bu vazifelerin aslı şöyle dile getirilir; "Köy Şurasının ilk işi istatistik tayini olacaktır."

Yazı, aynı usûllerle, mahalle, kasaba, vilayet sınırlarının teşkilinin anlatılmasıyla devam eder.

9 Kasım tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'de "Resmi" Türkiye Komünist Fırkası Kâtib-i Umumisi Hakkı Behiç Bey'in bir yazısı, sayı numarası verilmesine bakılırsa bir tefrika yazı, yayınlanır. "Yeni Hayat - Hayat-ı İştirak ve Müsavât; Menşeleri, Esasları I, Cemiyet Fikirleri, Müsavât" başlıklarıyla kaleme alınan yazı akademik kuruluk ve sıkıcılık özelliğinden önce Marksist bakışa da oldukça uzak bir uslûb

ve perspektifi haizdir. Yazının başında numara verilmişse de ne yazı sonunda "mabad" kaydına ne de sonraki nüshalarda devamına tesadüf edilmiştir.

23 Aralık tarihli *Akşam* gazetesinin yazarı Necmeddin Sadık [Sadak], "Burada Bolşevizmin ne olduğunu inceleyecek değiliz. Esasen incelemek için elimizde yeteri kadar bilgi yok" diye yazsa da devamlı Bolşevizmin büyük bir ihtilal olduğu; eski sosyal politik düzeni yıkıp yerine katı ve müfrit vasıtalar koyduğunu yazar.

13 Ocak 1921'den itibaren[17] Ankara'da yayınlanmaya başlayan ancak ilk sayısı dışındakiler bulunmayan *Emek* gazetesi ilk sayısında okurlarına şu müjdeyi verir:

> "Yarından itibaren Rusça'dan Karpinski yoldaşın eserinden tercüme edilen ve Rusya inkılabı hakkında pek kıymetdâr malûmâtı câmi [değerli bilgileri biraraya getiren] bulunan (Şuralar Hükümeti Nedir ve Nasıl Yapılır?) eseri tefrika edilecektir. Şuralar Usûl-i Hükümeti ve tatbikatı hakkında malumat edinmek isteyen kârilerimizin ve emekçilerin bunu merakla takib etmelerini tavsiye eyleriz"

Gazete, ikinci sahifesinde de, Halk İştirakiyûn Fırkasının Ankara heyet-i merkeziyesince 22 Ocak'da düzenlenecek bir konferansı duyurur. Söz konusu konferans, Dârülmuallimîn konferans salonunda verilen bir "müsamere"nin ardından Afyonkarahisar Mebusu "Mehmed Şükrü yoldaş"ın iradeylediği bir nutukdur. Mehmed Şükrü'nün "nutku konferans"ı şöyle devam eder:

> "...Bugün cihanda yeni bir fikir cereyanı vardır. Bu da Bolşeviklik, komünizm cereyanlarıdır. 25 Teşrinievvel 7 Teşrinisâni 1917 inkılabı Rusya'da emekçilerin "Fukâra-i Kasibenin" [çalışan yoksullar] hakimiyet-i mutlakasını "Diktatörlüğünü" meydana getirmiş ve fakir köylüler ile emekçilerin yardımı sayesinde iştirakiyyün heyeti içtimâiyesinin "iştirakçi ortakçı bir cemiyetin" temellerini kurmaya başlamıştır."

---

[17] M. Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar*, s. 520'de *Emek* gazetesinin 16 Ocak 1921'den itibaren yayına başladığını yazar (*Bkz.* s. 520).

"Propagandif ve ajitatif" bir uslubla devam eden konuşmada müsamere ve konferansın işbu inkılabın esasını teşkil eden "iştirakiyyûn mesleğinin halk tarafından iyice anlaşılmasını temin maksadıyla..." düzenlendiğinden bahisle "Halk iştirakiyün inkılabı" hakkında tafsilatlı bilginin, yakında cümleye dağıtılacak olan Fırka'nın siyasi program ve nizamnamesinde yer alacağı müjdesi verilir. Mehmed Şükrü'nün konuşma metninden anlaşıldığına göre bu konferanslar dizisi Şeyh Servet ve Ziynetullah'ın Din ve Aile Hukuku üzerine verdiği konferanslarla başlamışsa da bunlar hakkında başkaca bilgiye rastlayamadık.

Anadolu'da Yeni Gün gazetesi, 28 Nisan tarihli nüshasında, Bolşevik Partisi'nin 10. Parti Kongresi vesilesiyle Lazistan mebusu Osman tarafından kaleme alınan ve "Amelî Hayat-Nazârî İnkılab" başlıklı bir başyazıya yer verir. 1920 yazında, Bekir Sami başkanlığında Rusya'ya gönderilen heyette bulunan Osman beyin yazısında nazariyat ile amelî hayat sahasının her zaman tam tetabuk ve tekabül [uygun ve karşılık gelmediğinden] etmediğinden bahisle 1917 ihtilaliyle de bunun görüldüğünü; Bolşeviklerin geçirdikleri tecrübe ve tehlikeler karşısında kendilerine yeni bir "mecra verme" yolunda olduklarının ilk adımlarını 10. Parti Kongresi'nde attıklarından sözedilir. Yazı şöyle devam eder:

> "Bidayeti inkılabda [devrimin başlangıcı] Rusların bir nokta-i nazarı vardı o da Burjuvazi sınıfını yıkmak, ta temelinden yıkmak ve onun yerine kâim olmak [geçmek] üzere bir amele diktatörlüğü tesis etmek ve bu diktatörlük ile Komünizm gayesini istihsal etmek idi. Fakat Ruslar bidayette bu nokta-i nazarı takib ettikleri zaman Garb yani Avrupa amele sınıfındaki kuvveti tamamiyle dahil-i hesab etmişlerdir. Ruslar düşünüyorlardı ki harb-ı umûminin bütün dünyaya irâs ettiği [bıraktığı] hasar artık garb'daki amele sınıfını bir daha kapitalist menfaatine olarak körükörüne hareket ettirmeyecek ve harbe hiç bir suretle bir daha atılmayacaklardır. Binaenaleyh Moskova'da kapitalizm ve emperyalizm aleyhinde sada-yı ihtilal Garb'a sirâyet edecek ve Garb proletaryası ve Rusların bu beşerî ve ulvî sadasına iştirak edecek, neticede bütün dünya menfaat-i şahsiyetleri uğrunda bütün beşeriyeti felakete sevk eden kapitalizm ve emperyalizm aleyhinde kıyam edecektir. Fakat Rusların

tahminlerinde şimdilik isabet etmemiş oldukları gözüküyor. Garb proletaryası Rusların tabiri vechile kendilerine ihanet eden Sosyal Demokratları henüz Burjuvazi sınıfını tahakküm ve onun menfaatine âlet olmaktan kurtulmuş olmuyorlar. Binaenaleyh bu vaziyet karşısında Ruslar için oldukça düşünmek icab ediyordu; Zira geçirmiş oldukları üç senelik kanlı bir ihtilalden sonra dahilde ahvâl-i iktisâdiyeleri müthiş bir surette sarsılmış bulunuyordu. Köylüyü bilhassa memnun edemiyorlardı...

İşte bu vaziyet karşısında kalan Rus inkılabçıları artık şimdilik Garb amelesinden imdâd olmadığını görünce akdettikleri Onuncu [Parti Kongresinde] başta Lenin olmak üzere Rusya dahilinde gittikçe korkunç bir şekil almakda olan köylü sınıfının adem-i memnuniyetini bir çok azâ dermiyan ettiler.

Bir takım münakaşalardan sonra Lenin'in fikri galebe çalarak köylü ve adem-i memnunlar menfaatine olmak üzere Sağ cereyana temâyül görüldü ve Sağ komünistler Rus ahvâl-i iktisadiyesini nazar-ı itibara alarak mülkiyeti şahsiye esasına istinâd etmek [dayanmak] ve hükümetin kontrolü altında bulunmak üzere bazı müsâadât [müsadeler] yapdılar ve hayat-ı ameliye sahasında gördükleri bu tecrübe nazarî inkılâb düsturlarından en nihayet bu inkılab kahramanlarını fedakârlık yaptırmağa mecbur kıldı..."

Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin 11 Temmuz 1921 tarihli nüshasında, arka sahifede, Troçki resmiyle musavver "Rusya'dan Mühim Bir Hadise" başlıklı haber, "Antalya, 9 Temmuz - İstefani Ajans" mahreciyle ve *Öğüd* gazetesinden aktarılmış. Varşova'dan geçilen habere göre bir süredir "Lenin ile Troçki arasında vâki itilaf nihayet dün Lenin'in emri üzerine Troçki'nin tevkifen tahabbüs edilmesine müncer olmuştur."

"Bizim İçin Lâzım Olan Bolşevik Rusyadır"

10 Ocak 1920'de Ankara'da yayına başlayan ve önce Heyet-i Milliye'nin sonra Ankara Hükümetinin resmi organı sayılabilecek olan *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 6 Ocak 1922 tarihli başyazısı Gelibolu mebusu Celâl Nuri (İleri) imzalıdır."Rusya'da Bazı Tahavvülât" başlıklı

yazı esasen Rusya Bolşevik Partisinin 10. Kongre kararları üzerine Anadolu'daki milli mücadelenin bekâsı bakımından yapılan mütalaaları içermektedir. 10. Kongre'de alınan kararları ve sonraki hukuki değişikliklerin ne anlama geldiğini "...ilmen münakaşa edilmesi..." gereğine işaretle başlayan yazının büyük bölümünü aynen aktarıyoruz:

> "Komünizm akide-i içtimaiye ve iktisadiyesi her yerde başka bir türlü telakkiye mazhar oluyor. Birçokları da Bolşevizmin ne olduğunu hâla bervech-i sıhhat bilmiyorlar..."

Celal Nuri 1919'da Fransa'da kaleme alınan Fransızca bir kitabın Rusya İnkılâbına dâir faslını okuduğundan bahisle İnkılâbdan "üç yıl" sonra kaleme alınan kitabın yazarının, inkılâbın ne demek olduğunu anlamadığını, hatta bu konudaki "propagandif" risâleleri dahi okumadığından şikayetle,

> "Biz bu fıkramızda İştirâkiyyûn akidesini kabul veya red edecek değiliz. Yalnız bu akidenin şu son taklibâtını [değişmelerini] tenvîr [açıklamak] maksadıyla bir miktar da bu meslekten bahsedeceğiz.
>
> Karl Marx iktisadiye ve içtimâiyenin gayrı müntehî [sonu gelmez] esâsâta istinâd ettiğini şerh ederek, istihsâlâtı tezyid ve tefrihden [artırıp geliştirdikten] sonra hakk-ı tasarrufun bir sebeb-i vücûdu kalmayacağını ve binaenaleyh iştirâk-i mesâi esâsâtı üzerine benî beşerin [insanoğlu] kat'i bir saadet ve selâhiyete nâil olacağını yazmıştı.
>
> Her fırkaya mensub sosyalistler ve hatta hükümeti reddeden anarşistler bile dön dolaş bu bedihaya [başlangıç] yaklaşıyorlar.
>
> Harb-i umumi sermaye üzerine müstenid siyasetin iflâs ettiğini isbat etti. Bu tabaka-i halk ki [Burjuvazi nâmıyla bilinir], servet tahakkümünü ibkâ ve idâme [kalıcı ve sürekli kılmak] içün hükümete muhtaç bulunuyor ve bu hükümet cebr üzerine müstenid bulunuyor. Bütün Hükümetin istilzâm ettiği şey ise harbtir. İşte Bütün Rusyalar 1917'de buna karşı koyan ve isyan ederek tarihin en muazzam inkılabını vücuda getirdiler. Bundan evvelki inkılâbât, umumiyeti itibariyle siyâsi idi, bu inkılab ise içtimâi ve iktisâdidir...
>
> İştirâkiyyûnun gayesi burjuvaların tatbik ettikleri meslekten uzak bir usûl ile saadet-i beşeriyetin teminidir. Yani bu us-

ûlde bir ferd diğerine karşı âmir olmayacak. Ne sermâyedâr ne onun hesabına çalışan ve [okunamadı] nâil olamayan tabakayı halk yok; herkes müsâvi, herkes çalışmaya mecbur. Sermaye umumun, say mecburî. Biri yer biri bakar yok. Bu âlem nasıl teşekkül edecek?.. Neticede hükümet muharebe, emperyalizm usullerini nasıl ilgâ edecek? Bunlar hakkında uzun uzadıya ilmî tartışmalar devam ediyor.

Fakat bilmiş olunuz ki bunlar hep tasavvurdur; daha hâlâ nev'i beşer böyle bir iştirakkiyûn âlemi vücuda getirecek mertebede tekâmül ve hatta taazzu etmemiştir. Esas itibariyle hakk-ı hükümet ve devlet bile ilga ediliyor. Fakat bu gaye ile bugünkü hakikat arasında uçurumlar mevcuttur...

İşte Marx bu noktada dahiyâne bir kafa ile erbâb-ı sa'yın [emek sahipleri] diktatörlüğünü öngörüyor. 70 sene ileri sürülen bu görüş şimdi Rusya'da uygulama alanı buldu. Bu nedenledir ki hükümetin ilgası ve harbin hilafgiri olan Sovyetler pek cabbar bir hükümet usûlüne lüzum görüyorlar ve hududlarında harb ediyorlar. Neden? Çünkü böyle olmasa akide-i iştirakiyûna muhalif olanlar her çareye başvurarak o usûl-i içtimâiyenin günün birinde tatbik olunabilmesine muhalefet edecekler.

Bunun için hükümete ihtiyaç var. Ve bu hükümet ne kadar cabbar ve kahhar [zorlayıcı ve yokedici] olursa o kadar iyidir. Fazla olarak Avrupa bütün kapitalist devletler ve Amerika Sovyetlere karşı, Kolçaklar, Denikinler ve alçak ve denî Vrangel gibi serserilere yardım edip dolayısıyla Rusya'ya karşı muharib vaziyetinde bulunuyorlar. Şuralar Hükümeti diyor ki bunlara karşı nefsimizi korumaktan yani silaha sarılmaktan başka ne yapabiliriz?

İşte bundan dolayı Rusya harb aleyhtarı olduğu halde muhasım bir vaziyet alıyor. Bugün Rusya bir hükümet olmak mecburiyetindedir. Bu hükümet mülk ve milleti tecavüzlere karşı korumak durumundadır. Eğer bütün alemde mübarezeyi hayat [hayat kavgası] düsturundan sarfı nazar edip hayat için itilaf umdesini düstur ittihaz etseydi Rusya Şuralar Hükümeti Kızıl Ordusunu teşkile lüzum görmezdi. İştirakiyün akidesine tevfiken [uygun olarak] bir alem teşkil etmek için bugünkü beşeriyet lazım gelen kabiliyeti hâiz değildir.

Bütün bunların ışığında Sovyetler "hayaliyûn" mektebine mensub olmadıkları için geçenlerde küçük ticarete müsaade ettiler. Şimdi de hukuk-ı tasarrufiyeyi tevsii ediyorlar.

Komünizm hali hazır-ı içtimâi ile bir mütareke akdediyor. Fakat bu mütareke ve müsaade esasattan fedakarlığı mucip değildir.

Bolşevikler hükümeti ellerinde bulundurmak zorundadırlar, aksi halde Emperyalizmle uzlaşan ve onlara adi bir şekilde uşaklık eden Menşevikler gelecektir. Bunların hükümeti ise İştirakiyun gayesine varılmasını teshil değil işkâl eder...

Demek ki Sovyetler gayeye vüsûl [ulaşmak] için içtimai ve iktisadi bir diplomatlığa tevessül etmişlerdir. Bunlar gayenin husulünü istikbale talik [erteliyorlar] ediyorlar. Bu takdirde memleketimiz için Bolşevizmden bir iktisadi ve içtimai korku yoktur. Bu zevât tekamüle biraz daha riayetkâr oluyorlar, maslahatı ani inkılablardan ziyade tedrici tekallübatta [dönüşümler] görmeye başlıyorlar.

Biz Türkler arzu ederiz ki Rusların bu müsamahakârlığı esasatı ihlal edecek bir raddeye varmasın. Bizim için lazım olan Bolşevik Rusya'dır. Yani bizim istediğimiz Emperyalist olmayan bir komşu devlettir... Eğer Rusya'da ittihaz olunan bu mukarrerat er geç bir kapitalizme müncer olursa bunun neticesi Emperyalizmdir. Bu inkılab ise mahvımızı istihdaf eder. O zaman bir emperyalist Garb ile Yunanistan ve diğer emperyalist Rusya arasında örs ile çekiç arasında kalmış gibi kalırız ki Mazaallah-ı teâla!

Fakat Rusya'da iş başında olanların akidelerine sadık olduklarına itimadımız tamdır. Cidden iddia edebilirim ki Lenin gibi, Troçki gibi, Çiçerin gibi, Rakovski gibi zevât bu gaye uğrunda mesai ediyorlar. Ve bu kimseler kolay kolay Kerenskilik etmezler. Hülasa-i kelam: Rusya'nın son müsaadâtı esâsâttan fedakarlığı istilzam etmediğinden tarih noktayı nazarından hüsnü telakki edilmeye şayandır. Bu müsaadât ile Bolşevizm, hariç için korkunç bir heyulâ olmaktan çıkar. Fakat tekrar edelim, bu müsaadât Kapitalizme müncer olmamak şartıyla..."

18 Mart 1922'de Ankara'da yayınlanmaya başlanan solcu *Yeni Hayat* dergisinin ilk sayısında, "Friedrich Engels'e ait olduğu tahmin edilen" ve "Komünizm Prensipleri Komünist Manifestinin Birinci Layihası" isimli çeviri bir tefrika, üçüncü sayıda Türkiye Halk İştirakiyün Fırkası Merkez-i Umumisinin yeniden faaliyete geçme kararını muhtevi, B.M.M.'ne hitaben kaleme alınmış, uzun bir beyannâme yayınlanır. Ne bu yazılarda ne de görebildiğimiz ilk üç

sayıda Rus inkılabı ve Bolşevikliğe dâir bir bahse rastlanmıştır. 17 Mart tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin, iki sütuna verdiği baş safya haberi, Karl Marx'ın resmiyle musavver, "Paris Komünü'nün Elli İkinci Devr-i Senevîsi" başlığı ile verilmiş. Komünün kısa tarihçesine yer verilen yazının takdimi şöyle:

> "Garb emperyalizminin müstevli [istilacı] tahakkümü karşısında siyasi ve iktisadi istiklâlimiz için çarpıştığımız şu sıralarda Paris Komünün fedakâr hatırasını hürmetle yâd ederiz."[5]

Anadolu'da Yeni Gün'de 1 ile 3 Mayıs tarihlerinde ise "Bir Mayıs Amele Bayramı"nın tarihçesini ve Ankara'daki kutlamaları anlatan yazılara yer verilmiştir. 5 Mayıs 1922 tarihli nüshada ise yine Marx resmiyle musavver yazı Marx'ın doğum gününün senei devriyesi vesilesiyle kaleme alınmış.

"Bolşevik Kurallarının Bilinmemesi Kabahati Moskova'nındır"

Dönemin "Bolşeviklik" bilgisinin en önemli kaynağı olarak basında görülenler bundan ibaret. Ancak, öte yandan basına yansımayıp başka kaynakların tanıklığıyla ortaya çıkan bazı "açıklık"lara değinmek de dönemin "Bolşeviklik bilgisi ve imajı"nın daha tam bir değerlendirmesini yapabilmek bakımından, yararlı olabilir.

İlk tesbit edilmesi gereken 1919 yılı boyunca ve 1920 Güz'üne dek İstanbul ve Anadolu'da Bolşeviklik hakkında esaslı ve etraflı hiç bir bilgi kaynağının ve bilgilendirme cereyanının göze çarpmamasıdır. Nitekim çeşitli kaynaklarda bu yolda şikayetâmiz ifadelere rastlanmaktadır. Örnekse, 1920 Kasım'ında Moskova Büyükelçiliğine tayin edilen Ali Fuad Paşa, Halide Edib'e şunları söyler:

> "Rus ihtilali dünya'da bizim sandığımızdan çok daha kalıcı etkiler yapacaktır. Biz şimdiye kadar hemen hemen hiç bir şey bilmiyoruz. Tüm bildiklerimiz Sovyetlerin paralı ajanlarının

ya da bu ihtilale karşı kesinlikle ön yargılı olanların anlattıklarıdır. Marx'ı okumuş pek az insanımız var..."[18]

1920 Nisan'ında Ankara'ya, Heyet-i Temsiliye'ye cevabi telinde, K. Karabekir "Kızıl Ordu ile behemahal yakınlaşmak" hususuyla ilgili olarak,

> "Şimdiye kadar bolşeviklerin hakiki programası ve ayrıca müslüman dünyası için programlarını okumadık. Sonradan Trabzon'a Rusça bir program geldi. Tercüme edilmektedir..."[19]

1920'de Bakü Kongresi sırasında Zinovyev, kendisine "liberal" diyen bir Türk politikacısına, isim vermeksizin, Türk köylüsünün Bolşevik kelimesinden ne anladığını sorduğunda şu cevabı aldığını zikreder:[20] "Biz genellikle bu kelimeyi İngiltere'ye karşı mücadele etmek ve bize de yardım etmek isteyen kişiler için kullanırız."

Zinovyev, devamla, Türkiye'deki köylülerin Bolşeviklerin yalnızca İngilizlere karşı değil hatta Türk zenginlerine karşı da mücadele edilişiyle ilgili düşüncelerinin ne olduğunu sorduğunda ise bir cevab alamadığını belirtir.

Yine K. Karabekir 14 Eylül 1920'de B.M.M. Riyasetine yolladığı raporda, Ankara'nın pek önemle üzerinde durduğu Rusya-Türkiye yakınlaşmasının bir türlü tahakkuk edemeyişinden bahisle şöylece şikayetlenir:

> "Memleketimiz içinde açıktan açığa Bolşevik propagandasına daha başlanmaması ve bolşevik kurallarının bilinmemesi kabahati daha çok Moskova'nındır..." [21]

---

[18] H. Edip, *Turkish Ordeal*,New York: The Century Co., 1928, s. 225; A. Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1955, s.14'de bunu teyiden, "Şunu itiraf etmeliyiz ki o zaman Ankara resmi mehâfili Sovyetlerin iç yüzüne tamamiyle vakıf değillerdi" der.

[19] K. Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1960, s. 623.

[20] *Birinci Doğu Halkları Kurultayı Bakû 1920*, İstanbul: Koral Yayınları, 1975, s. 50.

[21] K. Karabekir, *A.g.e.*, s. 884.

Hatta daha 1921 Güz'ünde bile Tiflis'ten K. Karabekir'e uzun bir mektup yollayan Muhittin [Birgen] Ankara'nın dünya ve Rusya ahvali hakkındaki "adem-i vukuf" [bilgisizlik]'undan müştekidir. 1920 Mayıs'ından itibaren bir yıl süreyle Ankara'da çalışmış, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü yapmış olan eski mebuslardan ve gazetecilerden Muhittin Bey 16 Ekim tarihli mektubunun bir bölümünde şunları yazar:

> "...dünya şeraiti hakkında büyük bir adem-i vukûf hüküm sür mektedir. Rus ve Rus siyaseti hakkında hakayıka (hakikatler) müstenid bir nokta-i nazara mâlikiyet (sahiplik) hususunda sade Ankara'nın değil hatta nezdi âlinizde dahi kâfi malumât ile mücehhez bulunmadıklarına delâlet edecek bazı emareler gördüm. Bunun sebebi şimdiye kadar Rusya'yı tanımak hususunda ciddi olarak hiç bir şey yapılmamış bulunmasındandır." [22]

1919-1920 döneminde Bolşevik ihtilali ve Bolşeviklik üzerine efkârıumumiyenin ne denli yüzeysel bilgilerle dolu olduğunun bir tanığı da 1920 Güz'ü boyunca B.M.M.'nde yapılan kimi oturumlarda yapılan konuşmalardır. Örnekse 18 Eylül, 12-16 ve 22 Kasım 1920 tarihli oturumlar, milletvekillerinin Kuzey komşumuzdaki "gaile"den ne denli bîhaber olduğunu gösterir.

1920 Yaz'ında Ankara'da, özellikle M. Kemal'de, Rusya Ahvali hakkında merak ve ilgi uyanır. Halide Edip bu sıralarda Ankara'da Bolşeviklikle ilgili ve bilgili görünen iki kişiden, Mustafa Suphi ve Hakkı Behiç'den, söz ettikten sonra M. Kemal için şunları yazar: "...o günlerde komünist sistemini adeta bir harita halinde tespit eden bir inceleme ile uğraşıyordu." [23]

Nitekim 1920 Güz'ünden başlayarak çeşitli zeminlerde gerek Anadolu dışında bulunan İttihat ve Terakkiciler, gerek Ankara'daki "Milliciler" nezdinde bir şekilde "Bolşeviklik bilgisi" oluşmaya başlamıştır. Bu yıl içinde Samsun'da, Samsun Umur-ı Hukukiye Müdürü Selahattin Nevzat "Bolşeviklik" isimli 96 sayfalık bir kitap bastırır. Kitapta insanlık tarihinin siyasi mücadelelerden ibaret

---

[22] K. Karabekir, *Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkanı*, İstanbul: Tekin Yayınevi 1990, s. 188; Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 128.

[23] H. Edip (Adıvar), *Türkün Ateşle İmtihanı*, (7.Baskı), İstanbul: Atlas Yayınevi 1983, s. 130.

olduğunu anlatan bir "Giriş Bölümü"nden sonra 1905 Rus Burjuva Devriminden başlayarak Rus ihtilali ve Avrupa'daki sosyalist gelişmeler kaydedilerek "Rusya'da Bolşeviklik", "Rusya'da Komünist Fırkası" ve "Rusya'da Bolşeviklik İdaresinin Tarzı Tatbiki" bölümlerinde Bolşevik Rusya'nın parti ve idari teşkilatı ile kimi hukuki gelişmelere yer verilir. Bolşevizmin iktisat ve felsefe temelinin bilgisinden uzak görünen Selahattin Nevzat'ın, Rus İnkılabını geleceğin umudu olarak gören ve gösteren bakış açısını aşağıdaki alıntı göstermeye yarayabilir:

> "Avrupa zimamdârânı [yönetenleri] umurunu terettüp eden vazife bu müthiş cereyana karşı durmak değil; belki bu cereyanı kabul ve teshil [kolaylayarak] ederek ona göre içtimai kanunları tebdile [değiştirme] çalışmak ve mensup oldukları cemiyetleri müthiş ihtilallerden sadmelerden [darbelerden] kurtarmaktır. Çünkü Bolşevik Kızıl İhtilal Bayrağı artık her milletin sema-ı mukadderatından dalgalanmaya başlamıştır. Yüzmilyonlarca muzdarip ve bedbaht insanlardan müteşekkil amele köylü sınıfları onun altında toplanıyor." [24]

1920 Eylül'ündeki Bakü Kongresi'nden hemen sonra İttihat ve Terakki çevresinden Küçük Talat ve Nail Bey imzası ile "Büyük Millet Meclisi ve Kuva-yı İcraiye Reisi M. Kemal Paşa Hazretlerine" 20 Ekim 1920 tarihiyle Erzurum'dan gönderilen ve "Şark'da cereyan eden ahval ve hadisat hakkında müşahedat ve tetkikata müstenid efkar ve mütalaatımız..." diye başlayan tahlilî raporda, Komünizmin hülasası ve fizibilite takdiri şöyle yapılmıştı:

> "Komünizme gelince: Makine hayatından, maddiyatı tarihiyeden doğan esaslarının bir memlekette tatbik kabiliyeti iktisab edebilmesi için her şeyden evvel pek geniş bir şeraiti iktisadiye ve medeniye mevcut olması lâzım gelir; Türkiye gibi henüz burjuvazi devri saltanatının iptidai inkişafında bulunan her türlü tenkitten, imar ve vesaiti medeniyeden, iktisadi ve içtimai teşkilâttan mahrum bir ülkede, mülkiyeti şahsiyenin ilgası, servetin millileşmesi, toprağın içtimaîleştirilmesi, ikti-

[24] S. Nevzad, *Bolşeviklik*, Samsun: Şems Matbaası. 1336, s. 96.

sadiyatın temerküz ettirilmesi, sanayi ve ziraatte istihsalâtı cesime usulüne geçilmesi, din ve milliyet mes'elelerinin ihmâl edilmesi müessesatı içtimaiye ve ahlâkiyenin yeni usullere göre tanzim ve idaresi ve ilh. gibi çok mühim ve şayanı nazar esasatın bir hamlede tatbiki şüphesiz gayrı mümkündür. Bununla beraber bu prensiplerin mevkii tatbikiyeye vaz'ı için evvelemirde sınıfı mübareze ihdas etmek, proleterya diktatörlüğünü tesis eylemek lâzımdır. Filhakika kudret ve hâkimiyetin tamamile çalışan işçi sınıflarına, fıkarayı kâsibe denilen avam tabakasına tevdii için her şeyden evvel burjuvazi sınıflarını ve bu sınıflara mensub münevverleri hareket ve faaliyet kabiliyetinden tecrit etmek bir emri zaruridir. Ve bu umdenin istihsali için de Savet [*i.e.* Sovyet] teşkilatı ve Kızılordu gibi mübareze vasıtalarına ihtiyaç vardır. Sovyet teşkilatı bir takımlarının zannettikleri gibi komünizmin veya sosyalizmin müstakil şekli hükûmeti değildir. Açılacak umumi mübareze neticesinde her memlekette komün usulleri hayata geçip de içtimai müsavat ve beynelmilel uhuvvet tesis etmesini müteakip böyle bir şekli idareye lüzum kalmayacağı tabiîdir. Şûra nedir ve nasıl teşkil edilir? Bilâhare bu hususa dair takdim edeceğimiz lâyihadan anlaşılacağı üzere Sovyet herhalde o kadar ameli bir tarz-ı idare değildir. Müthiş bir bürokrasi ve kolkiya ["colleaque"] bağı işlerin suhuletle [kolaylıkla] tanzim ve idaresini müteassir [zorlaştırmakta] kılmaktır.

Kızılordu ise doğrudan doğruya proletarya sınıflarından teşkil olunur. Herhangi bir şekil ve mahiyette olursa olsun en halkçı bir orduda bile kumanda heyetleri mukaddes addedilen akide ve mefkûrelerin vasıtai icraiyesi veya muhafızı olmaları itibarile bunlar Komünistler için itimada şayan görülemezler. Ve günün birinde bunlar tarafından bir darbeye uğrayabilmelerinden tehaşi [çekinirler] ederler. Yalnız üç senelik mübarezeden sonra büyük bir ihtiyaç karşısında bugün Rusya'da hizmete davet edilen ümera ve generallerin orduya kabulleri gerek Fırka ve gerek Savet [Sovyet] teşkilatının iktisabı kuvvet etmiş olduğuna kanaat getirilmesinden inbias [ileri gelmekte] etmektedir. Filhakika, ordu, bir taraftan siyasi komiserlikler ve bunlardan başka müthiş hafiye ve terör teşkilâtlarıyla tamamen sarılmıştır.

Bir de Sovyet Hükûmeti nazarında vatandaşlık hakkına malik olanlar, yani intihab etmek ve intihab olunmak hakkını haiz bulunanlar ise yalnız ameleler, yarım proleter addedilen

çalışan fakir köylüler, askerler, bahriyeliler Savet [Sovyet] müstahdemini, Savet [Sovyet]'ten hizmete alınan veya hizmet kabul eden muallimler, doktorlar, mühendislerden ibarettir..."[25]

"Yaşasın Yeni Peygamber Lenin"

Son olarak dönemin Bolşeviklik lehine yapılan propaganda faaliyetlerine göz atmakta yarar var. Burada esas olarak, istihbari ve/veya "propagandif" amaçlı Rus ajan ve gruplar ile yerel Bolşevik gruplarının faaliyetlerinden söz ettiğimizi belirtelim.

Rusya ile Anadolu'daki Milliciler arasında 1919 yazında başlayan askeri ve diplomatik görüşmeler ve temas girişimleri bir kenara bırakılacak olursa Rus Bolşeviklerinin Anadolu'daki hareketi anlamak ve Bolşevikleştirmek yolundaki istihbarât ve propaganda ile görevli kişi ve gruplardan oluşan ajan faaliyetleri 1920 yazında başlar.[26] Bu ajan faaliyetlerine dönemin hatıratları geçerken değinseler de bu faaliyetler hakkında belgelere ulaşma güçlüğü yüzünden çok az bilgi vardır.

Halide Edip 1920 Temmuz'unda Ankara'daki yoğun Bolşeviklik ilgisinden sözettiği *Türk'ün Ateşle İmtihanı* adlı hatıratında, Rus Sefareti'nin henüz tamamen kurulmadığı bu dönemde "kendilerine Bolşevik denilen birtakım adamlar"ın Rusya'dan gelip gittiklerini; bunların önceleri Türkler ve Müslümanlar olduğunu; sonradan bunlara Rusların da katıldığını belirterek "Rusların çok şeytanca hazırlanmış bir propaganda sistemi olduğu..."nu yazar.[27]

Milli Mücadele döneminin istihbarat faaliyetlerine kısmen de olsa ışık tutan önemli bir çalışma bu tür faaliyetlerin bilgisine ulaştırılacak resmi belgelerin de varlığını ortaya koymaktadır.[28] 1920 Temmuz'unda Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Riyaseti'ne bağlı

---

[25] K. Karabekir, *Enver Paşa...*, s. 50-51.

[26] Sovyet Hükümeti ile Milliciler arasındaki ilk temaslar için *Bkz*, Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 98-99.

[27] Adıvar, *Türk'ün...*, s. 130.

[28] Söz edilen çalışma, Hamit Pehlivanlı, *Bkz.*, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara: T.C. Gn. Kr. Bşk., Gn. Kr. Basımevi, 1992.

olarak, Fevzi Paşa'nın emriyle kurulan Askeri Polis Teşkilatı'na ait belgelerdeki, Kuva-yi Milliye ve İhtilalci Fırkalar hakkında bilgi toplamak üzere Anadolu'ya geçen ve 12 Ağustos 1920'de yakalanarak Askeri Polis Teşkilatın'nca Eskişehir'de gözaltına alınan, Rudolf Pagarof Guldwzip takma adlı İstanbul'lu Yahudi Haim Rubs hakkındaki bilgiler Sovyetler Cumhuriyeti'nin ajanlık faaliyetlerinin varlığına işaret etmektedir.[29]

Nitekim resmi-ticari amaçlarla Ankara'ya gelen Bulgar milliyetçi mebusu Angel Grazkov, bu seyahatinde İnebolu'da ünlü Rus yazarı, parti ve devlet yöneticisi A.A. Verbov ile karşılaştığını anlatır.[30] Bulgar heyetindeki Pişarev Groskov ile Verbov arasındaki müzakere için "konuşmaları gizli kaldı" diye yazar. Halide Edip, Ankara'ya gelen propagandacı Sovyet temsilcisi olarak zikrettiği Ukrayna'lı "Verloff" yoldaş için Stefan Velikov, "aktif ihtilalci" nitelemesini yapar.[31]

Tam da bu tarihlerde İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalma Örgütünden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen 12.8.1920 tarihli bir rapor da Verbov'dan söz etmektedir:

> "Aşağı yukari Haziran sonunda 'Yeşil Ordu' kampanyasının başlatılmasından hemen önce, Sovyet Hükümeti Yeşil Ordu kampanyasının son düzenlemelerini yapmak için Ankara'ya bir denetçi gönderdi. Bu adam eskiden Harkov Bölgesi'nde Halk Komiseri olan Derboff'tu. [Verbov] Ankara'ya geldi ve bir ay kadar Anadolu'da kaldı". [32]

Rapor'da *Yeşil Ordu*'nun ileri gelenleri arasında zikredilen Şerif Manatov'un propaganda gayretlerinde ne denli cüret ve cesaret gösterebildiğinden bahisle şu anekdot anlatılır: "Örneğin bir akşam konuşurken 'Yaşasın Yeni Peygamber Lenin' diye bağırdığını kendim işittim."[33]

---

[29] *a.g.e.*, s. 168.

[30] Stefan Velikov, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan (1918-1922)*, İstanbul: Kitaş Yayınevi, 1969, s. 104.

[31] Adıvar, *Türk'ün...*, s. 130; Velikov, *a.y.*

[32] Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 400.

[33] Bilal Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919-38*, (2. Cilt), Ankara , 1975, s. 252-58, Belge 92'den çevirerek aktaran Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 401.

1921 yılı başlarında, 21 Şubat tarihiyle yine İstanbul'dan, bu kez A.B.D. Yüksek Komiserliğinden, Washington'daki Dış İşleri Bakanlığı'na gönderilen ve Konsolos yardımcısı R. Ibrie tarafından kaleme alınan yazılar ise özellikle İstanbul'daki Bolşeviklik cereyanı ve faaliyeti hakkında tesbitleri içermektedir.[34] Konsolos yardımcısı, Avrupa'nın öteki bölgelerindeki Bolşeviklik etkinliklerinin "beklenebileceğinden daha az enerjik" olduğunu tesbit etmektedir. Öte yandan "Bolşevikler Ankara'ya Anadolu'nun her yerinde ajanları olan kalabalık bir misyon" göndermişler ancak, raporda belirtildiğine göre, pek verimli olamamışlar. Diplomata göre İstanbul'da hiç bir Bolşevik gazetesi yayınlanmamakta ve Bolşevikler büyük paralar kullanmamakta imişler. Zaman zaman şurada burada yapılan ajitasyona rağmen "yüksek dereceli propaganda yok" imiş.[35]

Temmuz 1921 tarih ve 337 no.lu belge ise A.B.D. Yüksek Komiseri Mark Bristol tarafından doldurulmuş. Dış İşleri Bakanı'na hitaben kaleme alınan telgrafta "Ankara Hükümeti nezdinde çalışmak üzere 10 Haziran'da Rusya'dan Samsun'a bir Bolşevik misyonunun geldiği" bilgisi geçilir. Bu misyonun siyasal nitelikte olduğu ve Anadolu'da propaganda yapmak için altın Ruble ile birlikte geldiklerini kaydeden Donanma Tuğamiral Bristol, bu enformasyonun kaynağı olan "yetkin bir gözlemci"nin yorumunu da aynen nakletmiş:

> "Hiç kimsenin hatta Türklerin bile bu Rus grubunu ciddiye aldıklarını düşünemiyorum. Çünkü bir eğlence gezisine benziyor; Aralarında yalnız bir kişi deneyimli ve yetenekli duruyor (Hiç kimse de onun adını bilmiyor) zeki görünüşlü, 40 yaşlarında, gözlüklü ve hasır şapkalı biri...". [36]

Gözlemci bu grubun "kavgacı" Rus Sefiri Mdivanni'yi ikame edecek yeni sefirin maiyeti olduğunu da öğrenmiş. Ancak 1922 yılında, Rus Sefaretlhânesinde Türk amelelerin de davet edildiği 1 Mayıs kutlamaları türünden diplomatik-resmi zeminlerdeki etkinlikleri bir tarafa bırakırsak resmi ya da gayr-ı resmi Sovyet

---

[34] Tunçay, "A.B.D. Yüksek Komiserliğinin Washington'daki Dışişleri Bakanlığına gönderdiği Dört yazı", *Tarih ve Toplum*, S. 96, Aralık, 1991., s. 32-33.

[35] *a.y.*

[36] *a.g.e.* s. 33.

görevlilerinden propagandif faaliyet içinde olanlarına rastalamıyoruz. Zaten 1922 Kasım'ında Lozan görüşmelerinin başlamasıyla ülkede her türlü sol faaliyet de tasfiye edilmişti. [37] Kaldı ki hem Ankara Hükümeti bütün açık görüşmelerde diplomatik ve siyasi bütün kanallarla Sovyet Hükümetine, Bolşeviklik'ten uzak durmak istediği mesajı verdiğinden hem de daha ilk görüşmelerden başlayarak Bolşeviklik yönünde ısrarlı olmayacakları izlenimi uyandıran Sovyet Hükümeti'nin Bolşevik olmasa da anti-emperyalist görünen bu ulusalcı mücadeleyi, her ne olursa olsun, desteklemeyi dış politika gereği daha uygun bulmuş olabileceğinden, özellikle Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürüldüğü 1921 başından sonra Bolşeviklik yönündeki gayret ve faaliyetlerine kesinkes son vermiş olabileceği kabul edilebilir. [38]

Bugüne dek, haklarında muhtelif çalışmalar yapılmış olan İstanbul ve Anadolu'daki Bolşevik grupların Bolşeviklik yönündeki propagandif faaliyetleriyle ilgili olarak bu faaliyetlerin gazete ve dergi gibi süreli yayınlara yansıyanlarından bulunabilenlere değinilmişti. Bunun dışında, kitap, risale vb. yazılı ve sözlü propaganda faaliyetleri hakkında, ne yazık ki çok az bilgi ve belge mevcuttur.

Bir diğer huşus ise ilkinden çok daha belirsiz, karanlıkta kalan bir "söylenti"; bugüne dek yalnız sözlü olarak bilgisine sahip olduğumuz, "komün faaliyetleri"dir. İşbu söylentilere göre, Bakü'deki (Hafi) Türkiye Komünist Partisi çevresinden Bakü-Erzincan-Trabzon-Samsun yoluyla Anadolu'ya giren, tam sayıları meçhul, Türk ve Rus Bolşevik grubu Anadolu'ya yayılarak komün faaliyetlerine başlamış; bunlardan 1,5-2 yıl süreyle yaşayabilen tek uzun ömürlü grup ise Ankara Hükümeti'nin izniyle Amasya merkezine çok yakın bir köye yerleşmiş; burada teşkil olunan komünden bir grup, daha sonra, Sovyet Rusya ile irtibatı temin etmek maksadıyla, Sarıkamış'a

---

[37] S.İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, (2.Baskı), Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1989, s. 122-23; Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Hükümetleri ve Yardımları*, (1. Cilt), İstanbul , 1975, s. 414.

[38] A. Fuat (Cebesoy), *Moskova Hatıraları* ,Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, s. 76; Himmetoğlu *a.y.* , Nitekim Zinovyev'in Ali Fuat Paşa'ya "Siz isteseniz de Bolşevik olamazsınız. Bu sebeble aramızda kurulacak dostluk ve size yapmak istediğimiz yardun bununla ilgili değildir. Sizden böyle bir şeyi beklemiyoruz ve istemiyoruz" dediğini S. Selek, Fuat Carım'dan nakleder. *Bkz.* Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, (6.Basım), İstanbul: Cem Yayınevi, 1976, s. 426.

gitmiştir. Ancak bu grubun herhangi bir yazılı sözlü faaliyetlerine bugüne dek rastlanılmamıştır. Bütün bu sözlü enformasyonu, ilk TKP'li Komünist olduğu bilinen Şoför İdris ile 1987 - 88 yıllarında yaptığı bir görüşmeden aktaran Ahmet Yüksel, bu bilginin, şimdi şehrin bir kenar mahallesi haline gelen bu köyden bir başka komün mensubu tarafından da teyid edildiğini şahsi görüşmemizde kaydetmiştir.

"Doğu - Batı Mefkuresi" ve Bolşeviklik

"Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
"Medeniyet" dediğin tek dişi kalmış canavar"[39]

"Avrupalı Emperyalizm"in içine düştüğü krizin, Asya ve Afrika uluslarının uyanışı ve özgürleşmesi ile iç içe geçtiği 20 yüzyılın ilk çeyreği boyunca ortaya çıkan ulusalcı ve devrimci kalkışmaların hemen tümü Asya'dan geldi. Yüzyılın hemen başlarında 1904-5 Rus-Japon savaşlarında doğulu bir ulusun, Japonların, Batılı emperyalist devletler arasında görülen Çarlık Rusyasını ağır bir hezimete uğratması Avrupa emperyalizmine indirilmiş ilk Asyalı tokadı oldu. Hemen arkasından önce Rusya'da, 1905 demokratik devrimi, 1906'da İran demokratik devrimi ve 1908'de Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet hareketi görülür. Hindistan'da 1907 yılındaki Kongre hareketinin etkisi etrafına sirayette gecikmemiş, 1911'de Çin devrimi ve nihayet Rusya'da, 1917 yılında, Şubat ve Ekim İhtilalleri vuku bulmuştu. 1789 Fransız İhtilalinin Avrupa ulusları üzerinde görülen devrimci dalgasıyla karşılaştırılabilecek olan Asya halkları ve Arap dünyasındaki bu ulusalcı ve devrimci dalgaların, bu dönemde, çarptığı başlıca dalgakıran İngiltere, Fransa, Hollanda, Rusya gibi Avrupalı emperyalist devletler olduğu için antiemperyalist çatışmanın, özellikle sosyalist içerikten yoksun hareketlerinde, Doğu-Batı karşılaşması olarak formüle edildiğini görüyoruz.[40]

20. yüzyılın son çeyreğinde Kuzey-Güney çatışması formülüyle karşımıza çıkan; emperyalist ülkelerle sömürgeler arasındaki çelişkileri coğrafya terimleriyle gösteren bu bakış açısı, Anadolu'daki millî mücadele yıllarında da sahiplerini bulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nın Batı'nın önde gelen emperyalist devletlerinin galibiyetiyle sonuçlanması bu eğilimi daha da güçlendirerek Emperyalizm ile özdeş tutulan Batı'ya, Avrupa'ya karşı *Doğu Mefkuresi* açıkça dillendirilmeye başlanmıştı. Tam da bu sırada

---

[39] *Sebilürreşad*, 17 Şubat 1920.

[40] Geofferey Barraclough, *Tendenzen der Geschichte im 20. Jahrhundert*, (Çev. H T. Fredersdorf), München: Verlag Beck, 1967, s. 162-63.

1917 Bolşevik İhtilali, en güçlü göründüğü anda Batı emperyalizmine Doğu'nun attığı güçlü bir tokat gibi görülmeye başlanmıştı. İhtiyar *Doğu*'nun "tek dişi kalmış canavar"a, Bolşeviklerin eliyle indirdiği bu darbe, *Doğu Mefkuresi*'ni savunanlar arasında, Bolşevik rejimin bir model olarak alınabileceği düşüncesini uyandırmıştır.[41]

Nitekim Halide Edip Hanım Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş günlerinden sözederken Meclis'de "iki türlü amaç"ın mücadele halinde olduğunu; bunlardan ilkinin Rusya'ya mütemayil "Doğu Mefkuresi" diğerininse "Batı Mefkuresi" olduğundan bahisle Batıcıların B.M.M.'ne şekil vermekte daha başarıyı olmakla beraber, sosyal ve maarif işlerinde 1839'da başlayan Batı örneğine giden yolu pek de tutturamadıklarını söyler.[42]

> "Bunlar [*i.e.* Batıcılar] Batı Mefkuresine bağlı olmakla birlikte dış siyasette Doğu ve özellikle Rusya'ya eğilimliydiler. Fakat Rusya'nın iç şeklini katiyen Türkiye'ye uygulamak istemiyorlardı. O zaman Ankara'da bulunanların yüksek öğrenim görmüş ve bilim kafalıları, pek az olmakla birlikte, hepsi Batı'ya bağlı adamlardı. Bunlar şiddetle Sovyet şekline karşıttılar..."

"Türklerle Bolşevikler Aynı Şarkın Milletleridir"

Halide Edip "Doğu Mefkuresi"nin "çeşitli bölümlerinden birisi olarak Komünizm"den sözederken, bu eğilimin komünist temsilcisi olarak Hakkı Behiç'i sayar. Halide Edip'in dediğine göre. H. Behiç'in o günlerdeki fikir tartışmalarında en çok üzerinde durduğu husus, Batı medeniyetinin artık tükenmişliğidir.[43] H. Edip, Rus Bolşevik İhtilaline meyleden bu "Doğucular"a karşı "Batı Mefkuresi"ne bağlı "Batıcılar"ın bile dış siyasette Doğu ve özellikle Rusya'ya eğilimli olduklarını; ancak bunların "Rusya'nın iç şeklini katiyen Türkiye'ye uygulamak" istemediklerini yazar.[44]

---

41 George S. Harris, *The Origins of Communism in Turkey*, Stanford: Hoover Institutions Publications, 1967, s. 68.
42 Adıvar, *Türk'ün...*, s. 129.
43 *a.y.*
44 *a.y.*

Rus İhtilali'nin "sefil" Batı medeniyeti karşısında Doğu'nun "yeni sözü" olduğu yolundaki sözler ise milliyetçi mebus Hamdullah Subhi Tanrıöver'e ait. 20.2. 1922 tarihli B.M.M. oturumunda, H. Suphi Bey, "Bugünkü medeniyetin [*i.e.* Batı]... debdebeli, şatafatlı, nurlara batmış, altınlar içinde yüzen sarayları..." haiz olduğunu; ancak "sarayların arkasında hastaneler... mariz bir insanlığın doğurduğu hastaneler..." olduğunu; süslü, ışıklı tiyatroların arkasında kışlalar olduğundan bahisle "Orada şunun bunun çıkarı için savaşa sürüklenen zavallı nesiller ile dolmuş olan askerler..." bulunduğunu; zevk ve safa yerlerinin yanısıra "güneşin altında pişmiş ve elleri nasırlaşmış ve alın teri döke döke sonunda kara ekmek kazanan ezilmiş bir insanlık" bulunduğunu belirttikten sonra "bugünkü insanlık ve medeniyetin sahte..." olduğunu söyler. [45]

Bolşevikliği Asya-Avrupa karşıtlığı içerisinde mütalaa eden bir yazı da 13 Mayıs 1920 tarihli *Peyam-ı Sabah*'da çıkar. Ali Kemal imzalı başmakalede, Rusya'nın yıllarca Doğu ile Batı arasında tereddüt ettiğinden, yüzünü Batı'ya döndürdüğünden, ancak tam anlamıyla Batılı olamadıklarından bahisle Bolşeviklerin de önce Batı'ya meyledip başarılı olamayınca yüzlerini Doğu'ya çevirdikleri kaydedilir. *Anadolu'da Yeni Gün*'ün 28 Temmuz 1920 tarihli "Şark mı, Garb mı?" başlıklı başmakalesi Ağaoğlu Ahmet Bey'e ait. Yazar başlıktaki soruya cevâben Şarklı yanımızı vurgularken bu özelliğimizin; Garb'a daha akıllı ve istifadeli yaklaşmamıza elveren bir özellik olduğundan bahisle Avrupa ile yapılan sulh müzakerelerinde Şarklı yanımızı görmezlikten gelme yerine onu kabul ve göstermenin zaruretine işaret eder. "Şarklı" karakterimizi Batı'ya yaklaşmak üzere kullanmayı öneren Ağaoğlu Ahmed Bey'e, göre:

> "Biz de şimdi ona [*i.e.* Avrupa'ya] onun en ziyade teveşşüh [takıştırdığı] ettiği silahı göstermeliyiz ve Şark anahtarının da bizim elimizde olduğunu kendisine isbat etmeliyiz."

İstanbul'da çıkan *Peyam-ı Sabah* gazetesi başyazarı Ali Kemal'in 7 Eylül 1920 tarih ve "Rusya ve Avrupa" başlıklı başyazısı, "er geç

---

[45] Aktaran R. Nuri İleri, *Atatürk ve Komünizm*, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1970, s. 283.

teslim-i rûh edecek... Bolşeviklik'in Asya'da, Kafkasya'da, Iran'da, Irak'ta ve sâirede zaman zaman görünen serpintileri..." karşısında Osmanlı ülkesini ve halkını nasıl görmek istediğini anlatan ilginç ve net değerlendirmeyle biter;

> "Bize gelince evvel ve ahir dediğimiz gibi taliimizi Garb'a, Avrupa'ya, temeddün ve teâliye [medenileşmeye ve yükselmeye] hâsılı itilâfa, ne sûretle ne vasıta ile olursa olsun rapt ederek Şark'ta bir âmil-i sulh ve salah olmaktan, siyaset-i beynelmilelden istifade ederek istikbal ve istiklâlimizi temin eylemekten başka bir sebil-i necât [kurtuluş yolu] bilmeyiz. Lanet o başı bozuklara [*i.e.* Ankara'daki Millîcilere] ki onları bu doğru yoldan şaşırttılar, yazık bize ki biz de hâlâ bu hatayı tamir edemiyoruz."

6 Ekim 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde, ilk resmi Bolşevik Heyeti'nin Ankara'ya gelişi hakkında, Y. Nadi Anadolu'daki inkılab ile Bolşevik İnkılabı arasında paralellikler ararken

> "...başta Bolşevik Rusya olduğu halde bütün Şark'ın emperyalist ve kapitalist âleme karşı cidâlinde [kavgasında] her vechile yek diğere uygun yekpare bir kaya-i salâbet [sağlamlık] ve samimiyeti bulunduğunu..."

yazar.

Ankara Hükümeti'nin resmi yayın organı olan *Hakimiyet-i Milliye*'de Türk-Bolşevik yakınlaşmasının gerçekleşmesi üzerine 5 Kasım 1920'de kaleme alınan coşkulu yazıda Türk ve Rus İnkılabları arasında paralellikler kurulur.

> "Türklerle Bolşevikler, yahud Türk Milleti ile Rus milleti aynı Şark'ın millletleridir, birinin başındaki derd diğerinin başında da vardır.....
> Yeni Rusya, yeni Türkiye el ele dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin pişdârıdırlar."

"Asya Federasyonuna Doğru Yürülmek"

Halide Edip'in, "Doğu Mefkuresi"ne bağlı komünist grup için adını andığı Hakkı Behiç Bey, 8 Kasım 1920 tarihinde Cemal Paşa'ya gönderdiği mektupda yazdıkları itibariyle, Halide Hanım'ın değerlendirmesini tamamen doğrulamaktadır. Hakkı Behiç resmi T.K.P. Kâtibi Umumisi ünvanıyla imzaladığı bu resmi mektubda, o aralar İttihad ve Terakki'nin ileri gelenleri arasında pek revaç bulan "Müslümanların Birliği" projesine Anadolu'nun ne denli elverişli olduğunu belirtirken şunları kaydeder:

> "Yalnız her şeyden evvel umum Müslümanlık âlemiyle tevhid-i mesâi edebilmek Avrupa siyasetinde mücebbeden kapılarımızı kapayarak Şark'a tevcih-i amâl eylemek, her fırsattan ve her imkandan bilistifade istikbalde Avrupa'yı bir inhizâm-ı katîye düçâr edecek [bozguna uğratacak] muazzam bir Asya Federasyonu'na doğru yürümek her şeyden her fikrin ve her kuvvetin fevkinde bizi teshir eden gayelerdir."

Dışarıdaki İttihadcıların Müslüman Asya Birliği fikri, içerideki solcu İttihadcıları da etkilemiş görünmektedir. Y. Nadi 22 Aralık 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'ün "Asya Birliği" başlıklı yazısında böyle bir birliğin en önemli kozlarının Boğazlar ve Anadolu ile İran olduğundan bahisle müstakbel ve muhtemel Asya Birliği'nin "...kendi âleminde [ki] halâs ve istiklâli[n] Garb emperyalizmini ve bilhassa İngiliz bina-yı satvet ve ceberrutunu yıkacak" olduğunu yazar.

Bolşeviklik'in Şark-Garb karşıtlığı içinde değerlendirildiği yaygın kanının dışındaki bir değerlendirme içinse *Sırat-ı Müstakim* adlı derginin Mayıs 1920 tarihli "İslamiyet ve Sosyalizm" başlıklı yazıya bakılabilir. Alaeddin Cemil imzalı yazıda esasen İslamiyet ve Sosyalizm karşılaştırması yapılırken, bu arada, "midemiz [in] Garb yemeklerini hazmedecek kadar kuvvetli..." olmadığından bahisle, Sosyalistliğin de "o Garb yemeklerine" benzediği; Bolşeviklik'in de "Avrupa'nın güç hal zaptedebildiği bir şımarıklık" olarak nitelendirilir.

Ankara'da esas tercihin Garb'dan yana olduğunun ortaya çıktığı 1921 yılı Bahar'ında, İstanbul'da çıkan *Alemdar* gazetesinin, 27 Mayıs

tarihli nüshasında, Hakkı Halid imzalı ve "Ankara Şarkı Tercih Etti." başlıklı bir yazıya yer verilir. Yazar Ankara'da yapılan "Şark mı? Garb mı? kavgası"nın cereyan ettiğinden bahisle kendilerinin, baştan beri Garb'ı tercih etmek gereğine işaret etmiş olduklarını hatırlatır.

Batı'nın yıkılmak üzere olduğu ve yeni bir düzene muhtaç olduğu fikrinin *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Yunus Nadi tarafından vurgulanması "Doğu-Batı" zıtlığıyla kavramlaştırılmaya çalışılan uluslararası durumu anlama ve açıklama modelinin zihinlerde ne denli yer ettiğini göstermektedir. 23 Aralık'ta yayınlanan baş yazısında, Y. Nadi, Emperyalizmin [*i.e.* Avrupa'nın] karşılaştığı güçlükleri aşabilmesinin ancak emperyalizm yönünün bertaraf edilip bir inkılaba kalkışması ile gerçekleşebileceğini yazar.

> "...görülüyor ki Avrupa, içinden kolay kolay çıkamayacağı müşevveş [karışık] bir vaziyette bulunuyor ve sürüklenip gidiyor. Bedihidir [açıktır] ki bu gidişin içtinabı [kaçınması] gayrı kabil neticesi emperyalist Avrupa için bilhassa Emperyalizm nâmına bir hercû mercdir, bir sükûttur, bir felakettir... muhakkaktır ki Avrupa büyücek bir herc û merce doğru sürüklenip gidiyor. Emperyalizm ile cidâl eden Şark'ın bu bahisdeki mevkii fevkalâde ehemmiyetlidir. O ne kadar azim ve sebat ile hareket ederse bu herc û merc insaniyetin hayır ve selâmeti nâmına o kadar büyük olabilir. Diyebiliriz ki içinde bizimkiler de dahil olduğu halde Şark'ın kullanmakta olduğu silahlar adeta dünyayı taklîbe [dönüştürme] müekkil [görevlendirilmiş] bir maniveladır."

İslâm-Bolşeviklik Karşılaştırması

Bolşevikliğin pek revaçta olduğu 1919-20 yılları boyunca, Osmanlı efkâr-ı umumiyesinde, farklı siyasi kesimlerden beslenerek, İslâm-Bolşeviklik karşılaştırması yapan bir eğilimi görmekteyiz. Daha ilk günlerden başlayarak, Bolşevikliğin *eşitlik, adalet, sovyet* gibi ilke ve uygulamalarını, İslâm dininin kaynaklarında bulunabilen mümkün karşılıklarla birlikte düşünen, adeta Bolşevikliği İslâma tercüme eden bu eğilime Bolşevik gruplarla, bir grup İslâmcı çevrede daha belirgin rastlanılmaktaydı. Ne varki 1920 başlarından itibaren bu eğilime karşı hem İslâmcı çevrelerde hem de İslâmcı olmayan, başta İstanbul çevresi olmak üzere, anti-bolşevik çevrelerden düzeltici bir eğilim de baş göstermiştir. Böylece 1920-22 yılları boyunca İslâmın Bolşeviklikle tevil ve telif edilip edilemeyeceği tartışması, Bolşeviklerden ziyade İslâmcı çevrede sürüp giderken bir grup basın ise bu konuyu anti-Bolşevik bir temada sürekli işlemiştir.

1919 yılı boyunca Bolşevikliği İslâmla birlikte mütalaa eden yaklaşımın zihinleri ne denli meşgul ettiğinin tipik bir örneği Enver Paşa'nın 1919 Bahar'ında, muhtemelen Nisan ayında, Berlin'den Cemal Paşa'ya yolladığı mektuptur. Enver Paşa "şimdilik umumi fikrim" diye başlayan mütalaasını şöyle sıralar:

> "...2- Hedefim, müştereken Avrupa'nın emperyalist kapitalizmi olduğuna göre, sosyalistlerle teşriki mesai, [işbirliği]
> 3 - Kurtarılan memleketler idare-i dahiliyesinde esasât-ı diniyyeye tevafuk ettirmek [uydurmak] şartıyla sosyalizm prensiplerini kabul." [46]

Haddizatında Bolşevik İhtilalinden sonra Bolşeviklerin, Çarlık Rusyası dahilindeki Müslüman ülkelerin de güven ve güç kazanabilmek adına kendi programlarının, "sovyet" kelimesinin "şûra" olarak çevrilmesinde olduğu türden, dinsel çerçeveler içinde yorumlamasına göz yumdukları; hatta önceleri bunu murad ettikleri bile

---

[46] Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 110.

düşünülebilir. Nitekim bu eğilimin tipik bir tezahürünü 1920 Nisan'ında, henüz Bolşevikleşen Nahcivan'da bir "Ahund", hoca, pek güzel dile getirir:[47]

> "Şûra ile meşveretle idare İslâm'da esastır. Hazreti Allah bile Adem Peygamberi yaratmadan kabak (önce) melâikeler yaratacağını sizin fikriniz nicedir diye soruşturdu."

Nitekim bu eğilimin İslâmcı çevrede verdiği rahatsızlık ilk olarak 1920 başında, 17 Şubat tarihli, *Vakit* gazetesinde göze çarpar. "Tealiyi İslâm Cemiyeti Merkezi Umumisi"nin yayınladığı beyannamede, Bolşevizm hakkında "İslâmiyetin nokta-i nazarı tesbit ve ilan" edilerek "bu babdaki ahkâm-ı diniyeyi bilcümle Müslümanların ve cihanın enzar-ı intizarına" arzeder:

> "İstinad ettiği nazariye-yi esasiye ne olursa olsun tatbikatı, ikrar ve heyetin hakk-ı hayat ve hakk-ı temellükünü ihlâl suretinde tecelli ettikçe Bolşeviklik ahkam-ı İslamiye ile hiçbir veche ve suretle tevfîk-i kabul [uygun gelme] kabul etmeyecek derecede hâl-i tebâyün ve taarruzdadır..."

Beyannâmenin devamında bu tesbit, Müslümanlıkta herkesin mâmelekini [varını yoğunu] hibe ve vasiyet gibi şer'î tasarruflardan biriyle, başkasına temlikde veya istediği türden tasarrufda bulunabileceği serbestisiyle temellendirilir. Bildiride Bolşeviklik yalnızca "ahkam-ı İslâmiye" için değil aynı zamanda "medeniyet-i hâzıra ve müessir-i hakk ve muadelet için bir tehlike-i uzma" yani "en büyük tehlike" olarak gösterilir.

"İslamiyetin En Âlî Kâide ve Kanunlarını İhtiva Eden Bolşevizm"

Ahmed Hamdi'nin Kastamonu'da çıkardığı *Açıksöz* gazetesinin 22 Şubat tarihli nüshasında yayınlanan "Kızıl Tehlike" başlıklı imzasız başyazıda, Rus Bolşevik İhtilalinin patlak vermesinde Avrupa devletlerinin gösterdiği basiret ve firaset yoksunluğuna işaret edilerek,

---

[47] Veysel Ünüver, *İstiklal Harbinde Bolşeviklerle Sekiz Ay*, İstanbul, 1948, s. 18-19.

zuhur eden "Kızıl Tehlike"nin "Türklük ve İslâm alemine de sirayet edebileceği tehlikesine dikkat çekilmiş. Yazıda bu tehlike tartışılırken,

> "Filhakika İslâmiyet Bolşeviklik esasatıyla telif olunamaz. Yani İslâm bir hükümet-i Bolşevik, olamaz. Fakat düşman-ı müştereke karşı ittifak etmesinden tabii de bir şey olamaz..."

denilerek İslâm-Bolşevik yakınlaşması tabii bir ittifak konusu olarak gösterilir.

Sebilürreşâd Dergisi'nin Şubat-459 sayısında, dört sayı süren bir tefrika başlatılır. Hint Müslümanlarından Şeyh Müşir Hüseyin Kıdvay'ın sekiz yıl önce İngiltere'de yayınladığı ve Batı'da pek yankı bulduğu söylenilen "İslâm ve Sosyalizm" kitabının tanıtıldığı özetten anlaşıldığı kadarıyla bu kitap, İslâm'ın Sosyalizmle tevil ve telif girişimlerine örnek gibidir. Aynı sayıda, bir kaç gün önce *Le Temps* gazetesinde yayınlanan "Bolşevikliğin İslamiyet ve terakkiyat esasâtına muhalif ve emniyet-i umumiyeyi muhtel [bozmuş] olduğuna dair Şeyhülislâm ve Kahire Müftisi tarafından İstanbul ve Kahire'de müştereken bir beyanname neşredildiği" yolundaki habere cevaben Şeyhülislam Haydarizâde İbrahim Efendi'nin beyanatı yeralır. Şeyhülislam Efendi, "... Bolşevikliğin esasât-ı sahihası hakkında malumatı katiyemiz olmadığından makam-ı meşihatça bu babda henüz hükm û beyan edilmediği ve edilmeyeceği tabiidir" diyerek bu haberi kesin bir dille yalanlar.

Teal-i İslam Cemiyeti'nin gazetelerde yer alan açıklamaları üzerine Dâr'ül-Hikmet'ül-İslamiye Reisi Hüseyin Avni Efendi'nin *Sebilürreşad* dergisinin 461 nolu Mart ayı nüshasında "Bolşevikliğin İslamiyet nokta-i nazarından tedkik ve muhakemesi" olarak cemiyet'ten daha çekimser bir uslupda demeci yayınlanır:

> "Bazı gazetelerde ber-istihzah gördüm. Fakat yine tekrar ederim, Bolşevikliğin esasât ve mekâsıd-ı hakıkiyesi hakkında bize malumat-ı katiyye ve sahiha yoktur.
> Bu hususda. beyanı fikredebilmek için evvelemirde onların kanun-ı esaslarını elde etmek icab eder. İhtimal ki Teal-i İslâm Cemiyeti'nin elinde bu kabil vesaik-i katiye vardır. Fakat biz böyle bir şeye muttali olamadık [ulaşamadık]. Bu hususta mesmuâta [duyumlara] bina-yı hüküm etmek ve makam-ı resmî

olan 'Dar'ül-hikme' için münasib olamayacağı elbette takdir olunur..."

Hüseyin Avni Efendi, bu konudaki değerlendirmenin, oradan muhaceret edenlerin verdiği bilgilere de dayandırılamayacağı; zira bunların "muarız fırkalar"dan olduğu konusuna da dikkat çeker. Reis Efendi, "Eğer Bolşeviklik dinleri inkar ediyorsa teslis ve şirke muarız olan İslamiyet"in bittabi bunu da reddedeceğine işaret ettikten sonra esasen Bolşevikliğin "bizim" değil Hristiyanların bir meselesi olduğunu kaydeder:

> "Bu Müslümanlık haricinde bir meseledir. Hristiyanlık aleminde zuhur eden bir meselenin merci-i halli Hristiyanlık riyaset-i ruhaniyesidir. Onun için İslâm arasında böyle bir mesele tahadüs etmedikçe [ortaya çıkmadıkça] istizahlara [izah istemek] kalkışmak doğru değildir."

Açıksöz gazetesinin 19 Temmuz tarihli sayısının imzasız başyazısı "İngiltere'ye Karşı Bolşevik-İslâm İttifakı" başlığını taşımakta. Yazıda Avrupa'nın, başta İngiltere olmak üzere, Bolşevik İhtilalinin yanı sıra Asya'da "İslam tehlike"sinden çok korktuğu; bu amaçla İngiltere ile Rusya arasında anlaşma yollarının arandığına işaret edilerek İslamcı ve Bolşevik güçlerin tabiaten müttefik olmaları gereği imâ edilir:

> "Bir taraftan Kızıl Ordular Avrupa kapılarını zorlarken Yeşil Ordular da Asya içlerine sokulan İngiliz kuvvetlerini denizlere doğru sürmektedir."

Bu dönemin efkârımumiyesinde hakim eğilimin İslamcı ve Bolşevik cereyanlarının yakınlaşması yönünde olduğunu teyid eden İngiliz Askeri Haberalma Örgütü'nün İstanbul şubesince 1920 Temmuz ayının son haftası için hazırlanan raporda İngiliz alehtarlığı ve Bolşevikliğin nüfuzu ile İslamcı-Bolşevik yakınlaşmasına dair gözlemler kaydedilmiştir.[48] Raporda Türkçe, *İslâm-Bolşevik Ceridesi* adıyla illegal bir yayından bahsedilerek "Hilafetin güvenliği için çarpışan Müslümanlara katılmak üzere ilerleyen Bolşeviklerin İngiliz

[48] Şimşir, *a.g.e.*, s 270.

itibarını tamamiyle yok edecekleri" öne sürülüyor. Raporun devamında

> "Yeni biçimler altında eski İslâm dernekleri ortaya çıkıyor ve bütün planlarında Bolşevik fikri belirgin. Teali-i İslâm Cemiyeti, bu yılın başlarında Bolşevikliğe karşı bir bildiri çıkarınca Milliyetçilere sempati duyan bir çok üyeleri çekildi ve taşradaki merkezleri milliyetçi bir örgüte bağlandı[ğı]"

kaydedilir.

Yine bu ay içinde, 1336 (1920) tarihli oturumda B.M.M.'nde Kafkasya cephesiyle ilgili bir soruya cevaben uzun bir nutuk irad eden Mustafa Kemal, Bolşeviklik ile aralarındaki ortaklıkları anlatırken çok dikkatli bir şekilde farklılıkları da dile getirir. Bolşeviklikle arasına özenle bir çizgi çizdiği dikkati çeken M. Kemal konuşmasının başında Rus Bolşevikliğinin politik-pratik değerini dile getirirken Bolşevizmi İslamiyet ile tanımlama çabası, o günlerin düşünme tarzını ortaya koyar görünmektedir:

> "İslamiyetin en âli kaide ve kanunlarını ihtiva eden Bolşevizmin, bizim dahi mevcudiyetimize kasdetmiş olan müşterek düşman aleyhinde bugün ihraz etmiş bulunduğu zafer bizim için de şayanı teşekkür bir neticedir."

Temmuz ayının sonunda, 29 Temmuz tarihli, *Açıksöz* gazetesinde "İslam-Bolşevik Münaasebâtı" başlığıyla yer alan imzasız başyazı, söz konusu ilişkiyi bütün aşamalarıyla özetleyen ve bu "yakınlaşma"nın mentalitesini olanca açıklığıyla ortaya koyan bir içeriğe sahiptir. Yazıda Bolşeviklerin "azim ve cesur inkılabı" karşısında şaşırdıklarına ve hazırlıksız yakalandıklarına; kendilerinin de Çarlığa karşı olmaları yüzünden inkılabın yeni prensipleri karşısında tehlikeye giren İslâm'ı hep birlikte "teyakkuzla" korumak kollamak yerine pek çok hatalar yaptıklarına; bunların en başında İslam'ın önüne geçen "kavmiyet" fikri ile bölünmeleri olduğuna; bir diğer hatanın ise Genç Tatarların "menâfi peşine düşerek Çarlık taraftarı olan Kadetler, Kazaklar ve Mürtecilerle tevhid-i mesâi"leri olduğuna; oysa böyle yaparak Bolşeviklerin husumetini üzerlerine

çekmelerinin bedelini bütün Rusya Müslümanlarının ödediğine dikkat çekilerek;

> "Halbuki ne yapıp yapıp Bolşeviklerle anlaşacaklardı. Çünkü Rusya'nın en hakim kuvvetleri onlardı. Ve istikbal de pek ala görülüyordu. Madem ki Bolşevikler her milletin kendi mukadderatına hâkim olması esasını kabul etmişlerdir; bundan pek güzel istifade olunabilirdi."

Yazar, gerçekleşen bu yakınlaşmadan sonra İslam'ın "özgünlüğü"nü şöyle dile getirir:

> "Bolşeviklerin yeniden vücuda getirmek istedikleri prensiplerin Müslümanlıkda daha bin üç yüz sene evvel hem de daha güzel olmak üzere tesis ve takrir edilmiş olduğunu"

bazı ulemanın keşfettiğini belirterek, Bolşevik tezlere İslam'dan karşılıklar bulup her iki cereyanda Emperyalizm, Kapitalizm, sınıf tahakkümü, eşitsizlik, fuhuş gibi pek çok konuda yakın ve benzer fikirlere sahib olunduğunu kaydeder; telif ve tevile mümkün görünmeyenleri ise şöyle ifade eder:

> "Vakıa bazı sahalarda ifratları vardır. Ezcümle hakkı tasarruf meselesinde de aramızda bazı ihtilaflar vardır. Fakat Bolşeviklerin ancak İslam'a muvafık olan prensiplerini takdir ederiz...
> Zaten şimdi onlar Müslümanların umur-u diniyelerine ananât-ı milliye ve hayat-ı içtimâiyelerine katiyen karışmazlar."

"İslam-Bolşevik Münasebâtı"nın tahlilini böylece özetleyen yazar, "Müslüman Rusya Devletleri"nde kurulup "Şura Hükümetleri" için, politik-pratik bakımdan, şu sonuca vararak bitirir yazısını:

> "Bu hükümetler Bolşeviklerin müttefikleridir. Karşılarındaki düşman müşterektir: Emperyalizm. Ve bugün mevzubahis olan yalnız bu siyasi ittifaktır...
> "Beşerin felâh ve saadetine matuf her nev'i inkılablar, prensipler bize tekarrübden [yakınlaşma] başka bir şey değildir."

"Bolşeviklerde Bir İslam İstikameti Görülüyor"

Öte yandan İslamcı ve Bolşevik kesimler arasındaki politik yakınlaşmaya ideolojik yakınlaşma arayışının bir tarafı da elbette Bolşevikler olmuştur. Nitekim, sonradan, 1920 Aralık ayında, Türkiye Halk İştiyakiyun Fırkası'nın resmi kurucuları arasında yer alacak olan B.M.M.'deki "Halk Zümresi" grubuna mensup, İngiliz istihbarat raporuna nazaran, "Kürdistan'daki Malatya'nın yerlilerinden bir dinbilimci olan" Bursa mebusu Şeyh Servet efendi bu arayışın en tipik temsilcisi sayılmalıdır. İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalma Örgütü'nün "İstanbul, 12.8.1920 tarihiyle tuttuğu rapor'a göre

> "Bu şeyh [*i.e.* Şeyh Servet] Bolşevik propagandacılarının çabalarını olanca gücüyle desteklemiş ve şimdi Eskişehir'de basılmakta olan "Asr-ı Saadetten Bir Yaprak" diye bir kitap yazmıştır.!"Asr-ı Saadet" peygamberin yaşadığı dönemdi; bu kitabın amacı, Kur'ana ve Müslüman geleneklerine (hadise) dayanarak, İslamla Bolşevikliğin özdeşliğini kanıtlamaktır." [49]

Bu yılların ideolojik-politik ikliminin esas figürü olan İslami tondaki Bolşeviklik eğiliminin adeta "meşru ve makbul" sayıldığı izlenimi uyandıran bir ayrıntı, 1920 Güz'ünde Ankara Hükümeti'nin kurduğu "sahte" Komünist Partisinin kâtib-i umumisi Hakkı Behiç Bey dile getirir. Hakkı Behiç, A. Fuat [Cebesoy] Paşa'ya bu görevi istemediği halde kabul etmek zorunda kalışını izahen, Rus Sefareti ve Yeşil Ordu'nun artıkları ile Çerkes Ethem çevresinden kaynaklanan Bolşeviklik tehlikesini bertaraf etmekden bahisle şöyle der:

> "Bunların hepsini toplamak makul ve sâlim mecralara sokmak ve memlekette Rus Bolşevizmi ile Müslüman Sosyalizmini tefrik edebilmek mühim bir iş olacaktı." [50]

Bolşevikliğin İslami bir çerçevede mütalaa edilişinin bir başka çarpıcı örneği de yine *Açıksöz* gazetesinde 2 Eylül 1920 tarihinde yayınlanan *"Sebilürreşad* Ceride-i İslamiyesi sahibi ve Müdiri Eşref

---

[49] Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 398-400.

[50] A. Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıralarım*, İstanbul: Vatan Neşriyatı, 1953, s. 562.

Edib" imzalı oldukça uzun başsayfa yazısıdır. "Alemde Saha-i Terakkiye Doğru Atılan Her Hatve [adım] İslâm'a Takarrübdür" başlıklı yazıda, "Avrupa hayat-ı içtimaiye ve siyasiyesini tehdid eden Bolşeviklik "millet-i nasranînin [Hıristiyan milleti] teşkil ettikleri o medeniyeti zâlimenin aksülameli" olarak gösterilir. İnsanlık tarihinin kaldettiği zulüm ve kötülüklerini gidermek bakımından yapılan Bolşeviklik-İslâm karşılaştırması içinse şu tesbit yapılır:

> "İşte bu noktada Bolşeviklerde bir İslam istikameti görülüyor...
> Bolşevikliği alelıtlak [rastgele] bir yağmacılık ve çapulculuk zannedenler cihanın ahvâl-i içtimâiye ve siyasiyesinden efkâr ve ulûmun seyr ve inkişafından tamamıyla bîhaber kimselerdir."

İslamcı yazar Eşref Edip devamla Bolşevik İnkılabının Hıristiyanlıkla İslâm arasında ve fakat İslama yakın durduğunu şöyle dile getirir.

> "Hiç bir inkılabda pervâmız yoktur. Bilakis bu hareket ve inkılabları bize doğru bir takarrüb telakki ederiz...
> Biz Hıristiyanlık hissiyatına değil Müslümanlık menfaatini düşünmekle mükellefiz. Hıristiyanlıkdan uzaklaşmak İslâm'a takarrüb demektir. Ve işte bu hareketle de görülüyor ki Bolşevikler medeniyet-i Hıristiyaniye'nin istinad ettiği ırk nazariyesine aid hurafeleri milliyet hodgamlıklarını, [kendini beğenmişlik] terk edince İslam prensiplerinin aguşuna [kucağına] düşüyorlar."

Yazar kavmiyetçiliğin terkedilmesinin, İslam ile Bolşevikliği birbirine yaklaştırdığı fikrine destek olmak üzere, *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinden aktardığı B.M.M. Reisi M. Kemal'in 14 temmuz 1920 tarihli Meclis oturumunda yaptığı konuşmayı alıntılar. M. Kemal, biraz önce andığımız Meclis konuşmasında bir yandan Bolşeviklik ile ayrılan "nokta-i nazarlarını" dikkatle vurgularken bir yandan da yakınlaşma noktalarını dile getirerek "İslamiyet nokta-i nazarı"nı "bahusus" zikreder:

> "Biz İslam olduğumuz için İslamiyet nokta-ı nazarından bizim bir ümmetçiliğimiz vardır ki milliyetperverliğin çizmiş olduğu daireyi mahdûdeyi [sınırlı çemberi] nâmütenâhi [sonsuz] bir

sahaya nakleder ve bu itibarla da bu nokta-i nazardan bizim istikametimizde Bolşevik istikameti görebiliriz."

Kendi nokta-i nazarının da aynısı olduğunu belirten Eşref Edib şöyle bitirir:

"Hıristiyanlık artık inkiraz ve zevâla [düşme ve sona erme] mahkumdur. Bütün istikbal İslamındır. Çünkü efkâr-ı beşeriyeyi istila eden Sosyalizm ile telif olunabilecek İslam'dan başka hiç bir din yoktur...
Sosyalizmin en esaslı erkânı ki Hürriyet, Müsavât, Uhuvvet'tir; bu üç esasından her biri, kaffe-i müessesât-ı İslamiye'de [bütün İslami kurumlarda] ve Hz. Peygamber'in teşkil ettiği heyet-i içtimâiyede mebzulen [fazlasıyla] münteşirdir."

Mamaafih, bu günlerin güçlü rüzgarı olan Bolşeviklik-İslam yakınlaşmasının Ankara Hükümeti'ni, hiç değilse söylemi itibariyle, etkilemesinden sözedilebileceği gibi Ankara Hükümeti'nin de bu yakınlaşmayı, Asya'ya yönelik bir perspektifle kullanmayı sınamak isteği, hiç değilse aklından geçirdiğini, Resmi Komünist Fırkası Katibi Umumisi Hakkı Behiç'in 8 Kasım 1920 tarihli Cemal Paşa'ya yazdığı mektuptaki şu satırlara nazaran, ileri sürmek mümkün görünüyor.

"İslam alemini Komünizm cereyanlarını Türkiye'de ve bizim idaremiz altında toplamak muvafıksa -ki biz buna çok ehemmiyet veriyoruz- oralarda vücuda getirilecek teşkilatı, merkez-i umumimize rabdetmek [bağlamak] ve icabında Rusya'şa karşı bu teşkilata istinat etmek mümkündür. Bu suretle İslam aleminin inkılap cereyanları tevhid edilmiş [birleştirilmiş] olur ve bir gün büyük bir kongrenin Rusya'daki inkılap kuvvetine muadil bir kuvvetle Asya'ya hakimiyeti temin edilmiş bulunur." [51]

[51] Bkz. "Tarihi Mektuplar, 124-125" *Tanin* Gazetesi, 11-12 Şubat 1945.

Bolşevikliğe İslamcı çevrelerce gösterilen bu hüsn-i kabulün giderek Müslüman cemaate de sirayet ve nüfuz edebileceği tehlikesi karşısında, gerek Osmanlı Hükümeti gerek , 1920 başlarından itibaren Dar'ül-Hikmet-i İslamiye'den ve Makam-ı Meşihattan Bolşeviklik karşısında İslamın görüşünü ortaya koyacak bir karar alma yolunda zorladı ise de bu dinî makamlar bu konuda görüş bildirmekten ya kaçınmışlar ya da dikkatli ve ihtiyatlı bir dille yargılayıcı bir görüş bildirmekten çekinmişlerdir. 1920 yılı içinde örneklerini gördüğümüz bu durum 1921'de de sürmüş hatta 12 Ocak tarihli *Alemdar* gazetesinin haberine bakılacak olursa bu kez ilk defa Daire-i Sadaret, Dar'ül Hikmet-i İslamiye'den resmen bu konudaki görüşünü sorar. Daire-i Sadarete gönderilen cevaptan

> "meselenin siyasi bir mahiyeti hâiz olması hasebiyle bir mahfeli dinîde müzâkeresi câiz olmayacağını bildirmiş ve keyfiyeti reddetmiş..."

olduğu anlaşılıyor.*Le Temps* gazetesinin 29 Nisan tarihli bir haberi *Vakit* gazetesinin 4 Mayıs tarihli, *Sebilürreşad*'ın Mayıs-481 numaralı nüshasında yayınlanır. "Müslüman Tatar Meclis-i Reisi ve Sabık Duma azasından olan Sadrüddin Maksudof Efendi[nin] Müslümanlarla Bolşevikler arasındaki münasebet hakkında beyanât-ı âtiye..."sinin yer aldığı haberde Sadri Maksudi[Arsal]nin demeci aynen aktarılır. İslam ülkelerindeki Bolşevik propagandasının büyüklüğünden söz eden Sadri Maksudi bu yakınlaşmadan yana değildir:

> "...ben Müslümanlar nezdinde Bolşeviklerin kabul edileceğini zannetmiyorum. Müslüman muhiti Bolşevikliği kabule en az müsait olan bir halet-i ruhiye arz eylemektedir. Bütün memleketlerde müslümanların büyük bir ekseriyeti çiftçilerdir. Küçük faizlerden ve kendi hesaplarına çalışan erbâb-ı zenaatten ibarettir. Bundan maada pek ziyade demokratlığı âmir olan müslüman akidesi cemiyet teşkilatı noktasından katiyen komünistliğe müsâid değildir. İslamiyet yalnız hakk-ı temellükü kabul etmekle kalmayıp bilakis onun bütün esası bu

kıta üzerine müessesdir. Bolşevikliğin Müslümanlar tarafından sevilememesine delil Rus Müslümanlarının hiçbir eyalette hiç mukavamet Bolşevikliğe mutavaat [başeğmez] etmemel[illegible]."

Karahisar-ı Sahib mebusu Hoca Şükrü'nün 481 numaralı *Sebilürreşâd* dergisinin 1921 Mayıs ayı nüshasında "Müslümanlıkla Komünistlik Kabil-i Telif midir?" başlığıyla çıkan yazısı bugünlerin "moda rüzgarı"nı düzeltmeye yönelik, dinsel söylemle kaleme alınmış fevkalâde dünyevî bir karşı çıkış yazısıdır. Yazısına "İki gün bir halde kalan kimse aldanmıştır" hadisiyle başlayan Hoca Şükrü, "İslam dini[nin] say ve amele çok değer veren bir din" olmakla birlikte Müslümanlığın zaman zaman moda akımların etkisinde kaldığından bahisle, Anadolu'da Bolşeviklerle edilen "itilaf"ın "dalâlet"e [sapkınlık] götürmesi tehlikesine karşı uyarıda bulunur.

> "Böyle bir dalâlette kalmış olan serseri Mustafa Subhi ve akranının tesvîlatına [aldatmalar] dindaşlarımızın kapılmaması için Komünistlikle İslamiyetin takibettiği esaslardan bahsetmeyi bir vazife addediyoruz:
> Komünistlerin takib ettikleri insani bir gayeye evvel emirde mülkiyet-i şahsiyenin ilgası esasından yürümeleri doğru olmaz. Çünkü insanlar hilkatte [yaratılışta] bir değildir. Bazısı zekî gayur, bazısı gabi, tenbel; birisi çalışır kazanır, diğeri sdüşünür kullanır.
> Nasıl ki fakirin can çekişmesinden sefihin zevk alması müstekreh [iğrenç] ise içtimai bir kuvvette birisinin mahsul-i fikr ve ameli olan serveti bilâ ivaz [izinsiz] alıp diğerine vermek de o kadar müstekreh ve zulümdür. Birisi ifrat ise diğeri tefrittir. İşte İslamiyet bu iki ifrat ve tefrit arasında bir yol gösteriyor: Ayet-i celile fukaraya hak bahşediyor. Fakat bu hak bir takım insanlar tarafından vaz' ve takdir edilemez. Çünkü bu hareket cemiyetin nizam ve intizamını alt üst eder. Bu ancak Cenab-ı Hak tarafından farz kılınmakla olabilir. Allah bile "bilâ-ivaz zekatı emretmiyor" Verilecek zekatın karşılığı olarak öteki dünyada mükafat vaad ediyor."

Sebilürreşad dergisinin aynı nüshasında yayınlanan bir okur mektubu bu "moda"yı açıkça dile getirir. Mektup sahibi, Trabzon'dan Ahmed Hilmi, derginin başyazarı Mehmed Akif'e sorar:

> "Bazıları diyorlar ki Bolşeviklik Müslümanlığın aynı imiş. Hakikaten böyle midir? Bir de öyle diyenler var ki Müslümanlar mutlaka Bolşevik olmalı imiş. Çünkü öyle olursa pek ziyade terakki edilirmiş. Lütfen bu hususdaki fikirlerinizi ceridenizle neşredecek olursanız fikirlerdeki tereddüdü izâle ederek memlekete büyük hizmetlerde bulunmuş olacaksınız."

Mehmed Akif bu soruya verilecek ayrıntılı cevabı bırakıp "kestirme bir cevap" verir:

> "Evvela iyice bilinmelidir ki Müslümanlık başka Bolşeviklik başkadır... Müslümanların Bolşevik olmasına gelince bir kere buna asla lüzum yoktur. Çünkü bu mezhebi Rusya'da vücuda getiren hayatî, içtimaî, iktisadî, siyasî, zıraî, sınaî elhasıl daha bir çok esbâb ve evâmil var ki hiç biri Müslüman memleketinde yok. Saniyen bunların vücudu farz-ı muhal olarak kabul edilse bile Kur'an ile Hadis yerinde dururken Bolşevikliğin esasâtı hâzırasını kabule Müslümanlar için imkan tasavvur olunamaz. Bu yeni mezhebin âtide [gelecekte] alacağı şekle gelince, onun için hiç bir şey söyleyemeyiz..."

Ne var ki Anadolu'da İslamcı ve Bolşevik cereyanlar arasındaki bu yakınlaşmanın, kendi konumunu ve niteliğini değiştirebilecek bir işbirliğine dönüşebileceğinden korkan Ankara Hükümeti, gerekli tedbirleri almakta hiç çekinmemiş ve gecikmemiştir. Bolşeviklik faktörünü Türk-Sovyet ittifakı çerçevesinde ele alan bölümde genişçe ele alınacak olan B.M.M. Hükümeti'nin 1920 Güz'ü itibariyle tesbit ettiği stratejinin gerekleri derhal yerine getirilmeye başlanmış; resmi Komünist Fırkası kurulmasıyla başlayan bu sürecin ilk adımından 1921 Şubat'ına dek söz konusu yakınlaşmanın Bolşevik ayağı bertaraf edilmiş; nihayet 1921 Bahar'ında Ankara'da henüz kurulan Umûr-ı Şer'iye Vekâleti'nden "Kur'an ile bağdaşmayan bu tehlikeli ve sahte cereyanı" kınayan bir fetva sağlanarak müminlerin Halk İştirakiyûn Fırkası'ndan çekilmeleri istenmiştir.[52] Bolşevikliğe karşı Ankara Hükümeti'nin başlattığı bu dinî karşı kampanya oldukça etkili olmuş; bu tarihten sonra söz konusu yakınlaşmayı dile getiren hiç bir

---

52 Harris, *a.g.e.*, s.93.

insiyatifin izine rastlanılmamıştır. Nitekim 1921 Haziran'ından sonra basında tek bir yazı bile çıkmamıştır; ta ki 1922 Yaz'ında 511 numaralı *Sebilürreşâd*'da "Şark Meselesi" başlıklı imzasız yazı yayınlansın. Bu yazıda, İslamcı çevrenin bir yıllık suskunluğundan sonra yeniden Bolşevik ve İslamcı taraflar arasında evvelce vâki yakınlaşmanın imkanının hâlâ mevcud olduğu dile getirilir. Derginin yazı heyetine ait olduğu tahmin edilebilecek yazıda, Bolşeviklerin başlangıçta kendilerine destek veren Müslüman milletlerin güvenini zedeleyen tutum içinde olduğundan bahisle şöyle devam edilir:

> "Halbuki Bolşeviklerle İslam alemi arasında hiç bir meselenin tahaddüs etmemesi bilakis her iki tarafın elden geldiği kadar fedakarlık göstererek teyid-i muhadenet [barışı berkitmesi] eylemesi icab ediyordu. Zira hadisât, maslahat-ı tarafeynin menafii [her iki tarafın durumlarının menfaati] bunu iktiza ediyordu..."

Bolşevikliğin bütün dünyayı karşılarına aldıkları bir anda kendilerine yalnızca Müslümanların "feda-yı cân" ederek onların galibiyetlerine çalıştıkları hatırlatılarak bu fedakarlığın da, haddizatında, Müslüman milletlerin "sanayi ve silah" bakımından yetersiz olmaları Bolşevik Rusya'nın ise "bu bakımlardan nisbeten iyi" olması yüzünden verildiği kaydedilir. Yazının devamında bu yakınlaşma sebeblerinin hâlâ mevcud olduğunun altı çizilir:

> "Velhasıl her iki tarafın menafii yekdiğeriyle teşrik-i mesâiyi iktiza ediyordu. Ve bu ihtiyaç henüz zâil olmamıştı. Ne âlem-i İslam için ne de Bolşevikler için Rusya'da inkılab henüz hitama ermemiştir [bitmemiştir]. İnkılab devam ediyor. Ve nerede karar kılacağı malûm değildir...
> Bizim yegane arzumuz yeni dostlarıyla müstevliyane [yayılmacı] siyasete karşı kendisini göstermeye başlayan genç Rusya'nın İslam alemini hakkıyla tedkik ve tetebbu ederek ona göre ittihaz-ı meslek eylemesi ve samimi adımlarla yürüyebilmesidir...
> Böyle samimi ve merd bir Rusya ile -zımamdârânı kim olursa olsun- başında Türkiye olmak üzere bütün İslam aleminin tevhid-i mesai edecekleri her türlü şübhedeı vârestedir."

Türkçülük-Bolşeviklik Karşılaştırması

Türkçülük akımının Bolşevikliğe bakışını, daha 1914 yılında *Türk Yurdu* dergisinde çıkan yazısı ile Ziya Gökalp'ın dile getirdiği söylenebilir:[53]

> "Türklerin menâfi-i milliyesi için bugün elverişli olmayan bir fikir varsa, hiç şüphesiz Sosyalizm'dir Çünkü milliyet fikrinin düşmanıdır. Halbuki Türkleri her türlü izmihlalden kurtaracak âmil ancak milliyet fikridir. Bundan başka Sosyalizm, tabiî olarak, büyük sanayiden doğar. Türklerse henüz Sosyalizmi doğuracak derecede bu sahada yol almamışlardır.
> Şimal Türkleri arasında gayr-ı tabii bir surette uyanmağa başlayan Sosyalizm fikri, mevkiî edebiyatlar teessüsüne intâc etti [yol açtı]..."

Ne var ki Çarlık rejimini yıkmaya azmetmiş görünen Bolşevikler, Lenin'in "Halklar Hapishanesi" olarak nitelendirdiği Çarlık yönetimini sarstıkça Türkî kavimlerin, keskinleşen siyasi mücadele içinde öne çıkan Bolşeviklere, özellikle 1917 Kasım ihtilalinden sonra, daha sıcak baktıkları, hiç değilse onların önünde durmadıkları görülür. Bu durumun tek aykırı örneği Kazan Tatarları olmuş ve İç Savaş yıllarında Beyazlar'a yardım etmişlerdir. Ziya Gökalp'in "Şimâlî Türkler" diye andığı "Çarlık Hapishanesi"nin Türkî kavimleri, besbelli ulusal taleplerini ortaya koyacak bir özgürlük ve siyasi serbestlik ortamının oluşacağı beklentisiyle, Bolşevik İhtilalini "hoş" karşılamışlardır. Türkî kavimlerin bu ümid ve beklentileri Osmanlı coğrafyasındaki Türkçüleri de etkilemiş, Türkçülerin önde gelen bir yazarının 1914 yılında yaptığı yukarıdaki bu değerlendirmeye rağmen *Yeni Mecmua*, *Türk Yurdu* gibi Türkçü yayınlarda 1917 İhtilalinden sonra Bolşeviklik üzerine menfi ya da müsbet değerlendirme ve kritiklerden daha çok "Şimâl Türkleri"nin durumuyla ilgili haberlere rastlanmıştır.

---

53 *Türk Yurdu*, c. 6. (1330), s. 2053-58; Aynı yazı sonradan Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* (Haz. İ. Kutluk) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1976, s. 73-74'de yer aldı.

Aslında bu dönem boyunca Bolşeviklikle Milliyetçiliği karşılaştıran "doktriner" yazılara hemen hiç rastlanmaz. Ancak daha 1919'da 10 Mayıs tarihli *İdrak* gazetesinde "Zenon" imzasıyla Ziynetullah Nuşirevân'ın "Milliyetperver Bir Âdem Sosyalist Olabilir mi?" başlıklı bir yazısı yayınlanır. Buradaki karşılaştırmayı ilginç ve önemli kılan, yazarının Bolşevik cenahtan olmasıdır. Yazar "Milliyetçilik ve Sosyalistlik" kavramlarının yanlış bilindiğinden; dahası bu karışıklığın burjuvaziye yardakçılık eden "millî mütefekkir"lerden kaynaklandığından bahisle aslında sosyalistlerde Milliyetçiliğe-Milliyetçilerin halkçı program uygulamaları halinde ise Sosyalistlere yaklaşacağını ifade ederek başlıkta sorduğu soruya olumlu bir cevap verme eğilimi gösterir. Yazara göre tek pürüz Milliyetçilikteki "Şovenizm belası"dır ve "bu derdin yegane devası [ise] Sosyalizmdir."

Öte yandan Milliyetçi-Türkçü kanatta da benzer bir eğilimden, hiç değilse Bolşevikliğe olumsuz bakma eğiliminin görülmediğinden, sözedilmelidir. Hatta o kadar ki önemli Türkçülerden Yusuf Akçura Bey 1920 Ocak ayında *Türk Ocağı*'nda "Rusya'daki İnkılabın Menşei" konulu bir konferans düzenler. 18 Ocak tarihli *Vakit* gazetesinden öğrendiğimize göre Yusuf Akçura Bolşevikliğin Osmanlı efkârıumumiyesinde Bolşeviklik hakkındaki yanlış ve olumsuz "telakki"yi düzeltmek istemektedir. Akçura, konuşmasında Avrupa'daki halihazır ihtilal cereyanlarının kaynağı olan Bolşevikliğin Osmanlı memleketinde pek yanlış adeta avâmî bir surette telakki edildiğinden bahisle bu konuda Osmanlı basınının da bu durumu beslediğine ilişkin "17 yaşında olduğu halde 375 Rus Subayını kestiği öne sürülen Bolşevik kız hikayesi"ni örnek verir. Avrupa'da Garb medeniyetinin son günlerini yaşadığı noktasında genel bir kanıdan haber veren Yusuf Akçura devamla, "Rus İhtilal ve hercumercini husule getirmiş olan sınıf-ı avâm nasıl mübremî bir ihtiyaç saikasıyla [sebebiyle] şiraze-i içtimâiyeyi ve idareyi alt ve üst etmişlerse..." diyerek ihtilalin "avam sınıfı"nın "mübrem" (kaçınılmaz) ihtiyaçlarından doğduğuna işaret edip, adeta Bolşevik İhtilalini "aklamak"tadır.

1920 başında, 26 Ocak tarihli *Vakit* gazetesinde, İki İhtimal" başlığıyla yayınlanan başyazısında Ahmed Refik Bey ise halihazır tehlikelerin en büyüğü saydığı Bolşeviklikle ilgili olarak "Bolşevizme ait tahribkar fırtınaların coğrafî nokta-ı nazardan bize yakın, dinî ve ırkî nokta-ı nazardan bizimle münasebatkâr araziye

vâsıl olması bizce büyük bir endişe ile telakki edilecek bir hadise" tesbitini yaptıktan sonra "Memleketimiz[in]... Bolşevizme karşı gayri nâkil bir saha ve manen herhalde pek kıymetli bir sed teşkil..." ettiğine işaret ederek, "İttihad-ı İslam" ve "Turancılık" gibi cereyanların ancak "Avrupalıların kafasında ve memleketimizin tabiyetinde bulunmayanlar arasında siyasi bir manası..." olduğunu dile getirir. Ahmed Refik devamla "memleketimizde bu cereyanlara dinî ve harsî nazardan başka bir nazarla bakanlar[ın] küçük bir ekalliyeti [azınlığı] tecavüz..." edemeyeceğini kaydederek şu belirlemeyi yapar:

> "Bizi memleketimizdeki siyasi saha haricinde bulunan şeylerle alakadar etmeğe çalışan herhangi bir cereyanın hâl-i tabiîde hiç bir ümid-i muvafakiyeti yoktur."

İkdam gazetesinin 31 Ocak 1920 tarihli manşetten dört sütuna tam sayfa haberi, "Kardeş Azerbaycan Hükümeti'nin İstiklâlini Tes'îd Yolunda Dar'ülfünunda Dünkü Tezahürat" başlığıyla verilmiş. Halide Edip ve Yusuf Akçura'nın da konuşma yaptıkları bildirilen haberde

> "Çanakkale'de Rus Emperyalismine katî darbeyi indiren Türk kuvveti Kafkasya'da Bakü'nün tahliyesine yıldırım gibi yetişti. İşte o zamandır ki Azerbaycan fiilen müstakil oldu."

denilmektedir.

Cumhuriyetin başından itibaren bütün Atatürk dönemi boyunca önemli devlet görevlerinde bulunan bir "resmî Türkçü" Mahmud Esad [Bozkurt] Bey'in *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin 17 Mayıs 1921 tarihli nüshasında "Türk Birliği" başlığıyla yayınlanan sbaşyazısında temel tema olarak emperyalizm anlamına gelen siyasi birlikten ziyade şahıs ve sınıf hakimiyetinden uzak bir dil ve tarih birliği düşünüldüğü belirtilerek yazıya şöylece son verilir:

> "Ben bugün uzun olmayan bir istikbalde [Büyük Türk Halkı Kurultayı] nın kubbesinde göklere doğru yükselen al sancağı muhtelif Türk Kabile ve oymaklarının gök, yeşil, kırmızı, sarı, mavi renkli bayraklarıyla çevrilmiş görüyorum. Bu Altın Dağlarından doğacak güneşini hasretle beklediğimiz Türk Konfederasyonudur."

Bolşevikliğin Siyasal Prestiji

"Anadolu Şûralar Hükümeti var olsun
İşçilerin emeği özlerine yâr olsun
Uyan mihnetle çalışan çıplak hemşeri
İnkılaba katıl dünyanın hür rençberi"

Cemal Kutay, *Türkiye'de İlk Komünistler*, İstanbul, 1959, s.17'den aktaran A. Sayılgan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, 3.Baskı, İstanbul: Otağ Yay., 1976, s.142.

"Yaşasın Mukaddes Büyük Bolşevizm"

Bu çalışmada ele alınan dönemin, özellikle 1919-21 yılları boyunca, belirgin bir karakteristiği de Bolşevikliğin prestiji en yüksek siyasi akım olarak görünmesidir. Burada, dönemin siyaset ikliminde, günlük basında olsun hatırat türünden öteki kaynaklarda olsun, belirgin bir şekilde göze çarpan bu durumun çarpıcı örneklerine yer verilecek yalnızca.

1919 Eylül'ünde, istihbarat amacıyla, İstanbul'dan Balıkesir'e gelen ve kendilerinin Sovyet yönetimi adına hareket ettikleri izlenimini veren bir İngiliz ajan grubu, burada 6. Fırka Kumandanı ve Kolordu Komutan Vekili Albay Kazım [Özalp] Bey'den Bolşeviklik konusundaki düşüncesini sorduklarında şu cevabı alır: "Şahsen, Bolşevik programına ilgi duyuyorum, ancak fikirleri bizim için mümkün değil."[54]

Daha 1919 Mart'ında, "Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası"nın kurulmasından önce, İstanbul'da İngiliz Askeri

---

[54] Selahi Sonyel "Orgeneral Kazım Özalp'in Anıları ile İlgili Bir Açıklama" *Belleten*, S. 146 (XXXVII) 1973, s. 232-33.

Ataşeliğinde görevli Binbaşı Barker'ın tramvay arabasında bulduğu risale ise daha dikkat çekicidir.[55]

> "Arkadaşlar! Kendimizi savunma günü geldi. Masum Alman ve Rus milletleri faaliyet halindedirler... Wilson, Clemencau, Lloyd George ve meslekdaşları "Cemiyet-i Akvam" adı altında mükemmel bir aldatma vasıtası çıkardılar... Gözlerinizi açınız: Hedefiniz... mutluluğun yayılmasıdır... Komiserlerimiz... sizi eşekler gibi kullanan Beylerinizden kurtaracaktır! Yaşasın mukaddes büyük Bolşevizm!"

1919 yılı biterken İstanbul'da yapılan genel seçimlerde Mesâi Fırkası'ndan milletvekili seçilen "sosyalist" aday Numan Usta'nın, Meclis'e bir "amele mümessili" olarak girmesiyle ilgili olarak Ahmed Emin [Yalman] tarafından 23 Aralık 1919 tarihli *Vakit* gazetesinde kaleme alınan "Bizde Sosyalizm" başlıklı başyazıda "amele ve Sosyalizm" kelimelerinin o günlerde gördüğü rağbet dile getirilir:

> "Yani amele ve Sosyalizm kelimelerini efkarı umumiyemiz bir nesil evvel pek çok yerlerde olduğu gibi bürûdet ve tevahhuşla [soğukluk ve ürküntü] karşılamıyor, bilakis amelenin bir kuvvet halinde hayat-ı umumiyeye karışmasını hüsn-i telakkî ediyor."

Sosyalizmin eski fırkaların aleti olmmaası gereğine işaret eden Ahmed Emin, bu yeni programın nasıl en yararlı bir şekilde kullanılabileceğini de şöylece tesbit eder:

> içtimai ve iktisadi bir programa tâbi, doğrudan doğruya bu programa merbut bir memleket kuvveti olması lazım gelen Sosyalizm bunlara âlet olursa ne ameleye ne memlekete bir faide temin ederiz."

İstanbul'da kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin yayın organı olan *Kurtuluş* dergisinin 5 numaralı Şubat 1920 tarihli sayısında, Darülfünun Pedagoji Profesörü ve Maarif Vekaleti'nde Tetkik ve Teftiş Kurulu Başkanı İ. Hakkı [Baltacıoğlu] ile yapılan bir röportaj

---

[55] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (2. Baskı), Ankara: T.T.K. Yayınları, 1986, s. 167.

yayınlanır. "Rus hareketleri hakkındaki fikri" sorulan İ. Hakkı Bey, cevaben şunları söyler:

> "-Evet dünyanın o parçasında saraylar, saltanatlar yıkılıyor, kanlar dökülüyor... Belki yeni bir insanlık doğacak; belki uygarlığın ağırlık merkezi değişecek... Ancak idealin maneviyat alanından çıkıp, uzviyet alanına girmesi dâima elemlidir. Hangi devrim zevkle rahatla olmuştur ki... Samimi bir ideale hizmet etmek şartile her devrim affedilir... Gerçi burada Rus hareketinin âmillerini hayvani telakki edenler de var. Ben böyle hissetmiyorum. Bu hareket belki bir dünya devriminin başlangıcıdır."

7 Mart tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin imzasız yayınlanan "İki Menşevizm" başlıklı başyazısında "Garb ve Şark Menşevizmi" tartışması, bir önceki günkü *Hakimiyet-i Milliye* gazetesindeki bir yazıya atfen, "dünyanın sağdan sola doğru serî bir hareket-i devriye yapmakda bulunduğu muhakkaktır" tesbitiyle başlatılır.

"Emperyalizm" lafzının herhalde, ilk kez dile getirildiği "Maskeler Aşağı" başlıklı başyazının yayınlandığı 28 Mart tarihli *Açıksöz* gazetesinde Bolşevik ihtilali Şark'ın "sabah yıldızı" olarak nitelenir:

> emperyalist ricâl, geceli gündüzlü düşünsün biz eminiz ki beşeriyet-i muztaribe ve mazlumeyi istihlâs [kurtarma] için kalblerde feverân eden nefret, tahaccübe, tahakküme karşı isyan eden hissiyât-ı mazlume-i beşeriyet bu zâlim hâkimlerin elinden akacak ve herkese hakk-ı hayatını hakk-ı tenfisini [soluklandırma] bahşedecektir. Zaten Şark'da görülen sabah yıldızları bunu iş'âr ediyor."

"Bir Mayıs'dan İtibaren Trabzon'da Bolşeviklik İlan Olunmuştur."

Efkârumumiye Bolşeviklik rüzgarı ile öylesine doludur ki 2 Mayıs 1920 tarihli, *Açıksöz*'de "...Bolşevik kıtaatının yaklaşması hasebiyle Bir Mayıs'dan itibaren Trabzon'da Bolşeviklik ilan olunmuştur" haberi, gazetenin baskıya girdiği anda yetiştiği belirtilen bir haber olarak yer almıştır..

Aynı gazetenin 12 Temmuz tarihli nüshasındaki başyazı "Bolşevikler ve Biz" başlığıyla yayınlanmış. Çiçerin-Mustafa Kemal mektuplaşmasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi temasına atfen kaleme alınan başyazıdan okuyalım:

> "Bu mektup bize gösteriyor ki Bolşevikler mazlum ve esir milletlere rehâkâr [kurtarıcı] ellerini uzatmaktan hiç bir vakit çekinmeyeceklerdir...
> Aciz ve mağlub milletleri bu müfteris ve muhteris [fırsatçı ve hırslı) Avrupa'nın nice kahr ve zulmünden kurtaracak olan halâs ve rehâ [kurtuluş) güneşi halinde parlayan "Bolşeviklik" ezcümle bir çok senedir hergün yeni bir haber-i felaket yeni bir tasallut karşısında bulunan milletimize o kadar da yabancı değildi. Emperyalist Avrupa bizi pây-ı zulm ve tahkiri altında ezdikçe biz de Şark'a, Bolşevikliğe karşı daha derin ve daha samimi bir alaka ile bağlandık; Ve en nihayet bu muhterem ve muazzez prensibi kabul ile hayatımız ve cânımızı halas etmeye karar verdik..."

Aynı günkü gazetenin ikinci sahifesinde "Yeşil Ordu" başlığıyla verilen haberde ise Yeşil Ordu'nun bir kısım birliklerinin hududu aşarak Erzurum'a doğru ilerlediği hatta şehre girdiğinin istihbar edildiğinden bahisle, şu "müjde" verilir:

> "Bize zencir vurmak için koşan Garb emperyalistlerinin kâşâne-i hayallerini zîr û zeber [alt üst] edeceğine imân-i kavîmiz olan Müslüman-Bolşevik kardaşlarımızla yakında kucaklaşacağımızı şimdiden tebşir edebiliriz [muştulayabiliriz]."

İstanbul'daki İngiliz Gizli Haberalma Örgütü'nün, 12 Ağustos 1920 tarihiyle kayıtlı, "Ankara'da olup bitenleri iyi bilen bir Türk"ten alınan raporu, "Anadolu'da bugün en önemli gelişme, hiç kuşkusuz, Bolşevikliğe yönelen harekettir." diye başlar. Raporda, devamla İttihatçı, Pan-Türkist ve Millici çevrelerin Bolşeviklik akımına karşı tutumları değerlendirirken, "Şimdi Bolşevik davasına kazanılmış aşağı yukarı yüz milletvekili vardır ve bu parti durmadan kuvvet kazanmaktadır..."

Söz konusu Parti'nin, Avrupa'da "İslam Bolşevikliğinin baş savunucusu olan... Talat'la sürekli olarak haberleşmekte..." olduğunu kaydeden Rapor'un yazarı, Ankara ve Anadolu dışındaki fraksiyonların

durumlarını değerlendirdiği bir yerde, "gerek Sultanın sarayında gerekse Veliahdın maiyetinde Milliyetçileri destekleyen çok güçlü bir grubun bulunduğu..."ndan bahisle şöyle devam eder:

> "Böyle olmakla birlikte, Mustafa Kemal'in durumu hiç de güvenli sayılmaz ve Bolşevikler söz konusu olduğu ölçüde, onun atlatılacağı kesin gibidir." [56]

Anadolu'daki bu "Bolşevik İklim"in bir tanığı da Damar [Zamir] Arıkoğlu'nun "Hatıralarım" adlı kitabıdır. İlk Meclisde mebus da olan Arıkoğlu şunları nakleder:

> "Bazı mebus arkadaşların Komünizmin ilan edilmemesinden ötürü canları sıkılıyordu. "Daha ne bekliyoruz! Niçin Komünizmi ilan edip halkımıza yeni bir ruh, yeni bir heyecan aşılamıyoruz..." Komünizm işareti sayılan kızıl renk moda haline gelmişti. Bilerek bilmeyerek bu rengi kalpaklarında taşıyanlar çoktu. Kravatları kırmızı olanlar da az değildi." [57]

Arıkoğlu, Yeşil Ordu'nun yayılmasında emeği geçenlerden Mülkiye Kaymakamı Vakkas Ferit'in, Ankara'da Meclis binasının karşısındaki "Millet Bahçesi"nde ilk resmi Sovyet temsilcisi Şerif Manatov ile birlikte Bolşeviklik üzerine konferanslar verdiğini de nakleder.

Toplumun çok farklı kesimlerinin de Bolşeviklik rüzgârından aynı ölçüde etkilendiğinin bir başka tanığı da 1920 Bahar'ında Ankara'ya geçen Halide Edip [Adıvar] Hanımdır. İstanbul'dan Ankara'ya geçerken kendisine eşlik eden "Kuva-yı Milliyeci Mehmet Çavuş" ile öteki Makedonya kökenli jandarmalar hakkında

> "Mehmet Çavuş Anadolulu, onlarsa Makedonyalıydılar. Köylüler vergiden şikayetçi oldukları için, hükümete karşı gelmeye hazırdılar. Aynı zamanda hepsinin biraz Bolşevik propagandasına tutulmuş oldukları"

---

[56] Tunçay, *Sol Akımlar*, s. 390-402.

[57] Damar Arıkoğlu, *Milli Mücadele Hatıralarım*, İstanbul, 1961, s. 151-52.

izlenimini kaydeder. Halide Edip aynı yılın yazında Anadolu'da heyet-i milliyeye katılan Hikmet [Bayur] Bey için de, "Sorbonne'da okumuş, Fransızcası olağanüstü, özellikle matematiği kuvvetli, Bolşevizmden yana bir adam" diye sözeder [58]. Halide Edip New York'da 1925 yılında bastırdığı İngilizce hatıratı *The Turkish Ordeal* da ise Hikmet Bey'den "... Türkiye'nin Bolşevik olduğunu görmeyi cân-ı yürekten istiyordu"diye bahseder.[59]

1920 Bahar'ında Bolşevikliğin Osmanlı subayları arasında da rağbet gördüğü anlaşılıyor. 1920 Şubat'ında M. Kemal askeri-siyasi bir strateji değerlendirmesini içeren raporuna cevaben 56. Fırka Kumandanı Albay Bekir Sami Bey, Bolşevikliğin insanlığı başarı ile ele geçirerek, dünya çapında bir sosyal devrimin sözkonusu olacak gibi göründğünden bahisle şunları kaydeder: [60]

> "Karl Marx prensiplerinin uygulaması yalnız Rus sınırları içinde [yapılırsa] az zaman zarfında hükümetinin düşeceğinden şübhe olmadığından her türlü vasıta ve tedbire başvurmakla dünya çapında bir devrimin [gerçekleşmesine] çalışmak gerekir. "Son Bolşevik başarıları, kendi prensiplerinin Rus sosyal kitlesinin ruhuna uygun geldiğine ye İslamiyetin meydana gelişinin başlangıcında olduğu gibi Bolşevikler de yüzyılımız halk kitlesinin ruhî ve maddi ihtiyacına uygun gelmekte bulunduğundan süratli bir şekilde insanlık ve özellikle Asya kavimleri arasında iyi karşılanacağı kuvvetli bir şekilde sanılmaktadır. Yüzyıllarca [Allah nevm-i gafletten ikaz eyleye] terânesiyle hocaların uyuttuğu İslam dünyasının Bolşevik sistemi sayesinde cidden uyandırılmasında başarı sağlanırsa ne mutluluk, ne büyük başarı..."

21 Temmuz 1920'de biten hafta için İstanbul'daki İngiliz Askeri Haberalma Örgütü'nün haftalık raporu da "Bolşevik etkisi[nin] milliyetçi Türk çevrelerinde gitgide daha belirginleşmekte..." olduğunu teyid eder. [61]

---

[58] Adıvar, *Türk'ün* ..., s. 82-129.
[59] Adıvar, *The Turkish* ..., s. 173-74.
[60] B. Şimşir, *a.g.e.* s. 270, Belge 95.
[61] İleri, *Atatürk ve* ..., s. 47-49.

"Önüne Geçilmek İhtimali Yok... İnkılab Behemahal Olacak"

22 Ağustos'da *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Yunus Nadi'nin imzasıyla çıkan "Müessir Bir Ders" başlıklı baş yazı, savaş halinde bulunulan Yunanistan'a karşı nefreti gösterdiği kadar Bolşevik muhabbetinin hududsuzluğunu da gösterir. Kızıl Ordu'nun, Odesa yakınlarında ele geçirdikleri İngiltere işbirlikçisi Yunan askerlerinin tren raylarında ezdirilmek suretiyle katledilmeleriyle ilgili olarak,

> "Bu hareketde az çok vahşetten eser aramak abesdir. Bolşevikleri bu yolda harekete sevk eden sebeb ibtidaî ve vahşi bir hiddet ve şiddetten ziyâde giriştikleri büyük inkılabdan dünyaya karşı müessir bir ibret dersi daha vermek lüzum ve mecburiyetidir."

değerlendirmesi yapılabilmektedir.

Ankara'da Bolşeviklikten en çok etkilenen simalardan olduğu anlaşılan Muhittin [Birgen], Hükümeti daha belirgin ve tutarlı bir "sol" çizgiye davet eden "Program", "Nasıl Program" türünden başyazılarının birinde, 1 Eylül 1920 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde, o günlerde Türkiye'ye gelen Rus elçilik heyetiyle ilgili haber yazıda şunları yazar:

> "Bunlar öyle bir memleketten geliyorlar ki orada dünyanın en büyük inkılabını yapan dimağlar, üç buçuk seneden beri muazzam bir inkılab makinası vücuda getirmişler ellerinde tuttukları manivela kuvvetiyle arzı yerinden oynatıyorlar."

Daha sonra *Cumhuriyet* gazetesini çıkaracak olan Yunus Nadi, *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Ekim ayının başında "1917 Ekim devrimi" üzerine kaleme aldığı başyazıyı "Cihan İnkılabı" meselesine hasretmiştir. Ekim İhtilalinin tarihi rolünden bahisle şunları yazar Yunus Nadi:

> "Avrupa'da şimdiye kadar dünyayı istila eden bir zulüm ve tahakküm ağı halinde yaşaya gelmiş ve artık son nefeslerini almakta bulunmuş olan koca bir âlem, emperyalist ve kapitalist âlemi yıkılacak, bütün dünyada yeni bir tarih akımı

başlayacaktır. Dünyanın durumu, olmuş bir meyvaya, günlerini yitirmiş bir gebeye tamamen benzemektedir. Önüne geçilmek ihtimali yok. İnkılab behemahal olacak, Avrupa yıkılacak, Asya yükselecektir. Pek önemli bir tarih ânında bulunuyoruz. İki yanlı gövdemizin ikisinde de bu tarih ânının adamları olduğumuzu göstermek zorundayız." [62]

Kapitalizmin, tarihin vardığı son durak olduğunun yazılabildiği bugünlerin, Yirminci yüzyılın son on yılının, aksine yüzyılın ilk çeyreğinde esen güçlü devrim rüzgarlarından etkilenen Yunus Nadi, "İlk Bolşevik Heyeti Ankara'da" başlıklı 6 Ekim 1920 tarihli yazısında insanlık âleminin akışını şimdiden değiştirip "yeni devir açmış" olan "Cihan İnkılabı"nın dünyayı ve tarihi nasıl değiştirdiğini şu âteşîn cümlelerle dile getirmiştir:

> "Tarih nazarında artık yıkılmağa mahkum durumlara sürüklenmiş olan emperyalist ve kapitalist devletler bile bu manevi manzumeye farkında olmaksızın, yardım ve hizmet ediyorlar... Dünyanın önüne katıldığı büyük inkılabı olanca kesinliği ile ihata etmek için bugün Türk ve Rus milletlerinin, aynı gaye yolcuları olarak, birleşmiş bulunduklarını görmek yeter...
> ... bugün Çarlık Rusyası ortada yoktur. Onun yerine her ulusun özgürlük hakkını teslim eden ve insanlığın mutluluğunu bu esasta arayan yeni bir fikir ve yeni bir rejim geçmiştir. Bu arada kendi nefsimizde tecrübeye dayanan bir keyfiyet olmak üzere sabit olmuş gerçek şudur ki, fenalık Rusya'da veya İngiltere'de değil emperyalistlikte ve kapitalistliktedir...
> Buna binaen gaye daha fazla bir vuzuhla kendiliğinden belli oldu: Alelıtlak [mutlaka] emperyalistliğe ve kapitalistliğe karşı ve bunları sernigûn [başaşağı] edinceye kadar cidâl [kavga]. Bu bayrak altında birleşen milletlerin savaşı dünyanın ve insanlığın en mukaddes bir ihtilalidir... [63]

Çerkes Ethem, hatıralarında 1920 yazında olup bitenleri anlatırken Anadolu'daki Bolşeviklik rüzgârının ne denli güçlü estiğini de dile getirir:

---

[62] Aktaran. Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 392-93.
[63] *a.g.e.*, s. 114.

"Bolşevizm dünyayı zapdedecektir. Bunu gerekli şekilde kabul edip karşılayacak olursak, millet her halde bahtiyar olacaktır. Bolşeviklik, istikbalimiz için çok yararlı ve verimli olacaktır. Buna emin olunuz. Bolşevizm şimdi yurdumuzu kurtarmakta, gelecekte de insanların hayat ve mutluluğunu koruyacaktır."[64]

Nitekim Ethem'in kuvvetleri arasında, "harpçı olmaktan ziyade hakikaten Bolşevik ruhlu, karşısındaki düşman ordusunu" harp aleyhine teşvik kabiliyetinde..." bir yüzbaşı, İsmail Hakkı Bey, komutasındaki "Bolşevik Taburu"nun varlığı da aynı rüzgarın tesirinden olsa gerek.[65]

"Rus İhtilali O Yeni Sözdür"

9 Ekim 1920 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'nin "cereyanlar" başlıklı başyazısı, esasen, resmi olmayan çevrelerde odaklaşan Bolşeviklik faaliyetlerinden duyulan endişelerin, uygun bir ifadeyle, dile getirildiği bir yazı olmakla beraber, bir yandan hükümette yer almayarak Bolşeviklik faaliyeti içerisinde olanlar, "şarlatan ve entrikacı" olarak gösterilip, yolları ise "Tanzimatçı ruhlu taklit Komünizm" diye yerilirken bir yandan da, döne döne, "kıymetli olduğu anlaşılan Bolşeviklik ilacı"nın "sahicisi"ni ayırdetme gereği ve *Hakimiyet-i Milliye*'nin "bu en iyi ilacın en hararetli müdâfii" olacağı kaydedilir. Ankara Hükümeti'nin Bolşeviklerin ve Bolşevikliğin artık tehlike ve riskini yüksek bularak tasfiyeye yönelme dönemecine girdiği bu günlerin başyazısında, Bolşeviklik, kötü ve yanlış bir yol görüldüğü için reddedilemiyor henüz; yalnızca resmi olmayanların ehil ve işbilir Bolşevik olmadıkları ifade ediliyor.

Aynı günlerde, 13 Ekim tarihli, *Anadolu'da Yeni Gün*'de Muhittin [Birgen] imzasıyla yayınlanan "Bir Program" başlıklı yazıda olsun, iki gün önce yayınlanan programın takdim yazısında olsun,

---

[64] *Çerkes Ethem'in Hatıraları*, Basım yeri yok: Dünya Yayınları, 1962, s. 130.
[65] *a.g.e.*, s. 114.

[Kör] Ali İhsan tarafından Bolşevik İhtilali'nden az önce kaleme alındığı kaydedilen ve esasen Bolşeviklikten oldukça uzak, daha çok mesleki temsil esasına dayalı program için ısrarla "esasen komünist" bir program olduğunun altı çizilmek ihtiyaç ve gereği duyulmuştur.[66] Kastamonu'da yayınlanan 14 Ekim 1920 tarihli *Açıksöz* gazetesinde baş sayfadan yayınlanan, neredeyse tam sayfalık yazıda, okuyucuya "Şuralar Hükümeti"nin köy ve mahalleden başlayarak şehir ve liva seviyesinde nasıl teşkil olunacağı ayrıntılı olarak anlatılır.

Hakimiyet-i Milliye'nin yukarıda sözünü ettiğimiz dönemeç yazılarından bir diğerinde, 16 Ekim 1920 tarihli nüshasındaki imzasız başyazıda, "Rus Bolşevizmi Türk Komünizmi" ayrımına gidilirken yazının temel ve ilk fikri olarak, Bolşeviklik sath-ı mâilinin aynen korunduğu özellikle kaydedilir.

> "Rusya'da kanlı bir inkılab, Bolşevizm nâmını taşıyan koskoca bir Komünizm inkılabı oldu. Türkiye de aynı yolu muvazi [paralel] olarak aynı istikamete doğru gidiyor."

3 Aralık 1920'de İstanbul Hükümeti adına Ankara Hükümeti temsilcileriyle görüşmek üzere Bilecik'e gelen heyette Ziraat Nâzırı olarak yer alan Hüseyin Kazım Kadri, hatıralarında, Ankara'ya getirilişlerindeki siyasi iklimi şöyle anlatır.[67]

> "Ankara'da en evvel nazar-ı dikkatimize çarpan Bolşevik Kulübü idi. Yunus Nadi bey ve daha bir çok mebuslar bu kulübün azasından idiler. Hatta Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın başında kırmızı bir kalpak bulunuyordu. İzzet Paşa bunun ne olduğunu sordu. Ve Fevzi Paşa'dan Bolşevikliğe dair işittiği sözlerden mütehayyir kaldı."

1921 başlarında, 21 Şubat tarihiyle, İstanbul'daki A.B.D. Yüksek Komiserliğinden Washington'daki Dışişleri Bakanlığına gönderilen ve Konsolos Yardımcısı R. İbrie tarafından hazırlanan bir raporda, Avrupa'nın diğer bölgelerinde yürütülen Sovyet propagandası ile

---

66 Bu program metni için *Bkz.* Tunçay, *Sol Akımlar*, 424-430.

67 Hüseyin Kazım Kadri, *Meşrutiyetten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, (Haz. İsmail Kara), İstanbul: İletişim Yayınları, 1991, s.287-288.

İstanbul'daki kıyaslanırken İstanbul'daki Bolşevik etkinliğini hem Asya'ya hem Anadolu'ya nazaran çok daha zayıf olduğunu yazar.[68] Raporun yazarı Anadolu'da daha güçlü olduğu kaydedilir. "Müslüman nüfusun alt sınıflarında [ki]... Bolşevik sempatisi"ni ise şöyle tahlil eder: "1- İtilaf Devletlerine [Antanta'ya] karşı duyulan husumet ve 2- Bolşevizm ve Komünizmi doğru anlamaya dayanmaktadır."

Ankara Hükümeti, 1921 yılına girerken resmi olan/olmayan ve "tehlike" arzeden Bolşevik ocaklarını söndürmüştür gerçi; ama siyasi iklimde Bolşevik rüzgarların etkisi silinmemiştir hala. 10 Temmuz 1921 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde New York'dan bir "Amerika Mektubu" yazan M. Zekeriya, "Yeni Devir ve Türkiye" başlıklı başyazıda, "1916'dan sonra felsefede, iktisadiyatta, içtimaiyatta ve siyasiyatta müştereken ilan edilen yeni akide"nin "Ferd Yok Cemiyet Var" şiarının olduğunu; Fransız İhtilalinin bayrağındaki "Hürriyet, Müsavât, Uhuvvet" mottosundan bahisle "insanların birbirine müsavi olduğu, hür olduğu"nun ilan edildiği; "Fakat şimdi yeni devrin bayrağında ferdin yerini Cemiyet"in işgal ettiğini yazar.

1922 Ocak ayında Türkiye'ye gelen Sovyet Rusya'nın Türkiye Elçisi Aralov'un 7 Şubat 1922 günkü mesajıyla ilgili olarak Millet Meclisi'nde, 20 Şubat tarihinde, yapılan görüşmede, konuşmacılar, genel olarak, Bolşeviklik ve Sosyalizm söyleminden uzak, Rusların kavmen ne denli necib olduklarını, "Mizaç, ahlak, tavır ve hareketleriyle" Türklerle "ikiz" olduklarını zikrederler. Hatta Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin "Üç yüz yıldan beri birbirimizin atasını, babasını, cibilliyetini mertçe boğazladığımız gırtlakladığımız halde Rus Milleti namusludur. Nezih ve mert millettir." türünden övgü dolu "samimi" konuşmalar da yapılmıştır. Aynı oturumda söz alan Türkçü mebus Hamdullah Subhi Bey, Fransız İhtilali ile karşılaştırdığı Rus İhtilalinin ayırt edici özelliğini şöylece tesbit eder:

> "Rus İhtilali de aynı şeyi yapacaktır. Rus İhtilali Fransız İhtilaline göre çok daha samimidir. Çünkü düşünce üstünlüğüne sahib bir milletin kalbinden doğmuştur. Göreceksiniz ki Rus edebiyatında doruklar vücuda getirmiş olan büyük yazarlar bütün insanlığa bir iddiada bulunmuşlardır. Rus milleti dünyaya

---

[68] Mete Tunçay "A.B.D. Yüksek Komiserliğinin...", s. 31-33.

yeni bir söz söyleyecek demişlerdir. İşte Rus ihtilali o yeni sözdür." [69]

Anti-Komünist Söylemin Ortaya Çıkışı

"Burjuvalar Her Gün Tecavüze Maruzdurlar"

Bu dönemin Osmanlı basını içinde *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* başta olmak üzere bir kısım İstanbul gazetesinde, gerek Bolşevik Rusya'da olup bitenlerin haber edilişindeki dil ve üslupta gerek Bolşeviklik ve Sosyalizm hakkında yaptıkları yorumun kaleme alınışında aşağılayıcı ve saldırgan, aynı ölçüde de çarpıtıcı nitelikte, Bolşevizm karşıtı bir söylemin oluşmaya başladığı göze çarpar. Bu uslupta kaleme alınan haberlerin kaynağı da, çoğu kez, antikomünist Batı gazetelerinin haberleri ya da anti-Bolşevik kişi ve kuruluşlardan edinilen enformasyon olmuştur. Özellikle, *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* gazeteleri büyük bir iç içelik içinde mütalaa ettikleri Anadolu'daki ulusal kurtuluşçu harekete ve Bolşevikliğe aynı ölçüde şiddetle karşı idiler. Bu eğilim bu gazetelerin haber ve yorumlarına da yansımış; nitekim, daha 1919'dan itibaren, sonradan Cumhuriyet dönemi *Bâb-ı Âli* basınında da ilham ve repertuar kaynağı olabilecek, bir anti-Bolşevik söylem oluşmaya başlamıştır.

8 Ocak 1919 tarihli *İstiklal* gazetesi "Lenin'in İdaresi Altında Rusya" başlıklı haberini bir Hollanda gazetesine demeç veren Hollanda'nın 25 yıllık Petersburg sefirine dayandırır. Ara başlıkları, "Bolşevik Ordusu Rusya'yı Mahvediyor; Dehşet ve İstibdat, Milyonların Raksı; Burjuvalar Her Gün Tecavüze Maruzdurlar" şeklinde verilen haberin "Netice"si şöyle kaydedilir:

> "Netice: Hülasa bütün bu herc û mercden anlaşılıyor ki Rusya'da takib olunan yeni usul-i idare pek menfi neticeler vermiştir. Aşağı tabakadakilerin seviyesi yükseltilerek

[69] Aktaran İleri, *Atatürk ve* ..., s. 281-82.

bunların tekâmülüne çalışılacağı yerde bilakis yüksek tabakadakiler ifrat derecede dûn bir mevkie indiriliyorlar. O zaman ki aranan müsavât tekâmülde değil belki açlık ve sefalette vukuu buluyor."

Aynı gazetenin 21 Ocak tarihli haberi *Le Temps* gazetesinden aktarılmış. "Rus Meselesi Daha Hallolmadı" başlığıyla verilen yorumda Harb-ı Umumi İtilaf Devletlerinin bütün hedeflerine ulaşmasıyla sonuçlanmışken tek "aykırılık"ın Rusya'da tahakkuk ettiği; bu yüzden Rusya ve Avrupa'da Bolşevizm'in imhasının elzem olduğu kaydedilir.

Le Temps gazetesinden aktarılan yorumun son paragrafı şöyle:

> "*Le Temps* bu fikirlere karşı evvel emirde Rusya'daki vatanperverlerin kıyam edeceği ve fakat kendilerine muavenet edilmesi elzem olduğu mütalaasındadır. Filhakika Bolşevizm'in tefevvuku [yükselmesi] dünya üzerinde medeniyetin tevefkkufunu [durmasını] mucib olacak bir hal ikâ [yaratacağından] edeceğinden İtilaf Devletleri de bu işle pek ciddi surette uğraşmaktadırlar."

"Mecburi Zındıkçılık Dersleri"

İstiklal'in 22 Ocak tarihli haberinin başlığı "Prens Lvov Ne İstiyor? Bolşevizmi Nasıl Kaldırmalı?" 3 Şubat tarihli haber ise *The Times* gazetesinden aktarılmış. "Rusya görmüş birisi"ne dayandırılan haber baştan sona anti-komünist bir üslupla kaleme alınmış.

Sabah gazetesinin 15 Şubat tarihli ve "Rusya'da Neler Oluyor?" başlıklı haber yazısı, *The Times* gazetesinin, Rusya'ya gönderilmiş ancak oraya gidemeyip Varşova'da kalarak Varşova'ya gelen Rus mültecilerinden derlediği bilgileri bir mektup halinde *Sabah* gazetesine gönderen İngiliz muhabirinden aynen aktarılmış. Haber yazının ara başlıklarında birisi de "Dine Karşı Cidâl" Bu bölümde olanlar şöyle haber edilir:

> "...Bütün mekteblerde hatta en küçük yaşdaki çocukları Uluhiyetin mâdûniyetine ikna için mecburi "zındıkcılık" dersleri ihdâs olundu.

> Tesâvir-i eizze [Azizlerin tasvirleri, *i.e.*, ikonlar] için ayrı bir vergi tahsil olunuyor. Talâk ve münakaha [Boşanma ve Nikah] işleri bu hususâtı rüyete [görmeye] memûr olan ayrı Sovyet meclisleri huzurunda on dakikada bitiriliyor. Zevc ve zevcenin [karı-kocanın] adem-i imtizâcı [geçimsizlik] meşrû bir sebeb-i talâk [boşanma sebebi] addedilmektedir."

8 Haziran tarihli *Sabah* baş sayfa haberini "Bolşevizm Can Çekişiyor; Rus İmparatorluğu Yeniden Diriliyor mu?" başlığıyla vermiş. Haberin *The Times* gazetesinin baş makalesinden alındığı bildiriliyor. Rusya'daki karşı devrimci hareketlerin başarısından güvenle sözedilen yazıda, ilk başarının Baltık Cumhuriyetlerinin teşekkülüyle tahakkuk edeceği; Bolşevizmin istikbali içinse

> "... şurasını unutmamalı ki Bolşevizm merkezi Rusyada'da öldükten sonra galiba Rusya'nın ücra bir noktasında yaşamağa devam edecek ve Asya'nın aksa-yı şarkiyye ve merkezinde sâkin bütün anasır-ı muzırra [muzır unsurlar] ile birleşmekden hâlî [geri] kalmayacaktır."

tahmininde bulunulur.

1919 yılında bütün şiddetiyle süren iç savaş haberleri ise *Sabah*'ın 9 Haziran tarihli baş sayfasında "Bolşevikler Her Tarafta Makhûr" başlıklı haberinde olduğu türden, hiç de "tarafsız" sayılmayacak bir sevinç ve düşmanlıkla kaleme alınmış. Bu türden iç savaş haberlerine daha sonra da sıklıkla rastlanılmaktadır.

Alemdar gazetesinin 24 Temmuz 1919 tarihli haberi "Rusya Ahvali" köşesinde şu alt başlıklara yer verilmiş:

> "Rusya'da Bolşeviklik Var, Fakat Ruslar Bolşevik Değil; Ecânibin Hatalı Zanları; Bolşevik, Lenin ve Troçki Ruslar'ın Mümessilleri Değildir; Rusya'nın Hâkimi Esir ve beynelmilel Para İle Satılmış Askerler; Herkes Gayrımemnûn; Yoksulluk Fabrikaları Kapatıyor; Kırmızıların Dehşeti; Kanlı Lenin Tahtı Nelere Müstenid."

Avrupalı "ecânib"in, Rusya'daki Bolşevikliği "müfrit sosyalizm" addetmekle fena halde yanıldığını; gerçekte Rus'un haleti ruhiyesinin Bolşevikliğe mugayir olduğundan bahisle:

"Halbuki Bolşeviklik sosyalistlik olmakdan başka Tolstoy'un mezarını yıkan meşhur milletçi (Kropotkin)i hapis ve meşhur sosyalist (Yelkanof), hâlet-i nez'ide [can çekişme] iken hânesinde sarhoş kızıl hassalara tahkikat yaptıran Bolşevik rüesâsı Rus efkarı umumiyesinin mümessili telakki olunamaz.
Rusya'yı kana bulayan servet ve ziraat-i milliyesini harab eden dünyanın en büyük devlet-i muazzamasını bir herc û merc kütlesine çeviren (Lenin) ile (Troçki) kavminin âmâlini [emellerini] temsil edemezler."

diyen yazar buna rağmen Rusya'daki Bolşevik iktidarının varlığını ise Almanya desteği ile harb-i umumi de esir alınan ve şimdi salıverilmiş olan paralı asker desteği ile izah eder. "Rus milleti Bolşevik aleyhtarıdır... Köylüler Bolşeviklerden nefret ediyorlar." tespiti yapan yorumcu, orta tabaka ve ruhani cemaatlerin yanısıra menfaatları icabı Bolşevikliğin lehine olmaları beklenen üç milyon amelenin dahi Bolşevikleri istemediğini kaydederek Bolşevikleri kuşatan "Beyazlar"dan övgüyle söz eder.

"Üç Rus Generali (Kolçak, Denikin ve Judeniç) sadık ve cesur askerleriyle Bolşeviklik kraliyetini demir bir çember içine almışlardır. Bu daire hergün daha ziyade darlaşıyor. Ve kati lûtufkâr Rusya'yı menfûr kâbusundan kurtaracak darbe elbette bir gün dehşet ve adaletiyle inecektir."

"Domuz Avı... Bolşevik Avı"

Alemdar'ın 29 Eylül tarihli, adeta Rusya özel sayısı olan nüshasında, "Bolşevik Avının Kahramanı" başlıklı yazının altında üç karşı devrimci komutanın resimleri ile cephe durumunu gösterir bir haritaya yer verilmiştir. Amiral Kolçak'ın hayat hikayesi ve askerliğinin anlatıldığı bu yazıdan başka gazetenin sahibi, sorumlu müdür ve başyazarı Refii Cevad'ın "Bolşevik Avı" başlıklı bir başyazısı da yine bu sayıda yer alır. Yazar başlıktaki espriyi şöyle izah eder:

"Bizim heyeti tahririye müdürü, Bolşevikler'e karşı vukubulan harekattan bâhis yazılara Bolşevik Avı sernâmesini koymuş. Bu terkib bende domuz avını, canavar avını hatırlattı. Hakikatten Harb-i Umumîde Rusya'da ne bağ bırakıldı ne bahçe."

Rusya'da Bolşeviklerle Osmanlı ülkesindeki İttihatçıları aynı derecede "muzır ve madûn" [aşağı] sayan Refii Cevad'a göre Rusya'da Bolşevikler Aristokrasiyi mahvetmişlerdi; İttihatçılar da memlekette-ki kibar hayatını; Bolşevikler servet sahiplerini soyarken İttihatçılar bütün memleketi soydular. Bu karşılaştırmadan sonra "bugün"e ve Anadolu'ya dâir şu tesbiti yapar:

> "Bütün insaniyete karşı bir müfteris canavar şeklinde olan Bolşeviklik bizim İttihat ve Terakki'ye nisbetle Karakulak suyu gibi hafif kalır. Rusya'daki Bolşevikliğin mahiyeti az zaman zarfında anlaşılarak insanlık müctemii [birleşmiş] bir halde bu canavara mukavemet eyledi.
> Memleket bü mevzîî hastalığın menşeini bularak başını ezeceği sırada İttihat ve Terakki yeşilliklerinden zâhir olan engerek gibi Bolşeviklerden zehrini aldı. Ve o zehiri sâf ve pâk Anadolu'ya saçmak istiyor."

1919 Güz'ünde şiddetlenen İç Savaş ile ilgili haberlerde de aynı anti-komünist söylem göze çarpar. 20 Ekim tarihli *Alemdar*'ın cepheden haberleri "Bolşevik Saltanatının Sükutu" başlığıyla verilmiş. Alt başlıklarıysa şöyle: "Bolşevikler Son Günlerini Yaşıyor; Petersburg Sükut Etti mi?; Bolşeviklerin İzmihlâline Doğru" 26 Ekim'deki haber "Bolşeviklerin İmhası Arefesinde" başlığıyla verilirken 28 Ekim 1919 tarihli Rusya haberlerinin başlığı "Bolşevikliğin Mezbuhâne Gayretleri" şeklinde verilmiş. Alt başlıkları şöyle: "Petersburg Kapılarında Muharebeler; Lenin'e Suikasd; Bolşevikler Havf [korku] ve Dehşet İçinde; Şimal-i Garbi Rus Ordusunun Muvaffakiyeti; Bolşevikler Sulh Talep Ediyor." Gazetenin ertesi günkü Rusya haberiyse "Bolşevik Avının Hitâmına Doğru" diye verilmiş.

Alemdar, 3 Kasım tarihli nüshasındaki "Troçki Bir İhtilalci midir?" başlıklı haberini *Matin* gazetesinden aktarmış. Yazıda Troçki'nin ihtilalci değil mürteci olduğu kaydedilmiş.

7 Kasım 1919 tarihli nüshasında "Bolşeviklerin İhtilalci Mahkemeleri"nden haber veren *Türk Dünyası* dergisi resimli ve çift sütuna manşet haberini şöyle geçer:

> "İhtilalci malıkemeleri azası hemen daima amele ve köylülerin mutaassıb kızıllarından, amele gürulıunun en câhil ve hunhar efrâdından ayrılmıştır."

Alemdar'ın 9 Kasım günkü haberi "Lenin'in Nedâmeti" başlığıyla Moskova'dan Rus Ajansı mahreciyle verilmiş. Habere göre Lenin, A.B.D.'de bir Bolşevik temsilciye yazdığı mektupta şöyle yazmış:

> "Rus amelesi ve köylüsünü takdir hususunda ifrâta kapıldığımı itiraf ederim. Bunların kusurları komünist idaresini gayr-ı kâbil-i müdahale bir hale getiriyor..."

Aynı gün veriyen öteki haberse "Cellat Başının Emri" başlığıyla verilmiş:

> "Komünist *İzvesitia* gazetesine göre askerden kaçan veya askeri vazife kabul etmeyen ve ormanlarda saklanan 12 yaşından büyük kişilerin idam edildiğini haber vermiştir."

Yenigün 16 Kasım günkü "çift" sütuna manşet tam sayfadan verdiği yazıyı, "Rus Muhalif Sosyalistlerinden Mösyö Aleksinski" ile "Rusya ve Şark Mesâili" hakkında yapılan mülakâta ayırmış. Mösyö Aleksinski, Bolşevikliğe karşı mücadelede Güney Rusya'da hızla yaygınlaşan "Milli Vahdet" fikrinin, General Denikin tarafından "mürteciâne olmayan emeller" doğrultusunda değerlendirildiğini kaydediyor.

"Nogaysk" eyaletinde "İslam rüesâyı ruhâniyesi"ne Bolşeviklerin yaptığı tazyik ile ilgili toplanan heyet hakkındaki haberini *Alemdar* 20 Kasım günkü nüshasında "Bolşeviklerin İslamlara Mezâlimi" başlığıyla verir.

Peyam-ı Sabah 10 Ocak 1920 tarihli "kapkara" haberini "Petersburg'da Hayat" başlığıyla vermiş. Habere göre Petersburg'da hayat:

> "Kapkara bir ekmek için daimi bir mücadeleden ve mütemâdi bir kabus-ı tecessüs ve idamdan ibarettir...
> Bolşevikler baskınlarını umumiyetle gece yaptıkları için ve her dakika ve her an basılmak ihtimali olduğu için halk elbisesi ile yatağa girmektedir.
> Mahkemeler kurun-u vüstâdaki [ortaçağ] gibi cürüm yerinde ahali tarafından seçilir ve hüküm o an icra edilir...

Bolşevik mekteplerinde çocuklara pek mükemmel elbise ve âlâ yiyecek verilmekte ve kendilerini bu suretle Bolşevik idaresine alıştırmaya çalışmaktadırlar.
Bolşevikler lehinde mütemadiyen telkinâtta bulunmak mecburiyeti olan muallimler pek sıkı bir tarassut altındadır... İşte Bolşevik idaresi: Umumi bir sefalet içinde bir elden alıp diğerine vermek!"

"Bolşevikler Münevverleri ve Zenginleri Kesiyorlarmış"

Alemdar'ın 18 Ocak 1920 tarihli nüshasında, "Cenubî Rusya'da Bolşevik Mezâlimi" başlığı ve T.H.R. Ajansı "tebliğ ediyor" mahreciyle verilen haber, "*Times* gazetesi yazıyor" notu da iliştirilerek Güney Rusya'da Bolşevikler tarafından icra edilen mezâlimi tetkit etmek üzere Denikin tarafından oluşturulan komisyon üyelerine dayanarak kaleme alınmış. Buna göre Bir İran Konsoloshanesine iltica eden 270'i Müslim 40'ı Hıristiyan ahali Bolşeviklerce mitralyözle telef edilmiştir.

Alemdar, karşı devrimci General Denikin'in oluşturduğu "Bolşevik Mezalimini Tahkik Komisyonu" ile ilgili haberleri bir süre takib eder. 26 Ocak'ta verilen habere göre

> "Bolşevikler tarafından Odesa'dan tanzim edilen bir listede öldürülmesi lazım gelenler yazılmaktadır. Listede birinci derecede profesörler, âlimler avukatlar, mühendisler ve burjuvalar (askerlere gelince onlar nerede bulunurlarsa öldürülüyorlar) vardır."

1919 Aralığında Moskova'da yapılan Yedinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'nde Bolşevikler ile Menşevikler ve öteki muhalif gruplar arasında yapılan ateşli tartışmalardaki eleştiri ve özeleştiriler *Alemdar* gazetesinin 1 Şubat 1920 tarihli nüshasında "Bolşeviklerin İtirafâtı" başlığıyla verilmiş. Haberde kongredeki tartışmalardan yapılmış aktarmalar şöyle verilir:

> "Vulin [!] (komiser): Komünist kelimesi yalnız burjuvalar değil aşağı tabakâtı bizim siyasetimiz yüzünden harab ve perişan olan proletaryayı da tahkir edecek bir mahiyet aldı.

> Zinovyef: Hafî [saklı] değildir ki komünist kelimesi bir küfür oldu. Ahali Perm (?) havalisinde komiser denen insanlardan istikrah ediyor [iğreniyor]. Bu vekayii inkâr etmek fâidesizdir..."

Alemdar gazetesi 17 Şubat'ta Teali-i İslam Cemiyeti'nden yapılan bir açıklamayı "Müsülmanlık ve Bolşevizm" başlığıyla haber eder. Cemiyetin, Bolşevikliğin, hiç değilse tatbikatı itibariyle, "Ahkam-ı İslamiye ile hiç bir veche ve suretle tevfîk [uygun kılma] kabul etmeyecek derecede hâl-i tebâyün [aykırılık]" içinde olduğuna dair tesbiti gazete için baş sayfa haberi yapılmış. *Alemdar* ertesi gün, sâbık Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'den bir gün önce Cemiyetce yapılan beyanatı "tasdik ve teşvik" eden bir beyanatı daha yayınlar. Sabık Şeyhülislam beyanatında şunları kaydeder:

> "Bolşevikler, münevverleri ve zenginleri kesiyorlarmış. Halbuki din-i İslam ehl-i ulemanın kadr û kıymetini tebcîlde [ululama] pek ileri gittiği gibi...
> Kur'ân-ı Kerim insanların servet ve maişet itibariyle derecât-ı muhtelife ve mütefârika üzere halk olunduklarını [yaratıldıklarını] tasrih ediyor. Garibdir ki Bolşevikler say ve âmel müdâfii görünmeğe çalışdıkları halde, ağniyanın [zenginlerin] hazır kazanılmış paralarını cebren ellerinden alarak o servetlere kendileri konmak istiyorlar. Galiba bu Bolşevikler bizim İttihatçılara benziyor."

İkdam gazetesinin 27 Nisan'da "Rusya'nın hâli hakkında kus mümessili siyasiyesiyle mülakaat" başlığıyla yayınladığı görüşme yine karşı devrimci grub arasında yer alan "Mösyö Neratof" adında bir kişidir. Mösyö Neratof görüşmenin bir yerinde

> "namuslu insanlar (Beyaz Ruslar) vasıta-i sayi bulmaktan aciz bir takım serserilerden başka bir şey olmayan Bolşevikler tarafından dûçâr-ı taan [aşağılanıyorlar] oluyorlar"

der.

"Bolşevik miyim ? Öyle ise İçmek İçin Bir Kadeh Votka ve Sevmek İçin Sevimli Bir kadın!"

Cenab Şahabettin, 12 Temmuz günkü *Peyam-ı Sabah*'da "Rus Ruhu ve Bolşevizm" başlığıyla uzun ve edebi bir tarzda kaleme alınmış dehşetengiz bir yazı yazar. Cenab Şahabettin, Bolşevizm hakkındaki fikirlerini sorduğu "Gospodin K." adlı bir Rus'un Bolşeviklik aleyhdarı fikirlerini aktarır. Cenab Şahabettin'in sorusuna "acı bir tebessüm ile uzun bir dakika düşündükten sonra":

> "Tarih-i medeniyetin en büyük yarası! Bu kanlı çığ Şimal-i Şarki'den yuvarlandı. Lakin yarın bütün cemiyet-i insaniyeyi ezecek..."

cevabını veren bu zât pek meş'ûm ve müdhiş bir tablo çizer:

> Ne hâkim, ne kanun, ne din, ne mabud, ne fazilet hiçbirini bir Bolşevik tanımaz ve tanımak istemez. Bolşevik miyim? Ben, öyle ise yalnız iki şeye ehemmiyet verebilirim: İçmek için bir kadeh votka ve sevmek için sevimli bir kadın!.. Gafûr [yargılayan] Bolşevizm bir lokma ekmek için ve bir lahza lezzet için anbarları, müzeleri, mabedleri, Rusya'da hayırlı ve güzel neler varsa hepsini yıkıyor, yakıyor. Büyük Petro'nun heykeli yıkıldı ve suya atıldı; mukaddes sanemler [putlar], sarhoşların salyası ve Sovyetlerin çizmesi ile kirlendi ve parçalandı, kadınların ve kızların cevher-i ismeti [namusu] fürûş pây [ayağa düştü] oldu. Yatağından taşan bu sel-i cünûn [delilik seli] evimizi elimizden aldı; yatağımızda yattı ve namusumuzdan kendisine hisse-i şöhret çıkarmak istiyordu... İnsanî setre-i medeniyetten [uygarlık örtüsünden] kâmilen soyunmuş ve yalnız redaet-i ibtidaiyesiyle [ilkel bayağılık] kalmış tasavvur edebilir misiniz? İşte Bolşevik odur.

Kazanlı olduğu anlaşılan Rusyalı zâtın son sözleri o günkü Rusya tablosunu tamamlar:

> "Şimdi 160 milyon bedbaht kan ve gözyaşı içindedir. Gündüzleri her taraf aydınlıkta ağlıyor; gece her yer sükut ve zulmet içinde kanıyor. Meğer Çarların çifte başlı kartalı ne kadar rahim ve keremkâr hayvanmış! Omuzlarımıza asırlarca ağır gelen Romanof tâcını şimdi bir francala gibi aziz buluyoruz."

Son olarak Cenab Şahabettin uyarır: "Bolşevizm üzerine bina-yı hayalet eden dalgın vatandaşlarımızın kulakları çınlasın!"

İç savaşın zigzaglarla ve toz duman içinde cereyan eden seyri keskin bir antikomünist uslupta kaleme alınır. Örnekse 31 Ağustos'da *Peyam-ı Sabah*'da, öteki gazetelerde rastlanmayan, cephe haberleri "Bolşeviklerin Yeni Bir Hezimeti" başlığıyla, 1 Eylül günkü haber ise "Bolşeviklerin Müthiş Zayiatı" başlığı ile adeta müjde verir gibi verilir.

Peyam-ı Sabah'ın 7 Eylül tarihli ve "Bolşevikler Baku'ya Nasıl Girmişler?" başlıklı yazısı Bolşeviklere bir küfürname gibidir. Şöyle hikaye edilir:

> "Zenginlerin bütün emvâl ve emlâkini en adi şeylere varıncaya kadar zabd edip bir sefahat-ı tâmme içinde yaşayan Bolşevikler ahali ve ameleyi bu pahalılığın önünü almak için kooperatifler açacaklarını söyleyerek kandırmak istiyorlardı...
> Müskirât ve fuhuşâtı zâhiren meneden Bolşevikler yağma ettikleri meyhanelerdeki müskirâtı ile sabahlara kadar fuhuş ve rezalet içinde yaşıyorlardı. Sokaklarda namuslu bir ailenin gezmesi müşkil, adeta muhâl [olmayacak şey] idi. Hiç bir senedin 10 bin Rubleden fazla servete mehil olması katiyen menediliyor. Bir gece bir Bolşevik neferi yanında bir fahişe olduğu halde rast geldiği bir faytonu bilâ tereddüt cebinden çıkardığı yarım milyon Ruble ile satın alıyordu."

1922 Kasım'ında Ankara'nın emriyle İstanbul'dan İzmit'e kaçırılarak öldürülecek olan Ali Kemal'in *Peyam-ı Sabah*'da 30 Eylül 1920'de yayınlanan başyazısı, Bolşeviklik düşmanlığı ve Beyaz Ordu muhabbeti ile kaleme alınmış:

> "Ben Bolşevikliğin tabiatın insanlığın başına musallat ettiği tabiat afetleri gibi bir şey olduğuna inanıyorum... Anadolu'daki zorbalarımız o girdaba yuvarlanmış dört elle Bolşevikliğe yapıştılar."

Alemdar'ın 12 Kasım tarihli haberinin başlıkları aynı minval üzeredir: "Bolşeviklik Anadolu için bir âfettir; Türkiye'ye Bolşeviklerden ancak fakr û sefâlet gelir." Gazete Türklerin Bolşeviklikle uyuşamamasında dinî sebeblerin de altını çizer:

"İslamlık Bolşeviklikle muhaliftir. Bu bir hakikat-ı katidir. Kur'an-ı Kerim'in bazı ayet-i celilesi İslamiyetin Bolşevik prensiplerine muhalif olduğunu pek sarih bir surette telkin eylemektedir."

Vakit gazetesinde 25 Kasım 1920 tarihiyle yayınlanan "Muharrir-i Seyyah" imzalı ve "Ruslar Arasında" başlıklı iki sütuna tam sayfalık röportajda, İstanbul'daki Rusların hâl-i pür-melâli de Bolşeviklikten nefret hissini vermeye yetmiştir denilerek yazıya şöyle son verilir: "Bu güzel, bu dilber halkı perişan edenler için içimde derin bir nefret ve isyan vardı!"

Cenab Şahabettin, 29 Kasım 1920 tarihli *Peyam-ı Sabah*'da uzun bir başyazı ile "Felsefe-i Bolşevizm"i anlatır okuyucularına; bolşevikleri Yeniçerilere benzeten Cenab Şahabettin'in olan bitenin inkılab değil ihtilal olduğu, tarihin tanıdığı en vahim toplumsal afet olduğu yolundaki yazısı için Ek-9'a bakılabilir.

"Bir Bolşevik Her Halde Moskoftur Yani Türk'ün Asırlanmış Hasmıdır"

Peyam-ı Sabah'ın başyazarı Ali Kemal 10 Aralık 1920 günkü başyazısını da "Bolşeviklik ve Türklük"e ayırır. Bolşeviklerin Kafkasya ve Asya'daki Türkî uluslar arasında gösterdiği faaliyetlere işaret eden yazısında Ali Kemal, bu "yakınlaşmanın" olamazlığını anlatır:

"Esasen cihanda her cihette ananât, ictihâd ve sâirece birbirlerine ruhen zıt, mugayyîr iki kütle varsa onlar da Bolşeviklik ve Türklüktür. Bir Bolşevik ne olursa olsun ananât itibariyle her halde Moskof'tur yani Türk'ün asırlanmış hasmıdır. İctihaden, iştirâk-i emvâl ve nisvân ve sâire tarafdarı olduğu için Türk'ten lilhamd fersah fersah uzaktır. İtikadca ise salâbet-i diniyeyi [din sağlamlığını] her endişenin her emelin fevkinde o derece mukaddes ve muazzez tutan bir mümin... Bolşevikliği tabiâtiyle menfûr merdûd görmez mi?"

Türk-Moskof düşmanlığının ezeli ve ebedîliğine işaret eden Ali Kemal, denize düşen Türklerin Bolşevik yılanına sarılması olarak tanımlar Türkî kavimlerin ve bu arada Anadolu'nun Bolşeviklere olan temâyülünü:

"Filvaki mesel-i meşhurumuzdur denize düşen yılana sarılır derler, biz de inkâr edemeyiz ki bugün denize düştük gibiyiz, belki daha ziyadeyiz, fakat bu tehlikeden yakamızı kurtarmak için Bolşeviklere sığınmak kadar bir cinnet, bir âfet tasavvur olunamaz."

Bir İttihadcı düşmanı olan Ali Kemal "Küstahlar Fırkası" olarak nitelediği Bolşevikler ve İttihadcılar arasında da benzerlikler kurmakdan geri kalmaz.

"İttihad ve Terakki Cemiyetinin iki hasleti vardı ki Bolşevikliği az çok andırırdı; onlardan biri en alt tabakadan türemiş, ananâta asla riayet etmeyecek türemiş, aslen ve neslen milletin en samimi gayelerine bîgâne fakat o nisbette bîpervâ bir ekalliyet-i mütegallibe olmak; saniyen de mevki-i iktidarı muhafaza etmek, memleketin daima hâkimi kalmak için en menfûr en merdûd ve müstebidlere rahmet okuturcasına idare-i umûr eylelmektir...
Bu iki hassaca [özellik] ve haysiyetce Bolşeviklik ve İttihat Terakki birdir. O hizb-i mütecâsirleri [küstahlar bölüğünü] yek diğerine en ziyâde yaklaştıran bu hassalardır, şayet Ankara ile Moskova arasında bir tekarrüb [yakınlaşma] bir ittifak vâki oldu ise o da Türklüğün, hâşâ, Bolşevikliğe meylinden değil sâlif'üz-zikr [evvelce zikredilmiş] iki endişedendir."

Konya isyanının bastırılmasında akıtılan kanların ve şiddetle uygulanan bastırma tedbirlerinin "Kemâliler"in ne denli vahşi ve gaddar olduklarını gösterdiğine işaret eden Ali Kemal "İşte onlara bu cüretkârlığı, zulümde bu ifratı, idare-i memlekette bu şiddeti telkîn eden Bolşeviklik oldu" diye yazar.

Peyam-ı Sabah'ın 23 Aralık 1920 tarihli nüshasının baş sayfasında Refik Halid'in "Menâkıbnâme-i Bolşevikân" başlıklı yazısına yer verilir. Bolşevikleri kastederek, "Bu tuhaf kimselerin adetlerine dâir" alt başlığı ve müsteâr adına izâfeten de "Kirpi fakir'in kaleminden bir eser" notuyla yayınlanan ve günümüz Türkçesine çevrilmesi hem pek zor hem de çevrildiğinde dil ve üslubundaki nükte ve

zerafeti epeyi kaybeden bu yazıyı anti-Bolşevik retoriğin edebî ve mizahî şahikası olarak Ek'de vermeyi uygun bulduk.[70]

Peyam-ı Sabah, 24 Aralık'ta Osmanlı efkârıumumiyesini iyi tanıdığı Gustave le Bon'a başvurarak "Bolşevizm Aleyhinde" başlığıyla bir "mühim beyanat"a yer verir.

1921 yılının ilk günlerinde, 4 Ocak'ta, *Peyam-ı Sabah* gazetesinin "Bolşevik Aleminde"n verdiği ilk haber "Lenin Aleyhinde Suikasd" haberi olur. Kopenhag mahreçli olup Paris'ten alınan habere göre "işin hakikatı" şöyle yazılır:

> "Fabrika ameleleri, aralarında bir heyet seçerek "yiyeceğimiz yok" diye şikayet için Kremlin'e gönderiliyor. Bu heyet sarayın kapısından içeri alınır. Hole sevk olunur. Orada hemen kurşuna dizilir, işleri bitirilir. Bu vakanın hakikatını setr [gizlemek] için Lenin'e bir suikasd tertibâtı gibi gösterilmiştir."

Haberin ardına eklenen bir diğer küçük haberde ise Eylül ayı zarfında Bolşevik İdaresinin kurşuna dizdirdiği erkek-kadın-çocuk sayısı[nın] 4000'i bul..." duğu kaydedilir.

"Bolşevikler-Rus Köylüsü" başlığıyla ve Ş.M. rumuzları ile 5 Ocak 1921 tarihli *Peyam-ı Sabah*'da yayınlanan başyazı, "Fransız gazetelerinde çıkan ve Rusya'ya girmeyi başaran yabancı gazetecilerin "vesâike müstenid müşahedelerini Osmanlı kârilerinin nazar-ı dikkatine sunmak fâidelidir" notuyla başlatılır. Yazıda en büyük özlemi toprak sahipliği olan Rus köylüsünün bu emeline imkân vermeyen Lenin'i ve komünist tatbikatçıları kıyamla devireceği yorumu yapılır.

"Lenin, Muannid, Hilekar, Gaddar Bir Karl Marx Tılmizidir."

12 Ocak tarihli başyazı ise yine Ali Kemal'e ait. "Büyük Petro'dan Lenin'e" başlığıyla yer alan yazıda, geniş yığınların barış, toprak, vs. isteklerine cevap veren ve beşeriyeti alt üst eden dehalar arasında sayılan Lenin için şu tasvir yapılır:

---

[70] *Bkz.* Ek-10.

"Muannid, [inatçı] hilekâr, gaddar fakat azminden geri dönmez alelhusus muayyen bir gaye takib eyler, ona vâsıl olmak için bilâ-fütûr, bî-pervâ, dinî, örfî, ahlakî, içtimaî ve sâire hiç bir kayd hiç bir endişe gözetmeksizin dilediğini yapar.
Malumdur ki Lenin, Karl Marx'ın ateşîn bir tılmizidir. [talebesidir]hatta yalnız tilmizi değil fâlün-limâ-yürid [71] idi. Alman filozofun efkâr-ı ihtilalkârânesini mevki-i tatbike böyle geniş bir sahada var eden o oldu. Lenin bu tatbikatta şehirlere taallük ettikçe muvaffak oldu, bütün sermaye teşkilatını yıktı, hakk-ı raiyeti, bankaları, ticareti sildi süpürdü, fabrikaları millileştirdi, yani millete mâl etti. Parayı ortadan kaldırdı, ilga eyledi hâsılı ulûm-ı iktisadiyenin bütün düsturlarını ayak altına alıyordu fakat netice ne oldu? İstihsalât durdu, sefalet ortalığı o derece istilâ eyledi ki koca Lenin memleketine bir parça iktisâden hayat verebilmek için ecnebi sermayelerine, ecnebi ticaretine müracaat etmek, dahilde imha eylediklerini hariçde teşvik eylemek yoluna naçar saptı. Hakikatte meslekçe iflas etti.
Zaten köylülerle ziraat âleminde düsturlardan hiç birini tatbik edemedi. Mamaafih kurduğundan şaşar, azminden döner insan olmadığı, hileden ve dolaptan da çekinmediği için bu muvaffakiyetsizliğini haricen iknâiyâtıyla, bu iknâiyât sayesinde memâlik-i mütemeddinede husule getireceğini umduğu taklîbât [değişikliklerle] ile örtmek dâiyesindedir.
İşte davulun uzaktan sesi hoş gelir. Bolşevikliğin bu iç yüzünü bilmediğimiz için öyle bir afetten siyasi, iktisadi ve sâire derdlerimize devâ aramak vehîmesine kadar kapılıyoruz..."

Ali Kemal 16 Ocak 1921 tarihli *Peyam-ı Sabah*'daki köşesinde Sovyetler ile İngiltere arasında yapılan antlaşma münasebetiyle kaleme aldığı yazıda "Bolşevikliğin Tekamülü"nde bir duraklama ve geriye dönüşü gözlemler. "Bilindiği gibi sosyalizm nazariyatının fiile geçirilmesi teşebbüsü fena halde iflas etmiştir" tesbitiyle başlayan yorumu şöyle devam eder:

"Bir müddettir bizde her kafadan bir ses çıkıyordu. Bolşeviklerin Asya'da şöyle yapacakları, böyle yapacakları hatta Anadolu'ya, Irak'a, Arabistan'a ve saireye inecekleri söy-

71 Fa'âlün limâ yürîd (Dilediğini yapar). Allah'ın sıfatlarındandır.

leniyordu... Avrupa'ya bile bir Şark akımından bahsolunuyordu. Bu hayallere kapılanlar siyâsiyâtın hakayıkında ya gaflet ya tegâfül edenlerdi. Evvel emirde Bolşevikler de bu derece fütuhât için, satvet, vüs'at, liyakat yoktu...Bu güne kadar Bolşeviklerin Avrupa'ya karşı bize müzahereti [yardım etmesi] dilimizden düşmüyordu, son itilâfnâme ile bu hayallerin yok olduğunu görsek bile mesele yok başka hayallere saparız..."

Ali Kemal'in bunları yazdığı günlerden çok önce 1920 Güz'ünde "Millîciler" eline geçmeye başlayan Sovyet yardımı 1921 başından itibaren artarak devam edecektir.[72]

14 Şubat tarihli *Peyam-ı Sabah*'ın baş sayfa haberi "Anadolu Bolşevik Olamaz" başlığıyla *Hakimiyet-i Milliye*'den aktarılmış; "Mustafa Kemal Paşa[nın] bizzat Komünizm bizde kâbil-i tatbik değil..." dediği sevinçle haber edilmiş.

23 Şubat günkü *Peyam-ı Sabah*'dan Ali Kemal, bu kez de, "Bolşeviklik ve Çarlık"ın mukayesesini yaparak Bolşevik terörünün ve zulmünün Çarlık devrinde olup bitenleri arattığını yazar. Çarlığın yayılmacı siyasetinin de Bolşevik devrinde aynen sürdüğünü kaydeden Ali Kemal,

> "Son haberler doğru ise Sovyet Hükümeti Gümrü'yü ve Kars'ı tahliye için Ankara'ya bir ultimatom göndermiştir. 48 saat mühlet vermiştir. Yarın Erzurum ve Van için aynı teklif neden melhûz olmasın [düşünülmesin]?...
> Hani M. Kemal ile Lenin müttefik idiler, el ele vererek, müttehiden Avrupa'nın, İtilaf Devletlerinin aleyhlerine yürüyeceklerdi?...
> Bolşevikliğe mukavemet için Osmanlı hilâfet ve saltanatı büyük bir kuvvettir. Çünkü Asya'da ve Rusya'da Bolşevikler gunâ gûn tezvîrleriyle [türlü dalaverelerle] Müslümanları Avrupa'ya karşı diledikleri gibi kullanıyorlar. Halife-i İslamın bir emri ve ikâzı bu fesâda pek kolay hâtime çeker [son verir]..."

Ali Kemal yazısını, "M. Kemal ve hempaları"ndan gelen "mesud bir haber" ile bitirir:

---

72 Şemsettinov, A.Y.A. Bagirov, *Bir Karagün Dostluğu Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri*, İstanbul: Bilim Yayınları, 1979, s. 234-235.

> "Ankara'da cereyan eden ahvâle göre hususiyle o Komünizm fırkalarının, gazetelerinin inhılâlinden [dağılma] insidadından [kapanma] sonra Mustafa Kemal ile hempalarının bu sarhoşluktan ayıldıkları, Bolşeviklikten soğudukları anlaşılmaktadır ki biz bu istihâleyi [dönüşme] mesud buluruz."

Peyam-ı Sabah'ın 28 Şubat günkü başyazısı "En Büyük Tehlike" başlığıyla Ali Kemal'e ait. Bolşeviklerin Ermenistan ve Azerbaycan'dan sonra Gürcüstan'da da yönetimi zorlamasıyla ilgili haberler üzerine kaleme alınan yazıda, hem Anadolu hem de bütün Doğu bölgesi için vâki bu büyük tehlikeye karşı

> "... en birinci ve en müessir tedbir hilafet ve saltanat-ı Osmaniye'nin takviyesiyle tıpkı Kırım muharebesinde olduğu gibi Slavlığa karşı bir sed..."

oluşturulması gereğine işaret edilir.

Ali Kemal 26 Mart 1921 tarihli başyazısını yine Bolşevikliğe ayırır. Bu kez Osmanlı efkârıumumiyesinde Bolşevikliğe dâir fikirlerin ve izlenimlerin tahlilini yapar. Buna göre "Leninleri, Troçkileri birer mütefekkir sayanlar ile Bolşevikleri başlangıçta fikir sahibi bulmakla birlikte galeyana getirdikleri "süfela tabakası"nın ihtiraslarına sed çekemeyerek kan ve vahşete kapılan güruh olarak görenler olmak üzere iki eğilim vardır. Ali Kemal bu iki görüşü de sınamanın en iyi yolunun "Bolşevikliğin bazı müessesât-ı içtimâiyesi ile tatbikatta [ki] faaliyeti"ni izlemek olduğunu belirterek Rusya'da Fransızca öğretmenliği yapmış bir şahsın İsviçre'deki bir dergide yayınlanan hatıratına nazaran Bolşevik eğitim sisteminin Türklük'den ne denli uzak olduğuna işaret eder.

> "Evvelemirde Lenin'in fermanıyla "ıskât-ı cenin" [kürtaj] bir umûr-ı meşrû [meşru işler] olmuş. Bir kadının çocuğunu düşürmeye hakkı var...
> Terbiye-i etfâle [çocukların terbiyesine] gelince. Bakınız bu hususta o ricâl-i inkılâb nasıl düşünüyorlar. En birinci gaye mümkün olduğu kadar erken çocuğu ailesinden nez' [koparma] hatta gasp eylemektir. Petrograd'da, Moskova'da dört yaşına bâliğ olur olmaz çocuğunu terk edeceğini vaad eden her vâlide, doğurduğu zaman 50.000 Ruble kadar bir câizeye mazhar olur. Böyle elîm bir pazarlığa kaç valide râzı olur? Tabii pek az. Fa-

kat razı olmayanlara karşı hükümet kuvveti cebriye kullanmaktan çekinmiyor, yavaş yavaş çocuğu ele geçiriyor. Bolşeviklerde mektep büsbütün başka düsturlara tâbîdir. Çocuk ders dinlemek isterse ders dinler, şarkı söylemek isterse şarkı söyler, raks etmek isterse raks eder. Bu arzulara karşı koyan olmaz. Sonuçtan ne hocalar ne aileler hiç kimse memnun değildir.

Çocukların kendi malları olmadığı için okuldaki eşyaları kırıyorlar. Etrafı pislik götürüyor...

Bir kere o sâf, o mutî [itaatkar], o mümin Anadolu halkını bir kere de yukarıda numunesini arz eylediğimiz düsturları göz önüne getiriniz. Artık Türklükle Bolşeviklik arasında bir münasebet tasavvur edebilirseniz ediniz. Böyle bir umûr-ı müstekrehe teşebbüs eden hin oğullarının aralarında hacıların ve hocaların bulunmalarına da hayretten geri kalmayınız."

"Bolşevizm Foyası" başlıklı köşede "Tanıdıklarımızdan Bir Zâtın Mektubu"nu yayınlayan *Peyam-ı Sabah*, Trabzon'da bulunup Anadolu'ya geçmiş, buradan da İstanbul'a bir mektup göndermiş olan birisinin Trabzon notları içinde "Bolşevizmin mahiyet-i şeniyesi hakkında en şayân-ı dikkat tafsilatı" verir. 1921 tarihinde yayınlanan mektupla ilgili haberde Bolşevikler'in "bîrahmâne" takib ettikleri terörü işitmenin bile "bir insanı tedhiş için kafî bir vâsıta" haline geldiği; örnekse bir köyü, kasabayı kâmilen, içinde canlılarla birlikte, tahrib ve katliam edebildikleri; yüzlerce insanı mezarlarını kendilerine kazdırmacasına itlâf edebildikleri; o günlerde Batum'da yaptıkları gibi yağmagirlik ettikleri anlatılır.

"Zaten yağma ve yağmagirlik ettiği gün bendenize Bolşeviklik iflas etmiş demektir...

Ben herhalde Bolşevik ile Bolşevikler arasında büyük fark görmekteyim. Bolşeviklik fenâdır. Çünkü idare kâmilen genç değil fakat çocukların ellerindedir. Derbeder, karışık, serbâz bir idare. Meselâ bugün bir süvari alay komutanı, yarın alay komitesinin emriyle nefer oluyor. Bu gün alay komutanlığı eden yarın hayvan tımar ediyor."

12 Aralık 1921 tarihli *Peyam-ı Sabah* bu kez "Bolşeviklerde Kadınların Mevkii ve Nüfuzu" başlığıyla kadınların durumunu tartışır. Rusya'da Bolşeviklerce kadınlara verilen hürriyetin onların ahlakını yükseltmek şöyle dursun bilâkis onları ahlaksızlığa sevk

ettiğinin kaydedildiği yazının kaynağı olarak "Fransa muharrirlerinden biri" gösterilir. Kadınların her mesleği yapıyor olabilmeleri şöyle yakınılmasına yol açmıştır.

> "Kadınlarla erkekler arasında katî müsavât ilan etmişlerdir... Bu hürriyetin hemen [hiç] hududu yoktur. Bu durum onların durumunu iyileştirdi mi, ahlaken yükseltti mi ne gezer!"

Ulusal Mücadelede İttifak Sorununun Bileşeni Olarak Bolşeviklik

15 Mayıs 1919'da İzmir'e Yunan kuvvetlerinin çıkmasıyla başlayan Anadolu'nun işgaline karşı, önce kendiliğinden bir hareket olarak başlayıp çok geçmeden çoğunluğu Osmanlı subaylarından oluşan öncü kadrolarca örgütlenerek, yerel ve ulusal pek çok kongreden sonra, Ankara'da B.M.M. ve hükümetine kavuşan ulusal kurtuluş mücadelesi, öncü kadrolarının toplumsal dayanakları itibariyle *Batı* ile işbirliğine yakın ve yatkın olduğu öteden beri söylenir.[73] 1919 ve 1923 yılları arasında hem İstanbul'da hem Ankara'da Batı ile Sovyet Rusya arasında gidip gelen ittifak arayışlarının Basın'daki izdüşümünü tesbit etmek hem bu tezin sınanmasını hem de dönemin siyasî iklimini daha yakından tanımayı sağlayabilir.

Ekim İhtilali'nin hemen ardından 3 Aralık 1917 tarih ve "Rusya ve Doğu Müslümanlarına" başlıklı bildirisi ile beraber Bolşevikler, Asya'daki bütün anti-emperyalist nitelikli ulusal ve dinsel hareketlere sempati ile bakacaklarının işaretini vermişler; nitekim 1920 Mart'ında toplanmaya başlayan III. Komünist Enternasyonal boyunca toplanan kongrelerde Türkiye'deki ulusal mücadeleye de selâm göndererek yakınlaşma işaretleri vermişlerdir.

Örnekse 1 Mayıs 1919 tarihli Komintern Yürütme Komitesi'nin "Dünya İşçilerine" başlıklı bildirisinde "Türkiye'nin İşçi, Asker ve Köylülerine" diye başlayan bir paragrafta Türkiyeli İşçi, Asker ve

---

73 Taner Timur, *Türk Devrimi*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1968, *passim*, Salek, *a.g.e.*, s. 704-5.

Köylülerden başladıkları "ihtilal"in sonunu getirerek "İşçi, Asker ve Köylü Sovyetleri"ni kurmaları istenmiş; 13 Eylül'de, Sivas Kongresi'nden iki gün sonra, Sovyet hükümetinin Dışişleri Bakanı Çiçerin ile Bakanlığın Müslüman Yakındoğu Dairesi Başkanı Neriman Nerimanov imzalı ve "Türkiye İşçi ve Köylülerine" başlıklı bir demeçte "Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti[nin] kardeşlik elini" uzatmaya hazır olduğu belirtilmiştir. Yine Çiçerin 1919 Aralık'ında toplanan Bütün Rusya Sovyetleri VII. Kongresine sunduğu raporda "Avrupa ve Amerika Kapitalizmine karşı... kaybolmuş hürriyetlerin yeniden kazanılması için yaptıkları mücadele müslüman dünyasına yardım etmek hususundaki samimi arzu[larını] Türklere ve her Müslüman ırkına mutantan bir şekilde ilan..." ettiklerini bildirmiştir.

"Asya Tehlikesi Bolşevizm Tehlikesi Değildir"

Sovyet Rusya'nın Anadolu'daki ulusalcı harekete göz kırptığı ve Anadolu'da Bolşevizm sempatisinin arttığı 1919 sonları ve 1920 başlarında Osmanlı basınında hâlâ Batı'nın Osmanlı İmparatorluğu için daha "hayırhâh" bir bakışa çekilebileceği ümit ve beklentisinin saklı olduğu gözlenir; tâ ki 16 Mart 1920'de İngiltere İtilaf Devletleri adına İstanbul'u işgal edip Meclis-i Mebusân'ı kapatsın.

Nitekim Ahmet Emin [Yalman], Anadolu'daki ulusalcı hareketin Bolşevik Rusya'ya doğru temâyülünden Avrupa'yı sorumlu tutarak şikayetlenir. *Vakit* gazetesinin 22 Ocak 1920 tarihli nüshasında yayınlanan başyazısında bu şikayet şöyle dile getirilir:

> "Bizi yok etmeğe kalkışmak ve Bolşeviklerin kucağına atmak Batı dünyasının en büyük hatası olmuştur. Moskova bize karşı iki yüzlü bir yol tutuyor. İşine geldiği zaman yüzümüze gülüyor, bir taraftan da Batı işçilerine... hoş görünmek için Ermeni meselelerinde ve başka işlerde bazı menfaatlere karşılık Batı ile uzlaşmağa ve bizi satmağa hazır olduğunu belli ediyor."

Ahmet Emin'in Rusya ve İngiltere arasındaki görüşme ve yakınlaşmaları Anadolu'daki ulusalcı mücadeleye düşmanlık olarak tercüme etmesinin başka örneklerine de rastgeleceğiz. Nitekim *Hakimiyet-i Millîye* gazetesinin 2 Şubat tarihli nüshasında imzasız yayınlanan "Asya Tehlikesi" başlıklı başyazıda, bütün Asya'yı kapla-

yan "isyan cereyanı"ndan ve bu cereyanı izahen İngiltere Hükümeti'nin "şark umûru"nun yetkilisi olarak "Lord Seydinham"ın, Asya'daki tüm hareketleri bu arada Kuva-yı Milliye hareketini de Bolşevizmin "pişdârı", öncüsü, bir kuvvet olarak göstermesinden yakınılarak Bolşevizm-Sosyalizm mesleğinin esasen Avrupa'nın bir ürünü olduğundan bahisle Asya tehlikesini hepten Bolşeviklik olarak görmekteki "Samimiyetsizlik"e dikkat çekilmektedir.

Avrupa'nın Bolşevizm tahribatından korkmasının yersiz ve gereksiz olduğu; bu cümleden olarak Asya'da olup biten her şeyde Bolşevikliği görüp bu arada sap ile samanı karıştırarak ayrımlı bakamamasından şöylece şikayet edilir:

> "Şu halde Bolşevizm Ruslardan başka hiç kimse için ne tehlike ne de bir endişe tevlid edemez...
> Hakikat bu merkezde olduğu halde Bolşevizm endişesiyle Asya tehlikesinin karıştırılması Asya'da zuhur eden her hadisenin Bolşevizm şeklinde telakkisi ve bu meyanda mesela Hindistan'a mesela Türkiye'ye Bolşevizm isnâdı ve güyâ bu tehlikenin önüne geçmek için tedbirler alınması yeni bir siyaset yeni bir emperyalizm oyunudur. Ve bunun en büyük delili Türkiye'de Bolşevizmi şiddetle takib eden İngiltere'nin Kopenghag'da Bolşevik murahhası Litunyof ile sulh müzâkerâtına devam etmesidir. Asya tehlikesi Bolşevizm tehlikesi değildir..."

Bu sıralarda Kopenhag'da İngiltere ile Rusya arasında sürdürülen barış görüşmelerinin Osmanlı efkârıumumiyesini ne denli endişelendirdiğinin başka örneklerine de rastlanılacak.

Daha önce, Ankara'daki ulusalcı hareketin doğrudan sesi, olan *Hakimiyet-i Milliye*'de Batı alemi özellikle İngiltere, bir kez daha açıkça, Anadolu'daki millici hareketin Bolşeviklerle ittifaka zorlanmaması için uyarılır. 11 Şubat 1920 tarihli gazetenin imzasız başyazısı "Kızıl Tehlike Etrafında" başlığıyla yayınlanmış. Yazıda, Churchill'in "Bolşevizm Rusya'nın siyaset programı olmayıp, bütün cihanın siyaset programıdır, her yerde zaferyâb olmadığı takdirde telef olub gidecektir. Mezkûr meslek propaganda ile yaşayan ve hücum iktidarından sâkıt olduğu anda vefat ediyor" tesbiti, "sıhhata yakın" bulunarak "Kızıl tehlikede asıl nazarı dikkat-i câlib olan mesele"nin "Avrupa emperlayizmine karşı Asya Müslümanlarının milliyet,

mevcûdiyet, temamiyet ve istiklâl umdeleri üzerinde harekete ve mücadeleye geçmeleri ve Bolşevizm ile bu esaslar üzerinde ittifak etmeleri..." olduğu; binaenaleyh böyle bir ittifakın Bolşevizmi "hücum iktidarı"ndan yoksun kılmak şöyle dursun bu iktidarı daha da pekiştireceğini; bu ittifak ilkelerine tazyik edildikçe ittifakın daha da "Neşv û nemâ" [büyüyüp gelişeceği] bulacağı uyarısı yapılır. Yazının devamında Avrupalı Emperyalistlere açıkça akıl verilmektedir:

> "Vaziyet-i umumîyenin şu mütalaa ettiğimiz tarzına göre Bolşevizmi şimdiye kadar bulunduğu mahiyetten çıkarmamak, Bolşevizm etrafında, hakk-ı hayat ve mevcudiyetleri nâmına mücadeleye girişerek aynı düşmanlar karşısında ve aynı tehlikeler içinde bulunmaktan mütevellid hiss-i müşterekle ittihad etmiş olan mürekkeb milletlerden yeni bir çenber daha vücuda getirmemek Avrupa için pek esaslı bir menfaat meselesidir. Ümid ederiz ki Llyod George demir telinden daha mukavemetli olması melhuz olan bu mukaddes çemberin merkez sîkletini ve vaziyeti tedâfiyesini [savunma durumunu] Fransa ve İngiltere hakkıyla takdir ederek kendi aleyhlerinde bulundurmazlar.
>
> Bunun için de çok fedakarlığa lüzum yoktur. Bütün bu akvâmın başında Türkiye olduğu halde hukukunu tanımak ve mevcudiyetlerine hürmet kâfidir. Bolşevizmin, prensipleri hîlafına tanıdığı bu hakları, yirmi asırlık medeniyetlerinin metin esaslarından mütevellid olduğu halde Avrupa'nın tanımaması hakikat-ı halde çok elîm ve tarihî bir tegâfül teşkil edecektir."

Bütün yazıları Mustafa Kemal'in bilgi ve denetimi altında yayınlandığı bilinen *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin yukarıdaki başyazısı, İngiliz efkârıumumiyesinde Osmanlılarla yapılacak barışı geciktirmenin onları Bolşeviklerin kucağına atabileceği yolundaki endişenin ağır basması üzerine Llyod George'un Osmanlı İmparatorluğu ile yapılacak barışın şartlarını görüşmek üzere Müttefikler Konseyi'ni Londra'da toplantıya çağırdığı 12 Şubat 1920 tarihine tekaddüm etmektedir.[74]

---

[74] Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, (2. Baskı), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983, s. 152.

Gündemi Osmanlı devleti ile yapılacak barışın şartlarının tesbiti olan Birinci Londra Konferansı sürmekte iken, 22 Şubat'ta *Açıksöz*'de çıkan "Kızıl Tehlike" başlıklı baş yazıda Bolşevik İhtilalinin bütün Avrupa'yı tehdid eden bir "kızıl tehlike" haline gelmesinin Avrupa devletlerinin öngörüsüzlüğünün bir sonucu olduğuna dikkat çekildikten sonra, dahası

> "Türklük'e ve âlem-i İslam'a Avrupa'nın revâ gördüğü haksızlık tamir olunmaz ve yakın vakitte bunun âsâr-ı bâhiresi tezâhür etmezse Kızıl Tehlike'nin bütün Asya'yı istilâ edeceğinden şübhe edilmemelidir."

denilerek Avrupa uyarılmakta; devamla "düvel-i muazzama"dan acı acı şikayetlenilmektedir.

> "Filhakika İslamiyet Bolşeviklik esasâtıyla telif olunamaz. Yani İslam bir hükümet-i Bolşevik olamaz. Fakat düşman-ı müştereke karşı ittifak etmesinden tabii de bir şey olamaz. Bu altı ay evvel anlaşılmalı ve Türk İmparatorluğu mahlûl [sahipsiz] bir arazi gibi taksime kalkışılmamalıydı. Hissiyâti İslamiye de bu kadar istihfafkârane cesaret olunmamalıydı."

Başyazının sonu daha ilginçtir: Yazar, Avrupa devletlerinin öteki milletlerin kanını emerek hükümran olma hırslarından vazgeçerek "Bolşeviklere karşı en tabii bir hâil [engel] olması lazım gelen Türk İmparatorluğu..."nu parçalamaya değil takviyeye çalışmaklığından bahisle sulh konferansında İstanbul ve İzmir hakkında verilen kararlardan istidlalle, Emperyalizmin bu yolda geç de olsa "uyandıklarını" yazar.

Ne var ki 26 Mart 1920'de İstanbul'un İngiliz kuvvetlerince işgal edilip Meclis-i Mebusan'ın kapatılması, hem İstanbul'da hem Ankara çevresinde Batı'ya dönük bütün yüzleri hâyal kırıklığına uğratmış; nitekim Mustafa Kemal'in 26 Nisan 1920 tarihiyle Çiçerin'e yolladığı mektup, Ankara-Moskova arasındaki diplomatik yolun önünü açmıştır. Ne var ki Ankara Hükümeti'nin daha ilk mektupda dile getirdiği "askerî ve siyasî bir ittifak ile... yabancı emperyalizme karşı" birlikte mücadele etme isteğinin gerçekleşmesi 1921 Mart'ını bulacaktır. Özellikle Ankara'daki siyasi iklimin Bolşevik Rusya'ya doğru ısındığının işareti sayılabilecek pek çok olay arasında 9 Mayıs günkü

B.M.M. oturumunda olup bitenleri sayabiliriz. Sovyet Hükümeti'nin devrimden hemen sonra yayınladığı bildiriler arasında yer alan 3 Aralık 1917 tarihli "Rusya ve Doğu Müslümanlarına" başlıklı bildirisi alkışlar arasında okunmuştur.[75] Mayıs ayı başında İstanbul Hükümeti, Sévres görüşmeleri için Tevfik Paşa başkanlığındaki heyeti Paris'e uğurlarken, Ankara Hükümeti, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki heyeti 11 Mayıs'da Moskova'ya uğurlamıştır. 1920 Bahar'ında Anadolu'da Bolşeviklik rüzgârları öylesine güçlü esmektedir ki, Mayıs ayında Londra'da yapılmakta olan İngiltere Sovyet Rusya temsilcileri arasındaki görüşmeler sırasında, İngiltere Başbakanı Lloyd George'un isteği ve ısrarıyla, Sovyetler Birliği'ne Kemalistlere yardım etmemesi şartı koydurmak istenmiş; ancak Sovyet temsilcileri bunu reddetmişlerdir. [76]

Siyasi iklimdeki bu değişikliği basında da görmek mümkündür. Nitekim 12 Temmuz 1920 tarihli *Açıksöz*'ün "Bolşevikler ve Biz" başlıklı başyazısında Çiçerin'in Mustafa Kemal'e yazdığı mektubdaki ilişkilerin iyileştirilmesi yönündeki eğilimine atfen işbu yakınlaşmanın, şöyle aklileştirilmeye çalışıldığı görülmektedir:

> "Mevcudiyet ve istiklali tehlikede olan ve hakk-ı hayatı bütün nez'olunan bir millet içün düşmanların hâince tasavvurlarını meydana çıkartmak içün her türlü meselesini[nde] *vesâite* müracaat etmek en büyük yaşamak hakkımızdı." [77]

Açıksöz'ün yazarı emperyalist Avrupa'yı kahrederken Bolşevikliği parlatır.

> "Âciz ve mağlub milletleri bu müfteris ve muhteris Avrupa'nın nice kahr û zulmunden kurtaracak olan halâs ve reha güneşi halinde parlayan "Bolşeviklik" ez cümle bir çok senedir hergün yeni bir haber-i felâket yeni bir tesliyet karşısında bulunan milletimize o kadar da yabancı değildi.

---

[75] Gotthard Jaeschke, "Kommunismus und Islam im Türkischen Befreiungskriege" *Die Welt des Islams:* 1938, Cild 20, s. 111.

[76] Armaoğlu, *Yirminci Yüzyılın Siyasi Tarihi* (2.Baskı), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984, s. 310.

[77] İtalik bize ait.

> Emperyalist Avrupa bizi pây-ı zulm ve tahkiri altında ezdikçe biz de Şark'a, Bolşevikliğe karşı daha derin ve daha samimi bir alaka ile bağlandık ve en nihayet bu muhterem ve muazzez prensibi kabul ile hayatımız ve canımızı halâs etmeye karar verdik...
> Artık Bolşeviklerin bilâ kayd û şart müttefikimiz olduğunu söyleyebiliriz."

Açıksöz'ün aynı günkü nüshasında ikinci sahife haberi "Yeşil Ordu" hakkında Yeşil Ordu'nun bir kısım kuvvetlerinin hududu aşarak Erzurum'a girdiği haberinin alındığı kaydedilerek

> "Bize zincir vurmak için koşan Garb emperyalistlerinin kâşâne-i hayallerini zîr û zeber edeceğine imân-ı kavîmiz olan Müslüman Bolşevik kardaşlarımızla yakında kucaklaşacağımızı şimdiden tebşîr edebiliriz [muştulayabiliriz]."

sevinci dile getirilmektedir.

Özellikle Anadolu'da yüzü Batı'ya dönük olanların ümit ve beklentilerini hepten kıran şey 10 Ağustos 1920'de galib devletlerin İstanbul Hükümeti ile yaptığı Sévres Antlaşması olmuştur. Bu arada Haziran'dan başlayarak Batı Anadolu'da ilerleyen Yunan işgali Ekim ayı itibariyle Bursa'ya saldırı noktasına gelmiş; binaenaleyh Sovyetlerin yardımı hayatileşmiş; nitekim Ekim ayı içinde Sovyet Rusya, Ankara'ya Budu Mdiviani başkanlığında bir elçilik heyeti göndermiştir.[78]

"Nüfuz-ı Aslî Sahibi Olan Türkiye'nin Menafii Garbta ve Avrupa'nın Tahtı Tazyikindedir."

Bu çalışmanın problematiği bakımından 1920 Güz'ünün en önemli hadisesi, T.B.M.M. Hükümeti'nin Rusya ile olan ilişkilere dair "direktif mahiyetinde" kaleme aldığı ve Moskova'daki elçilik heyetine gönderdiği kararın alınmasıdır. General Ali Fuat Cebesoy'un

---

[78] Armaoğlu, *a.g.e*, s. 312.

"taşıdığı ehemmiyet itibariyle aynen" naklettiği söz konusu kararın, içerde Bolşevikliğin itibarının yüksek olduğu dışarıda Batı'nın kendisine bağlanan ümit ve beklentileri karşılamak şöyle dursun Yunan ilerleyişi karşısında sessiz kalarak Ankara Hükümeti için hayatiyet kesbeden Sovyet yardımı ve güven duygusunu temin etmek üzere Ankara Hükümeti'nin Sovyetlere yaklaşma ihtiyacı duyduğu bir anda alınmış son derece önemli bir karar, daha doğru bir deyişle "somut durumun somut tahlili" olarak nitelendirilebilecek bir karar olduğu açıktır.[79] 2 Eylül 1920 tarihli bu uzun karardaki tahlilde, Ankara Hükümeti'nin Bolşevik Rusya ile kurmayı düşündüğü ittifak içinde Bolşevikliğe verdiği yer pek açık dile getirilir.

> "Bolşevikler düşünmektedirler ki, eğer Türkler, Azeriler ve Şimali Kafkasyalılarla kesb-ı irtibat ederek kavî bir vaziyet gösterirlerse bu vaziyet gerek Garp devletleri ve gerek Bolşevik Rusya için bir darbe-i katiye vurulabilecek kudret göstereceğinden bu halde Türkler kendilerine en çok menâfi temin eden tarafı iltizam ederek müdahaleden sarf-ı nazar edebilirler. Nüfuz-ı asli sahibi olan Türkiye'nin en çok menâfii ise Garbta ve Avrupa'nın tahtı tazyikindedir." [80]

Raporda, Bolşeviklerin Kafkasya ve Asya'daki Müslüman milletleri Bolşevikleştirme şansının bir yıl önceki kadar kolay ve rahat görünmediğinden bahisle bu durumda Bolşevikler için Türkiye'yi Bolşevikleştirmenin önemine dikkat çekilir.

> "Bu ihtimaller karşısında bulunan Bolşevikler Türkiye'de komünist inkılabı vücuda getirmeyi âcil ve halli lâzım bir çare addedecekler, fakat muvaffak olamadıkları, yani Türk milletini bizim elimizden alamadıkları halde bizim arzularımızla iktifa ederek hakiki bir ittifak esasını temin ve tetkike girişeceklerdir.
> Bu silsile-i mülahazattan, hâlen Bolşevik Rusya'ya karşı bizim ittihaz edeceğimiz hatt-ı hareket tavazzuh etmektedir. [açıklığa kavuşmaktadır] Evvela, Şark hudutlarımızdan ve muhtelif mıntıkalardan teşkilât-ı hafîye [gizli örgütle] ile

---

[79] Cebesoy, *Moskova* ..., s. 96-100; Küçük, *a.g.e.*, s.620'de bu kararın önemine dikkati çeker.
[80] Cebesoy, *Moskova* ..., s. 97.

hulûle [girmeye] çalışan komünist tahrikatına mukavemet ve cereyan-ı alenî ve mutedil olarak hükümetin yedd-i idaresinde bulundurmak, bilhassa ordu içine Bolşevik teşkilatı hafiyesinin girmesine mâni olmak muktezidir. Saniyen, Bolşeviklere meseleyi anlattığımızı söylemek lazımdır. Bolşevik aleyhtarı cereyanlar karşısında Şimalî Kafkas, Azerbaycan, Arap, Hint ve bilumum Müslümanların leh ve aleyhinde bir hatt-ı hareket ittihazı için bizim Bolşeviklerle müttefik olup olmadığımızı sual ettiklerini bildirmek icap eder. Filhakika gayr-ı resmi ve beyanatımızdan istidlâl ederek bütün Şark milletleri bizim Bolşeviklerle müttefik olduğumuzu zanneylemekle ve Bolşevik Rusya'dan ümit ve necât [kurtuluş) beklemektedir. Hakikate tevafuk etmeyen [uymayan] bu vaziyetin devamına imkan yoktur. Binaenaleyh arzu ettiğimiz vechile müttefik olabilecek isek bunu derhal neticelendirip ilan etmek lazımdır. Eğer ittifak akdi mümkün değilse bunu da serian bilmek ve ona göre hareket etmek mecburiyetindeyiz... Rabian, Ruslardan bir çok kıymetli metâlibe [talepler] intizar etmeyip bir kuruştan ve bir fişengden başlayarak Karadeniz'den nakliyata başlattırmak icab eder. Vesaiti harbiyeleri kâfi olmasa bile verecek altınları bulunduğuna şübhe yoktur." [81]

Hatırlanacağı üzere, işbu "somut durumun somut tahili"nden çıkan siyasî eylem programı çok geçmeden yürürlüğe konmuş; daha 4 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda, M. Kemal'in adayı Refet Beye karşı, Bolşeviklerin etkili olduğu bilinen, Halk Zümresi'nin İçişleri Bakanı seçtiği Tokat Mebusu Nazım Bey istifa ettirilmiş; 16 Eylül tarihiyle M. Kemal tarafından Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya çekilen telgrafta "kayıtsız şartsız Rus tabiyeti demek olan dahildeki komünizm teşkilatı gaye itibariyle tamamen bizim aleyhimizdedir. Gizli komünizm teşkilatını her surette durdurmak ve uzaklaştırmak mecburiyetindeyiz..." uyarısı yapılarak içeride Bolşeviklik faaliyetlerine izin verilmeyeceği iradesi beyan edilmiştir. [82] 18 Ekim 1920'de M. Kemal Paşa'nın insiyatifi ve denetiminde, Ankara'da "Türkiye Komünist Fırkası" resmen kurularak Anadolu'daki

---

[81] *a.g.e.*, s. 99-100.

[82] Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarih Kronolojisi 1918-1938*, Ankara: T.T.K. Yayınları, 1988, s. 201.

Bolşevik faaliyetinin yalnızca "vesikalı komünistler"e ait olacağı karar altına alınmış. Ocak 1921'de Mustafa Subhi ve arkadaşlarının resmî olmayan Bolşeviklik inisiyatifi bertaraf edilmiş; Ankara'da Halk İştirakiyûn Fırkası kapatılarak mensubları tutuklanmış; Yeşil Ordu İstiklal Mahkemesi'ne sevkedilmiş: 2 Şubat 1921 tarihi itibariyle de Çerkes Ethem'in Susurluk'ta Yunan ordusuna teslim oluşuyla birlikte Kuvva-yı Seyyare birlikleri bertaraf edilmiş; yine aynı gün Halk İştirakiyun Fırkası ikinci kez faaliyetten men edilmiştir.

Bir yandan bunlar yapılırken öte yandan da M. Kemal, Batı Cephesinin vehamet arzettiği günlerde, 29 Kasım 1920 tarihli telgrafta Çiçerin'e "Batı emperyalizmine karşı... yakın bir ittifak" talebini tekrarlamaktan geri kalmamış; böyle bir ittifakı mümkün kılacak elçilik heyetinin başına Ali Fuat Paşa getirilerek Moskova'ya gönderilmiş; Nihayet 16 Mart 1921 tarihinde Ankara Hükümeti'nin çok istediği "Moskova Antlaşması" imzalanmıştır. Böylece Ankara Hükümeti Sévres'i tanımayıp "Misak-ı Millî"yi tanıyan bir ülkenin dostluk ve yardımına kavuşmuştur. Antlaşmanın 4. maddesinde

> "İki devlet Doğu milletlerinin millî kurtuluş hareketleri ile Rus işçisinin yeni bir sosyal düzen kurma mücadelesi arasında ortak noktaları olduğunun kabul ve bütün milletlerin bağımsızlık, hürriyet ve arzu ettikleri hükümet sistemini seçme hakkını tanıyorlardı."[83]

"Garb Menşevikleri... Garb Kapitalizmi İle Uzlaşıyorsa Şark Menşevikleri de Bolşeviklerle İttifak Etmelidirler."

Nitekim, Ankara Hükümeti'nin Moskova'nın yakınlığına muhtaç olduğu bu günlerde, 1920 Güz'ünde, *Hakimiyet-i Milliye*'de yayınlanan 5 Kasım günkü başyazı "Türk-Bolşevik İttifakı" başlığını taşımaktadır.

Başyazıda, Moskova'da devam eden antlaşma müzakerelerinden bahisle "Sovyetler Cumhuriyetinin müdafaa ettiği dava ile müdafaa

---

[83] Armaoğlu, *a.y.*

ettiğimiz dava arasındaki müşareket ve hatta vahdet"e dikkat çekilerek bu yakınlığı mümkün kılan niteliklerin altı çizilmektedir.

> "Türklerle Bolşevikler, yahut Türk milleti ile Rus milleti aynı Şark'ın milletleridir. Birinin başındaki dert diğerinin başında da vardır. Aynı idare-i mutlaka aynı bürokrasi her iki millete de hâkim bulunuyor ve her iki milleti de eziyordu...
> Yeni Rusya, yeni Türkiye el ele dünyayı emperyalist zulmünden kurtaracak olan hareketin pişdârıdırlar."

Hakimiyet-i Milliye'de 6 Şubat 1921'de Mustafa Kemal Paşa ile yapılmış bir mülakat yayınlanır. "Komünizm ile Rus dostluğu esasâtı arasında bir münasebet var mıdır?" sorusuna Kemal Paşa şu cevabı verir:

> "Komünizim içtimai bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin içtimai şerâiti, dinî ve millî ananelerinin kuvveti Rusya'daki Komünizmin bizce tatbikine müsâid olmadığını teyid eder bir mahiyettedir. Son zamanlarda memleketimizde Komünizm esasâtı üzerine teşekkül eden fırkalar da bu hakikatı bittecrübe idrâk ederek tatil-i faaliyet lüzumuna kâni olmuşlardır. Hatta bizzat Rusların mütefekkirleri dahi bizim için bu hakikatın subûtuna kâil bulunuyorlar. Binaenaleyh bizim Ruslarla olan münasebât ve muhâdenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esasıyla alakadardır."

Moskova'daki anlaşma görüşmelerinin sürdüğü sırada Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in Paris ve Londra'ya yaptığı ziyaretler ve buralarda verdiği demeçler Sovyet tarafını rahatsız etmiş; hatta Sovyet Hükümeti, Ankara Hükümetini bir nota ile protesto etmiştir.[84] 14 Şubat 1921 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de Hüseyin Ragıb'ın imzasıyla çıkan "Türkiye-Sovyet Dostluğu" başlıklı başyazı Çiçerin'in çektiği bu nota üzerine kaleme alınmış. Hüseyin Ragıb, Çiçerin'in notasını pek "samimi ve çok haklı" bularak Rusların başka ülkelerin sırtından İngiltere'ye tavizler vermeyeceğine kâni olduklarını yazıyor.

---

[84] *a.g.e.*, s. 316.

> "Görülüyor ki Şark'ın en esaslı iki hükümeti Türkler ve Sovyetler Şark'ın halâsı davasında, yalnız samimiyeten değil onun kadar siyaseten, pek hayatî menâfi-i mütekâbileden doğan bir vahdetle aynı mücadeleyi yapmışlar, aynı düşmanlara karşı birbirlerini müdafaa etmişlerdir. Bu vahdetin bundan sonra devamı en samimi ve büyük temennimizdir.
>
> Çiçerin'in notası bu temenniyi kuvvetle teyid ediyor."

16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması ile sağlanan dostluk havası 1922 yılı Güz'üne dek sürmüştür. 1921 sonunda yine *Hakimiyet-i Milliye*'de çıkan 29 Aralık 1921 tarihli Mahmud Esad [Bozkurt] imzalı başyazı "Türkiye-Rusya Dostluğu" üzerine yazılmış. "Rusya Komünist İnkılabının Dördüncü Yılı Münasebetiyle" kaleme alınmış yazıda Türkiye'nin "Komünist Rusya" ile nasıl kader birliği içinde olduğu şöyle dile getirilir:

> "... Anlayışımıza göre Avrupa Rusya'nın değil, Komünist Rus İdaresinin hasmıdır. Bu idare re's-i kârı gaip ederse pek muhtemeldir ki Türkiye'de Rusya'yı gâip eder. Onun için Komünist Rusya'nın dava ve bekâsı, Garb ile döğüşen sermayeciler ve cihangirler eliyle kanayan halkçı Türkiye'nin en samimi bir emeli en mühim bir meşalesi olmuştur..."

Anadolu'da Yeni Gün gazetesinin, 17 Mart 1922 tarihli nüshasında Karl Marx'ın resmi eşliğinde "Paris Komününün Elli İkinci Devr-i Senevîsi"ni (yıl dönümü) haber edilir. "Garb emperyalizminin müstevli tahakkümü karşısında siyasi ve iktisadî istikbalimiz için çarpıştığımız şu sıralarda Paris Komününün fedakâr hatırasını hürmetle yâdederiz" alt başlığıyla verilen haberde Paris Komünü anlatılır. Aynı gazete 1 Mayıs nüshasında ise yine Marx resmiyle birlikte baş sahifenin tam ortasında çift sütuna "1 Mayıs Bütün Sosyalist Cihanın Bayramı" manşetli haberi geçer.

Türk-Sovyet ittifakının beklendiği bu günlerde, 7 Mart 1921 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'de "İki Menşevizm" başlığıyla imzasız yayınlanan yazı, içeriği ve kullanılan tahlil metoduyla, hem Türkiye'ye özgü Sosyalizm tartışmaları bakımından hem de Türk-Bolşevik ittifakının gerekliliğini "sol" bir zaviyeden ve "Şark-Garb" ekseni üzerinde tesbit etmeye çalışan kayda değer bir yazıdır. "Dünyanın sağdan sola doğru seri bir hareket-i devriye yapmakta bulunduğu muhakkaktır" tesbitiyle başlayan yazıda, "Sosyalizmin

Garb'daki tekamülcüleri" olarak tanımlanan "Garb Menşevikleri"nin, Bolşevikler yerine kendi kapitalistleriyle giriştikleri sosyal demokrat uzlaşmacılığa işaretle "enteresan" bir paralellik kurulur. Buna göre Garb'dan farklı olarak uzlaşılacak Burjuvazi olmayan "Şark Menşevizmi"nin ittifak cephesi ise şöyle temellendirilir:

> "Garb'da evvela bolşevik olmayan kapitalistler var sonra da Bolşevik olmayan Sosyalistler bulunuyor. Şark'da da kapitalistlerin düşmanı olan Bolşeviklerle, Bolşevik olmayan kapitalizm düşmanları vardır. Şu halde Garb'ın nasıl gıdalarını Garb sisteminden alan Menşevikleri varsa, Şark'ın da hayatlarını ancak Bolşevizm ile birlikte müdafaa edebilecek olan Şark Menşevikleri mevcuttur. Binaenaleyh nasıl ki Garb Menşevikleri mesela Gürcistan gibi, Almanya'nın Scheidemann Fırkası gibi Garb Kapitalizmi ile uzlaşıyorsa Şark Menşevikleri de Bolşeviklerle ittifak etmelidirler."

"Özgün Bolşeviklik" Tartışmaları: "Rus Bolşevizmi ile Türkiye Komünizmi"

"Tanzimatçı Ruhlu Taklit Bir Komünizm Değil"

Anadolu'daki Bolşevikliğin Rus Bolşevikliğinden farklı olmaklığının ve Türkiye'ye özgü Sosyalizm gereğinin dillendirildiği basındaki ilk örneğe 1920 Eylül'ünün son günlerinde Ankara'da rastlıyoruz. 25 Eylül tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde Eskişehir'de yayınlanan *Yeni Dünya* ile "Üçüncü Enternasyonal Beyannâmesi"nin yayını üzerine girişilen polemikte Yunus Nadi "Nasıl Bolşevik Olunur?" diye sorar:

> "Rusya bütün insanlığı emperyalizm ve kapitalizm belalarından ebediyyen kurtaracak bir devrim yapmak istiyor. Bolşevikler bu devrimi her yerden önce kendi memleketlerinde uygulamışlardır. Bu da âlâ, o halde? İşleri üstünkörü görenler ve kelimelerden okuyanlar, hemen kolayca deyiveriyorlar ki: -Haydin biz de Bolşevik olalım!

Bolşevik olalım da ne yapalım? Ve ondan önce zaten nasıl Bolşevik olalım? Bu bir tarikat mıdır ki, gidip şeyhinden inâbet [tarikata girme izni] alalım. Yoksa bir meslek midir ki usûl ve erkânına uyalım...."

Yazar, devamla, Rusya'daki Sosyalizm uygulamalarına dair yanlış malumâta işaret ederek, örnekse şahıs mülkiyetinin hala mevcudiyetine değinerek farklılıklardan önce ortaklıkların neler olduğunu şöyle izah eder:

"... Bir kere tümümüz aynı yolun yolcularıyız. Ama Bolşevikler emperyalist ve kapitalist âleme saldırılarında emperyalizmi ve kapitalizmi yeryüzünden külliyen kaldırmağı amaç alan prensiplerle hareket ediyorlarmış. Bunda gayemizi elde etmek için daha fazla garanti görür, hatta bundan ibret alarak -kendi hayatımız için zaten uygulamak zorunda olduğumuz reformlarda daha kökten davranmağı bile memnuniyetle iltizam ve tercih ederiz. Fakat bunu yaparken kör ve hatta şaşı bir taklitten sakınmağı, her şeyden önce idrakımızın ve insanlığımızın bir lazimesi biliriz. Taklit ile devrim olmayacağını takdir etmeyenlerin devrimden bahsetmeğe selahiyetleri olamaz. Bolşeviklerin uygulamak istedikleri şey, şimdiye kadar hayal-i muhal [boş hayal] sayılmış olan Komünizm prensipleridir. bunlardan da şimdiye kadar -o da tedrici olmak üzere- yalnız bir kısmını şöyle böyle uygulayabilmişlerdir. Onlardaki bu tedric ve tevafüt [aşamalı ve farklı olması] eğer memleketin icaplarından doğan bir zaruret ise, mantıkî sonuç şudur ki: Herhangi reform için her memleketin kendine mahsus icapları vardır; ve icapların ihmal edilmesi ihtimâli yoktur, bu Komünizm denilen şey de, her yerde belli kaidelerin belli süreler içinde belli biçimlerde uygulanması demek değildir ki. Amaca ben şu yolla ulaşırım ve şunu sağlarım. Sen de başka bir yolla ulaşırsın; ve başka derece ve miktarda sağlarsın. Buna Sosyalizm babalarından hiç kimse itiraz etmez... "*Yeni Gün* Ankara'da yayınlanırken demişti ki: Türklük hesabına Bolşevik olmamak bahis konusu bile edilemeyecek bir fahiş galattır. Çünkü Bolşevik kelimesinin ancak Rus sosyal yaşayışında bir tarihi anlamı vardır. Bu esasa göre, bir Türk'ün "Ben Bolşevik oldum" demesi, "Ben Rus oldum" demesinden farksız iken, işin farkında olmayan bizler "Türk Bolşevik Gazetesi" bile yayınlıyoruz."

Yunus Nadi'nin ima ettiği "Türk Bolşevik gazetesi" *Yeni Dünya*'dır elbette. Nadi inkılapçı ama Bolşevik olmayan Anadolu solculuğundan söz ederek bitirir yazısını:

> "Biz Türkler, emperyalist ve kapitalist dünyaya karşı savaşmakta bugün Ruslarla aynı safta yürüdüğümüz gibi davranıştaki bu tenazurdan [bakışım, simetri] ilham ve kuvvet alacak olan iç reformlarımızı başarmak kanaat ve mecburiyetindeyiz de.
> Bu bir inkılabdır, amennâ! Fakat bizim inkılabımız Rus inkılabının -öyle bazılarının yaptığı gibi ünvânına varıncaya kadar, kelimesi kelimesine noktası noktasına- kopyası olacak değildir. İnkılab idrâk ve imana dayanan bir harekettir ki, tatbikat itibariyle, her memleketin kendi özelliklerine ve icaplarına intibak ederek tekevvün eder [meydana gelir] ve yürür. Hülasa; Biz de sosyalizm vâdisinde inkılapçıyız hatta aynı prensiplere taraftarız ve onları iltizam etmekteyiz. Fakat taklitçi ve binaenale Bolşevik değiliz." [85]

Ankara'nın, Anadolu'daki yeni rejimin Rus Bolşevikliğinin aynısı olmayacağını izhar etmek endişesi bu günlerde öylesine belirgindir ki aynı günlerde ilk resmi Sovyet elçilik heyetinin Ankara'ya gelişini selamlamak üzere Yunus Nadi'nin kaleme aldığı "İlk Bolşevik Heyeti Ankara'da" başlıklı *Anadolu'da Yeni Gün*'ün 6 Ekim 1920 tarihli başyazısında bu açıkça görülür. Yazıda uzun uzadıya Rus Bolşevik İhtilaline övgüler düzülerek hatta "Cihan İnkılabı"nda Türklerin Bolşeviklerden de önde olduğu ifade edilerek Anadolu İhtilalinin "mesleği" ortaya konmuştur:

> "Biz Türkler, takip edilen maksat ve gaye itibarıyla, yani şu Cihan inkılabında Bolşevik Rusya'ya tekaddüm etmiş bir vaziyetin sahibi bile sayılabiliriz. Bunu bir öncelik gururuna kapılmak dâiyesi [iddiası] olarak söylemiyoruz. Cidal ve ihtilaldeki samimiyetimizin ne kadar ciddi ve derin olduğunu göstermek için söylüyoruz."

---

[85] Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 390.

Yunus Nadi, Bolşeviklerin mazlum milletlerle olan dayanışması için de övücü sözler ettikten sonra Anadolu'daki rejimin ayırdedici farklarına değin şunları yazar:

> "Tamamiyle iştirak ettiğimiz ve hatta son günlerde bir ittifak ile de perçinlediğimiz esas meslek böylece belli olduktan sonra herkesin iç rejimindeki reform davranışına dair de bir iki söz söylenebilir. Tam ilmî anlamile görmek ve söylemek gerekirse, hiç bir yenileşme tarzı dünyanın bütün kavimlerine tıpatıp uygulanır değişmez bir anayasa biçiminde ifade ve tedvin olunamaz. [kitaplaştırılamaz] Nazara alınacak olan yalnız fikirdir. Tatbikat her memlekete göre çeşitli biçimlerde belirir. Madem ki biz dışta emperyalist ve kapitalist dünyaya karşı savaşıyoruz; içte kendimiz bu nakiselerden [noksanlardan] arınmağı kabul etmişiz demektir. Binaenalehy, idare tavrımız sermayeye değil, emeğe değer vermek esası etrafında toplanacaktır. Bunun için bazı kısa akıllı ve kör gözlü serserilerimizin düşündükleri ve hatta yazdıkları gibi zenginleri soymağa gitmeye hiç hacet yoktur.
> Bundan sonra yapılacak konularda gerçek kapital emekten ibarettir formülü ile hareket edilince Komünizm kertesine varabilecek bir sosyalistlik kurulmuş olacaktır...
> Biz iç reformlarımızda cihan inkılabının ruhundan ilham ve kuvvet alan bir yeniliğin de samimi taraftarlarıyız. Bunu demekle başta Bolşevik Rusya olduğu halde, bütün Doğu'nun emperyalist ve kapitalist aleme karşı savaşında her vechile birbirine uygun yekpare bir kaya sağlamlığı ve samimiyeti bulunduğunu anlatmış oluyoruz. Görünüş biçimlerindeki çeşitlilik gereklidir bile. Fakat şurası muhakkaktır ki, bugün Ankara'ya gelen dost ve müttefiklerimizle gayede olduğu gibi esasta da ihtilafımız yoktur. Hepimiz aynı yolun yolcularıyız..." [86]

9 Ekim 1920 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de "Cereyanlar" başlığıyla imzasız yayınlanan başyazıda, *Hakimiyet-i Milliye*'nin "dünyanın sade manzarasını değil hatta temellerini de değiştirmeye doğru giden Komünizm hareketinde icab ederse azâmi programın dahi

---

[86] *a.g.e.*, s. 396-397.

müdafiî olmayı bugün değil çoktan beri mesleğine kayd etmiş..." bulunduğu belirtildikten sonra,

> "*Hakimiyet-i Milliye* Tanzimatçı ruhlu taklit bir Komünizm değil Türk ve Anadolu bünyeyi içtimâiyesinin istediği hakiki ve feyyaz bir Komünizm müdafiiliğini yapmayı, Türkiye'yi hakiki bir selâmete çıkarmak işinin esası ve temeli addediyor."

Yazar daha sonra Anadolu'daki kurtuluşçu cereyanları tedkik ederek "Şarlatanlık ve entrikacılık" olarak nitelendirdiği bir kesimi şöyle tanımlar:

> "Komünizm-komünizm diye her türlü derde deva bir ilacı satmaya çalışan şarlatanlar bunlardır. Bunların ne Bolşeviklerden ne komünizmden haberleri yoktur..."

Bir diğer kesimin de "saf ve samimi" olarak nitelendirildiği yazıda devamla

> "Komünizm hareketi gibi bir inkılab, yahud umumi manasıyla şu Anadolu halkına dahilî ve haricî az olsun sükun ve rahat verecek herhangi bir tahavvül *Hakimiyet-i Milliye*'nin aziz ve kudsî tanıdığı bir hadisedir. *Hakimiyet-i Milliye* ister ki, millet işlerinde kendi kendine yalnız kendi hakimiyeti altında, yalnız kendi hayır, kendi selâmet ve istiklali için hâkim olsun. Madem ki bu gayeyi temin edecek vasıtaların en iyisi Komünizm olduğu muhakkaktır. *Hakimiyet-i Milliye* bittabi onun en hararetli müdafiidir. Ancak tababet doktorlarının olduğu kadar içtimaiyât doktorlarının da kabul ettikleri bir hakikat vardır ki, ilaç her bünyede aynı tesiri yapmaz;
> Binaenaleyh Anadolu bünye-i içtimaiyesinde kuvvetli ilacı kullanmak isteyenler evvela ciddi tetkikler ve tecrübeler yapmak mecburiyetinde bulunulduğunu inkar ederlerse ilm ve fennin hakikatleri aleyhinde yürümüş addedilirler... *Hakimiyet-i Milliye*[nin]... gittiği ve sade bizim değil bütün dünyanın gittiğimiz yol aynı yoldur. Bu yolu inkar etmek o yoldan gitmekdeki nâmütenâhi fevâidi [sonsuz yararları] tanımamak körlük olacağına mutekidiz. Ancak bu kadar müşkilat içinde ve haricî tehlikenin en müthişiyle muhat [kuşatılmış] bulunan bir bünye-yi içtimaiye üzerinde doktorluk

yapmak mecburiyetinde bulunmaktır ki bizi şimdiye kadar düşündürmeğe sevk etmişti..."

"Anadolu Amele Diktatörlüğüne Muhtaç Olmaksızın Komünist Olacak"

Ankara'da bulunduğu bir yıllık süre içinde ulusal mücadelenin tutarlı ve bütünlüklü bir siyasi program eksiğine işaret eden Muhittin [Birgen']in, yine bu minvalde kaleme aldığı "Bir Siyaset" başlıklı yazısında Türkiye'ye özgü Sosyalizm programının gereği dillendirilir. 11 Ekim tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'de yayınlanan bu yazıda Birgen,

> "Bir siyaset, ihmali câiz olmayan, ihmalinden pek büyük zararlar geleceği muhakkak bulunan bir siyaset karşısındayız. Bir siyaset değil, bir hakikat, hakikatin ilan ve inşaası siyaseti dahilde bir siyaset haricde bir siyaset, hem bir siyaset hem bir zaruret: **Türkiye Sosyalisttir!**"[87]

gibi heyecanlı satırlardan sonra Türkiyeli sosyalistleri Avrupalı yoldaşlarının durumuyla karşılaştırır.

> "Avrupa Sosyalistleri kapitalizmden şikayet ediyorlarsa bizim kadar haklı değiller: Onların şikayet ettikleri sermayedarlar kendilerinden oldukları için hiç olmazsa kendi memleketlerinin fukaralarına sadaka neviinden bir şeyler de veriyorlar Halbuki bizim kapitalistler istilacılardır ve bizden bir yerine on alarak, yüz ve bin alarak kapıp kendi memleketlerine kendi saraylarına götürüyorlar...
> "Zannedilmesin ki bu hareretli makale ile gâfil ve bihaber, sırf taklidden ve tercemeden ibaret bir Sosyalizm istiyoruz: Asla! Hangi Sosyalizmi istediğimizi bu sütunlarda mükerreren izah ettik. Memleketin ruhundan doğan şerâiti içtimâiye ve iktisâdiyesine tamamen uyan bir sosyalizmindir ki taraftarıyız. Böyle bir program Sosyalistler arasında taklidci bir programdan elbet on kere daha makul hatta ancak böyle bir programdır ki hakiki manasıyla makbuldur."

---

87 Vurgu yazarına ait.

Aynı günkü *Anadolu'da Yeni Gün*, ertesi gün yayınlanacağı bilgisiyle Ali İhsan ve arkadaşlarınca kaleme alınan bir programın duyurusunu yapar. "Bir Program" başlığıyla kaleme alınan takdim yazısında program için "... bazı tabirâtından sarfınazar esas itibariyle komünist denecek proğram olduğu halde bunun ihzârı esnasında henüz Rusya'da Bolşeviklik doğmuş değildi" denilerek programın özgünlüğüne vurgu yapılır. Program ertesi günkü *Anadolu'da Yeni Gün*'de yayınlanır. Yine 12 Ekim 1920 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de imzasız yayınlanan başmakalenin başlığı ise "İki Komünizm"dir. Teorik öngörüler ile pratik dünyanın her zaman örtüşmediğini imâ eden bir girizgahtan sonra yazıda;

> "Karl Marx dünyanın kanlı ve umumi bir inkılaba doğru gittiğini haber verdi. Tarihi pek iyi gören bir gözle tetkik ettikten sonra bize istikbal hakkında pek doğru bir hüküm vermiş olduğunu vukuât ile şimdi anladığımız bu büyük âdem, dünyanın yürüyeceği yolları vaktiyle keşfetmiş olmağla iftihar edebilir. Proletarya diktatörlüğü sıfatıyla bütün bir cemiyetin tarihten sürükleyip getirdiği ne var ise hepsini alt ve üst ettiğini gördük."

denilerek Marx'la aynı tahavvülâtı [değişmeler] "hiss ve keşf" eden Tolstoy'un aksine Marx'ın doğru ve haklı çıktığı takdir edildikten sonra mehaz göstermeksizin, onun da yanıldığı bir husus olarak "Eserlerinden birinde dünyanın en rahat memleketi diye tavsif ettiği Anadolu"nun hiç de rahat olmadığından bahisle

> "Bunun için Anadolu bugün Komünizm gayeleri uğrunda büyük bir mücadele yapıyor ve kati adımlarla bu iki cihanın kapısına doğru süratle yürüyor. Halbuki biz bugün Karl Marx'ı ikinci defa olarak bir daha aldanmış göreceğimizi ümid ediyoruz: Anadolu Rusya'daki manasıyla haşin ve kanlı bir amele diktatörlüğüne muhtaç olmaksızın komünist olacak, gayet seri bir tekâmül ile kapitalist âlemden uzaklaşarak ve onunla muzafferâne mücadele ederek Komünizm gayelerine kadar uzayıp giden yolların eşiğinden atlayacaktır."

Yazar Anadolu ve Rus Bolşevikliği arasındaki bu farklılaşmaya yol açan sebepleri şöyle izah eder.

"Bugün görüyoruz ki Anadolu'nun zengin diye tanınmış bir çok insanları Komünizm davasının baş müdafileri arasına geçebilecek bir hareket gösteriyorlar."

Yazara göre servet sahiplerinin bu eğiliminin korkudan olmayıp, "bu memleketin asıl bâis-i felâketi olan zalim kuvvetin, yani Avrupa'dan gelen Kapitalizm"den olduğunu müdrik olmalarından ileri geldiğine işaret eder:

"Demek oluyor ki bu memlekette kapitalizm zulmü dahilden gelecek olursa o memlekette zenginle fakirin aynı zalime karşı birleşmesi kabildir. Bundan başka haricden gelen zulüm kuvveti bu memlekette herkesle beraber sınıf-ı müdireyi [yönetici sınıf] de ezmeğe mahvetmeğe karar vermiş olduğu için, en baştaki ahlaksızlar müstesna, sınıfı müdire de de seve seve isteye isteye ve hatta fedakarlıklarla öte tarafa gidiyor. Şu halde bundan birşey anlaşılıyor ki Anadolu'da Rusya'daki tarzda haşin ve kanlı bir proletarya diktatörlüğü tesisine lüzum kalmaksızın Komünizmin tahakkuk edecek ve belki de imha için sarf olunan kuvvetler ihyaya tahsis edileceği için Anadolu Komünizmi daha feyyaz daha müşir neticelere doğru gidecektir. Demek ki iki Komünizm olduğu muhakkaktır. Ayrı ayrı esbâb ve avamil [sebebler ve âmiller] altından tekevvün eden hareketler aynı gayeye, birbirine tamamen muvâzî giden fakat mahiyet-i şekliyesi itibariyle başka olan yollarla da erişebiliyormuş..."

Anadolu'da Yeni Gün'de, Kör Ali İhsan'ın proğramının yayınını müteakib, 13 Ekim günkü nüshada, gazetenin önceki yazarlarından birisi olan Muhittin [Birgen] Bey'in program hakkındaki eleştiri yazısına yer verilir. "Bir Program" başlıklı yazıda "Türk Karl Marx"ı olarak selamlanan Ali İhsan Bey'in programındaki belirgin bir özellik olarak şunlar kaydedilir:

"Program, Komünist bir proğramdır. Ancak tam anlamı ile komünist olması için bazı noksanları vardır. Bu noksanın esasını Ali İhsan Bey'in sermayeye ve tasarrufa fazla önem ve mevcudiyet göstermesinde aramak lazımdır."

Muhittin Bey, Ali İhsan Bey'in "şahsen komünizm dünya üzerinde mutlaka hüküm ferma olacağına iman" etmediğinden bahisle

kendisiyle "bu önemli nokta üzerinde hayli tartışma"dan sonra "belli bir formül üzerinde" birleşildiğini belirtir:

> "*Yeni Gün* sert ve katı bir zor politikası ile hayatı alt üst ederek yürümeye muhaliftir. Bunun için esas itibariyle Ali Beyi reddetmez. Ali Bey de (yani Türk Karl Marx'ı da) komünizmin tam anlamile gerçekleşmesini ne derecelerde arzu ettiğini bizzat program ile göstermiş olduğu için gerçek anlamile geniş bir komünizmin uygulanabileceğini gördüğü gün bunu kabulde tereddüt etmez. Binaenaleyh bu iki nokta üzerinde, müsbet ve menfi *Yeni Gün* ve (Türk Karl Marx'ı) Ali İhsan Bey anlaşmışlardır. Ali Bey, ticarete ve birikimine asla imkan bırakmayacak özel sermayalere derhal savaş açmaz. Onları yavaş yavaş, kooperatiflere dayanarak devletin düzenleme ve kontrolü altına almak ve daha doğrusu "nasyonalize" ve "sosyalize" etmek suretiyle kaldırmak ister. Program, mesela komünizm bu gün Rusya'da ne kadar mevcutsa bizim yaşayışımıza göre bizde de o kadarını yapmak ister..."

Muhittin Bey, programın belirleyici ikinci özelliği olarak Osmanlı Devletinin başına gelen tüm felaketlerin müsebbibi olarak gösterilen bürokrasinin gücünü ve etkisini kıracak tedbirlerden bahisle

> "Memlekette ne teşekkül etmiş bir "mücadele-i sunûf" yani sınıf savaşı ne de taazzuv etmiş [gelişme] bir meslek tesânüdü vardır. Madem ki bunlar yeniden kurulmak gerekiyor; şu halde bugünkü ihtiyaca yetmeyen hem de mahiyeti itibarile tabiata aykırı bulunan sınıf savaşı tedbirini düşüneceğimize daha yeni olan meslek dayanışmasına gideriz ve deriz ki: Memleketi yönetmek için halkı iş başına geçirmek lazımdır. Halkı iş başına geçirmek demek de hakkı çalışana vermek, çalışan halkı işlerin hâkimi kılmak demektir.
> Memleketi çalışanlar arasındaki dayanışma ile yönetmek demek, ne bizim için ne de dünya için yeterlidir: Osmanlı idaresinin eski başarıları buna benzer bir sistemin sonucu olduğu gibi bugün sosyalistlerce ulaşılması istenen amaç da budur. Başka memleketlerde bugün iki türlü organizasyon vardır: Sınıf savaşı temeline dayanan partilerle mesleki dayanışmaya dayanan işçi teşkilatı. Sosyalizm hangi memlekette muzaffer oluyorsa derhal sınıf savaşını kaldırarak onun yerine emekçiler arasındaki dayanışmayı getiriyor. Şu halde, madem ki biz hangisini yapsak yeni baştan kuracağız, eskiyi ve zarar

vereni yapacağımıza, yeniyi ve faydalıyı yaparız. Demokrasi memleketlerinde seçimi partiler yapar. Bununla beraber, işçi teşkilatı arasındaki seçimlerde, meslek esasına dayanır ve işçi bilginlerinin bu büyük meclislerinde ancak bu ruh hakim olur. Şu halde bizim memleketimizde, bu ikinci usulü uygulayacağız demektir. Bir usul ki hem tarihimiz hem de bugünkü hayat gelişmesi bize onu emrediyor."

Muhittin Bey, bu programın memlekette yeniden parti ve sınıf yaratacağıyla ilgili bir endişesini dile getirirken durumu, Rusya'dakiyle kıyaslar:

- "Yarın sosyalist ve ekonomist [Komünist] olacak diğer memleketlerde de bugünün çalışma ve meslek teşkilatı o kadar taazzuv etmiş ve yayılmıştır ki orada da böyle bir müdahale gerekmez. Rusya'da otuz dört meslek vardır ki tamamile teşekkül etmiştir. Bizde bunun bir tanesi bile yok. Bundan ötürü bizde bu işin gerçekleşmesi ancak kanunen teyit edici bir usulün kurulmasına ve müdahalesine bağlıdır..."

Programın öngördüğü bu düzenlemenin bize özgü bir rejim anlamına gelmekten çok "bütün dünyada var olan bir rejimin bizde ne suretle kurulabileceğini gösteren bir kanuni müdahaleden ibaret" olduğunu kaydeden M. Birgen "Bu, bizzat bir rejim değil, bir rejimin âleti, manivelası, halk hakimiyetinin teşkilat ve kanunla ifadesidir!" der.

"Mesleki Temsil Esasen Sosyalizmin Müessesesidir"

Ertesi günkü *Anadolu'da Yeni Gün*'de, yine Muhittin Bey'e ait başyazı, O'nun Bolşevizmi nasıl anladığını gösterdiği gibi Türkiye'ye özgü sosyalizmin adını da koymuş gibidir: "Mesleki Temsil". Muhittin Bey mesleki temsilin, Rusya'da uygulanan usülün aynı olduğunu ileri sürerek şu karşılaştırmayı yapar:

"Bu açıklamaları yaparken, esas olmak üzere, memlekette sınıf mücadeleleri yerine "sa'y" yani emek esasını, yani Sosyalizmi kabul ettiğimizi evvelemirde tasrih edelim. Mesleki temsil esasen bu sistemin yani sosyalizmin müessesesidir. Ve biz bu

sistemin yani sosyalizmin ilkin herkes tarafından kabul edilmiş olduğu nokta-i nazarile hareket ediyoruz.
Rusya'da bugün emekçiler tamamiyle teşekkül etmiştir. Her mesleğin kendine göre örgütü vardır ki, bu örgüt arada 34 nevie bölünür. Her meslek kendine mahsus sendikalarda kendi işçilerile uğraşır. Ve bütün meslekler de "Umum Rus Amele İttihadı Heyet-i Mütteehî[ye]si" merkezinde toplanır. İş Umumi Konfederasyonu, meslek meselelerile, Sovyetler de siyasi meselelerle uğraşıyorlar. Fransa'ya bakıldığı zaman ayrı hal görülür: Parlamento dışında "Confédération générale"in meslek teşkilatı vardır. Parlamentoda ise, işçi menfaatlerini savunan bir "Socialistes unifiés" Partisi bulunur. Eğer yarın Fransa'da da komünizm muzaffer olursa o zaman yine aynen Rusya'daki müesseseler kurulacaktır. Bizde meslek örgütü külliyen yoktur. Emekçilerin, çalışan halkın hepsine oy hakkını tanıyan bir sistem kabul etmek gerektiği zaman, bunun temelini sağlayacak örgütü de beraber yapmak farz olacaktır. Bu örgütü yaparken bugün için düşünülebiliriz: Emekçileri, çalışanları ayrı bir konfederasyonda toplayarak, siyasi meseleleri idare edecek ayrıca bir meclis, bir Büyük Millet Meclisi kurulmasına lüzum var mıdır? Biz buna menfi olarak cevap veriyoruz. Çalışanların meslek ve siyaset itibarile temsillerinde iş bölümüne lüzum görmüyor ve her iki işi Meclis'te toplamak istiyoruz." [88]

16 Ekim'de bu kez *Hakimiyet-i Milliye*'de yayınlanan imzasız baş yazıda yine "Rus İnkılabının] model değil rehber" olduğu teması işleniyor. "Rusya'da kanlı bir inkılab, Bolşevizm nâmını taşıyan koskoca bir Komünizm inkılabı oldu. Türkiye'de aynı yolu müvâzi olarak aynı istikamete doğru gidiyor." tesbitiyle başlayan başyazıda, işbu "yürüyüşün tatbiki ile meşgul olanlar için..." bu inkılabın ruhunu ve tatbikini anlayıp, bu anlayışa uygun bir hatt-ı hareket çizmek lazım geldiğinden bahisle Rusya Bolşevikliği ile müstakbel Türkiye Komünizmi arasındaki farklı özelliklere dikkat çekilir. "Rus

---

[88] Muhittin Birgen'in program hakkındaki bu yazısı için *Bkz.* Cerrahoğlu *a.g.e.*, s. 408-13; Tunçay, *Sol Akımlar*, 156, dn. 106. Programla ilgili olarak Türkiye'ye özgü Bolşevizm'den sözeden Muhittin Bey'in yazılarına, Salih Hacıoğlu'nun *Anadolu'da Yeni Gün*'e gönderdiği bir mektupla itiraz ettiği belirtilir.

Bolşevizmi ile Türkiye Komünizmi arasında biri menşe diğeri de tarz-ı tatbik itibariyle iki büyük hususiyet göze çarpar."

Buna göre ilki, menşe farkı, Rusya'daki Çarlık istibdadı ve zadegan [soylular] sınıfının saltanatının mevcudiyeti ile yine Rusya'ya özgü köklü "ateşli ve küllî" bir "İhtilal Edebiyatı"nın varlığı oluyor. Bu yapısal farkdan olmak üzere Türkiye Komünizmi'nin ilk farklı özelliği tesbit ediliyor: "Binaenaleyh Türkiye'de Komünizm milletin ruhundan gelen yakıcı, yıkıcı, kırıcı ve dökücü bir ihtilal ile tahakkuk edecek değildir."

Öteki fark ise şöylece belirlenir:

> "İkinci bir hususiyet noktası da şudur: Rusya'da böyle bir inkılabı yapmaya kalkanların ellerinde gayet kuvvetli bir silah vardı. Rusya'da köylü kitlelerini senelerden beri ezip bitirmiş arazi meselesi gibi koskoca bir mesele bulunuyordu. İnkılabı bu kadar seri, âni ve kahhâr yapmaya karar verenler bu silahı kullandılar..."

Başlıcadan, Türk-Bolşevikliğinin müstakbel kurucularına çıkartılan ders ise şu oluyor:

> "Türkiye'yi Komünizmin halk kitleleri için muhakkak suret-i hayırkâr olan âbisine götürmek isteyenler Bolşevizm derecesinde seri ve ateşli bir inkılab için ne Rusya'daki tarzda bir doğuş ve hazırlanış ne de elde böyle kuvvetli bir silah görmüyorlar. Aynı zamanda esasen yukarı tabakadan idare edilmek lazım gelen bu hareket yüksekden gelen bir idare-i mutlakanın Rusya'da bulunduğu gibi şiddetli ve anûd bir mukavemetine de tesâdüf etmiyor. Binaenaleyh Rusya'da Bolşevizmin kullandığı inkılab usullerini burada tatbik etmek istemek kadar inkılabcılıktan haberdar olmamış tasavvur edilemez. Bolşevizm inkılabı bütün Komünizm hareketleri için bir örnek bir model değil pek kıymetli, pek canlı, pek muazzam bir rehberdir. Bu rehberden istifade etmeyi onun gösterdiği yollardan gitmeyi ne kadar candan arzu edersek onun usullerini şekil itibariyle taklid etmekten de o derece hazer ideriz [kaçınırız]."

Türkiye'ye özgü sosyalizm tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönem de 1921 Mart'ında akdedilen Moskova Antlaşması'nın öncesine rastlayan günlerdir. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde 6 Şubat 1921'de

M. Kemal ile yapılan bir mülakat yayınlanır. Rus Sovyet Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki dostluğun müstakbel bir antlaşma ile berkitileceğine olan güçlü inancını dile getiren M. Kemal "Komünizm ile Rus dostluğu esâsatı arasında bir münasebet var mıdır?" sorusuna cevaben Komünizmin içtimaî bir hadise olduğundan bahisle "Memleketimizin hâli, içtimaî şerâiti, dinî ve millî ananelerimizin kuvveti Rusya'daki Komünizm'in bizce tatbikine müsâid olmadığını teyid eder bir mahiyette" olduğunu ileri sürerek Türkiye'de kurulmuş olan komünist fırkaların da bu durumu idrak edip tatil-i faaliyet ettiklerini; hatta Rus müttefiklerinin bile bu tesbiti doğruladıklarını belirtir. Bu kampanyanın en ilginci sayılabilecek bir yazı, 7 Mart tarihli *Anadolu'da Yeni Gün*'de imzasız olarak yayınlanan "İki Menşevizm" başlıklı başyazıdır. "Dünyanın sağdan sola doğru seri bir hareket-i devriye yapmakta bulunduğu muhakkaktır" tesbitiyle başlatılan başyazıda "Garb Menşevizmi"nin sosyal demokrat uzlaşmacılığına işaretle şu belirlemeler yapılır:

> "Garb Menşevizmi, Sosyalizmin Garbdaki tekamülcüleridir ki bunların fikirlerine göre bugünün müessesât-ı içtimâiyesini komünistlerin düşündükleri gibi derhal yıkmak yerine tedricen değiştirmek en muvafık bir usuldur. Şark Menşevizmi de esas itibariyle başka türlü düşünmez, ancak iki Menşevizm arasında bir fark vardır."

Buna göre *Garb Menşeviklerinin* Bolşeviklerle birleşmeyecekleri; zira kapitalistlerle uzlaşmak kabilken Bolşeviklerin onu tamamen yıkmak istedikleri belirtilen yazıda, *en passant*,

> "Bundan başka Menşevizm olabilmek için kapitalizm'de bulunmak lazımdır, ancak bu sayededir ki sunûf-ı mesâi için imkân-ı sa'y vardır ve ancak bu sayededir ki sunûf-ı mesâiyenin hayatları kâbil-ıslah olur"

saptaması yapılır. *Şark Menşevizmi* ayrımını ilk kez kendilerinin yaptıklarını belirten yazar, "hayatta ve ihtiyaçda böyle bir şeyin yaşamakta bulunduğu"ndan bahisle bu ayrıma gerek duyduklarını ileri sürer. Doğu-Batı karşıtlığı üzerine oturtulan bu sınıflandırmada *Şark Menşevizmi*'nden anlaşılan şudur:

"Şunu anlıyoruz ki kapitalizme karşı mücadele mecburiyetinde bulunan fakat teşkilat-ı ictimaiyeleri itibariyle Komünizm nazariyatı altında idare ve istihâlelerine [başkalaşma] imkan olmayan fiillerin Sosyalizm ruhu dahilinde tevessül edecekleri ıslahat-ı içtimâiyeye **Şark Menşevizmi** demek câizdir..."[89]

"İki Menşevizm" fikrinin "dahilde bir siyaset-i içtimâiye ve haricde bir siyaset-i beynelmilel yapmak için gözönünde durması" gereği ve isteğiyle yapılan nihaî mûlahaza ise şöyledir:

"Bu mülahaza ile şu neticeye varmak istiyoruz. Komünistlerle kapitalistler bugünkü dünyanın başlı başına iki muhtelif kuvvet teşkil eden iki büyük zirvesidirler. Bu iki zirve arasında ise iki nevi fikir ve iki nevi varlık kümeleri bulunuyorlar. Bunlardan bir kısmı Garb Menşevikleri yani kapitalizmden addolunan ve komünist olmayan ve binaenaleyh Bolşevizm ile değil Kapitalizm ile ittihada gidenler; diğeri ise kapitalizmin zulmüne uğradıkları için onun düşmanı olanlar, fakat Garb teşekkül-i içtimaisini hâiz bulunmadıkları için de Komünizme gitmeleri uzun bir istihâleye ihtiyaç gösterenler. Fakat menfaatleri Bolşeviklerle kaynaşmakta bulunanlar yani Şark tekamülcüleri Şark Menşevikleridir."

Bolşeviklik Korkusu

Yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı efkârıumûmîyesinde, özellikle dış politikayla ilgili, yer etmiş başlıca figür, ondokuzuncu yüzyıl boyunca Çarlık Rusyası ile sürekli çatışma içinde bulunmanın yarattığı "Rusya Korkusu" ya da "Moskof belâsı" figürüdür. Bu yüzden Çarlık Rusya'sını ortadan kaldıran ve onun emperyalist tüm ilişki ve eğilimlerini reddettiğini açıklayan Bolşevik İhtilali önce sükût ve/veya sevinçle karşılandıysa da çok geçmeden "Rusya Korkusu" yerini, kimi değişen kimi aynı kalan motiflerle bezenerek, "Bolşeviklik Korkusu"na bırakmıştır.

26 Ocak 1920 tarihli *Vakit* gazetesinde "İki İhtimal" başlığıyla yayınlanan başyazıda "Rusya'yı sarsan sınıf tegallübü ve istibdadı"nın

---

[89] Vurgu yazarına aittir.

giderek sınırlarını genişletmek eğilimi taşıdığı belirtilerek bu tehlikeye dikkat çekilmekte:

> "Bizi hali hazırda tehdit eden tehlikelerin mahiyeti ne olursa olsun komşu arazideki fırtına her halde bunlardan daha büyük daha korkunç bir tehlike teşkil eder. Bolşevizm hareketi esas itibariyle menfi tahribkar bir harekettir. Tahrib etmek istediği esaslarda hiç şüphesiz büyük haksızlıklar büyük fenalıklar vardır. Fakat Bolşevizm bunların yerine hakkaniyet ve salah ikâme etmiyor sadece başka sınıf-ı müstebidler başka nevi bir istibdad başka tarzda haksızlıklar ve fenalıklar geçiriyor. Adeta Bolşevizm eski Çarlık idaresinin başaşağı çevrilmesinden başka bir şey değildir."

Ahmed Refik imzalı başyazıda "bu tarzda bir idare[nin] bizim ruhlarımıza esasen mülayim gelemez" olduğundan bahisle bu türden "gayrımillî cihan ihtilalleri değil kendi millî hayatımız" ile alakadar olmaklığımıza dikkat çekilerek memleketin içine düştüğü bu çok vahim durumun başlıca müsebbibi olarak Batı'nın Balkan Harbi öncesi ve sonrasında izlediği "yanlış malumata istinâd eden siyaset"i gösterilir. Ahmed Refik'e göre bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin önünde iki ihtimal vardır: ya Batı ülkeleri büyük bir tarihi olan Türk milletinin ulusal varlığının ve geleceğinin teminât altına alacak şekilde davranacaklar ya da "komşudaki hadisâtın sevkiyle tahribkâr cereyanlara yem" olunacak.

Yeni Rusya korkusunu en çok dile getiren gazetelerden biri olan *Vakit* gazetesinin 22 Ocak 1920 tarihli nüshasında aynı şikayet benzer biçimde dile getirilir:

> "Bizi yok etmeğe kalkışmak ve Bolşeviklerin kucağına atmak, Batı dünyasının en büyük hatası olmuştur. Moskova bize karşı ikiyüzlü bir yol tutuyor. İşine geldiği zaman yüzümüze gülüyor, bir taraftan da Batı işçilerine hoş görünmek için Ermeni meselelerinde ve başka işlerde bazı menfaatlere karşılık Batı ile uzlaşmağa ve bizi satmağa hazır olduğunu belli ediyor."[90]

---

[90] Aktaran Ahmed Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim*, (c. 2) İstanbul: Yeniiik Basımevi, 1970, s. 51.

İstanbul basınında komünizm korkusu yayan gazetelerin başında *Alemdar* gelir. 12 Kasım 1920 tarihli *Alemdar*'da İstanbul'da Fransızca yayınlanan *Bosphor* dergisinden alınmış bir makale yayınlanır. "Bolşeviklik Anadolu İçin Bir Felakettir" başlıklı, Anadolu'daki millî mücadelenin Bolşevikliğe tehlikeli bir biçimde yaklaşmasıyla ilgili bir uyarı yazısı olarak kaleme alındığı anlaşılan yazıda, Kur'anı Kerim'in Bolşevik ilkelerine açıkça karşı olduğu hususundan başka şu öngörüde bulunulur.

> "Toprağına, emlâkine merbût olan Anadolu köylüsü Komünistliğin Lenin'in tefsir ettiği derecesini asla anlamayacaktır. Bu şerait mevcut kaldıkça Bolşevikliğin Kemalîlikle birleşmesinin ne dereceye kadar muvaffak olduğu ve Anadolu Kızıl Kıtaatının muvasalatından Türkiye'nin ne gibi menâfii istihsal edeceği câyi suâldir [sorulacak şeydir]."

Anadolu'nun Bolşevikleşmesinin, Anadolu altınının Moskova'ya oradan da Avrupa başkentlerine akacağı öngörüsünde bulunan yazar, Mustafa Kemal ve beraberindekilerin buna şiddetle karşı koyacak olmasını olumlu bir gelişme olarak kaydeder.

Alemdar'ın 2 Haziran 1921 tarihli nüshasında yine Türklüğü ve Anadolu'yu Bolşeviklik tehlikesine karşı bir uyarı yazısına yer verilmiştir. Hakkı Velid imzalı, "Çarlık Yerine Kızıl Tehlike" başlıklı başyazı, "geleneksel" Moskof düşmanlığının Kızıl tehlike figürüyle içiçe geçirilerek sürdürülmesine tipik bir örnektir.

> "*Alemdar*"da pek çok kere yazdık ki ister Çarlık ister Kızıl olsun Rusya'nın emeli Türkleri Anadolu'dan atmak, Boğazları ele geçirmek ve öteki Turanlı kavimler gibi Türkleri mahv-ı perişan etmektir...
> Bolşeviklerin proğramı da Çarlık proğramından farklı olmadığına göre, Bolşevikliği kabul etmek yoluyla Rusya'yı içimize sokmak cinnettir...
> Yunan tehlikesini büyüterek bu yüzden Rusların kucağına ve böyle bir siyasete atılmak hiç doğru değildir."

Bolşeviklik korkusu yayan bir başka İstanbul gazetesi *Peyam-ı Sabah* olup en etkili yazarı ise Ali Kemal'dir; 8 Ağustos 1921 tarihli başyazısının başlığı "Bolşeviklik ve İttihad Terakki"dir. Bolşevik

prensiplerinin İttihat ve Terakki'ce benimsenemez olduğu tezi üzerine oturtulan yazıda bir Avrupalı yazara dayanarak Bolşevikliğin melâneti anlatılır. Haddizatında Ali Kemal'in bu çalışma boyunca sözü edilen pek çok yazısı, "İttihatçılık belası" ile birlikte mütalaa edilmiş bir "Bolşeviklik Tehlikesi" temasına oturtulmuştur.

SONUÇ YERİNE

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, hasmane bir düzlemde cereyan etse de, içli dışlı olunan Rusya'nın "yeni ahvali" Osmanlı basınının sürekli ilgi ve merak dairesi içinde kalmış; 1917 ihtilalleri baştan itibaren yakından izlenmiştir. Ancak, bu ilgi ve merakın mahiyeti ve biçimi, tam bu yıllarda Osmanlı siyasi coğrafyasındaki değişimler sonucu oluşan yeni *tarz-ı siyaset*'ler çevresinde İstanbul ve Ankara eksenli olmak üzere ikili bir özellik arzetmiştir. İlki, Yeni Rusya'da olup bitenlerin, belki de ayakta kalan son İmparatorluk çoğrafyası için kötü emsal olabileceği endişesiyle, Bolşevik rejimini karşısına alan bir tutum izlerken, ikincisi onu yanına çekmeye çalışmıştır.

Öte yandan her iki kesimde de kamuoyunu besleyen bilgilenmenin kaynağı esasen Avrupa haber ajansları ve gazeteleri olmuştur. Batı Avrupa kaynaklı bu bilgilenmenin daha kaynağında nasıl çarpıtıldığı pek çok örnekle gösterilmiştir. Batılı haber kaynaklarına daha yakın olan İstanbul basınınca beslenen Bolşeviklik bilgisi ve imajı, bütün dönem boyunca, ağırlıklı olarak anti-Bolşevik bir içerik ve üslupta oluşturulmuşken, hem Batılı haber kaynaklarına (hiç değilse dönemin ilk yarısı boyunca) daha uzak olduğundan, hem de Anadolu'da güçlüce esen Bolşevik rüzgarların etkisiyle ya da Ankara'daki yeni yönetimin siyasal strateji gereklerine uyularak Ankara basınının zaman zaman Rusya ve Bolşevik kaynaklı haberlere daha açık olması sonucunu doğurmuştur. O kadar ki yer yer açıkca Bolşeviklik propagandası yapıldığı bile olmuştur.

Bu çalışmada ele alınan dönemin hemen tüm kaynaklarının tanıklığı, bütün bu dönem boyunca hakim düşünme tarzının bu yüzyılın ilk çeyreğindeki bütün altüst oluşları Doğu-Batı *dichotomy*'si içinde mütalaa etmek olduğunu göstermektedir. Böylece, bu düşünme tarzının yeşerdiği Anadolu'da Bolşevikliği, yine "bizim" olan İslam ile tevil ve telif etmek basamağına yükselmek pek zor olmamış; Bolşevik ilke ve uygulamalar, mümkün ve muhtemel İslami karşılıkları ile birlikte ele alınarak Bolşeviklikle İslam yakınlaştırılmaya çalışılmıştır. Kuşkusuz bu yaklaşımın İslamcı çevrelerin bütününe ait olduğunu söylemek doğru olmaz.

Türkçü çevrelerin Bolşeviklik karşısındaki tepki ve duyarlılıklarının, Ziya Gökalp'in, daha 1914 yılındaki pek "erken" uyarısı hatırlandığında, aktif olmaktan uzak hatta "zayıf" kaldığı bile söylenebilir. Yeni rejimin *Şimali Türkler*'i özlenen hürriyetlerine kavuşturacağı ümit ve beklentisiyle, Bolşevikliğin doğrudan karşıya alınmaması yoluna gidilmiştir. O kadar ki, bir yandan "Büyük Türk Halkı Kurultayı" ve "Türk Konfederasyonu" telaffuz edilirken, öte yandan kamuoyunun Bolşeviklik bilgisindeki çarpıtmaları düzeltme yolundaki önemli bir girişim yine Türkçü çevrelerden gelmiştir.

1919 yılı, Anadolu için Bolşevik rüzgarların esmeye başladığı, İstanbul içinse basında anti-Komünist dil ve üslubun boy gösterdiği bir yıl olmuştur. 1920 ve 1921 boyunca Anadolu, Bolşevikliğin siyasal prestijinin en yüksek olduğu yıllar olurken, İstanbul basını buna paralel bir şekilde anti-Komünist ilham ve repertuarın alabildiğine zenginleştirildiği bir dönem yaşamıştır. Bu repertuarın, sonradan Cumhuriyet tarihi boyunca de pekiştirilerek yaşatılan, başarılı bir motifi de, bir önceki yüzyılın mirası olan *pejorative* bir imajdan devşirilen "Moskof Belası=Komünizm" figürü olmuştur.

Anadolu'nun 1919-21 yılları boyunca Bolşevik rüzgarlarına bu denli açık görünmesinin bir nedeninin de Ankara'daki yeni yönetimin, yani *Millîciler*'in, özellikle 16 mart 1920'deki "hayal kırıklığı"ndan sonra, "Yeni Rusya"yı, bir yandan askeri işgalin define yönelik muhtac olunan yardım ve desteği sağlamak adına, bir yandan Batı'yı Ankara Hükümeti'ni tanımaya zorlayıcı bir faktör olarak kullanmaya çalışması olduğu söylenebilir.

Türkiye sol hareketinin tarihi açısından değerlendirilmesi gereken bir başka önemli "öge"de Türkiye'ye özgü Sosyalizm fikirlerinin, gerek tartışmanın ortaya çıktığı konjonktür, gerekse bu fikirleri ilk ifade edenlerin kimlikleri bakımından, "sol hareket" için oldukça ilginç sayılabilecek bir görünüm ortaya koymasıdır.

EKLER

SOSYALİZM NEDİR ?

Her Ferde Sayi [emeği] Nisbetinde

Sosyalistler, geçen gün de bir başmakalemizde izah eylediğimiz veçhile ilânına mani olamadıkları Harb-i Umumi'yi bitirmek, milletleri artık pek ziyade muhtaç oldukları hayat-ı sulh ve müsâlemete [barışıklık] iade etmek için her tarafta ellerinden gelen mesaiyi sarfa başladılar. Bu gayretlerinin her halde bir semere-i hasene vereceğine, muharip millet ve hükümetlerde sulh lehine kati bir cereyan husule getireceğine intizar olunabilir [beklenebilir]. Binaenaleyh sosyalistlerin kesb-i ehemmiyet eylediği bu günlerde sosyalizm hakkında müdekkik [araştırmacı] gençlerimizden ve heyet-i tahririyemizden Yusuf Osman Bey'in yazdığı vâkıfane makaleyi bervech-i zîr derc ediyoruz:

*** Sosyalizmin gayesi nedir? * Sosyalizme göre cemiyet-i beşeriyenin şekli. * Sosyalizm ve harb. * Sosyalizmin teşkilâtı...**

Sosyalizmin Gayesi Nedir?

Harb-i Umumi'nin bidayet-i ilânından beri pek az mevzubahis edilmiş iken son zamanlarda bilhassa Rus İhtilâlinin vukuunu müteakip birdenbire hemen her tarafta faaliyeti mütezaidesi meşhud bulunan [faaliyeti arttığı gözlenen] sosyalistlik nedir? Çarlığın galeyan-ı inkılâb ile münhadim ve münkariz [yıkılan ve baş aşağı olan] olan a'sâr-dide [asırlar görmüş] saltanatı tevarüs eder gibi görünen sosyalizmin maksad-ı hakikisi, hedef-i hareket-i neden ibarettir?

Pierre Leroux tarafından 1832 senesinde İngilizceden Fransızcaya nakledilmiş olan "sosyalizm" kelimesi elyevm hemen hemen "kapitalizm-sermayedarlık" mukabili bulunuyor. El-hâletü hâzihi [bugünkü durumda] sosyalizm, sarih, muayyen, hutut-u esasiyesi [esas hatları] çizilmiş bir program-ı siyasî, iktisadî yani mana-yı tammıyla içtimaî bir gaye takip eylemektedir. Sosyalistler, tertip ve nizâm-ı hazırın, asr-ı hazır teşkilat-ı içtimaiyesinin hakka, muadelete ve ilme makrun [yakın] ve muvafık olmadığı fikir ve mütalâasında olup, vaziyet-i içtimaiyyenin küllî bir surette tahvili gayesini istihdaf ederler. Halen sosyalizmin mazmun-u hakikisi şudur: "Hadd-i asgarî nüfuz-u hükümet, haddi azamî mülkiyet-i müştereke veyahud hadd-i azamî hürriyet, hadd-i asgarî mülkiyet-i ferdiye".

Bu düsturu biraz tavzih edelim: Sosyalistler diyorlar ki: Servet-i tabiiye hazine-i tabiinin her dem küşade bulundurduğu menabi, [kaynaklar] şu veya bu ferdin değil, umum beşeriyetin, bütün efradın müşterek ve inkisam [bölünme] kabul etmez mamelekidir. Arazi, meadin, [madenler] ormanlar, hülâsa mader-i tabiatın evlâd-ı ademe mebzulen âlicenâbâne arz etmekte olduğu bilcümle vesait-i servetin mülkiyet-i ferdiyyede katiyen inhisarı caiz olamaz. Menabi-i tabiiyeden sonra yine beşeriyetin müşterek bir mahsulü mesaisi olan âlât ve edevât-ı istihsaliye [üretim araç ve gereçleri] de umuma alel-iştirak ve layenkesim [taksim olunmaksızın] bir surette ait olmak gerekir. Zira bilfarz bir fabrika tesis eden bir müteşebbis istimal ettiği alât ve edevât-ı sanaiyeyi bizzat icad ve tertib etmiş olmayıb bunu insaniyetin a'sâr-dide faaliyetine medyundur [borçludur]. Binaenaleyh alât-ı sanaiyenin temin edeceği fevaidi [faydalar] say-ı zatiyesine değil, bütün insanlara medyundur. Menabi-i tabiiyeyi ve vesait-i istihsaliyeyi mülkiyet-i şahsiyeye rapt ederek umumun mal-ı müşterekesinden tahassul edecek fevaidi nefsine münhasır kılmak, ebna-yı nev'îni ecirliğe [soyunun çocuklarını ücrete] mahkum eylemek, Amerika'da meşhud olduğu veçhile bir tarafta milyarlar cem ve iddihar [biriktirmiş] etmiş mahdut-ül mikdar asr-ı hâzır Kârunlarına mukabil ötede açlıktan, sefaletten, işsizlikten mahvûtebâh [yıkılmış ve tükenmiş] olan binlerce benî beşerin arz ettiği manzara-yı tezada meydan vermek... işte sosyalistlerin havsala-sûz addettikleri [akla ziyan saydıkları] şeyler!.. Bu itibar ile sosyalizmin istihdaf ettiği gaye şudur: "Menabi-i tabiiye ve vesait-i istihsaliyenin alel-iştirak ve layenkesim surette umum insaniyete mal edilmesi.

Sosyalizm, bilcümle emvâl ve emtianın mütesaviyen taksimini talep etmiyor. Her fert say-ı zatiyesinin semeresini dilediği veçhile tasarruf ve istihlâk hakkına malikdir. Fakat hiçbir fert netice-i gasb ve garet [yağma] addolunan "sermaye" sayesinde çalışmaksızın, yorulmaksızın yaşamak selâhiyetine haiz değildir. Yine hiçbir fert ebna-yı nev'înin sayi ile tufeyliler [asalaklar] gibi yaşayamaz. Refah ve sâmana [servete] mazhar olamaz. Akıl ve muadelet [eşitlik] icabına tevfikan insan yalnız semere-i sâyi ile taayyüş [yaşama] hakkına malikdir. İşte bu mütalâalarda sosyalizmin şu düsturu çıkıyor: "Her ferde sayi nisbetinde"!..

Sosyalizme Göre Cemiyet-i Beşeriyenin Şekli:

Sosyalizmin küllî bir ahval-i içtimaiyeyi istihdaf eylediğini söylemiş idik. Acaba sosyalistler cemiyet-i beşeriyenin nasıl bir şekilde olmasını talep ediyorlar? Sosyalizm hürriyet-i ferdiyeyi tamamen kabul ediyor. Bunda hürriyet-i hareket, heyet-i umumiyeye zarar irâs etmemek [vermemek] şartıyla, hürriyet-i kelâm, hürriyet-i içtima, hürriyet-i vicdan

ilâh dahildir. Sosyalistlere göre kanun bu müesseselerle iştigal hakkına malik değildir. Hatta hükümet, edebî, ilmî, felsefî ve mezhebî düstur ve mesleklere karşı tamamen bîtaraf [tarafsız] kalmalı, bunlardan birini diğerine tercih etmemelidir. İzdivaç [evlilik] da hâric-ez kanun [kanun dışı] kalmalıdır. Fakat bu aile hayatının lağvı manasını tazammun etmez [içermez]. Her fert, erkek kadın bittabi kanunen muayyen bir sînnde [yaşda] akd-i rabıta-i izdivac [evlilik sözleşmesi] etmek veyahud bu rabıtayı bil-rıza fesh eylemek hakkına malik olmalıdır. Sosyalistlerin nokta-yı nazarına göre eftâlin [çocukların] iaşe ve talim ve terbiyesi hükümete ait olmasına ve erkek kadın aynı hukuka malik bulunmak itibariyle tarafeynden [her iki taraftan] hiçbiri için endişe-i ferda [gelecek endişesi] tehlikesi olmamasına binaen, hayat-ı ailenin bu şekle ifrağından [sokulmasından] cemiyet-i beşeriye için zarar değil bilakis fevaid-i kesire [pek çok yaralar] husule gelecek, tâife-yi nisâ [kadın kısmı] üzerinde el-hâletü hâzihi mevcut olan hacalet [utanma] ve esaret zail olacak imiş.

Ber-vech-i bâlâ, ferdî hürriyetlerin, ferdî hareketlerin sahası tayin edilmiştir. Şimdi cemiyet-i beşeriyenin saha-yı icraat ve faaliyetini tasrih ve tahdit edelim: Cemiyet-i beşeriye, yani ittihaz olunacak şekl-i hükümet, evvel-ba-evvel usul-i iktisadiyeyi tanzim ve tertib etmek hakkına malik olacaktır. Bu usul-i iktisadiye yukarda tasrih eylediğimiz esasât üzerine müesses olup, menabi-i tabiiye ve vesait-i istihsaliyenin bil-iştirak ve inkisam kabul etmez bir surette bütün cemiyet-i beşeriye tarafından tasarrufu neticesi olarak her fert saha-yı say ve gayreti küşade bulacak sayi nisbetinde müstefid olabilecektir. Cemiyet-i beşeriye her sehmi [hissesi] bir ferde ait bir nevî kollektif şirket haline gelecek ve esasen mirasın da bittabi lağvı neticesinde uhuvvet ve müsavata mani olan servet farkları zail olmuş bulunacaktır. Bu nizam ve terîib-i iktisadiyenin suret-i teşkiline, sayin tanzimi ile mahsulatın tevziine müteallik olarak sosyalistlerce tasavvur olunan eşgali [işleri], kısa bir makalenin dar sütunlarına sığdırmak imkansızlığı hasebi ile burada mevzû-i bahs edilmeyecektir.

Sosyalizm ve Harb

Cemiyet-i beşeriye, memleketin esbab-ı müdafaasını teşkil vazifesi ile mükelleftir. Sosyalizm yalnız meşru bir müdafaa halinde olmak üzere harbi kabul ediyor. Filvaki sosyalizm nokta-yi nazarından harbin büsbütün ortadan kalkması şayan-ı temenni, ulvî ve mübeccel bir gayedir. Fakat insaniyetin böyle bir derece-i kemale vasıl olmadığını düşünen sosyalistler, sırf tedafüî harbi [savunma savaşını] ve bunun netice-i tabiiyesi olarak kuvve-i askeriyenin teşkilini zarurî addediyorlar.

Sosyalizm hiçbir kavmin diğerini cebren taht-ı inkıyâdda [boyun eğdirme] bulundurmak hakkına malik olmadığını, her hangi bir kavmin dilediği zaman bir heyet-i içtimaiyeden ayrılabileceğini ve bu harekete müsellehan [silahlı] ve cebren mümanaat [engellenemeyeceğini] edilemeyeceğini desatir-i esasiye a'dâdına [esaslı ilkeleri arasına) ithal eylemiştir. Cemiyet-i beşeriye, milel-i ecnebiye [yabancı uluslar] ile tesis-i münasebat için sefaretler tesis edecektir. Fakat sosyalistlerin nokta-yı nazarına göre, süferanın [sefirlerin] vazifesi münasebat-ı dostaniye idameye[sürdürmeye] sarf-ı gayret eylemek ve elyevm câri olup pek çirkin manzaralar ve safhalar arz eden casusluk harekâtından münezzeh bulunmak olacaktır. Hiçbir kavim diğerinin hukukuna tasallut niyetinde olmadığı ve yalnız tedafüî bir harbe hazırlandığı cihetle sosyalistler, muahedat-ı hafiye-i siyasiyenin de lağvını talep ederler. Cemiyet-i beşeriye, asayiş-i dahilîyi teminen adliye, zabıta, hıfzıssıhha ve ilâh teşkilatı vücuda getirecektir. Sosyalistler adliyenin her türlü nüfuz-ı haricîden masûniyetini [dokunulmazlığını] taht-ı temine almak maksadıyla hükkâmın [hakimlerin] intihab ile [seçilmesiyle] gayet kısa müddetler için tayin edilmesini, mehakimin [mahkemelerin] tamamen meccani olup mesarif-i mehakimin lağvını, mücrîmine [suçlulara] muhtacı tedavi ..... misullü muamele edilmesini, haksızlığı tebeyyün ettiği takdirde telâfisi mümkün olmadığı cihetle, ceza-yı idamın ilgasını istiyorlar. Nihayet cemiyet-i beşeriye, maarif-i umumiyeyi idare vazifesi ile mükelleftir. Sosyalizm, bilcümle etfalin [çocukların] muayyen bir yaşa kadar cemiyet tarafından iaşe ve talim ve terbiyesini büyük gayelerinden biri meyanına ithal etmiştir. Sosyalizm bir taraftan sahib-i servet bir pederin sulbünden [soyundan] yetişerek nimet-i maariften tamamen müstefid olan [yararlanan], diğer cihetten fakr-ı zaruret sayıkasıyla mahkum-ı cehalet kalan etfal beynindeki [çocuklar arasındaki] müsavatsızlığı, bahtsızlığı [?] izale etmek istiyor. Bundan maada maarifin fikrî ve ilmî her türlü tarafgirlikten masun [uzak] ve münezzeh bulunarak bilcümle meslek ve ulumu tedris eylemesi sosyalizm mütalâa-yı cümlesindendir.

Sosyalizmin Teşkilatı:

Sosyalizm bütün bu gayelere vusûl [ulaşmak] için iki tarîk [yol] ihtiyar ederek [seçerek], iki nev'î teşkilat husule getirmiştir. Bunlardan biri kavanin-i hazırayı tadil [var olan kanunları değiştirme] ve erbab-ı say ve amelin menafiini istihdaf eden kanunları kabul ettirmek maksadıyla siyasi fıkralar; ikincisi erbab-ı sermaye ile doğrudan doğruya mücadele etmek üzere amele sendikaları: Birinci kısım teşkilatın semere-i maddiyesi olarak Avrupa'nın hemen bilcümle memalikinde

[memleketlerinde] mesai nezaretleri ihdas ve erbab-ı say ve amelin muhafaza-yı hukuku için müteaddid kavânin tanzim edilmiştir.

İkinci kısım teşkilat sendikalardan mürekkep olup bunların umumi ittihadından "Say ve Amel İttihad-ı Umumisi" namıyla bir idare-i merkeziye husule getirilmiştir. Sendikalar doğrudan doğruya tatil-i eşgal suretiyle amelenin haklarını teslim ve tasdik ettirmek gayesini takip ederler. Sendikalar beyninde sıkı bir zapt-rabt câri ve oldukça külliyetli mebâliğ mevcut olduğundan alelekser [çoğunlukla] tatil-i eşgaller [grevler] muvaffakiyetle tetvic etmektedir. Birinci teşkilat mevki-i iktidara geçerek kavanini sosyalizm amaline göre tadil ve tanzim etmek, ikinci teşkilat da "umumi grev" sayesinde nail-i emel olmak usullerine teb'id ediyor ve alelekser yekdiğerine yine mütesanid ve müteavin [dayanışmacı ve yardımlaşmacı] bulunuyor.

Yusuf Osman *Tasvir-i Efkar*, 5 Haziran 1917

LENİN KİMDİR?

Rus ihtilalinden beri ismi kerrât ile zikr edilmekte olan sosyalist Lenin'in hüviyet ve şahsiyeti, son günlerdeki vekayi-i şurişkârane [karışık olaylar] dolayısıyla yeniden ehemmiyet-i azîme iktisab eylemektedir. Cihan matbuatı için tükenmez bir vesile-i kil û kal [dedikodu vesilesi] olmaya başlayan Mumailehy Rusya'daki sulh fikirlerinin başlıca âmil ve muharriklerinden biri olarak tanınmakta ve harekât-ı faalesi etrafında çok gürültü yapılmaktadır. Memleket-i mezkuredeki dahilî mücadele safahatının büyük bir merak ile takib edildiği böyle bir sırada o cidâli [mücadeleyi] vücuda getiren mühim bir şahsın tâb ve seciyesi [huy ve tabiatı], meslek ve meşrebi dahi merak ile öğrenilecek şeylerdir. Lenin kimdir? Mesleği nedir, Rusya'da ne yapmak istiyor? İşte bu gün Rus keşmekeşi dolayısıyla herkesin zihnini işgal eden meseleler bu üç nokta etrafında dönüp dolaşmaktadırlar. Vladimir İlyiç Lenin an–asıl Rusya'nın Simbirsk vilayeti zadeganından bir aileye mensup olup pederi uzun müddet bir Jimnaz [Gymnasium] mektebi müdüriyetinde bulunmuş idi. Lenin çocukluğunda aldığı terbiyenin tesiriyle gençliğinden beri vekayi ve harekât-ı ihtilaliyeye iştirak eylemiş ve efâl-i serkeşanesi [dikbaşlı davranışları], Çarlık hükümetinin zaman ile nazar-ı dikkatini celb ederek 1889 senesinde idama mahkum edilmiş idi. Mümaileyh muahheren Sibirya eyaletine nefyedilmiş [sürülmüş] ve orada bir çok eziyet ve mahrumiyetlere katlandıktan sonra memalik-i ecnebiyeye firar etmiştir. 1907 tarihinden son ihtilale kadar, Lenin Çarlık hükümetinin tazyikatı yüzünden Rusya'ya hiç ayak atamamış ve mütemadiyen İsviçre'de imrar-ı hayat eylemiştir [hayatını geçirmiştir]. Mümaileyh İsviçre'deki müddet-i ikameti zarfında dahi memleketteki hükümet-i müstebideyi devirmek için mütemadi bir say ve mücadelede bulunmuştur. Çarlığın sukutu hengâmında Lenin Zürih şehrinde bulunmakta idi, O zaman Lenin deniz tarikiyle her ne kadar Rusya'ya avdet etmek istemiş ise de İngiltere hükümeti buna müsaade etmemiş ve birçok müşkilat ihdasiyle Lenin'in memlekete avdetine mümanaat etmiştir. İngiltere hükümetinin mümanaatı üzerine o zaman Lenin Almanya'ya müracaat etmiş ve hükümet-i mezkure ise Lenin'in rükûbuna [binmesi için] bir katar-ı mahsus tayin ederek İngilizlerin hilafına olarak elinden geldiği kadar seyahati teshil eylemiş ve bu suretle Lenin Almanya'dan kara tarikiyle Rusya'ya avdet etmiştir. Lenin vasat kamette [orta boyda], küçük yapılı, parlak gözlü bir adam olup, kıyafet ve şekl-i haricisi hiç de gösterişli değildir. Lenin'in Rusya'nın dahil ve haricinde büyük bir şöhret edinmesine bâis olan asıl

sebep Mümaileyhin büyük bir gayret ve faaliyet göstermesi ve harekâtında pek ziyade muannid [inatçı] olmasıdır. Lenin kendisiyle görüşenler üzerinde irade-i kavîye ve kanaat sahibi, metin ..... bir recul-i siyasî [siyaset adamı] hissini vermektedir. Lenin hırs ve teheyyüc [heyecan] ile değil, fakat düşüne düşüne ve itidal ile hareket eyler. Mümaileyh fevkalade itimad-ı nefs sahibi ve bükülüp kırılmak bilmez, azimkar bir kimsedir. Lenin Maksimalistlerin reisi sıfatıyla ibraz eylediği bilcümle efal harekatında ma'ruz-zikr secayâtın âsârı [belirtilen karakterlerinin belirtileri] her zaman meşhud olmuştur. Lenin Almanya tarikiyle Rusya'ya avdetini müteakip azim bir rol oynamaya başlamıştır. Lenin Petersburg'a geldiği vakit rakkase-i şehîre [meşhur dansçı] Keşesinskaya'nın kâşânesi[ne] yerleşmiş ve karargahını burada kurmuştu. Mümaileyh o zamandan beri mesaisini Rusya Hükümeti'nin İngiliz ve Amerikan emperyalizmine satıldığından milleti iknaya hasreylemiştir. Lenin neşr eylediği bir beyannamede İngiliz sermayesinin kanlı mücadeleyi idame ve hatta teşdid etmek [şiddetlendirmek] istediğini ve harb-i hâzırın yegane sebep ve amili İngiliz sermayesinin Alman sanayiine karşı perverde eylediği [beslediği] hiss-i hased olduğunu ilan eylemiştir. Lenin ikamet eylediği kâşânenin balkonundan hemen her gün ahaliye irad-ı nutuk etmektedir. Milyukof ile Goçkof'un sukûtu [düşüşü] yine Lenin fırkasının eser-i faaliyet ve gayretidir.

Tasvir-i Efkâr, 17 Kasım 1917

LENİN'LE MÜLAKAT

İnsaniyeti sulh yoluna doğru sevk etmek için ilk kat'i adımları atan Lenin, hiç şüphesiz yarın tarihin büyük şahsiyetleri arasında zikredilecektir. Lenin'in şahsı ve fikirleri hakkında doğru malumat almak herkes için, bilhassa bu günlerde tabii bir ihtiyaçtır. Kârilerimizin bu ihtiyacını tatmin için İsveç muharrirlerinden S. Jonson'un ihtilal ayları zarfında Petersburg'da Lenin ile defalarla mülakat eittikten sonra yazdığı makaleyi neşrediyoruz. Bir iki güne kadar Lenin'in tercüme-i hali ve Maksimalist fırkasının proğramı hakkında bir araya getirdiğimiz malumatı neşredeceğiz. Sözü İsveç muharrirrine terk ediyoruz:

"Lenin'i ilk defa olarak gördüğüm zaman kendisi serbestçe Petersburg'da faaliyette bulunabiliyordu. Her gün binlerce sâmi [dinleyici] karşısında harb, Kerenski Hükümeti ve İngiltere ile Almanya'ya karşı nutuklar irad ediyordu. Söyleyeceğini söyledikten sonra Neva rıhtımı üzerinde vaktiyle Çar'ın metresi Keşesinskaya'nın ikamet ettiği eve çekiliyordu. İhtilal günlerinde burasını taraftarlarıyla birlikte cebren işgal etmiş ve sahibesinin şikayetlerine rağmen bir daha çıkmamıştı.

Lenin'in Amele ve Asker Cemiyeti nezdinde o kadar nüfuzu vardı ki Hükümet için her hareketine göz yummaktan başka çare yoktu. İngiliz ve Amerika sefirlerinin Lenin'in nutuklarından dolayı icra ettikleri teşebbüsler hep neticesiz kalıyordu. Ancak Lenin'in hedefe vasıl olamayan bir ihtilal teşebbüsü üzerine Hükümet Maksimalistlere karşı yürümek cesaretini buldu. Bu defa yapılan takibat o kadar şiddetli idi ki, Maksimalistlerin kimi birer tarafa saklanarak ancak son muvffakiyetten sonra meydana çıkabildi; kimi de bir daha avdet mümkün olmayan bir yola gitti. Kerenski'nin cellatları Lenin'i aradıkları zaman kafesi boş buldular. Bu hale yalnız Madan Keşesinskaya sevindi çünkü bu sayede tekrar evine sahip olabildi. Lenin ortadan kaybolmuş ve hiçbir nişane bırakmamıştı. Gece gündüz birçok memurlar kendisini hem Petersburg'da hem de Rusya'nın diğer cihetlerinde aradılar. Hergün bu taharriyatın neticesi hakkında başka bir rivayet çıkıyordu. Günün birinde Lenin'in gemici kıyafetinde Kronştad'da yakalandığı, ertesi günü İstokholm tarikiyle Almanya'ya kaçtığı, sonra yine Gaçine'de Maksimalist zabitlerle konuşurken tutulduğu, Peter-Pol kalesine atıldığı şayi oluyordu.

Bu rivayetlerin çoğunu bizzat iş'âl eden [alevlendiren] Lenin Petersburg'dan ayrılmayı hatırından bile geçirmemişti. Çünkü orada her yerden ziyade selâmetini temin edeceğini biliyordu. Hükümet, Lenin'in günün birinde mutlaka bir gürültü çıkaracağını düşünerek önüne gelen evi bastığı

ve kendisini her tarafta aradığı sırada Lenin kemal-i istirahatle Petersburg'da yaşıyor ve kendisini Peter-Pol kalesinde görmek isteyenleri oraya isal ile neticelenecek hazırlıkları yapıyordu.

Lenin'in Finlandiya'da tutulduğu hakkında bir rivayet intişar ettiği bir günde idi ki kendisini ihtifâgâhında [gizlendiği yer] ziyaret ettim. Birçok senelerden beri Cenevre'de birlikte vakit geçirdiğim bir Rus tahsil arkadaşım bana delâlet ediyordu [yol gösteriyordu]. Lenin, Vasili Ostrovo sokağında Madam P'nin müzeyyen ikametgâhında yaşıyordu. Burası Maksimalist ihtilal teşebbüslerinin bir merkezi halinde idi. İçeri girerken dostum diyordu ki, "Bu sırada Lenin'i Madam P gibi muhterem ve her türlü çılgınlıklardan uzak bir kadının evinde aramağı ne Kerenski ne de başka kimse hatıra getiremez". "Buraya birtakım girip çıkanlar nazar-ı dikkati celb etmiyor mu?" "Buraya kibar bir kadının evine girebilecek adamlardan fazla miktarda adam gelmiyor. Lenin pek dirayetli bir adamdır. Pek az mutavassıtlar [aracılar] vasıtasıyla işini görür, fakat sağlam görür."

Yukarı çıkınca Rus Darülfünunu'nde kesretle [sıklıkla] tesadüf edilen talebe tipinde bir genç kız bizi istikbal etti. Ve dostumdan bazı istizahlarda [açıklama isteme] bulunduktan sonra bizi nazikane bir tavırla içeri aldı. Ben öyle tasavvur ediyordum ki şimdi [iki kelime okunamadı] türlü tahrik ve tehyiz vasıtasıyla dolu bir yere girecektik; halbuki kendimi sükun ve istirahat asarıyla dolu güzel ve muntazam bir odada buldum. Kerenski'nin aleyhine bir takibat ordusu çıkardığı Lenin'in burada bulunacağını kim tahmin edebilirdi? Odanın bir tarafında ev sahibesi, Lenin, iki bahriye zabiti ve talebe kıyafetinde birkaç kişi çay içiyorlardı.

Biraz öteden beriden konuştuktan sonra bahis siyasete intikal etti. Lenin dedi ki,

- İngilizler bizi budala yerine koyuyorlar. zannediyorlar ki bir taşla iki kuş vurabilecekler ve bize kanımızın son damlasına kadar akıttıktan sonra Asya'daki menfaatlerimizi kolayca ele geçirecekler.

Fakat harpten sonra İngiltere de zayıf düşecek ve ancak kendi işleriyle uğraşacak.

- Belki de, fakat ben bu fikirde değilim, her halde İngiltere bizden evvel kendini toplayacak ve her vasıta ile bize karşı entrika çevirmeye başlayacaktır.

Bir zabit gülerek dedi ki:

- Bu entrikalardan mı korkuyorsunuz?

Lenin cevap verdi:

- Hayır bundan korkmuyorum. Çünkü yarın Avrupa'nın ne kalıba gireceğini kimse tahmin edemez. Âtî böyle meçhul olduğu içindi ki ben 'Sulh istiyoruz! Sulhe muhtacız! Ne şeraitle [hangi şartlarla] olursa olsun sulh akdetmeliyiz!' diye bağırıyorum. Biz derhal sulh akdetmeliyiz, fakat

âdilâne bir sulh. Bu sulh bütün milletlerin menafii hayatiyesini [hayati çıkarlarını] nazar-ı dikkate almalıdır.

Ev sahibi söze karışarak dedi ki:

- Almanya ve müttefikleriyle bu esas üzerine bir sulh akdini mümkün görmüyor musunuz?

- O memleketlerde cereyan eden vakalar hakkında kâfi derecede malumatım yoktur; bununla beraber sulh akdini mümkün görüyorum. Ve sulhün umumî olmasını Rusya'nın yeniden tesis imarı nokta-i nazarından daha faideli buluyorum.

Yeni misafirler geldi. Mutlaka mühim şeylerden bahsedeceklerdi ki Lenin ve daha birkaçı beyan-ı mazeretle çekildiler. Ben de müsaade alarak ayrıldım. Bu mülakat neticesinde kanaat hasıl ettim ki Lenin fevkalâde vâsî [geniş] mulamat ve tecrübeye, aynı nisbette azim ve metanete sahip bir adamdır. Lenin, Çar ile Kerenski'nin yapamadığını yapacak, Rusya'yı bu kadar muhtaç olduğu sulhe kavuşturabilecektir."

Vakit, 12 Aralık 1917

LENİN HÜKÜMETİNİN MÜSLÜMANLARA BEYANNAMESİ

Rus Amele ve Asker Cemiyeti'nin naşir-i efkârı olan İzvestiya gazetesi 7 Kanunevvel 1917 tarihli nüshasında atideki mühim beyannameyi neşrediyor ki aynen tercüme ve iktibas ediyoruz:

"Kanlı muharebelerin sonu yaklaşmaktadır. Zulm ve tegallüb binaları yıkılıyor. Bunların enkazı üzerinde çalışanlar ve hürriyet isteyenler tarafından yeni bir alem kurulacaktır. Rus milletinin yalnız bir arzusu vardır: Şerefli bir sulh akdetmek ve milel-i mahkumeye [esir uluslara] yardımda bulunmak.

Rusya bu gibi arzularda bulunmak hususunda yanlız değildir. Garb memleketlerinin amelesi de sosyalizm bayrakları altında toplanmaktadırlar. Asırlardan beri 'münevver ve medenî Avrupalılar tarafından tegallübe dûçâr edilen Hindistan'da isyan bayrakları açılmıştır. Ahali 'Mebuslar Heyeti' namı altında milli heyetler teşkil etmektedir. Bu büyük hadiseler arasında Rusya'nın ve Şark'ın Müslümanlarına tevcih-i hitab ediyoruz. Ey Rusya Müslümanları, ey Volga ve Kırım Tatarları, Ey Sibirya ve Türkistan Kırgızları ve [okunamadı], Ey Kafkasya Tatar Türkleri ve Ey Kafkasya Çeçenzeleri! Bu saniyeden itibaren sizin dünyalarınız, millî ve harsî müesseseleriniz her türlü müdahale ve taarruzlardan berîdir [uzaktır]. Millî hayatınızı serbestçe tanzim ediniz. Size bu hakkı veriyoruz. Biliniz ki sizin ve Rusya'nın diğer milletlerinin hukukunu ihtilalin bütün kuvveti himaye edecektir. Siz de ihtilale ve onun selahiyettar hükümeti olan hükümet-i hazıraya yardım ediniz.

Ey Şark Müslümanları! Ey Türkler, İranlılar, Araplar ve Hintler, Avrupa asırlardan beri sizin canınızı, malınızı, hürriyetinizi ve vatanınızı bir ticaret metaı diye telakki ediyordu. Bu harbe ibtida eden haydutlar sizin memleketlerinizi taksim etmek istiyorlardı. Size beyan ederiz ki sabık Çar tarafından İstanbul'un zaptına dair tanzim ve ahiren bertaraf ettiğimiz Kerenski tarafından teyid edilen hafî muahedeler hükümden ıskat edilmiştir. Rus Cumhuriyeti ecnebi toprakların zapt ve işgaline muhaliftir.

Size beyan ederiz ki İran'ın taksimi hakkındaki hafî muahede [gizli antlaşma] yırtılmış ve yok hükmüne konulmuştur. Harekât-ı harbiye nihayet bulur bulmaz İran'daki askerlerimizi çekeceğiz. Bu suretle İran mukadderatını serbestçe tayin etme hakkını ihraz edecektir.

Size şurasını da beyan ederiz ki Türkiye'nin mukassemesine [bölünmesine] ve Vilayât-i Şarkiyye'nin kendisinden ayrılmasına dair olan hafî muahede yırtılmıştır ve yok hükmündedir.

Memleketlerinizin haydutlarını defediniz. Bütün cihan fütuhat emelleri arkasından koşanlara muhalif bulunmaktadır. Hint Müslümanları bile şimdiye kadar kanlarını içen İngiliz'lere karşı ayaklanmışlardır. Gaip edecek zamanımız yoktur. Siz kendiniz memleketinizin hakimi ve efendisi olmalısınız, mukadderatınızı kendi ellerinize almalısınız. Biz demokratça bir sulhe doğru kat'i ve azimkârane bir surette ilerliyoruz. Bayraklarımızda her şeyden evvel cihanın milel-i mahkumesini kurtarmak yazılıdır. Rusya Müslümanları sizden muavenet bekliyoruz. Şark Müslümanları! Sizden de muhabbet ve teveccüh bekliyoruz.

Umur-u Maliye [Milliye olmalı] Ahâli Komiseri
Ahali Komiserleri Meclisi Reisi
V. Ulyanof (Lenin]

Vakit, 2 Ocak 1918

BOLŞEVİK TEHLİKESİ

Tarihin her hadisesinden ders almak adet olmuştur. Hadiselerin ehemmiyeti, büyüklüğü ve diğer ahvâl üzerine olan tesiri, kapılacak hissenin vüs'atini [genişliğini] artırıyor. Umumî harb, sebep olduğu siyasî ve içtimaî karışıklıklar itibariyle bütün insanlık alemi için böyle ibret numuneleri doludur. Ders mahiyetini hâiz olan bu hadiseler içinde bütün dünyaya en ziyade belagatle hitab edeni de hiç şüphesiz Rusya'da birbirini tevali eden [aralıksız süren] hiç işitilmemiş, görülmemiş hallerdir. Bu hadiselerin belagat kuvveti, tesir ve nüfuz kuvvetlerini tezyîd edecek [arttıracak] bir mahiyette olduğundan herkesin gözleri Rusya'ya doğru çevrilmiştir. Geçmiş zamanların iri ve haşmetli Rusya'sı bugünün korkunç, en fecaatli bir kıtâl [feci bir kıyım] sahnesi olmuştur.

Koca bir devlet idaresinin birdenbire çığrından çıkarak en cahil, bu işlerden en habersiz kesif amele ve avam tabakalarının eline düşmesi, asker bozuntularından mürekkeb sürülerin kirli emellerine kanlı alet olması nasıl neticeler veriyor, buna Bolşeviki ihtilallerinden daha dehşetli bir misal olamaz.

Bir iki ay içinde Almanya, Avusturya ordularını ezivermek için muharebe yerlerine saldırılan asker sürüleri hududdan çekilmiş, sanki nüfusun azalmasına ihtiyaç görülüyor gibi usûl dairesinde memleket dahilinde, millet arasında harb ediliyor. Kendilerine verilen sıfata istihkak kazanmak için uğraşan Kızıl Alaylar memleketleri kana buluyorlar. Bolşeviklik esrarıyla sarhoş olan avam takımı, Lenin'lerin insani saadet ve refah nazariyelerini katl, yağma suretinde tatbike çalışıyorlar.

Bolşeviki hareketinin başlangıcından beri harb zaiyatını dört beş misli geçen maktullerin hep kumandanlardan, zabitlerden, münevver ve mütefekkir sınıfdan olması, her şehirde tam manasıyla anarşinin hüküm sürmesi Rusya'yı hergün daha fazla izmihlale, inkisama [yok olmaya ve bölünmeye] sürüklüyor. Bu vesile ile oradaki dindaş ve ırkdaşlarımızın ebedi düşman tehdidlerinden masûn kalması bizi şüphesiz sevindiriyor. Fakat sırf insani bir duygu ile de bu şenaatlerden [kötülüklerden] müteessir olmamak kabil değildir. Bahusus Bolşevikler bu hareketlerini henüz cihanın anlayamadığı bu mefkurelerini her tarafa saldırmak, her yerde bu ihtilalleri, bu anarşiyi koparmak emelindedirler. İşte Avrupa bugün bu tehlikeli hareketin tehdidi altındadır. Büyük sanayiin kesif amele kitleleri arasında mayalandırdığı sosyalistlik düşünceleri bu harbin sebep olduğu sefalet ve zaruretlerin tesiri altında burjuvazi sınıfına karşı alevlenen kin

duyguları, şerareyi husule getirecek elektrik kutuplarından birini teşkil ediyor. Diğer kutupla temas tehlikeli olacaktır. 'Hukuk-ı Beşer' kaidelerini Avrupa'ya neşreden Fransa ihtilali vaktiyle nasıl bir tehlike addedildiyse umumi ve mutlak müsavaat' mefkureleriyle cazip bir kisve altında görünmek isteyen Bolşeviklik de aynı surette müşterek bir tehlike addedilecektir. Napoleon'un galip orduları Fransa ihtilalini uzaklara götürdü. Bereket versin ki bu defa Almanya'nın orduları bütün Avrupa'ya bekçilik vazifesini görüyor. Bu hareketten bihakkın korkan Fransa ve İngiltere daha şimdiden bu kuvvetli bekçiden memnun görünüyorlar.

Lenin ve arkadaşları mefkurelerinin bu kadar tereddiye [soysuzlaşma] uğrayacağını, ilan ettikleri umdelerin nihayet usulî bir kıtale, yağmaya müncer olacağını hatırlarına getirmemişlerdir zannederiz. Fakat umumi burjuvazi istibdadı yıkılınca başı boş kalan cahil avam tabakaları memleketi idareye başladılar.

Görülüyor ki idarenin cahil kitleler eline, umumi tabiriyle 'ayağa' düşmesi her yerde aynı tesiri gösteriyor.

Bugün Rusya'da ihtilal halinde olan yerlerde bir zabit, bir kumandan kalmamıştır. Karadeniz donanması da neferlerin elindedir. Sonra muntazam bir surette münevver sınıfın ifnasına [yok edilmesine] başlanıyor. Senelerden beri Darülfünunlarda Rus milletinin istihlası için uğraşan, bu uğurda her sene Sibirya buzluklarına nefyedilen [sürülen] talebe bugün hep kılıçtan geçirilmiştinr. Yazdıkları romanlarda hep Rus köylüsünün, avamın sefaletini, zaruretini, esirliklerini anlatan, bu ihtilalleri en canlı amillerle hazırlayan muharrirler, muallimler, bütün düşünen kafalar bugün mütemadiyen kesiliyor. Daha sonra sıra bittabi zengilere geliyor! Her biri bir kızıl neferin hükmüyle ve kararıyla zaman ve mekan düşüncesi olmadan idam ediliyor, denize atılıyor, dolu dolu şenaetlerle istenilen ev soyuluyor, isteyenler adam öldürüyorlar, servet, ilim, medeniyet, bunlar hep Bolşevikî idaresine muzır görülüyor. Ve bunların ta temelden yıkılmasına hakikaten vahşiyane bir gayretle çalışılıyor. Darülfünunlar, mektepler kapanıyor, mabedler, mahfiller yağma ediliyor. Hiçbir duygu, hiçbir kuvvet bu deli ..... önüne geçemiyor. Bu iğtişaş [karışıklık], bu kan selleri, bu kin dalgaları ne kadar devam edecek şimdilik kimse takdir edemez. Herhalde bir zaman gelecek ki, birtakım amillerin tesiriyle bu kuvvetler zaptedilecek. Doğru bir mecraya sokulacaktır. Fakat bu teşkilat teessüs edinceye kadar daha ne kadar kanlar akacaktır. Belki de bu gün Avrupa bu ihtirasların önüne geçmek mecburiyetinde kalacaktır. Herhalde bütün medeni memleketler tüyleri ürpertecek derecede feci olan bu hadiselerden birçok dersler almışlardır. Rusya'da etrafları bütün bu kanlı sahnelerle çevrilmiş olan dindaş ve ırkdaşlarımızın bu tehlikeden masûn kalmalarını temenni ederiz. Onlar geçirmekte oldukları bu teşekkül devirlerinde bu gibi cere-

yanlara karşı gayet tedbirli bulunmaya, şimdiye kadar yapılan tecrübelerden lâyıkıyla istifade etmeye muhtaçtırlar.

Necmeddin Sâdık
Yeni Mecmua, 28 Mart 1918 (Sayı 37), s. 201

"MİSTER (ÇEPSKİ) İLE MÜLAKAT"

Soru - Devletin ordusunda askerler Rusya ahalisinin hangi sınıfına mensubdur?

Cevap - Devletin ordusunda her sınıf halk var. Eski Rus ordusuna mensub pek çok zabitler ve Kazaklar büyük yararlık gösteriyorlar. Sonra Denikin ordusu içinde köylü ve amele tabakası vardır.

S - Bolşevik Ordusu hakkında izahat lutfeder misiniz?

C- Bolşevikler ben orada iken cesaret ve kuvvetle harb ediyorlar ve müdafaayı yakın zamanda terketmeyecek gibi görünüyorlardı. Bolşevik ordusunun gayet mühim teşkilatı var ve hatta inzibat noktasından eski Alman ordusuna fâiktir [üstün]. Bolşevik ordusunda eksik olan şey yalnız zâbitan idi. Fakat eski Rus ordusuna mensub zabitanın birçoğu açlıktan Bolşeviklere iltihaka [katılmaya] mecbur oldular. İltihak etmeyenlerin de çocukları ve zevceleri Bolşevikler tarafından hapsedildi. Ve zabitler iltihaka yine mecbur oldular.

Rivayete göre Moskova'da Alman zabitanlarıdan müteşekkil bir erkân-ı`harb heyeti varmış bu heyet Bolşevik ordusunu idare ediyormuş. Dediğim gibi Bolşevik ordusunun asıl istinadgahı Moskova'dır. Şimdiye kadar Denikin kolaylıkla ilerledi ise de Moskova'ya yaklaştıkça mukavemet daha ziyade artmaktadır. Binaenaleyh Bolşeviklerden Moskova'yı istirdad etmek [geri alma] için Denikin daha pek çok uğraşmağa mecbur olacaktır.

S - Bolşevik ordusundaki asker hangi sınıfa mensubdu?

C Bolşevik ordusunun ekseriyeti köylü ve işçi takımıdır. Bir de Bolşevik ordusunda Çinliler, Litvanyalılar ve Yahudiler harbediyorlar. Bolşeviklerin para ile tedarik edilmiş askerleri de pek çoktur. Asıl Bolşevik fikrini kabul etmiş olanlar ile Çinliler ve Litvanyalılar iyi harbediyorlar. Fakat köylüler ve amele takımı iyi asker değildirler., Bunlar ilk fırsatta firar ediyorlar. Burada harbeden çiftçi ve amele takımı niçin harbettiklerinin farkında değillerdir. Bolşeviklik köylülere pek çok zarar vermiştir. Bütün erzak, tohum, hayvan ve arabalarına ordu tarafından vazı yed [el konulmuştur] edilmiştir. Amele takımı Bolşeviklerden memnun değildir. Çünkü Bolşeviklerin harbin olduğu Rusya'da sanayi tamamiyle mahvolmuştur. Ve amele bütün manasıyla açtır. Yaptığı işe mukabil aldığı para pahalılıkla kıyas kabul etmeyecek derecede azdır. Onun için köylü ve amele Bolşevikliği istemiyor.

S - Nasıl olur da ekseriyeti Bolşeviklikten memnun olmayan bir ordu bu kadar zamandan beri Denikin ordusuna karşı durabiliyor?

C - Orduların hususi bir psikolojisi vardır: Bolşevik ordularındaki kadar muntazam ve inzibatlı asker kolay isyan edemez. Askerden bir kısmı harbederken diğerleri muhalefet edemez. Fakat Bolşevik ordusunun gerisinde isyanlar pek çok ve pek sık oluyor. Denikin; Kolçak ordularına yardım edecek olan bu isyanlardır.

S - Denikin ordularındaki asker niçin harbettiğini biliyor mu?

C - Orduda az çok ekseriyeti teşkil eden amele ve çiftçi askerler pek bilmiyorsa da Bolşevikliğe karşı gittiğini biliyor ve Bolşevikliği istemediği için bu onların harb etmesine kâfi bir sebeb teşkil ediyor.

S - Denikin ordusuna muavenet eden var mı?

C - İtilaf devletleri, bilhassa İngiltere muavenette bulunuyor.

S - Bolşeviklik askerlikçe mağlub olduktan sonra fikren yaşayacağını zanneder misiniz?

C - Herhalde yaşayacak. Fakat başka şekillerde. Rusya'nın düzelmesi için daha birkaç sene lazımdır.

S - Gelecek ilk Rus hükümetinde Bolşeviklik tesiri olacak mı?

C - Hayır. Kâbil değil. En büyük ümidimiz demokratik bir hükümet olmasıdır.

S Bolşevikliğin aksülameli [tepki] olarak Çarlığın iadesinden bahsediliyor.

C - Onu da kâbil zannetmiyorum: Çünkü Denikin birçok beyannameler neşretti ve bunlarda demokratik bir hükümet vaad etti. Hatta bir meclis-i müessisân [kurucular meclisi] toplamağı ve hükümetin bu meclis tarafından tesis edilmesini vaadeyledi. Rusya'da yeni gelecek hükümetin bir kral tarafından idare edilen hükümeti meşrûta olacağını göstermek için bir peygamber olmak lazım değildir ve konuştuğum mütefekkir Ruslardan birçoğu bu fikri iltizam ediyorlar.

S Rus köylülerinin gelecek şekli hükümeti hakkındaki fikirleri nedir?

C - Onlar sadece sulh ve intizam istiyorlar. Onlar Bolşevik olmayan her hükümeti kabul edeceklerdir.

S Rusya teşekkül ettikten sonra şimdi muhtariyete nâil olan küçük hükümetlerin vaziyeti ne olacaktır? Mesela Ukrayna ve Azerbaycan...

C Rusya siyasetinin keşfi en müşkil olan ciheti burasıdır. Ayrılmak siyasetini en müfrit tarz da takib edenler bile bir Rus Federasyonu taraftarı gözüküyorlar.

S - Denikin ne düşünüyor

C - Denikin şimdi sadece Bolşevikliğe karşı gitmeyi düşünüyor. Ve Bolşevik cereyanını imha için bütün Rusların elele vermesi lazım olduğu kanaatindedir."

Vakit gazetesi, 23 Ekim 1919

"RUSYA'DAKİ İNKILABIN MENŞEİ"

Türk Ocağı'ndaki Yusuf Akçura Bey'in Konferansı

Dün Türk Ocağı'nda Yusuf Akçura Bey tarafından Rusya ihtilal-i hâzırı hakkında bir konferans verilmiştir. Hatib, ihtilalin esası olan Bolşevikliğin memleketimizde mazhar olduğu pek yanlış ve adeta avamî telakkileri teşrih ettikten sonra bunda da halkın mazur bulunduğunu, çünkü müraacat eyleyecek ciddi ve bîtaraf menâbiin mefkûdiyeti [kaynakların kıtlığı] hasebiyle herkesin edinmiş olduğu sırf tarafgir ve bu cereyanın aleyhdarı merâkizden [merkezlerden] işaa edildiklerini [yayıldıklarını] söylemiştir. Geçenlerde on yedi yaşında olduğu halde 375 Rus zabitini kesmiş olmakla maruf bir Bolşevik canbaz kadının Türk matbuatında resminin intişarını da bu gibi malumatsızlık zümresine idhal ve en ziyade bizi tenvîr etmesi [aydınlatması] lazım gelen Avrupa matbuatının fırkaya ayrılarak bunlardan her ikisinin de umumi esaslarda bu cereyanın aleyhdarı olmakla beraber sırf sâika-i menfaatle birinin şiddetle Bolşevik aleyhdarı olmasını, diğerinin de sivri bir lehdarlık göstermesini hakikat ve ilm müştâkları [arzulayanlar] için her halde şayan-ı tavsiye birer menâbii-i malumat teşekkül edemeyeceklerini ileri sürerek demiştir ki:

Avrupa'da bu gibi muhtelif gözlüklerle meselenin tetkik edilmesinden mütevellit ihtilaf-ı efkara hakim umumi bir kanaat mevcuttur ki o da Garb medeniyetinin son günlerini yaşamakta bulunması keyfiyetidir. Nitekim bundan 1600 ile 1800 sene evvel Şark'daki Yunan ve Roma medeniyetleri ahval-i hâzıraya tamamiyle müşabih [benzer] bir takım esbâb-ı içtimaiye [sosyal sebebler] tesiriyle yıkılmış ve yerine kurûn-ı vustâ [orta çağlar] kâim olmuştur. İhtiyacât-ı hâzıranın doğurmuş olduğu cereyanları tamamiyle tetkik eden mütefekkirler asrımızda cihanşumul bir hadisenin vukua gelmek üzere olduğunu beyanda müttehittirler.

Rus ihtilal ve herc û mercini [karışıklığını] husûle getirmiş olan sınıf-ı avam nasıl mecburi bir ihtiyaç sâikasıyla [sebebiyle] şiraze-i içtimai ve idareyi alt ve üst etmişlerse Roma medeniyeti de bir taraftan dahilde tekevvün eden ve hiç bir zaman bir zemin-i itilaf bulamayan içtimai münazaalarla [sosyal muhalefetle] münkariz olmuştur [yıkılmıştır]. Mamafih diğer taraftan barbar namıyla tanınan Cermenlerin Roma'ya karşı haricden vuku bulan tehacümleri [hücumları] de bu tahribkar hareketin pek büyük bir muavini olmuştur. Bu hareket zengin

sınıf ile fukara sınıfı arasında birinin tahakkümü diğerinin fart-ı meşgale [aşırı çalışma] ve esaretten bîzar kalması üzerine meydan almış ve o anlarda "demokratik" esasatla ortaya çıkan Hıristiyaniyet, fukarayı iltizamen zengin sınıfına son darbe-i memâtı [öldürücü darbe] indirmiştir. Hadisat-ı âlem tetkik edilecek olursa 70 ile 80 seneden beri Avrupa'da içtimai münazaat [çekişmeler] gittikçe hâd [keskin] bir devreye girmektedir. Bu sebebledir ki Avrupa tarafından istimal edilen [sömürülen] müstemleke [sömürge] ahalisinin mütemadi bir exploitation [sömürü] altında inlemesi mütefekkirlere müstakbelde gayrı Avrupaî milletlerin Avrupa'ya karşı taarruzî bir harekette bulunabilecekleri korkusunu iras etmektedir [vermektedir]. Bu düşünce taht-ı tesirinde olarak husule gelen iki nazariyeden biri, bu taarruz-ı muhtemele karşı halkı korkutarak şiddetle müdafaaya davet ediyor, diğeri ise er ve geç husûlünden içtinab [kaçınma] mümkün olmayacak olan bu efkarın tervicini [destekleme] halka tavsiye ediyor ki aynı noktadan vuku bulan şu hareket iki makus [ters] neticeye müncer oluyor [yol açıyor]. Ondan [?] berî [uzak] tasavvur edilerek hiç de haklı tezahürlere nâil olamayan yukarıdaki efkar Rus ihtilali hasebiyle ortalığı alt ve üst ederek Avrupa'yı dehşete düşürmüştür. Bu tedhiş karşısında insanın aklına gelen ilk şey acaba Avrupa neden bu kadar korkuyor? sualidir.

Halbuki bu hususu anlatmak belki yabancı gelebilecek bazı nazariyatın izahını mucip olacağından bugünlük Bolşevikliğin esası ve nazariyelerini bir başka güne talik ederek [bırakarak] Şark'da şimdiye kadar husûle gelmiş olan buna şebih [benzer] cereyanların izahıyla iktifa edeceğim. Bence Rus ihtilalinin asıl menşei bazı Şark efkarının Rusya'da öteden beri yerleşmiş bulunmasıdır ve bu efkar en ziyade İran'da vücud bulmuştur. İran hükümdarlarından Nuşirvan'ın babası "Kubad" zamanında "Mazdek" isminde biri zamanının teşkilat-ı içtimaiyesini beğenmeyerek hükümdarı elde etmek suretiyle yeni bir cereyan husûle getirmiştir ki bunun esasını iştirak-i emval ve emlak teşkil etmektedir. Yalnız o zamandan bize müdevver olan tarihi eserler daima (Mazdek)in aleyhdarları tarafından kaleme alınmış olduğundan bu nazariyede iştirak-i aile meselesinin mevzubahis olup olmadığı bizce mechuldur. Fakat müverrihler bunun mevcudiyetini iddia etmektedirler. (Kubad) zamanında nazariyyatını hükümdara bile kabul ettiren (Mazdek), Nuşirvan zamanında takibe uğramış ve taraftarlarından 400.000 kadarı itlaf edilmiştir. Şu hale zamane gözlüğüyle bakılacak olursa görülür ki eski İran'da da, Roma gibi, arazi eshab-ı servetin [servet sahipleri] elinde, fukara ise esir ve amele menzilesinde idi. Cari olan din ise (Zerdüşt) dini olup bu İslamiyet'in aksi olarak fukara halka pek de izhar-ı merhamet etmemekte idi. Diğer tarafdan ateşgedeleri temlik etmiş olan (Mugan)lar bu ateşgedelerin dehşetli olan evkafından istifade eder ve maiyetlerinde

büyük bir amele ve esir ordusu bulundururlardı. İşte bunlara karşı (Mazdek)in teşkil ettiği nazariyat-ı meslek-i iştirakiyeyi vücuda getiren bütün bu nazariyeler birer ihtiyac mahsulü olup bu hususda en bariz misal olarak Türkçülük gösterilebilir. Yalnız Şark'da bir meslek-i içtimai ile bir din arasında fark gözetilmediğinden bu nazariyat birer mezahibe inkılab etti [mezheplere dönüştü]. Bunlar takibata uğratılırsa da bu fikirler İran toprağından kâli olunamadı [söküp atılamadı]; ve İran'ın şimal-i garbında "Bâbek" isminde biri bu esas dahilinde olmak ve İslamiyetçe muvafık görülmek üzere bir nazariye daha meydana attı.

Hilafet için pek büyük gaileler açan bu hareket buralarda 20 sene kadar yerleştikten sonra taraftarlarının mağlubiyeti üzerine ortadan kalktı. Fakat büsbütün kaybolmadı.

Bunun sebebi de Abbasilerin fart-ı sefahatı [aşırı sefahati] oldu. Ve, Ali bin Muhammed isminde Şii bir İranlının teşvikiyle üçüncü asır ortasında bir rençber kıyamı vukua geldi. Bu hareket de bir asır kadar devam ettikten sonra söndürüldü ki bunlar da İsmailî namını almaktadırlar. Diğer bir vakit bir İsmailî misyoneri Kûfe'ye kadar giderek oradaki köylüleri teşvik ediyor. Bunların başına geçen "Karmat" iştirak-i emval ve emlak esasları ile yağmalara başlıyor; ve bu hareket güç bela dördüncü asırda bastırılabiliyor. Müverrihler bunların herşeyi hoş görmelerinden meslekleri (İbahiyye) yani her şeyi mübah gören namını veriyor; nitekim bu cereyanlar nokta-i nazarından Haşimîlerle Benî Ümmiye arasındaki ihtilaf tetkik edilirse birinin (demokratik) diğerinin (aristokratik) efkâra müntesib oldukları Şiiliği tesis edenlerin Benî Haşime taraftarları sırf [?] zayıf ve fakire muavenet taraftarı bulunmalarından ileri gelmektedir. Bizde mevcud bazı mesâlikde [sistemlerde] mevcud bulunan vahdet-i vücud nazariyesi -ki "ben sen yoktur yalnız o vardır"ı kabul eder- iştirakin en vâsi şeklini irâe eder [gösterir]. Şarkî cereyan-ı fikriyede iştirak o kadar ilerler ki nihayet ruha kadar ittisa peyda eder [genişler]. Mamafih iştirakin bu derecesi bir hükümet tesisinne ve kuvvetinin cay-ı tatbik bulmasına bir mahzur teşkil eder. İşte İslam medeniyetine ârız olan bu cereyanlar nihayet bu medeniyetin sebeb-i felaketi olmuştur. Garb medeniyetinin de aynı cereyanların taht-ı tesirinde tamamiyle muzmahil [yıkık, yenik] olmayacağından bahsetmek şimdilik mechul bir meseleyi halle uğraşmak olur.

Vakit, 17 Ocak 1920

"SAMİMİ BİR İDEALE HİZMET ETMEK ŞARTİLE HER DEVRİM AFFEDİLİR"

Dârülfünun Terbiye Müderrisi ve Maarif Nezareti Heyet-i Teftişiye Reisi İsmail Hakkı Beyi, Dârülfünunda Terbiye Darülmesaisinde, ziyaret ettik. Dergimiz hakkında pek büyük teveccüh gösteren İsmail Hakkı Bey, sorularımıza büyük bir memnuniyetle cevap verdi:

- Sosyalizmi nasıl bir akım olarak kabul ediyorsunuz?

Eğer bu sorunuzla "sırf ekonomik anlaşılan veyahut anlaşılması gereken bir sosyalizm"in hayata girince yalnız ekonomik alanda kalıp kalmayacağını soruyorsanız, size vereceğim cevap şu olacak: Ekonomik bir akım mutlaka sanat, ahlâk gibi kurumları da sürükler. Çünkü bir kere toplum bahsinde ekonomik, ahlâkî, dinî... gibi tasniflerimiz yanlış değilse de soyuttur. Gerçekte hayat bir bütündür. Öte yandan ekonomik bir Devrim mutlaka ortak ve bünyeye bağlı sebeplerden doğar; ve yine ortak ve yapıya bağlı sonuçlar yaratır. Misal olarak, eşitlik fikirlerinin, demokratlığın yayılmasını sırf fikrî, yahut ekonomik... sebeplere atfetmek ilmî bir düşünce değildir. Bunu yaratan bütün bir hayattır. "Tarihî maddecilik"in bence değeri fikrî olmaktan çok hissî ve hayatîdir. O, ilmî bir izahtan ziyade canlı bir geleceğe benziyor! Tarihin Devrimleri ancak "ideal" denilen "sosyal motör"le açıklanabilir. İdealin meydana çıkışı ve yaşayışı ise sosyoloji âleminin en karanlık bir noktasıdır. Onu ne yapmaya, ne de yıkmaya gücümüz yeter. Yalnız onu duyar ve yaşarız, idealin bizden istediği şey yalnız içtenliktir...

- Rus hareketleri hakkındaki fikriniz?

- Evet, dünyanın o parçasında saraylar, saltanatlar yıkılıyor, kanlar dökülüyor... Belki yeni bir insanlık doğacak; belki uygarlığın ağırlık merkezi değişecek... Ancak, idealin maneviyat alanından çıkıp, uzviyyât alanına girmesi daima elemlidir. Hangi Devrim zevkle, rahatla olmuştur ki... Samimî bir ideale hizmet etmek şartile her Devrim affedilir... Gerçi burada Rus hareketinin âmillerini hayvanî telakki edenler de var. Ben böyle hissetmiyorum. Bu hareket belki bir Dünya Devriminin başlangıcıdır.

- Bizde sınıf ayrılığı var mı? Ve bu muhtelif sınıfların özel eğitim amaçları var mıdır?

Sınıftan anladığım anlam, eşitçilik fikrine muhalif olan sosyal teşkilâttır. Bizde "reâyâ, kulluk, kölelik..." fikirleri ölmüştür. Bunların yıkıntılarına tesadüf edilse de sosyal hayatiyetlerini kaybetmişlerdir.

Eğitimimizde "zadegân" ve "avam" ayrılığını göremiyorum. Yalnız kadınlarımız bazı haklarından mahrumdurlar. Bununla beraber kadın ve erkek eğitimindeki ayrılık gittikçe bir meslek ayrılığı oluyor. Demek ki yeni hayat idealimiz kadınla erkek arasındaki sınıf ayrılığını yok etmeğe elverişli... Ekonomik sınıflar hakkında gerçi dikkate değer bir fikrim yoktur. Yalnız en eşitçi memleketlerde bile zenginliğin bugünkü bölünüş biçimini insanlığın başında en büyük belâ sanıyorum. Artık bu musibete nasıl dayanmalı!.. "Kanun nazarında eşitsin!.." dediğimiz insanlar köpekler gibi açlıktan ölüyorlar!.. Servetler, debdebeler, israflar bu biçarelerin leşi üzerinde yükseliyor. Türkler gibi büyük kapitallerin kölesi olan uluslar can çekişiyor. Bu insanların, bu ulusların kabahati ne?.. Kötü niyetleri mi, kötü idareleri mi!.. "Çalışın, kazanın!" mı diyecekler!.. Fakat nerede ve nasıl? Herkesi budala mı sanıyorlar!.. Kısacası, bütün insanlık ıstırap çekiyor, eşitlik perisi nerede!..

Kurtuluş, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi Organı, Sayı 5 Şubat 1919

"FELSEFE-İ BOLŞEVİZM"

"... halbuki hakikatta Bolşevizm aşağı doğru bir hareket-i deniyedir [rezil hareket] ... Yeniçeriler kafaları kızdıkça kazan kaldırırlardı Bolşevik dedikleri Ruslar da muamelât-ı umumiyeden nefretlerini izhar için kazan devirdiler: Felsefe-i Bolşevizm işte budur.

İnsanım diyen Bolşevikler akdes-i hukuka [en kutsal hukuka] isyandır; ve şiddet, desise, kan ve ateş herşey alet-i isyan olabilir. Bolşevizm bütün müridlerine, "Alem-i beşere bakınız ve lâ-yenkati [durmaksızın] galeyan ediniz" emrini tekrar ediyor. Hürriyeti acezeyi temin bahanesiyle irtikab edilecek her şenia [kötülük] onlarca bir fazilettir... İnkılab ümidiyle ihtilal açtılar. Gasba istirdâd [geri alma] dediler, katlin adını müdafaa koydular.

Bolşevizmi eser-i inkılab zannedenler şüphe yok ki aldanıyorlar. İnkılab ancak zaman ile vücut bulur. Kuvvetten başka âmil-i müessir tanımayan bir hareket ancak isyan ve ihtilaldir...

Bolşevik mal, ırz, can herşeyi tahrib ederken huzur-ı vicdânen de kendisini bir kahraman, bir müncî [kurtarıcı] ve hatta bir velî görür ve nefsini âşık-ı medeniyet ve perestâr-ı insaniyet sayar... "Lenin işte bu meşime-i efkârdan doğdu.

Fakat şu kanlı muammaya biraz yakından bakalım. Bolşevizm bize evvel be evvel müsavâtı vaadediyor. Halbuki fıtraten insanların bütün hedef-i mesâisi arasındaki "müsavât"ı kırmaktadır... Ve "Yaşasın Müsâvât" diye haykıran Bolşevik efendiler, emin olunuz hiç olmazsa şiddet nârası ile bizim fevkimizde [üzerimizde] bir makam kazanmak dâiyesindedirler [arzusundadırlar].

Sonra Bolşevizm hakk-ı mülkiyeti ve hatta veraseti tanımıyor ve ilga etmek istiyor. Halbuki bu haklar bütün terakkiyât-ı iktisâdiyenin devâmı için gereklidir. Zira onlar olmadıkça hiç kimseden "fazla mesâi" sâdır olmaz. Ben fazla mesâi ile refâhını artıramadıktan sonra niçin üstüme düşenden fazlasını yapmaya çalışıp yorulayım... Bundan başka, bir yerdeki hakk-ı tasarruf, hakk-ı temellük ve hatta iras ve tevârüs inkâr olunur, sorarım orada hangi his ve hangi kayıt temin-i ümran edecek?

Bolşevikler seçimi de istemezler ve mezbahaya sürülen koyunların kendi çobanını seçmesinin ne anlamı var derler. Kemâl-i istigrâb [şaşırma] ile görüyorum: Bolşevizm gelecek diye memleketimizde ümitlenenler ve korkanlar var. Ve iki heyecan da mütesâviyen nâbemahâldir [yersizdir]. Bolşevizm bizim içimize giremez ve aramızda

yaşayamaz, çünkü bütün bizim mukaddesâtımızı Bolşevik ilmihâli telin eder ve hepsi hakkında karar-ı ilga vermiştir.

Bolşevikler için vatan yok, millet yok, hükümet yok, din yok, nikah yok, ırz yok, mabûd yok, yurd yok; dedim ya bizim takdis ve taziz ettiğimiz [kutlu kıldığımız] esasât-ı içtimâiyenin hiç biri yoktur. Bolşevik olmamız için bunların hepsini fedâ etmek, mukaddesâtımızı bûse-i âmmeye atmak ve evlatlarımızı etfâl-ı metrûke [terkedilmiş çocuklar] ordusuna salıvermek elhasıl mefâhir-i insaniyemizden [insanlık onurundan] vazgeçmek lazım gelir. Emin değil miyiz ki bu sükûta müstaid, velev bir tek olsun Türk bulunur!

Bolşevikliği bekleyenler, eğer aramızda filhakika mevcud ise, yemin edebilirim ki Bolşevizmin ne olduğundan haberdar olmayanlardır. Yoksa Bolşevizmin düstûr-ı aslisi "tahrib-i mukaddesât" olduğunu bilen hangi Türk ondan hayır umar.

Tekrar edeyim: Bolşevizm aşağıya ve geriye doğru bir yuvarlanmadır. Tarih şimdiye kadar ondan daha vahim bir âfet-i içtimâiye tanımıyor."

Cenap Şahabettin, "Felsefi Bolşevizm", *Peyam-ı Sabalı* gazetesi, 29 Kasım 1920

MENÂKIBNÂME-İ BOLŞEVİKÂN

Fî telfîk-i âdât-ı garibe-i îşân
bir tarz-ı kudema-yı sühendân
eser-i hame-i Kirpi-i nâ-tüvân

Dua ve ıtrâ' ol vükelâ-yı nabz-ı aşina-yı devlet ve ol ezkiya-yı hired iltivâ-yı ümmet ve ol asdikâ-yı mezaya nüma-yı millet hazeratına olsun ki cümlesin mutena-yı an-eş-şibh vel-nazîr birer vezir-i maâlî-semîr ve müşîr-i ruşen-zamîrdirler ve her birin ayrıca maâliyatta şehîr, siyasiyatta habîr-i hayr ve hasenatta vefîr dua-guyân ve fukarası misl-i mûr-i gafîr ve sagîr ve kebîr bendegânı hevamm û haşerattan kesîr olup cânib-i Anadolu'da ser-zede-i zuhur ve bâis-i fütûr ve şürûr ve vârid-i mahzûr ve mahtûr olagelen vekayi ve hadisâtın kuvvet ve zor ile hallinden mecburen nüfûr edildikte sulhen sarf-ı makdûr ve işbu fitne-i mescûru mesrûren tenkile memûr ve bu eclden bilâ havf ve fütûr âzim-i sefer-i mahsûr oldular. Elhak müstahak-ı takdir ve musaddak-ı tevkîrdirler ve eşvâk-ı ümmet ve tazim ve teskire ehaktırlar. Müellif-i hakîr ki ez'af-ül ibâd ve ahkar-ül fevâid bir muharrir-i medayih-i mutaddır, şuracıkta namların kemal-i itimâd ve itikad ile yâd idüb şu tünd-bâd arasında nefeslerin incimâddan istib'âd ve gönüllerin şâd ve her günlerin tabl ve zurna sedalarıyla gıpta-fezâ-i ayâd ve düşmanın berbâd ve bazuların pûlâd ve ömürlerin müzdâd ve mîâd ve zamanında İstanbul'a muvasalâtla cümlemizi ferihzâd eyleye ve feryadımıza imdâd-ı ilâhi dâd ede itimad-ı ümmeti üzerlerinde lâ-nefâd ede ve hussâd ve damad şerrinden Allah'a istinad ve bu vechile ıs'âd û is'ad müyesser ede ve güzergâhlarında kanâdil-i tevfîk ikâd ve bünyân-ı devleti evtad-ı inkiyâd ve ittihâd ile tekrar be tekrar resânet-âbâd ve ribka-i zincir-i muhalefetten ihvân û evlâdı âzâd eyleye deyu dua etmek vacib oldu vesselâm.

Bolşevik denegelen taife-i şerr ve fısk her hususda münâfık ve ahvâl ve harekâtta Hâlıkı münkîr-i zenâdık cümlesinden olub hakâyık-ı edyândan ve dekayık-ı âlemden külliyen fâsık ve gayri fârıkdırlar. Savâik-i kahra lâyık ve alâik-i dîn ve ahlâkdan müfterik, surette beşer ve lâkin siyrette hayvanâta mütelâsık ve mültehak bir kavm-i zâhik olub misal-i harîk bilâdı ınınel-ibrik ilel-inbik bevârik-ı kin ve husumetle tahrîk ederler ve cümle alemi humk ile tahmik ederler ve tensik edeceklerin söyleyip ama Françalu Lehlü veya Arab ve Acem deyu milel ve akvamı biri birinden tefrik kabul etmezler ve namaz ve niyaz ne denlü işdir, ibadet ve tâat ne gerektir, nikâh ve veraset ne makûle nesnedir cümlesin münkîr

birer imansız kâfir ve gavr-ı cehennemde eza ve cezaya ve ka'r-ı felâkette kahr û haşre sezâ birer ahlâksız fâcirdirler.

Sergerde-i tarikat-ı Bolşevikin, iki ebced-hân-ı bî iz'an olup biri bazergan makulesi bir şahs-ı bî-imandır ki adına Troçki derler reis-ül-küttab hizmetinde püştibân olagelüb Lenin nam herif-i lâin ile etrafa talan ve vardıkları beldede ayan ve hanedanı avihte-i urgan ve rîsmân ve aşiyân ve hânümânların ve emvâl ve sâmânların sûzân ve nice ademleri bilâ sebep malûm-ı kurban ve kanların etrafa revân ve rîzân eylerler, kârbânlar urub nice sübyan ve nisvanı hirâsân ve nice gülistânı vîrân ve nice mürgzâr-ı neşe-feşânı nâle-künân eylerler. Nâdân ve bî-vicdan şahıslardır. Lâfları hep hezeyân olup (zenân ve nisvân mal-ı umumîdir er kişinin her biri firâşına milımân ve herkesin arzusunu tatmin ve teskîne şitâbân olagelüb zenîn bir şahsa temlîki nizâm-ı âleme nâ-cüsbândır) deyu dehân-ı semmfeşânlarından daha nice nice bu makûle hezeyân cereyan eyler ve hakân ve sultân tanımayub âhâddan her biri tasallutun ile cihanda misli bî-nazîr küfrân eylerler ve sırât-ı müstakimden rû-gerdan ve recm ve zemme şayan-ı tersâ zadegandırlar. Lehistan ve Moğolistan ve İran ve Turan ne canibe varsalar figânın semi-i amâna almazlar. Mutlak-il i'nân ve aşırı mertebe kaltabân-ı bî-irfân kimselerdir.

Leşker-i pür-şer ve asker-i eşerrleri tepeden tırnağa dek tîr û hançer ve şeşper ve neşter ile mücevver ve har ve üştür nice gerdanlarla müdehher oldukları halde nara atub bir beldeye sefer ettiklerinde heman yağmagerliğe kıyâm idüb yekser ol medineyi zirûzeber eylerler öyle ki hâlâs müyesser ve mukavemet kâr-ger olmaz. Lemhat-ül-basarda dârağaçların misal-i a'ra'r meydanlara rekz idüb halkı ol ceyşû hayş ile pür lerzîş ve ol usul-i tedhiş ile mürteiş ve pür-nâliş ederler şuriş çıkarıp ve etrafı guziş ve suzişle müteharriş eyleyüb şeyh ve derviş ve patrik ve keşiş nice ehl-i takvâ ve dâniş kimesnelerin rîşlerin kana boyayub ol bilâdı matemle hemkîş ve sekene-i halkı haşîş yutmuş gibi bâliş-i hâb üzere mecbur-u asayiş eylerler. Kârların terîş ve teşvîş olup deyu ve cin makulesi muvahhiş ve mütedehhiş kimesnelerdir. Ezikka ve esvâkda münâdiler çağurdub (parasını saklayan katl olunur mal ve samân gizleyen ber-dâr edülür hey) deyu nida ve ihfâ-yı menâlden halkı men' ile riyâ ve zinâ ve fuhuş ve fevzâ gibi lâ-yuhsâ ve nâbecâ ahvâle iğva ve ilkâ eylerler. Ol eşhâsa nisbetle eşkiya ve eşirra hakka tehâşâya değmez ve rüzelâ yanlarında turfâ gibi kalur. Ne Mustafa tanurlar ne Mesiha bilürler ferman ve fetva okumaz nâbinâ şahıslardır.

Bolşevikan amele ve ırgad misullu ve avâm ve hevâm makulesi bedmâye adamları kıyam itdürüp ve (sizler ne sersem ve ham kimesnelersiniz ki erbâb-ı servet katı ihtişam ile zevk sürüb sizleri az akçe ile istihdam eylerler bu müşkilâtı ne içün iktiham eyler ve mede-l-a'vâm zaruret içre ne sebepten güm-nâm ve nâ-kâm ve evrâm ve eskâm ile bî-âram olub ömrü-

nüzü çile içre itmâm eylersiniz ba'd-ezîn onlara râm olmak ve emirleri tahtında nâ-fercâm kalmak haramdır) kabilinden bî-mana hutbe ve kelâm ile işbu tabaka-yı avâmı ikâz ve ilzâm ve sihâm-ı kin ve husumetle encâm-ı vâdi-i intikama izâm eylerler ve suret-i mezburla zimam-ı idareyi ele geçirüb ve güya âleme nizam ve intizam verdiklerini evhâm idüb halbuki ol ana değin vücuda gelmiş bilumum âsâr-ı ümrânı vâsıl-ı in'idâm ve inhidâm eylerler.

Bolşevik taifesinin işlerin mümkün-il iktidarın olmayub, kâh mükeyyifat ve müskiratı defter-i menhiyata kayd idüb adâb-ı islâm üzere hareket, kâh ise miras-ı şer'î ve zekât-ı senevîyi makbul tutmayub kâfirane idare-i devlet ve suret-i mezburla her an irâe-i redâet eylerler. Efâlleri ne ruhbaniyyetle kabil-i telif ve ne de rübûbiyyetle mümkün'ütterdîf olub edyân-ı mevcudeyi tahrif ve ahali-i mütedeyyineyi tahvîf ile ne denlü neşr-i erâcif mümkünse eylerler ve fakat vaz'ı tekâliften el yumub (bu diyarda para bîlüzum ve hazine mehdûmdur, rüsûm almak yoktur havâs ve avâm katı müsavât ve muvâlât ve muvâhat üzre ekl-i taâma ve def'i şehvâta mecbur olub her kişinin kadri bir ve kangı kimesnenin diğerine tercihi vâfir-i fitneyi nâşir ve ekâbirin sagâire tasadduru fa'ile-i mütebadir değildir) deyu vaz'ı nizamât idüb halkı kışla misullû itmâm ve leşker gibi zecr ve ibrâm ve ressâm ve hükkâm farkı gözetmeyüb cümlesinin katı müsavaat üzre istihdâm eylerler ve duyulmadık herzeler idüb nizâm-ı âlemi pes-mânde ve cem'i-i milel ve akvamı leb-beste ederler nâ-puhte ve nâ-süfte edâni zümresindendirler.

Bolşevikan bir nev'i sürh-serân cinsinden olmak gerektir ki kızıl libası giyerler, rengini her cânibde iltimas idüb işbu hinâs-ü dessâs bir sürü vicdan-ı nâşinâs nebbâşlar nesnâs-ı kıptiyan gibi kırmızı pelâslar giyüb amma ki kendilerin ekmel-i nâs kıyas iderler kâr û saylarına misal-i şîr-i jiyân sayd ve iftirâs olub dessâs heriflerdir. Amma esas ecnâsların kimesne bilmez. İşbu eşhâs ihtirâs ile mersûs olub hûn-ı beşeri imtisâs ve sahib-i ihtirâs ve havâs zümresinden katı[?] insanları kısas ile ömür sürüb şerlerinden istihlâs mümkün değildir.

Ayakların basdıkları bilâd ecsâd ve enkâza mübeddel olur lanet-ullah-ı aleyhim ecmain.

Lenin'i mühîn ve Troçki-i denî işbu kallâş û bevvâl şirzime-i ibtizâl ile bi-eyy-i hal harb ve cidâl üzere olub, haram ve helâl ve halhal ve destmâl ve miskâl ve menâl ne bulurlarsa pây-mâl ve cihân hükümdârânını pâ-bûs ve rû-mâl eylemek kasdında bulunub nice nisvânı teşvîk-i visâl ve nice şübbanı tahrik-i bâl idüb ihtirâz edenleri ne denlü velvâl eylerse yine vâsıl-ı katl ve inhilâl eylerler. Deccal ola ki bunlardır.

Cenâb-ı müteâl an karîb işbu eşirra ve eşkiyayı vâsıl-ı izmihlâl ve ol hûne-i fesada ve ol ketibe-i hûn-ı keşîdeden meded uman erbâb-ı bagıyy ve isyânı çengel-i cezaya î'sal ile cümlesin dûçâr-ı melâl ve mekâl [?] ve vel-

vâl-i beşeriyyeti lâl ve devleti varta-i izmihlâlden istiskâl idüb memleketi naire-i fesad ile iştiâl ve kübera-yı milleti lehv ve lu'bla iştigal ve vüzerayı kâr âşinâ-yı zamanî, bâsûr ve ishâl gibi emrâz ve avârızdan ihmal eyleye ve kıtâl û dalâl nihayet bulub cümlemizi sahib-i hısâl ve insilâl emn-ü sâlâhdan ve ecr û vebâlden ba evlâdû iyâl kemâl-i refahetiyle istizlâl ede. Hak subhanehu müshil'il-umûr'il seabât ve mülhem'il-ef'âl'il-sevâbdır [Bütün arıza ve kusurlardan uzak olan Allah zor işlerin kolaylaştıranı ve sevab fiillerin ilhâm edicisidir.)

İntihâ [Son]

Refik Halid [Karay] *Peyam-ı Sabah*, 23 Aralık 1920

BİBLİYOGRAFYA

Süreli Yayınlar:

Açık Söz
Alemdar
Anadolu'da Yeni Gün
Âtî (İleri)
Aydede
Âyine
Belleten
Beyan-ül Hak
Dergah
Diken
Hadisat
Hakimiyet-i Milliye
Hukuk-ı Beşer
İdrak
İfham
İkdam
İnci
İnkılab-ı Beşer
İslam
İstanbul
İstiklal
Katkı (Tıpkı Basım)
Kurtuluş (Tıpkı Basım)
Minber
Peyam-ı Sabah
Sabah
Servet-i Fünun
Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad)
Tanin
Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
Tasvir-i Efkâr (Tesvir-i Efkâr]
Türk Dünyası
Türk Kültürü
Türk Tarih Encümeni Mecmuası
Türk Yurdu
Ümid
Vahdet
Vakit
Yeni Dünya
Yenigün
Yeni Mecmua

Rapor, Makale ve Kitaplar:

Adıgüzel, Emre (Der.), *Komintern Belgelerinde Türk Kurtuluş Savaşı* (Çev. Fatma Mercan), Ankara, Kaynak Yayınları, 1985.

[Adıvar], Halide Edip, *The Turkish Ordeal,* New York, The Century Co., 1928.

___, *Türk'ün Ateşle İmtihanı,* İstanbul, Atlas Yayınevi, (7. Baskı), 1983.

Ağaoğlu, Samed, *Kuva-yı Milliye Ruhu: Birinci TBMM,* İstanbul, Nebioğlu Yayınevi (2. Baskı), 1944.

Akçuraoğlu, Yusuf, *Muasır Avrupa'da Siyasi ve İçtimai Fikirler ve Fikri Cereyanlar,* İstanbul, TBMM Hükümeti Maarif Vekaleti Neşriyatı, 1339 (1923).

Ali Fuad, *Rical-i Mühimme-i Siyasiye,* İstanbul, 1928,

Anweiler, Oskar, *Rusya'da Sovyetler (1905-1921),* (Çev. Temel Keşoğlu), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990.

Aralov, S.İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları,* Ankara, Birey ve Toplum Yayınları (2. Baskı), 1989.

Arıkoğlu, Damar, *Milli Mücadele Hatıralarım,* İstanbul 1961.

Arısan, A. Galip, *TBMM'de Bugünkü Beyaz İhtilalciler (1918-1920),* Ankara, 1955.

Armaoğlu, Fahir, *Yirminci Yüzyılın Siyasi Tarihi,* (2. Baskı) Ankara, Türkiye İş Bankası Yayını, 1984.

Arnot, R. Page, *The Impact of the Russian Revolution in Britain,* London, Lawrence&Wishart, 1967.

Barraclough, Geofferey, *Tendenzen der Gescichte im 20. Jahrhundert,* (Çev. H.T. Fredersdorf), München, Verlag Beck, 1967

Bayrak, M. O., *Türkiye'yi Kimler Yönetti?: 1920-1984,* İstanbul, Milliyet Yayınları, 1984.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi: 1914-1918 Genel Savaşı* (C. III, Kısım IV), Ankara, TTK Yayını, 1967.

Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, (2. Baskı), 1983.*

Bennigsen, A. A., Wimbush, S. E., *Muslim National Communism in the Soviet Union,* Chicago, The University of Chicago Press, 1980.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Bakü, 1920, İstanbul, Koral Yayınları, 1975.

Brinton, Maurice, *Bolşevikler ve İşçi Devrimi,* (Çev. Nuri Erdoğan), İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1990.

Busch, Ernst, *Gründzüge der Gescichte VII. Von der Französischen Revolution 1789 bis zur Gegenwart,* 2. Baskı, Berlin 19852.

Carr, E. H., *Bolshevik Revolution 1917-1923* (vol. 3), Middlesex, Penguin Books, 1966.
___, *Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi* (Çev. Orhan Suda), İstanbul, Metis Yayınları, 1989.
Clarkson, Jesse D., *A History of Russia* (2 nd Ed.), New York, Random House, 1969.
(Cebesoy Ali Fuat), *Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyatı, 1957.
___, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyatı, 1953.
___, *Moskova Hatıraları*, İstanbul, Vatan Neşriyatı, 1955.
___, *Moskova Hatıraları*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., 1982.
Cerrahoğlu, A., *Türkiye'de Sosyalizmin Tarihine Katkı*, İstanbul, May Yayınları, 1975.
Criss, Bilge, *İşgal Altında İstanbul*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
Çapanoğlu, Münir Süleyman. *Türkiye'de Sosyalizm Hareketleri ve Sosyalist Hilmi*, İstanbul, 1964.
Çerkes Ethem'in Hatıraları, İstanbul, Dünya Yayınları, 1962.
Çoruhlu, Dr. Samih [A. N. Kurat], *"İstiklal Savaşında Komünizm Faaliyeti"*, Yeni İstanbul, 16-25 Mayıs 1966; 1-17 temmuz 1966.
III. Enternasyonal, Belgeler 1919-1943, (Der. Hermann Weber, Çev. Ümit Kıvanç), İstanbul, Belge Yayınları, 1979.
Harris George S., *The Origins of Communism in Turkey*, Stanford, Hoover, Institution Publications, 1967.
Himmetoğlu, Hüsnü, *Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları*, (cilt 2), İstanbul, 1975.
History of the Communist Party of the Soviet Union, New York, International Publishers, 1939.
Hirstory of the USSR, Part-I (İngilizceyeÇev. George H. Hanna), Moscow, Progress Publishers, 1977.
Hurewitz, J. C., *Diplomacy in the Near and Middle East*, (vol. 2), Princeton, Van Nostrand Co., 1956.
[İleri] Celal Nuri, *Taç Giyen Millet*, İstanbul, Cihan Biraderler Matbaası, 1339-41.
İleri, Rasih Nuri, *Atatürk ve Komünizm*, İstanbul, Anadolu Yayınları, 1970.
Jaeschke, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev. Cemal Köprülü), Ankara, TTK Yayını, 1971.
___, "Kommunismus und İslam im Türkischen Befreiungskriege", *Die Welt des Islams* (1938), cilt 20, s.111.

Jeltyakov, A. D.-Y. A. Petrosyan, "Mladoturetskaye Dvıjeniye Bı Trudah Turetskih Istorikov", *Narodiy Azyii i Afriki*, Akademia Nauk SSSR, Moskova, 1965.
Kadri., Hüseyin, Kâzım, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, (Haz. İsmail Kara), İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.
Kâmi, Ali, "Sosyalizm Hakkında Tenkidat", *Ulûm-ı İktisadiyye ve İçtimaiyye Mecmuası*, c. I. Eylül 1326.
Karabekir, Kâzım, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1962.
____ , *İstiklal Harbinde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Ankara, 1990.
Kars, Zafer, *Belgelerle 1908 Devrimi Öncesinde Anadolu*, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984.
Kerenski, Aleksandr, *Kerenski ve Rus İhtilali* (Çev. Rasih Güran), İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1967.
Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Ankara, TTK Yayınları, 1988.
Krupskaya, Nadejda, *Lenin'den Anılar* (3. Cilt), Ankara, Odak Yayınevi, 1974.
Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya 1878-1919*, Ankara, A.Ü. D.T.C.F. Yayınları, 1970.
Kutay, Cemal, *Türkiye'de İlk Komünistler*, İstanbul, 1965.
Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler*, (2. Cilt), İstanbul, Tekin Yayınevi, 1979.
Laquer, Walter, Z., *Communism and Nationalism in the Middle East*, London, Routledge &Kegan Paul, 1957.
Lenin, V. I., *Nisan Tezleri ve Ekim Devrimi* (Çev. M. Ardos), Ankara, Sol Yayınları, 1969.
Leonid-Friedrich, *Ankara 1922* (Çev. Gizem Gürtürk), İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985.
Lewis, Bernard, "Communism and Islam", *The Middle East in Transtion: Studies in Contemporary History* (Ed. W. L. Laquer), London, Routledge&Kegan Paul, 1958.
Lloyd-George, David, *War Memoirs of David Lloyd-George 1916-1917*, Boston, Little Brown & Co., 1934.
Lucket, Richard, *The White Generals: An Account of the White Movement and the Russian Civil War*, London, Routledge & Kegan Paul, 1987.
Mawdsley, Evan, *The Russian Civil War*, Boston, Allen & Unwin, 1987.
Mazıcı, Nurşen, *Belgelerle Atatürk Döneminde Muhalefet (1919-1926)*, İstanbul, Dilmen Yayınları, 1984.
Melek, Kemal, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadelenin Dış Politikası*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, 1978.

Moorehead, Alan, *The Russian Revolution*, New York, Harper & Row, 1958.
Nadir Tevfik, *Beynelmilel İhtilal Fikirleri*, İstanbul, 1326.
Nesimi, Abidin; *Türkiye'de Sosyalizmin Teorik Sorunları*, İstanbul Yücel Yay. 1976.
Öztürk, Kâzım (Haz.), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1973)*, Ankara, Önder Matbaası, 1973.
Pares, Bernard, *The Fall of the Russian Monarchy*, London, Jonathan Cape Ltd., 1939.
Pehlivanlı, Hamit, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara, Genel Kurmay Başkanlığı Yayını, 1992.
Reed John, *Dünyayı Sarsan On Gün* (Çev. Rasih Güran), İstanbul, Ağaoğlu Yayınevi, 1967.
Riasanovsky, Nicholas V., *A History of Russia*, New York, Oxford University Press, 1963.
Rosenberg, Arthur, *Bolşevizm Tarihi* (Çev. Aydın Emeç), İstanbul, E Yayınları, 1969.
Ruski Kalendar Na 1903 Gadu, S. Petersburg, Tipografiya A.S. Suborina, 1903.
Rustow, Dankwart A., "The Appeal of Communism to Islamic Peoples", *Islam and International Relations* (Ed. Harris Prector), 1968.
Sayılgan, Aclan, *Türkiye'de Sol Hareketler* (Üçüncü Baskı), İstanbul, Otağ Yayınları, 1976.
Seignobos, M., *Rus Hükümeti Yahud Kamçı Saltanatı*, (Mütercimi Rusyalı H. Z.), İstanbul, Matbaa-i Cihan, 1327.
Selahaddin Nevzad, *Bolşeviklik*, Samsun, Şems Matbaası, 1336.
Selek,Sabahattin, *Anadolu İhtilali*, (6. Basılış), İstanbul, Cem Yayınları, 1976.
Sonyel, Selâhi, "Orgeneral Kazım Özalp'ın Anıları ile İlgili Bir Açıklama", *Belleten, XXXVII (1973)*.
Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, c. 6, İletişim Yay.
Söylemezoğlu, Galip Kemali, *Otuz Senelik Siyasi Hatıralarım* (3. ve Son Cildi-1918-1922), İstanbul, 1953.
Spector, Ivan, *The Soviet Union and the Muslim World*, Seatle, University of Washington Press, 1989.
SSCB Bilimler Akademisi, *Ekim Devrimi Sonrası Türk Tarihi*, (Çev. A. Hasanoğlu), İstanbul, Bilim Yayınları, 1979.
Stephenson, Graham, *Russia: From 1812 to 1845, A History*, New York, Praeger Publishers, 1969.
Şehidoğlu, Süreyya H., *Bakü Kurultayı ve Milli Mücadele'ye Sağdan Soldan El Koyma Çabaları*, 1975.

Şemsuddinov, A.- Boğirov, Y.A., *Bir Karagün Dostluğu, Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türk-Sovyetler Birliği İlişkileri*, İstanbul, Bilim Yayınları, 1979.
Şimşir, Bilal, *İngiliz Belgelerinde Atatürk 1918-1938*, (C. 2), Ankara, TTK Yayını, 1975.
Şişmanov, Dimitir, *Türkiye İşçi ve Sosyalist Hareketi*, İstanbul, Belge Yayınları, 1978.
Şpilkova, V. İ., *Mladoturetskaya Revolutsiya 1908-1909*, Moskva, İzdatelstva Nauka, 1977.
Tansel, F. A. (Haz.), *Namık Kemal'in Mektupları*, c. 2. TTK Yay. Ankara, 1969.
Tansu, Samih Nafiz, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, Hilmi Kitabevi, 1957.
Taymas, Abdullah [A. Battal], *Rus İhtilalinden Hatıralar-I, 1917-1919*, İstanbul, Güven Basımevi, 1949.
T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları 2.c., 2. Baskı Ankara, türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1985.
T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, C. 3, İnikad 48, (2. Basım) 1941.
Teber, Serol, *Mehmet, Reşat ve Nuri Beyler*, İstanbul, De Yayınları, 1986.
Tevetoğlu, Fethi, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist Faaliyetler*, Ankara, 1967.
Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara, İmge Yayınları, 1993.
Tökin, Firuzan Hüsrev, *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi 1839-1965*, İstanbul, Elif Yayınları, 1965.
Treadgold, Donald W., *Twentieth Century Russia*, Chicago, Rand McNally College Publishers Co., 1976.
Trotsky, Leon, *History of the Russian Revolution* (Vol. I), (Rusçadan Çev. Max Eastman), London, Sphere Books, 1967.
___, *History of the Russian Revolution (Vol. III)*, London, Sphere Books, 1967.
Tunaya, T. Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler C. 1*, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yay. 1. Baskı, , 1984.
Tunçay, Mete, "ABD Yüksek Komiserliğinin Washington'daki Dışişleri Bakanlığına Gönderdiği Dört Yazı", *Tarih ve Toplum*, Sayı 96 (Aralık 1991).
___, *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler*, İstanbul, Belge Yayınları, 1982.
___, (Haz.), *"Mesai" Halk Şuralar Fırkası Programı*, Ankara, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, 1972.
___, *Türkiye'de Sol Akımlar 1908-1925*, (3. Basım), Ankara, Bilgi Yayınevi, 1978.

Turan, Osman, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, (2. Baskı), İstanbul, 1967.
Turan, Şerafettin, "İkinci Meşrutiyet Parlamentosu ve Dış Politika", *Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı*, Ankara, Siyasi İlimler Türk Derneği, 1976, s. 209-244.
[Türkgeldi], Ali Fuat, *Rical-i Mühimme-i Siyasiye*, İstanbul, 1928.
Ulagay, Osman, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, İstanbul, 1974.
Umur-u Şarkiye İdaresi Kafkas Raporu, *Rusya'nın Ahval-i Hazırası Hakkında Rapor*, İstanbul, Matbaa-yı Askeriye 1334 [1918].
Usta, Recep, *Neyzen Tevfik, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, İstanbul, Kastaş Yayınları, 1985.
Ünüvar, Veysel, *İstiklal Harbi'nde Bolşeviklerle Sekiz Ay (1920-21)*, İstanbul 1948.
Vâlâ Nureddin, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, (4. Baskı), İstanbul, Cem Yayınları, 1980.
Velikov, Stefan, *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, (Çev. Naime Yılmaer), İstanbul, Kitaş Yayınları, 1969.
Weber, Gerda and Hermann, *Lenin, Life and Works*, New York, Facts on File Inc., 1980.
Williams, Albert Rhys, *Journey Into Revolution: Petrograd 1917-1918*, Chicago, Quadrangle Books, 1969.
Wolfe, Bertram D., *Devrimi Yapan Üç Adam* (1. cilt), Ankara, Kuzey Yayınları, 1985.
Yalman, Ahmet Emin, *Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim* (2 cilt), İstanbul, Yenilik Basımevi, 1970.

A

Abdülhamit II. 20
Abdürreşid İbrahim 157
Abidin Nesimi 22
Afganistan 188, 189
Ağaoğlu Ahmet 132, 161, 225
Ahali Komiserleri 136, 320
Ahali Komiserleri Meclisi 132, 138
Ahmet Cevdet Bey 45, 46, 108, 149, 165
Ahmed Emin [Yalman] 27, 94, 99, 109, 110, 117, 133, 148, 149, 150, 153, 184, 246, 274
Ahmed Hamdi 230
Ahmed Kadri 184
Ahmet Mithat Efendi 19
Ahmet Nesimi 120, 132, 153
Ahmed Refik Bey [Altınay] 243, 244, 299
Ahmet Yüksel 222
Ahund 230
Ajans Reuters 87, 128
Aleksinski, Greguar 187
Aleksiyev 177
Ali bin Muhammed 329
Ali Fuad Paşa [Cebesoy] 213, 279, 281, 282, 343
Ali İhsan Bey 254, 291, 292, 293
Ali Kami 28
Ali Kemal 66, 225, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 300, 301
Almanya 34, 73, 106, 108, 113, 129, 132, 135, 147, 150, 154, 159, 176, 180, 181, 189, 190, 196, 197, 259, 313, 314, 317, 321
Altı Noktalı Barış 129
Amasya 221
Amerika 42, 114, 134, 187, 211, 274, 315

Amerika Ajansı 196
Amsterdam 89, 181
Anadolu Ajansı 190
Anadolu Basını 176, 180
Ankara Basını 176, 303
Ankara Çevresi 175, 180, 277
Antonov-Ovseenko 138
Arhangelsk 177, 178
Arıkoğlu, Damar 342
Askeri Devrim Komitesi 85, 86
Askeri Polis Teşkilatı 219, 345
Asya Federasyonu 227
Ataullah Bahaeddin 135, 162
Ayas İshaki, Muhammed 151, 152, 156, 163
Azerbaycan 183, 188, 191, 244, 281, 326

B

Bab-ı Âli 34, 43, 96, 145, 256
Bâbek 329
Bakü 176, 191, 203, 214, 216, 221, 342, 345
Bakü Kongresi 191
Balkan Ajansı 87
Baltık 89, 131, 177, 258
Basmacı 178
Batum 131, 153, 188
Baykal 20, 177
Bekir Sami (Bey) 208, 250, 278, 283
Bela Kun 191, 201
Benî Haşime 329
Benî Ümmiye 329
Berlin 15, 20, 22, 35, 42, 44, 45, 52, 58, 74, 78, 80, 95, 142, 342
Bern 181
Beyaz Gönüllüler Ordusu 177
Beyaz Ordu 176, 177, 178, 185, 192, 265
Beyaz Rusya 183
Beyazlar 152, 178, 192, 259

Binbaşı Barker 246
Birinci Doğu Halkları Kurultayı 191
Blanqui 14, 25
Bolşevik Taburu 253
Bolşevikler 136
Bosphor 300
Brest-Litovsk 119, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 146, 147, 148, 151, 153, 176
Bristol, Mark 220
Britanya 192
Brosilof 198
Budu Mdiviani 279
Bulgaristan 129, 347
Bursa 235
Bütün Rusya Amele ve Asker Cemiyetleri Kongresi 70
Bütün Rusya Müslümanları Birinci Kongresi 80
Bütün Rusya Yönetimi 177
Büyük Petro 264
Büyük Türk Halkı Kurultayı 304

C

Carım, Fuad 221
Cavit Bey 28
Celal Nuri [İleri] 148, 152, 163, 164, 165, 210, 343
Cemaleddin Afgani 157
Cemiyet-i Akvam 246
Cenab Şahabettin 264, 265, 266
Cenevre 45, 46, 65, 87, 316
Ceride-i Havadis 14
Cevad Bey 37, 38, 66
Cevdet Paşa 14, 25
Cezayir 183, 189
Churchill, William 14
Churchill, Winston 42, 55, 56
Cihan İnkılabı 251, 252, 287
Clemencau 246

Confédération générale 295
Corriera Della Serra 42, 66
Cumhuriyet Konseyi 85

Ç

Çaydze 65, 66, 75
Çaykov, Nikolas 177
Çek Birliği 177
ÇEKA 134, 177
Çepski 185
Çerkes Ethem 235, 252, 343
Çernov 177
Çiçerin 147, 190, 199, 212, 248, 274, 277, 278, 282, 283, 284
Çin 223
Çolpan Yıldızı 157

D

Daily News 26
Daily Telegraph 30
Daire-i Sadaret 238
Damar [Zamir] Arıkoğlu 249
Darülfünun 122, 166, 202, 316, 322
Dâr'ül-Hikmet'il-İslamiye 231
Débat 188
Denikin, General 122, 152, 178, 186, 262
Denski 194
Devlet Konferansı 57, 67, 70
Diyarbakır 21
Don 122, 123, 144, 155, 158, 177, 205
Downing Street 34
Duma 34, 35, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 51, 79, 85, 187, 238

E

Ebulula Mardın 157
Ebüzziye Tevfik 36
Eflak ve Boğdan 15
Eiharren 201
Ekim Devrimi 57
Emek 207
Enis Tahsin [Til] 167
Engels, Friedriche 26, 212
Enternasyonal 17, 18, 24, 25, 190, 192, 273, 285, 343
Enver Paşa 229, 344
Ermenistan 186, 195, 271
Erzincan 221
Erzincan Mütarekesi 119
Erzurum 21, 180, 203, 216, 248, 255, 270
Esat Bey 96
Eskişehir 180, 219, 235, 285
Esperey, Franchet d', General 122
Estonya 177, 183
Eşref Edip [Fergan] 147, 157, 158, 159, 163, 168, 235, 236, 237
Ethem Pertev Paşa 22
Excelcior 190

F

Fas 183, 189
Feryad 21
Fevzi Paşa 219, 254
Finlandiya 66, 89
Fleet Street 43
Frankfurter Zeitung 42
Fransa 15, 17, 27, 34, 52, 54, 75, 76, 77, 109, 117, 177, 191, 201, 210, 223, 273, 276, 295, 322
Fransız İhtilali 48, 53, 103, 223, 255

Franz Mehring 180
Frunze 199

G

Gaçine 315
Galiçya 56, 70
Galip Kemali Bey (Söylemezoğlu) 119, 135
Garb Menşevikleri 282, 285, 298
Geçici Hükümet 41, 44, 45, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 61, 64, 65, 73, 75, 76, 77, 86, 91, 96, 101, 145, 180
Gizli Antlaşmalar 105, 107, 108, 123, 127
Gizli Londra Paktı 107
Golitsiyn, Nikola 33
Gospodin K. 264
Gotha ve Erfurt Programları 26
Guldwzip 219
Gürcistan 183, 188, 285

H

Haase, Ebert 180, 181
Hadisat 150, 341
Haim Rubs 219
Hakayık-ül Vekayi 15, 18, 26
Hakkı Behiç 192, 206, 215, 224, 227, 235, 237
Hakkı Halid 228
Hakkı Paşa 39, 58
Hakkı Velid 300
Halide Edip [Adıvar] 213, 214, 215, 218, 219, 224, 227, 244, 249, 250, 342
Halil Bey 132, 133
Halk İştirakiyun Fırkası 196, 282
Hamdullah Subhi [Tannöver] 225, 255
Hayat Tarih Mecmuası 79
Haydarizâde İbrahim Efendi 231

Henderson 192
Hikmet Bey [Bayur] 250
Hindistan 183, 188, 223, 319
Hoffmann, von 129
Hollanda 256
Hulusi 68
Humanite, L' 51
Hüseyin Bey Reşidof 189
Hüseyin Kıdvay 231
Hüseyin Ragıb 201, 283

İ

İbrahim Hilmi 203
İbret 15, 16
İkinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Sovyeti 91
Illustration 135
İnebolu 199
İngiliz Gizli Haberalma Örgütü 203, 219, 235, 248
İngiltere 117, 177, 201, 223, 232, 251, 269, 274, 275, 276, 278, 313, 315, 316, 322, 326
İnsaniyet 28
İran 183, 188, 189, 191, 223, 227, 262, 319, 328, 329, 336
İsmail Hakkı Bey [Baltacıoğlu] 202, 247, 331
İsmail Hakkı Bey (Yzb.) 253
İsmail Müştak (Mayakon) 86, 93, 109, 111, 118, 125
İsmailî 329
İstanbul Antlaşması 107
İstanbul basını 55, 176, 180, 182, 185, 193, 300, 303, 304
İstanbul Çevresi 175, 229
İstefani Ajansı 209
İstokholm (Stockholm) 315
İsviçre 46
İşçi Köylü ve Asker Sovyetleri Kongresi (V.) 139
İştirak 28
İştirakçi Hilmi 182
İştirakiyûn Fırkası 207, 240, 282

İtalya 76, 77, 117, 201
İtilaf Devletleri 77, 94, 107, 117, 128, 130, 257, 274
İttihad-ı İslam 244
İttihat ve Terakki 27, 215, 216, 260, 267, 301, 344
İzmir 277
İzmit 265
İzvestia 105
İzzet Paşa 119

J

Japonya 20, 177
Jena 190
Jerzinskiy, Felix 177
Jonson, S. 116

K

Kadetler 50, 53, 88, 136, 233
Kafkasya 55, 81, 131, 144, 154, 158, 161, 168, 183, 195, 233, 280, 319
Kahire 231
Kaledin, Aleksis, General 122
Kamanev 85
Kanlı Pazar 20
Kapital 288
"Kara Tehlike" 166
Karabekir, Kâzım 192, 214, 344
Karmat 329
Karpinski 207
Kastamonu 21, 180
Kazaklar 41, 122, 144, 155, 176, 177, 233, 325
Kazan 81, 82, 177, 242
Kazım [Özalp] 245
Kerenski, Aleksander 56, 57, 61, 65, 66, 67, 71, 72, 75, 82, 85, 89, 92, 93, 95, 96, 98, 101, 102, 104, 194, 315, 316, 344

Kırım 20, 81, 147, 153, 158, 162, 190, 271, 319
Kızıl Alaylar 321
Kızıl Ordu 137, 141, 151, 152, 178, 198, 214
Kızıl Terör 177
Kiel 180
Kolçak, Aleksander, Amiral 152, 177, 186, 192, 259, 326
Komintern 273, 342
Konovalov 65
Konya 180, 267
Kopenhag 42, 44, 64, 102, 268
Kornilov 57, 71, 72, 88, 96, 102, 177
Krasnaya Gazeta 198
Krasnov 96
Krilenko 115
Kronştad 89
Kropotkin 103, 259
Kseşinskaya, Madam 113
Kubad 328
Kuban 144, 177
Kurucu Meclis 49, 85, 91, 122, 127, 136, 177
Küçük Talat 189, 216

L

Larya 201
Lazistan 208
Leh 178
Leh Amele Cemiyeti 66
Lenin 47, 56, 60, 63, 64, 66, 67, 70, 72, 77, 83, 85, 90, 94, 95, 100, 101, 102, 103, 104, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 121, 122, 123, 124, 130, 138, 139, 140, 141, 142, 162, 173, 179, 182, 184, 185, 191, 192, 195, 197, 199, 201, 209, 212, 218, 258, 261, 268, 269, 270, 313, 314, 315, 316, 317, 319, 322, 333, 336, 344, 347
Leon 113
Leroux 14
Letonya 183

Liberal Parti 39
Liebknecht, Karl 180, 181
Litvanya 148, 192
Lloyd George 39, 40, 54, 192, 246, 278, 344
Londra 15, 20, 43, 183, 277, 283
Lord Northcliffe 43
Lord Robert Cecill 192
Louis Blanc 14, 25
Ludendorf 191
Luxemburg, Rosa 181, 201

M

Macaristan 15, 129, 132, 191
MacLean 201
Madam Kşesinskaya 113
Mahmud Esad [Bozkurt] 244
Maksim Gorki 65, 86
Maksimalistler 69, 70, 72, 87, 92
Manchester Guardian 43, 58
Manuilov 65
Mark
Marx, Karl 17, 18, 26, 103, 168, 210, 213, 250, 268, 269, 284, 291, 292, 293
Matin 36, 202, 260
Mazdek 25, 328, 329
Meclis-i Âyân 58
Meclis-i Mebusan 120, 121
Meclis-i Müessisan 124, 136
Medeniyet 28
Mehmet Bey 16
Mehmet Akif [Ersoy] 157, 239, 240
Mehmet Ali 61, 65, 66, 69, 143
Mehmet Cavit 28
Mehmet Çavuş 249
Mehmet Emin [Resulzâde] 166
Mehmet Mithat 27

Mehmet Rauf 68
Mekteb-i Mülkiye 26
Menemenli Rıf'at 24
Menşevikler 136, 212, 262
Meşveret 21
Mihran Efendi 23
Millet Yolu 203
Millî Ajans 35
Millî Bayrak 156
Millî Şura 156
Millî Yol 156
Millîciler 218, 270
Milyukov 50, 59, 66, 73, 74, 145
Mirbach 137
Misak-ı Millî 282
Montesquieu 167
Morning Post 46
"Moskof Belası" 298, 304
Moskova Antlaşması 282-84, 296,
Mugan 328
Muhiddin Baha 196
Muhittin Bey [Birgen] 215, 251, 253, 290, 292, 293, 294, 295
Muhsin Naim 171
Musa Carullah 156
Mustafa Kemal 188, 233, 248, 249, 270, 271, 276, 277, 278, 283, 300
Mustafa Subhi 203, 215, 221, 239, 282
Mürteciler 158

N

Nahcivan 230
Nail Bey 216
Namık Kemal 24
Nazım Bey 281
Necmeddin Sadık [Sadak] 167, 168, 169, 170, 207
Nejad 157

Nekrasov 65
NEP 179, 195
Nepmen 179
Neratof 189, 202, 263
New York 250, 255, 342, 343, 345, 347
New York Times 200
Neyzen Tevfik 105, 347
Nikola II. (Çar) 41, 51, 177, 183
Nikolayeviç, Nikola 146
Nisan Tezleri 47, 56, 67, 344
Nobel Barış Ödülü 122
Novaya Jizn 87
Numan Usta 246
Nuri Bey 16, 189
Nuri Paşa 161
Nuşirvan 328

O

Odesa 36, 145, 183, 251, 262
Ohannes Paşa 26, 27
Oktobristler 50, 53
Omsk 177
Ordu Vak'ası 71
Ordzhonikidze 138
Osman 208
Osmanlı-Rus Savaşı 130
Osmanlı Telgraf Ajansı 35
Otto Hubner 27

Ö

Öğüd 197, 209
Ön-Parlemento 85, 86, 90

P

Pagarof, Rudolf 219
Paris 15, 16, 17, 18, 20, 64, 78, 181, 183, 185, 192, 283
Paris Komünü 15, 16, 17, 18, 22, 25, 213, 284
Pera Palas Oteli 144
Peter ve Paul Kalesi 57, 315, 316
Petersburg 20, 36, 66, 67, 71, 76, 89, 91, 92, 94, 98
Petersburg Ajansı 49, 87, 95
Petersburg Amele ve Asker Cemiyeti 86, 89, 99
Petersburg İslamlar Hayır Cemiyeti 79
Petersburg İşçi ve Asker Sovyetleri 76
Petite Parisien 107
Petrograd (Petersburg) Sovyeti 41, 56, 57, 85, 88
Petrosyan 21, 344
Pierre Leroux 307
Plehanov 67
Polonya 124, 178, 187, 188, 190, 195
Potemkin 20, 21
Pravda 74, 105, 107, 199
Prens Lvov 50, 56, 65, 66 , 71, 145, 257
Prens Max 180
Protopopov 40
Proudhon 14
Putilov fabrikası 41

R

Radek 191, 199
Radikal Cumhuriyet Fırkası 65
Rakovski 212
Rasputin, Grigori Yepimoviç 35
Refet Bey 281
Refii Cevad [Ulunay] 184, 259, 260
Refik Halid [Karay] 173, 267, 338
Reichspraesident 180
Reşat Bey 16, 17

Reval 198
Riga Antlaşması 195
Robespierre 140
Rodzianko 40
Romanof 194, 264
Romanov 33, 35
Rus Ajansı 261
Rus Amele ve Asker Cemiyeti 72, 319
Rus İç Savaşı 133, 176
Rus İşçi, Asker ve Köylü Meclisleri 151
Rus-Japon savaşı 20
Rus Mültecileri 189, 197
Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi 64, 74
Rusya Müslümanları Birinci Kongresi 78, 79
Ruşen Eşref [Ünaydın] 57, 161

S

Sadık 167
Sadri Maksudi [Arsal] 81, 238
Safa Bey 96
Saka, Hasan 167
Salah Cimcoz 120
Salih Efendi 255
Salih Hacıoğlu 295
Samara 177
Sami Rıfat 167
Samsun 199, 215, 220, 221, 345
Sarıkamış 221
Savaş Endüstrileri Komitesi 41
Savaş Komünizmi 178, 179, 195
Savet 217, 218
Say ve Amel İttihad-ı Umumisi 311
Scheidemann 180, 181
Sebilürreşad 147, 150, 156, 157, 161, 168, 231, 235, 238, 239, 341
Selami İzzet [Sedes] 167
Semenov, Gregory 177

Serati 201
Servet Bey 120
Sévres Antlaşması 39, 279
Sırat-ı Müstakim 157, 227, 341
Simbirsk 112, 177, 313
Sinop 21
Sivas Kongresi 274
Socialistes unifiés 295
Sol Sosyalist Devrimciler 136, 176, 178
Sosyal Demokrat Parti 180
Sosyal Devrimciler 136
Sovdep 72, 100, 101
Sovyet 21, 41, 61, 86, 88, 90, 91, 92, 105, 109, 122, 123, 125, 128, 129, 133, 137, 138, 139, 141, 143, 146, 151, 155, 167, 178, 183, 185, 188, 190, 191, 192, 194, 195, 199, 206, 217, 219, 220, 240, 249, 254, 258, 270, 274, 278, 280, 283, 287, 342, 343
Sökmensüer, Şükrü 203
Spartakistler 180, 181, 201
Stalin, Jozef 124, 153
Stockholm 87
Stolypin 87
Sukhanov N.N. 85
Sultan Galiev 152, 153
Sykes-Picot 107

Ş

Şark Cemahir-i Müttehidesi 183
Şark Menşevikleri 282, 285, 298
Şark-ı Vusta Heyeti 188
Şemseddin [Günaltay] 167
Şemsettin Sami Bey 23, 24, 26
Şerafettin Paşa 68
Şerif Paşa 68
Şeyh Servet 208, 235
Şeyh Şamil 195
Şimali Kafkasya 280

Şimali Türkler 304
Şinası 36
Şoför İdris 222
Şubat İhtilali 43, 50, 136, 151
Şura-yı Ümmet 21

T

T.H.R. 183, 189, 262
Takvim-i Vekayi 15, 18
Talat Paşa 59, 130, 188
Taşra basını 180
Tatarlar 157, 176, 233, 242, 319
Temps, Le 182, 183, 192, 231, 238, 257
Terakki 21
Terek 177
Tevfik Bey 16
Tevfik Paşa 145, 278
Tilmiz 156, 157
The Times 43, 87, 122, 257, 258
Tokyo 20
Tolstoy 259, 291
Trabzon 21, 180, 221, 239, 247, 272
Trans-Sibirya 177
Trepov 33
Troçki 56, 57, 60, 69, 85, 89, 100, 105, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 120, 122, 129, 130, 136, 139, 147, 178, 182, 184, 190, 194, 197, 198, 201, 202, 209, 212, 258, 259, 260, 336
Tuktar, Fuat 151
Turancılık 244
Tüm Rusya Köylü Temsilcileri Kongresi 56, 65
Turquie, La 15, 25
Türk Karl Marx'ı 293
Türk Komünizmi 254
Türk Konfederasyonu 244
Türk Sözü 157
Türk Yurdu 78, 80, 81, 157, 160

Türkiye İşçi vė Çiftçi Sosyalist Fırkası 245

U

Ufa 79, 177
Ukrayna 1 05, 125, 129, 131, 144, 147, 148, 150, 158, 162, 183, 195, 196, 219, 326
Uluslararası Kadınlar Günü 41
Umum Rusya Müslümanları Ulema İttifakı İdare-i Merkeziyesi 124
Umur-ı Şarkiyye İdaresi 141
Urallar 143, 177
Üçüncü Enternasyonal 191
Ülfet 156, 157

V

Vaçenko, Nikolas 144
Vakit 156
Vakkas Ferit 249
Varşova 197, 209, 257
Vasili Ostrovo 316
Veli Bey 121
Viyana 20
Vladivostok 77
Volga 123, 155, 176, 177, 319
Vrangel, N., General 191, 193, 194, 211
Vrebov 205

W

Washington 199, 220, 254, 345, 346
Washington Konferansı 199
Weimar Koalisyonu 180
Wilhelm, II. 57, 73

Williams, Albert Rhys 347
Wilson 246
Wolf Ajansı 131, 144
Women's Magazine 58

Y

Yakub Kadri [Karaosmanoğlu] 193
Yaroslav 176
Yelkanof 259
Yeni Dünya 285, 287, 341
Yeni Ekonomi-Politika (NEP) 179, 195
Yeni Hayat 87, 212
Yeşil Ordu 196, 219, 232, 235, 248, 279, 282
Yoldaş 203
Yudeniç, N., General 177, 185
Yunanistan 39
Yunus Nadi 36, 48, 49, 50, 53, 61, 63, 64, 71, 73, 74, 76, 77, 79, 97, 98, 103, 109, 114, 115, 118, 123, 135, 143, 147, 170, 171, 183, 204, 228, 251, 252, 254, 285, 287, 288
Yusuf Akçura 202, 243, 327
Yusuf Osman 68, 307, 311

Z

Zekeriya, M. 255
Zeki Paşa 119
Zeki Velidi [Togan] 79, 152
Zemstvo 61, 66
Zerdüşt 328
Zinoviev 66, 191, 221
Ziya 204
Ziya Gökalp 151, 154, 166, 242, 304
Ziynetullah Nuşirevan 160
Zürih 46, 313

Yüzyılın en büyük siyasal-toplumsal olaylarından biri olan 1917 Bolşevik Devrimi'nin Osmanlı toplumundaki yankıları ve yansımaları nelerdi? İstanbul ve Ankara, Devrim'i nasıl izlemiş, tartışmış ve değerlendirmişti... 1840'lara kadar giden "sosyalizm" algı ve yorumlanışından başlayarak, Osmanlı rical ve *intelligentsia'* sının Devrim'i izleyişinin öyküsü, dönemin 41 süreli yayını taranarak ortaya çıkarılıyor.

يڭى فكر ايمپرياليست دنياسنى باشدن باشه صارمقده اولدوقلرى
جوروك ، ژسه‌زى بيقمقده اولديغنى كوستر

تمثيلى رسم

kebikeç yayınları - tarih kitaplığı ●ISBN 975-7981-01-X